

ГЕНРИК
СЕНКЕВИЧ

ГЕНРИК СЕНКЕВИЧ

В ПУСТЕЛІ
ТА ДЖУНГЛЯХ

В ПУСТЕЛІ ТА ДЖУНГЛЯХ

HENRYK SIENKIEWICZ

W pustyni i w puszczy

Небезпечні пригоди
трапляються з дітьми,
оточеними могутньою,
часто ворожою природою.

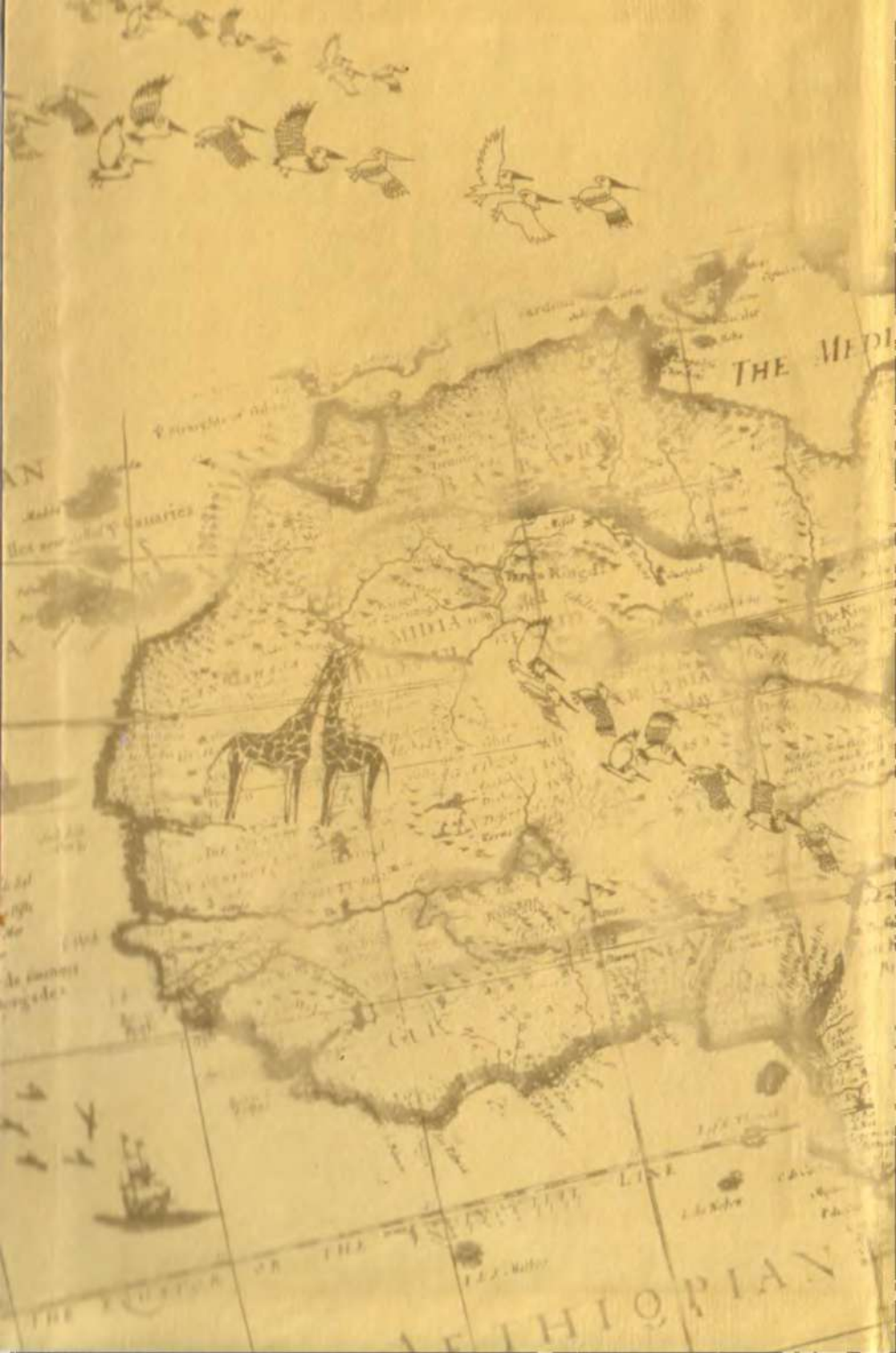
Як вони дають собі раду
в цих мандрах?..

“В пустелі та джунглях” –
захоплююча оповідь про
картини африканської
природи, драматичні описи
бурі та зливи в пустелі,
ціле тло, на якому
розгортаються події,
точність у зображенні
дрібниць, хоч би таких, як
рухи і поведінка кожної
тварини, як опис дерева, на
якому наші герої
облаштували собі затишне
помешкання – сприймаються
навіть сучасними дітьми як
романтичний підручник з
географії Африки.

Не одному поколінню дітей,
майже сто років,
повість Генрика Сенкевича
була дороговказом
життєвих цінностей та
людського спілкування.

Її фабула вічна!

AFRICÆ, derived
the manners of their Ma-
nners and Customs were
brought into English by I. S.
brought by the Fleet
Fleet Street and R.
in S. Pauls Church yard.

TERRANEIN

ARABIA

THE KINGDOM
OF NUBIA

ETHIOPIA

INDIA

В пустелі
та джунглях

HENRYK SIENKIEWICZ

W PUSTYNI
I W PUSZCZY

ARTKLAS

Lwów
2007

ГЕНРИК СЕНКЕВИЧ

В ПУСТЕЛІ
ТА ДЖУНГЛЯХ

АРТКЛАС

Львів
2007

УДК 821.162.1-3

ББК Ш9 (4п) 6

С312

Сенкевич Генрик – 05.05.1846 р., (с.Воля Окишайська на Підляшші) – 15.11.1916 р., (Веве, Швейцарія) – видатний польський письменник, лауреат Нобелівської премії 1905 р. Автор відомих історичних романів.

“В пустелі та джунглях” – єдина дитяча пригодницька повість Генрика Сенкевича, написана для Ванди Улановської, дочки своїх друзів. Перший переклад з оригіналу українською мовою завершений Ростиславом Михайлюком у 2006 р. та присвячений 160-й річниці до дня народження письменника.

Захоплююча фабула з прекрасними описами природи, тваринного світу, життя та звичаїв племен, які населяли величезний континент Африки. Та головне у книзі – запитання, яке постійно ставить Генрик Сенкевич читачеві: як могли дати собі раду і перемогти діти, оточені могутньою, часто ворожою природою, позбавлені допомоги дорослих...

Переклад з польської та коментарі
Ростислава Михайлюка

Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою “Українська книга”

Генрик Сенкевич

В пустелі та джунглях. Переклад Р.Михайлюка. – Львів: ПП ВД “Артклас”; 2007.
– 424 с., іл.

© Ростислав Михайлюк, 2007

© Ольга Баклан, 2007

© ПП ВД “Артклас”, 2007

ISBN 966-8711-02-5

Читач повісті “В пустелі та джунглях” може не усвідомлює, що захоплюючі картини африканської природи, драматичні описи бурі та зливи в пустелі, ціле тло, на якому розгортаються події, точність у зображенні дрібниць, хоч би таких, як рухи й поведінка кожної тварини, як опис дерева, в якому наші герої облаштували собі затишне помешкання – все це не було б таким привабливим і правдивим, коли б автор не бачив усього цього власними очима, не спостерігав під час своєї африканської подорожі у 1891 році. Безумовно, він студіював також історичні джерела, бо події повісті на кілька років випереджають період його перебування в Африці. Тільки студій та “спогадів про мандрівки” було б замало, тому знання про краї та людей, які у них жили, автор поглибив, розширив і перетворив у художній образ, що переконує правдою та зворушує.

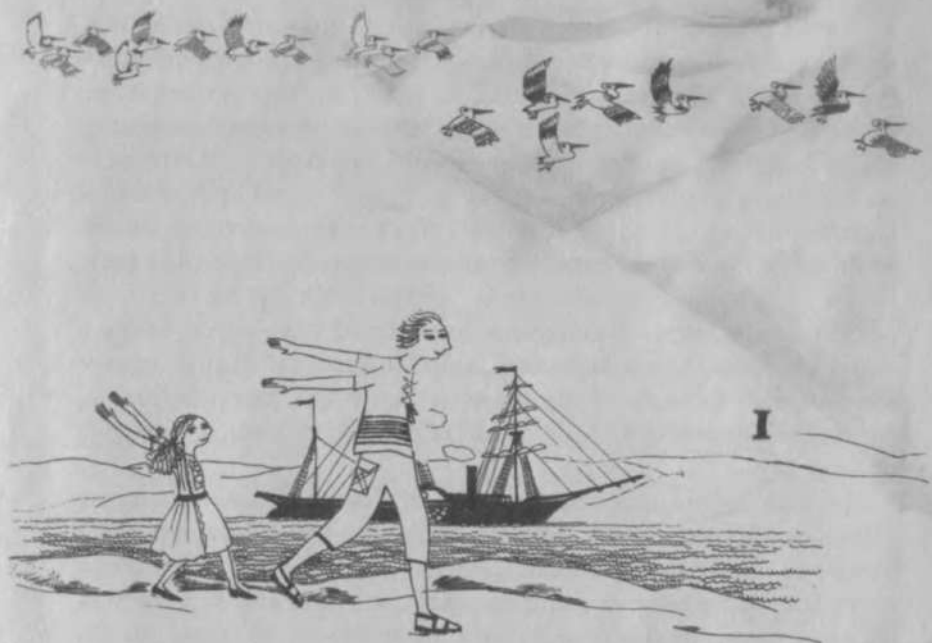
За кілька років до написання повісті Сенкевич заприятелював з Вандою Улановською, дочкою своїх друзів. І сьогодні ми з цікавістю читаємо коротенькі листівочки, які хоч і написані у жартівливому тоні, але свідчать про дуже поважне відношення письменника до своєї маленької приятельки. В цих листах Сенкевич часто рекомендує Ванді цікаву літературу і дівчинка також не залишається у боргу. Одного разу, наприклад, вона відшукала якусь мало відому повість Кіплінга і наполягла, щоб письменник її прочитав. З кореспонденції видно, що вже за кілька місяців перед початком роботи над повістю Сенкевич уклав з Вандою ніби таємну угоду. Листувався з нею якоюсь складною зашифрованою мовою, продовжуючи розмову на улюблену африканську тему.

У світовій історії не просто знайти випадок, коли дванадцятирічна дівчинка була б порадицею досвідченого і відомого письменника у його творчій діяльності. Вона, наче муза, надихала Сенкевича до створення пригодницької повісті для дітей.

І коли у 1913 році часопис “Свят” звернувся до автора з запитанням, чим він керувався, створюючи свої найкращі твори, зокрема, з чого повстала повість “В пустелі та джунглях”, – письменник відповів:

*“З любові до наших дітей
і зі спогадів про мандрівки”*

Wiesz, Nel — mówił Staś Tarkowski do swojej przyjaciółki, małej Angielki — wczoraj przyszli zabicie (policjanci) i aresztowali żonę dozorca Smaina i jej troje dzieci — tę Fatmę, która już kilka razy przychodziła do biura do twojego ojca i do mego.

Знаєш, Нель, — звернувся Стась Тарковський до своєї малої англійської приятельки, — вчора забті¹ заарештували дружину дозорця Смаїна та її трьох дітей. Ту саму Фатіму, котра вже кілька разів приходила до контори наших батьків.

Мала, подібна до гарного образочка, Нель підвела свої зелені оченята на Стася і запитала трохи здивовано, трохи з острахом:

— Вкинули її до в'язниці?

— Ні, але заборонили виїхати до Судану. А ще приїхав чиновник, який буде пильнувати, щоб вона ні на крок не рушила з Порт-Саїду.

— Але чому?

Стась, якому минуло чотирнадцять років, дуже любив свою восьмирічну товаришку. Проте, вважаючи її абсолютною дитиною, відповів із дуже зарозумілою міною:

— От коли досягнеш мого віку, то будеш знати все, що діється в цілому Єгипті. І не тільки вздовж каналу від Порт-Саїду до Суецу. Ти що, нічого не чула про Магді?²

— Чула, що він бридкий і нечемний.

Хлопець зверхньо посміхнувся:

— Чи бридкий — не знаю. Суданці вважають його прекрасним. Але сказати "нечемний" про людину, на совісті якої стільки вбивств! Так може висловитися лише восьмирічне дівча, у спідничці такої-от, до колін!

— Татко мені так сказав, а татко знає краще за всіх!

¹ Забті (араб.) — поліцейський

² Магді (Махді) — у прихильників ісламу — "визволитель", "посланець Божий", покликаний встановити справедливість на землі. Упродовж віків у мусульманському світі неодноразово з'являлись особистості, які, видаючи себе за очікуваного Магді та досягнувши в такий спосіб популярності, використовували її з політичною метою. Найвідомішим серед них був Мохаммед-Ахмед у Судані, який очолив повстання проти панування Єгипту в 1881 р

—Зі мною він би так ніколи не говорив. А тобі сказав — бо інакше б не зрозуміла. Магді гірший за ціле стадо крокодилів. Розумієш? Подумати тільки — “нечемний”! Так говорять до немовлят.

Але, побачивши насуплене личко дівчинки, хлопець замовк, а потім сказав:

— Нель! Ти ж знаєш, я не хотів тебе образити. Настане час, і тобі буде чотирнадцять років. Точно тобі обіцяю!

— Ага! — відповіла Нель, заклопотано озирючись. — А якщо до того часу Магді вдереться до Порт-Саїду і мене з’їсть?

— Магді не людожер. Він людей не їсть, а тільки вбиває. У Порт-Саїді теж не з’явиться. А якби й з’явився і хотів тебе вбити, то спочатку мав би справу зі мною.

Це запевнення, а також свист, з яким Стась втягнув носом повітря і який нічого доброго для Магді не обіцяв, значно заспокоїли Нель щодо її власної особи.

— Знаю, — відповіла. — Ти б не дав мене скривдити. Але чому Фатіму не випускають із Порт-Саїду?

— Вона — тіточна сестра Магді. Її чоловік, Смаїн, запевнив єгипетський уряд у Каїрі, що поїде до Судану, де перебуває Магді, і визволить усіх європейців, які потрапили до його рук.

— То Смаїн — хороший?

— Почекай. Твій і мій батько прекрасно знали Смаїна і зовсім не мали до нього довіри, тому й попередили Нубара пашу¹, що вірити цій людині не можна. Але уряд погодився, і ось уже півроку Смаїн перебуває у Магді. Полонені, однак, не тільки не повернулись, а з Хартуму прийшли звістки, що магдисти поводяться з ними все жорстокіше. Отож Смаїн, отримавши від уряду гроші, зрадив. Він приєднався до Магді і навіть був призначений еміром². Люди кажуть, що під час тої страшної битви, у якій загинув генерал Гігс³, Смаїн

¹ Паша — титул найвищих військових та цивільних урядовців у колишній султаській Туреччині, Єгипті та інших мусульманських країнах

² Емір (араб.) — князь, вождь, спочатку — титул, який належав нащадкам Магомета, княжий титул у деяких країнах мусульманського Сходу; пізніше — звання командувача військ і начальника округу.

³ Вільям Гігс (1830-1883) — англійський генерал, командувач 10-тисячної єгипетської армії, яку розгромив Магді у 1883 р.

командував усією артилерією магдистів і що саме він навчив їх користуватися гарматами, чого ці дикуни раніше не вміли. Але тепер він хоче видобути з Єгипту дружину і дітей. Тому, коли Фатіма, яка, схоже, наперед знала про все, що зробить її чоловік, спробувала потихеньку виїхати з Порт-Саїду, уряд заарештував її разом з дітьми.

— А чому урядові залежить на Фатімі та її дітях?

— Уряд скаже Магді: "Віддай полонених, а ми віддамо Фатіму"...

Розмова ненадовго перервалася, бо увагу Стася привернули птахи, які летіли від Ехтум ом Фараху¹ до озера Манзала². Летіли вони досить низько, і у прозорому повітрі виразно було видно кількох пеліканів із загнутими назад до тулуба шиями, що повільно рухали величезними крилами. Стась відразу почав наслідувати їхній політ: задер голову і пробіг кільканадцять кроків греблею, махаючи розкинутими руками.

— Дивись, і фламінго³ летять! — раптом скрикнула Нель. Хлопець миттю зупинився, бо дійсно за пеліканами, але трохи вище, видно було завислі на блакиті неба ніби дві рожево-пурпурові квітки.

— Фламінго, фламінго!

— Вони повертаються під вечір до своїх хатинок на острівцях. Ах, якби я мав рушницю!

— Навіщо ж по них стріляти?

— Жінкам цього не зрозуміти. Мерщій за ними.

Сказавши це, він узяв дівчинку за руку, і вони швидко попрямували до першої за Порт-Саїдом пристані на каналі. За ними попленталася негритянка Дінах, колишня няня малої Нель.

Шлях їх пролягав насипом, що відділяв води озера Манзала від каналу, яким саме у той час пропливав, керований лоцманом, великий англійський пароплав. Наближався

¹Ехтум ом Фарах — затока Середземного моря біля Порт-Саїду, відокремлена від акваторії довгою косою.

²Манзала — величезне напівсолоне озеро, утворене одним із рукавів Нілу в його гирлі.

³Фламінго — великі птахи з тонкими довгими (близько 1,5 м) ногами червоного кольору та з товстим, загнутим донизу дзьобом. Їх назва походить від рожевого оперення.

вечір. Сонце стояло ще високо, але вже схилялося до озера. Напівсолоні води озера починали золотитись і вигравати відблисками, як пера павича. Вздовж арабського берега простяглася, доки сягало око, жовтувата піщана пустеля — глуха, загрозлива, мертва. Між скляним, мовби завмерлим небом і неозором поморщених пісків не було й сліду живої істоти. У той час, як на каналі буяло життя, сновигали човни, висвистували пароплави, а над озером миготіли у сонці зграї чайок та диких качок, — там, на арабському березі, була ніби країна смерті. І тільки в міру того, як сонце, знижуючись, все більше червоніло, піски стали набувати бузкового кольору, такого, яким буває верес восени у польських лісах.

Наближаючись до пристані, діти побачили ще кількох фламінго, вигляд яких тішив очі. Нарешті Дінах заявила, що Нель мусить вертатися додому. В Єгипті після дня, що навіть узимку буває спекотним, настає дуже холодна ніч. А оскільки здоров'я Нель вимагало постійної турботи, батько, пан Раулісон, не дозволяв, щоб дівчинка після заходу сонця перебувала поблизу води. Отож вони повернули до міста, на околиці якого недалеко від каналу стояла вілла пана Раулісона, і в ту мить, коли сонце занурилось у море, вже були в будинку. Скоро прибув, запрошений на обід, інженер Тарковський, батько Стася. І все товариство разом з французенкою пані Олів'є, вчителькою Нель, сіло до столу.

Пана Раулісона, одного з директорів компанії Суецького каналу¹, і Владислава Тарковського, головного інженера тієї ж компанії, багато років пов'язувала найщиріша дружба. Обоє вони були вдівцями. Пані Тарковська, французенка родом, померла близько чотирнадцяти років тому при народженні Стася. Мама Нель згасла від сухот у Хелуані, коли дівчинці було три роки. Вдівці мешкали у Порт-Саїді в сусідніх будинках, а оскільки їх пов'язували ще й спільні обов'язки, бачилися щоденно.

¹Компанія Суецького каналу — торгова та фінансова спілка, створена для будівництва й експлуатації каналу, який з'єднує Середземне море (від Порт-Саїду) з Червоним морем (до Суєцу). Суецький канал, збудований у 1859-1869 роках, має довжину 160 км, ширину 58-100 м і скорочує шлях із Європи до Південної Азії на 8 тис км

Спільне нещастя ще тісніше зблизило їх і зміцнило давню дружбу. Пан Раулісон полюбив Стася, як власного сина, а пан Тарковський за малу Нель готовий був скочити у вогонь та воду. Після денної праці найприємнішим відпочинком була для них бесіда про дітей, про їх виховання, про їхнє майбутнє. Під час цих розмов найчастіше пан Раулісон вихваляв енергію, здібності та мужність Стася, а пан Тарковський захоплювався солодкою красою й ангельським личком Нель.

І одне, і друге було правдою. Стась, хоч трохи зарозумілий і хвалькуватий, вчився прекрасно. І вчителі англійської школи, до якої він ходив у Порт-Саїді, визнавали у нього надзвичайні здібності. Що ж до відваги та вміння дати собі раду, то їх він успадкував від батька. А пан Тарковський саме завдяки цим рисам досягнув теперішнього свого становища. Під час повстання 1863 року¹ без перепочинку бився довгих одинадцять місяців. Пораненим потрапив у полон і був засланий до Сибіру. Проте зумів утекти та з глибин Росії пробився за кордон. Ще до повстання він був дипломованим інженером. Тепер, присвятивши рік студіям гідравліки, отримав роботу на будівництві каналу. Через кілька років, коли виявилися його високі професійні знання, енергійність та працьовитість, він був призначений на посаду головного інженера.

Стась народився, виховувався і чотирнадцять років прожив у Порт-Саїді над каналом. Колеги батька жартома називали його "дитиною пустелі". Пізніше, вже навчаючись у школі, він часто на канікулах складав компанію пану Раулісону і батькові у їхніх постійних службових поїздках для контролю інженерних робіт з укріплення дамб і поглиблення ложа каналу. Знав усіх – інженерів і робітників, митників і охоронців, арабів і негрів. Крутився скрізь і серед усіх, "виростав, де не посіяли", здійснював довгі піші подорожі дамбою або човном по Манзали, часом на дуже значні відстані. Переправившись на арабський берег і дірвавшись

¹ Повстання 1863 року – мова йде про так зване "січневе" загальнопольське повстання у 1863 р проти панування Росії. Було жорстоко придушене царськими військами

до чийогось коня або, за відсутності коня, до верблюда чи навіть осла, — удавав, ніби він фарс¹ у пустелі. Словом, як казав пан Тарковський, “бобрував” скрізь і кожну вільну від шкільних занять хвилину проводив біля води.

Батько не забороняв йому цього, бо знав, що веслування, їзда верхи та постійне перебування на свіжому повітрі зміцнюють здоров'я хлопця і розвивають його життєву силу. Тож Стась був вищим і сильнішим від своїх однолітків, і досить було глянути йому в очі, щоб зрозуміти: в разі потреби він радше згрішить зайвою відвагою ніж боягузством. У чотирнадцять років хлопець був одним із кращих плавців Порт-Саїду. А досягти цього було непросто, бо араби і негри плавають, як риби. Стріляючи з дрібнокаліберної гвинтівки, причому тільки кулями, по диких качках та єгипетських гусях, він набув і тверду руку, і непохибне око. Марив надією, щоб колись полювати у Центральній Африці на великого звіра і з захопленням слухав розповіді суданців, що працювали на каналі, про страшних хижаків та могутніх грубошкірих, яких вони зустрічали на своїй батьківщині.

Корисним для хлопця було спілкування на каналі з робітниками, які походили з різних племен, ще й тому, що вивчав їхні мови. Суецький канал мало було прокопати, його треба було ще й постійно доглядати, бо інакше піски пустель, що простяглися по обох берегах, засипали б його впродовж року. Велика справа Лессепса² вимагала постійної праці та уваги. Тому до сьогоднішнього дня під керівництвом досвідчених інженерів над поглибленням ложа каналу працюють потужні машини і тисячі робітників. А двадцять п'ять тисяч їх працювало, коли канал будувався. Сьогодні, коли будівництво закінчене і тут задіяні нові вдосконалені машини, потреба в робітниках значно скоротилась, але й тепер їх число є доволі великим. Переважають серед них місцеві жителі, але не бракує і нубійців, і суданців, і сомалійців, і негрів різних племен, що мешкають над Білим і Голубим Нілом, тобто в місцевостях, які були захоплені

¹ Фарс, або парс (араб) – озброєний вершник, у арабів – почесне лицарське звання.

² Фердинанд Лессепс (1805-1894) – французький інженер, творець Суецького каналу.

Єгиптом перед повстанням Магді. Стась був з усіма запанібрата і, володіючи притаманною полякам здібністю до мов, сам не знаючи як, вивчив багато їхніх діалектів. Народжений у Єгипті, розмовляв арабською, як араб. Від мешканців Занзібару¹, що працювали біля парових машин, вивчив поширену по всій Східній і Центральній Африці мову суахілі. Міг навіть порозумітися з неграми племен Дінка і Шиллук, що живуть нижче Фашоди над берегами Нілу. Крім того, вільно розмовляв англійською та французькою мовами, а його батько, палкий патріот, подбав про те, щоб хлопець досконало володів польською. Стась, звичайно, вважав цю мову найчудовішою у світі та не без успіху навчав нею малу Нель. Не міг тільки домогтися, щоб ім'я його вона вимовляла Стась, а не Стес. Часом з цього приводу між ними виникали непорозуміння, які тривали тільки доти, доки в оченятах дівчинки не починали блищати сльозинки. Тоді "Стес" перепрошував її та був злий на самого себе.

Проте, він мав погану звичку зневажливо висловлюватися про її вісім років, протиставляючи їм свій поважний вік і досвід. Стверджував, що хлопець, якому виповнилося чотирнадцять років, якщо ще не зовсім дорослий, то вже і не дитина, і здатний до героїчних вчинків, тим більше, якщо має в собі польську та французьку кров. Палко бажав, щоб нагода для такого вчинку колись трапилася і щоб при цьому треба було боронити Нель. Обоє вигадували різні небезпеки, і Стась мусив відповідати на запитання дівчинки, що він зробив би, коли б, наприклад, до її дому заліз десятиметровий крокодил або скорпіон завбільшки з собаку.

І ні на хвилину дітям не спадало на думку, що скоро страшна дійсність перевершить їхні фантастичні вигадки.

¹ Занзібар – острів біля південно-східних берегів Африки. Територія Танзанії

II

Tymczasem w domu czekała ich podczas obiadu dobra nowina. Panowie Tarkowski i Rawlison byli zaproszeni przed kilku tygodniami, jako biegli inżynierowie, do obejrzenia i oceny robót prowadzonych przy całej sieci ka-

Т

Тим часом вдома за обідом їх чекала добра новина. Панів Тарковського та Раулсона кілька тижнів тому запросили, як авторитетних інженерів оглянути й оцінити роботи на цілій мережі каналів у провінції Ель-Файюм, в околицях міста Медінет, біля озера Кароун, а також уздовж Нілу та річки Юссеф. Близько місяця вони мали пробути там і отримали на цей час відпустку від власної компанії. Оскільки наближалися Різдвяні свята, то обоє, не бажаючи розлучатися з дітьми, вирішили, що Стась і Нель теж поїдуть до Медінету. Почувши цю новину, діти мало не вискочили зі шкіри від радості. До цього часу вони знали міста, що лежать уздовж каналу, а саме Ісмаїлію та Суец. А поза каналом — Александрію і Каїр, біля якого оглядали піраміди та Сфінкса. Але це були короткі прогулянки, тоді як подорож до Медінет-ель-Файюм вимагала цілого дня їзди потягом уздовж Нілу на південь, а потім від Ель-Васта — на захід, до Лівійської пустелі. Стась знав Медінет із розповідей молодших інженерів і мандрівників, що їздили туди полювати на різне водяне птаство та на вовків і гієн пустелі. Знав, що це велика оаза, яка лежить на лівому березі Нілу і не залежить від його розливів, а має свою власну водяну систему, утворену озером Кароун, річкою Бар-Юссеф і цілою мережею дрібних каналів. Ті, хто цю оазу бачив, розповідали, що хоч край належить до Єгипту, але, відтятий від нього пустелею, є ніби окремою та неповторною місциною. Тільки річка Юссеф, мов блакитна тонка стрічка, з'єднує цю околицю з долиною Нілу. Досталь води, родючість ґрунтів і пишна рослинність творять із неї ніби земний рай, а розлогі руїни міста Крокодилополіса приваблюють сотні зацікавлених мандрівників. Стася, однак, найбільше вабили береги озера Кароун зі зграями птаства та мисливські походи на вовків до пустельних пагорбів Губель-ель-Седмет.

Але канікули починалися лише за кілька днів. Оскільки ревізія робіт на каналах була справою терміноюю, то вирішили, що інженери поїдуть негайно, а діти з пані Олів'є — через тиждень. І Нель, і Стась хотіли їхати вже, але хлопець не смів про це просити. Замість цього діти почали розпитувати про подробиці подорожі. З новим вибухом радості дізналися, що будуть мешкати не в тісних і невігідних готелях, власниками яких були греки, а у наметах, котрі постачає Товариство Кука¹. Так звичайно чинять подорожуючі, які їдуть на довший час із Каїру до Медінету. Кук постачає намети, обслуговує, кухарів, запаси їжі, коней, ослів, верблюдів і провідників. Це, звичайно, досить дорогий спосіб подорожування. Але пані Тарковський і Раулісон могли на це не зважати, бо всі витрати брав на себе єгипетський уряд, який і запросив їх як спеціалістів на ревізію робіт при каналах. Нель, яка над усе любила їздити верхи на верблюдах, отримала обіцянку батька, що дістане власного дромадера², і на ньому з пані Олів'є або з Дінах, а іноді й із Стасем буде брати участь у спільних прогулянках до ближчих околиць пустелі і до Кароуну. Стасеві пан Тарковський пообіцяв, що дозволить полювати вночі на вовків. А якщо він добре закінчить навчальний рік, то отримає справжній англійський штуцер³ і все необхідне мисливське спорядження. Стась був певний успіху і почав відразу вважати себе власником штуцера та обіцяв собі досягти з ним великих і вікопомних здобутків.

У таких проектах і розмовах минув для щасливих дітей обід. Найменше запалу щодо планованої подорожі виявила пані Олів'є. Вона не хотіла покидати вигідної вілли у Порт-Саїді і з острахом думала про життя протягом кількох тижнів у наметах, а найбільше — про обіцянки подорожей на верблюдах. Їй довелось пробувати кілька разів подібної їзди, як звичайно роблять з цікавості європейці, що оселяються в Єгипті, і кожного разу ці спроби були вкрай невдалі.

¹Компанія подорожей Кука — відома в усьому світі туристична фірма, яка своєю назвою завдячує її засновнику англійцеві Куку.

²Дромадер, дромедар (грец. — той, що біжить) — одnogорбий верблюд, розповсюджений в Африці, Малій Азії, Індії. Використовується як верхова та в'ючна тварина

³Штуцер — рушниця великого калібру що стріляє кулями, використовується для полювання на великих звірів.

Одного разу верблюд підвівся, коли вона ще не вместила як слід у сідлі, внаслідок чого пані Олів'є перелетіла через його хребет на землю. Другого разу дромадер, що аж ніяк не належить до легкохідних, так її витряс, що вона два дні не могла прийти до тями. Словом, якщо Нель після двох або трьох поїздок, які дозволив їй пан Раулісон, запевняла, що нема нічого більш розкішного на світі, то у пані Олів'є вони залишили тільки прикрі спогади. Вона твердила, що це добре для арабів і для такої крихітки як Нель, котру не більше витрясе, ніж муху, яка сіла на верблюдачий горб, а не для поважних і досить-таки важкеньких осіб, які до того ж мають схильність страждати від морської хвороби.

А щодо Медінет-ель-Файюм, вона мала ще й інші побоювання. У Порт-Саїді, як в Александрії та Каїрі, і в цілому Єгипті, ні про що інше не говорилось, як про повстання Магді та про жорстоких дервішів¹. Пані Олів'є, не знаючи докладно, де розташований Медінет, непокоїлася, чи не буде це заблизько до магдистів, і почала врешті-решт випитувати пана Раулісона.

На це він тільки усміхнувся і сказав:

— Магді зараз тримає в облозі Хартум, який обороняє генерал Гордон². Чи знаєте, шановна пані, як далеко від Медінету до Хартуму?

— Не маю жодного поняття.

— Так приблизно, як звідси до Сицилії, — пояснив пан Тарковський.

— Більш-менш, — підтвердив Стась. — Хартум лежить там, де зливаються Білий та Голубий Ніл і утворюють єдину ріку. Відділяє нас від нього величезна територія Єгипту та всієї Нубії.

Хотів додати, що хоч би Медінет і лежав ближче до охоплених повстанням країв, але ж він, Стась, буде там зі своїм штуцером. Та згадавши, що вже не раз діставав від батька за подібне вихваляння, замовк.

¹ Дервіш (перс. — убогий) — назва магометанських монахів.

² Гордон Карл Георг (1833-1885) — англійський генерал, якого за рекомендацією Англії єгипетський уряд послав до Судану в 1884 р. для придушення повстання Магді. Загинув у Хартумі в 1885 р. після взяття його магдистами.

Розмова старших звернулася на Магді та повстання, бо це була найважливіша для Єгипту справа. Повідомлення з-під Хартуму приходили погані. Дикі орди тримали в облозі місто вже півтора місяця, а єгипетський і англійський уряди діяли повільно. Допомога ледве встигла вирушити, і назагал усі боялись, що незважаючи на славу, мужність та й досвід Гордона, це важливе місто потрапить до рук варварів. Такої ж думки був і пан Тарковський, який вважав, що Англія у глибині душі бажає, щоб Магді відібрав у Єгипту Судан. А потім Англія відіб'є цю величезну країну у Магді і зробить своєю власністю. Пан Тарковський не ділився, однак, своїми підозрами з паном Раулісоном, щоб не образити його патріотичні почуття.

Під кінець обіду Стась почав випитувати, чому єгипетський уряд захопив усі країни, що лежать на південь від Нубії: Кордофан, Дарфур і Судан аж до Альберт-Ніанзи, — та позбавив свободи їх мешканців. Пан Раулісон вирішив це пояснити. “Тому, — сказав він, — що єгипетський уряд діяв за наказом Англії, яка охопила Єгипет своїм протекторатом і насправді управляла ним, як хотіла”.

— Єгипетський уряд нікого там не позбавив свободи, — продовжував пан Раулісон, — а сотням тисяч, а може, й мільйонам людей її повернув. У Кордофані, Дарфурі та Судані останнім часом не було незалежних держав. Місцеві вожді заявляли про своє право володіти землями і захоплювали їх силою проти волі мешканців. Землі ці переважно населяли незалежні арабо-негритянські племена, у жилах яких текла кров обох рас. Племена перебували у постійній міжусобній війні. Нападали одні на одних і захоплювали коней, верблюдів, рогату худобу і, передусім, невільників. Чинили при цьому страшні звірства. Але найгіршими були торговці слоновою кісткою та рабами. Вони утворили ніби окрему людську спільноту, до якої належали практично всі вожді племен і заможні купці. Організовували збройні походи вглиб Африки, грабуючи скрізь слоновою кісткою і захоплюючи тисячі людей: чоловіків, жінок, дітей. Нищили при цьому села та домівки, спустошували поля, проливали ріки крові та безжалісно вбивали всіх, хто чинив опір. Південні краї Судану, Дарфuru та Кордофану, а також

місцевості над Нілом аж до озера цілковито обезлюдніли. Та арабські банди заглиблювалися щораз далі, так що Центральна Африка стала землею крові й сліз. Отож Англія, яка, як тобі відомо, в усьому світі переслідує торговців невольниками, погодилася, щоб єгипетський уряд зайняв Кордофан, Дарфур і Судан. Це був єдиний спосіб змусити цих грабіжників припинити жакливу торгівлю та втримати їх у покорі. Нещасні негри з polegшенням зітхнули, напади і дограбування припинились, а люди почали жити за ськими-такими законами. Звичайно, це не могло подобатися работорговцям. Тому, коли знайшовся між ними Мохаммед-Ахмед, котрого тепер називають Магді, і який почав проголошувати священну війну під тим гаслом, що у Єгипті занепадає віра, всі вони, як один, схопилися за зброю. І ось почалася жаклива війна, у якій, принаймні до цього часу, дуже не таланить єгиптянам. Магді розбив у всіх битвах урядові війська, захопив Кордофан, Дарфур, Судан, орди його облягають зараз Хартум і заглиблюються на північ аж до кордонів Нубії.

— А чи можуть вони дійти аж до Єгипту? — запитав Стась.

— Ні, — відповів пан Раулсон. — Магді обіцяє, щоправда, завоювати цілий світ, але це дика людина, яка не має жодного поняття про такі речі. Єгипту ніколи не захопить, бо цього не дозволила б Англія

— А якщо, одначе, єгипетські війська будуть знищені?

— Тоді виступлять війська англійські, яких ще ніхто не переміг.

— Чому ж Англія дозволила Магді захопити стільки країн?

— Звідки знаєш, що дозволила? Англія ніколи не поспішає, бо є вічною.

Розмову перервав слуга-негр, який повідомив, що прийшла Фатіма Смаїн і благає вислухати її.

Жінки на Сході займаються майже виключно домашніми справами і рідко навіть покидають гареми¹. Тільки найбільшні ходять на базари або працюють на полях, як це роблять

¹ Гарем — у мусульманських країнах частина будинку, де мешкають виключно жінки та діти. Доступ до гарему дозволяється тільки чоловікові

дружини феллахів¹, тобто єгипетських селян. Але і вони затуляють обличчя. Хоч у Судані, з якого походила Фатіма, цього звичаю не дотримуються, і хоч перед тим вона вже була в конторі пана Раулісона, її прихід у таку пізню пору та ще й до приватного будинку викликав здивування.

— Довідаємося щось нове про Смаїна, — сказав пан Тарковський.

— Так, — відповів пан Раулісон, даючи знак слугі запровадити Фатіму.

За хвилю увійшла висока молода суданка, обличчя якої було зовсім не заслонене, мало дуже темну шкіру і прегарні очі, хоча трохи дикі та зловісні.

Увійшовши, вона впала на підлогу перед білими панамі, а коли пан Раулісон наказав їй підвестися, все ж залишилася стояти на колінах.

— Сіді², — сказала вона, — хай Аллах благословить тебе, твій дім і твої стада.

— Чого ти хочеш? — запитав інженер.

— Милосердя, порятунку і допомоги в нещасті, о пане! Ось я — ув'язнена у Порт-Саїді, і смерть висить наді мною та моїми дітьми!

— Кажеш, що ув'язнена, а все ж змогла прийти сюди, та ще й уночі.

— Привели мене забті, які вдень і вночі пильнують мого дому, і знаю, що мають наказ скоро постинати нам голови.

— Говори як розсудлива жінка, — відповів, знизавши плечима пан Раулісон. — Ти не в Судані, а в Єгипті, де

¹Феллахи — єгипетські селяни, що є нащадками стародавніх єгиптян.

²Сіді (араб.) — пан.

не вбивають нікого без суду. Тому можеш бути певна, що жодна волосина не впаде з твоєї голови і з голівок твоїх дітей.

Вона, однак, почала його благати, щоб заступився ще раз за неї перед урядом і здобув дозвіл на виїзд до Смаїна.

— Англійці, такі великі як ти, о пане, — заводила вона, — все можуть. Уряд у Каїрі думає, що Смаїн зрадив, а це неправда! Були в мене вчора арабські купці, що приїхали з Соуакіму, а перед тим купували гуму та слонову кістку в Судані. Вони донесли мені, що Смаїн лежить хворий у Ель-Фашері та кличе мене з дітьми, щоб їх поблагословити...

— Усе це твої вигадки, Фатімо, — перервав її пан Раулісон.

Але вона почала присягатись Аллахом, що каже правду. Потім обіцяти, що якщо Смаїн одужає, то відразу ж викупить усіх християнських полонених. Якщо ж помре, то вона, як родичка вождя дервішів, легко знайде до нього доступ і випросить, чого захоче. Хай тільки дозволять їй виїхати, бо серце в грудях у неї стогне з туги за чоловіком. Чим вона, нещасна жінка, завинила перед урядом і хедивом¹? Чи ж то її вина, що вона, на нещастя, родичка дервіша Мохаммеда-Ахмеда?

Фатіма не сміла при "англійцях" називати свого родича "Магді", що означає "визволитель світу", бо знала: єгипетський уряд вважає його бунтівником і шахраєм. Але б'ючи поклони і закликаючи небо у свідки своєї невинності та недолі, почала плакати і жалісно завивати, як на Сході роблять жінки, коли втрачають чоловіків або синів. Потім знову впала на землю, вірніше на килим, яким була вкрита підлога, і замерла в очікуванні.

Нель, яка трішки задрімала під кінець обіду, повністю прокинулася, а маючи доброзичливе серденько, схопила руку батька і, цілуючи її раз за разом, почала просити за Фатіму:

— Татусю, поможи їй, поможи!

Фатіма, яка, очевидно, розуміла англійську мову, озвалася серед зойків, не відриваючи обличчя від килима:

¹ Хедив (перс. – кедив) – володар, офіційний спадковий титул віце-короля Єгипту в 1867-1914 рр

— Хай тебе Аллах благословить, райська квіточко, розкіш Омайя, зіронько безтьмяна!

Хоча Стась був у душі дуже лихий на магдистів, та і його зворушили прохання й біль Фатіми. До того ж Нель заступилася за неї, а він, зрештою, завжди хотів того, чого хотіла Нель. Отож озвався ніби до себе, але так, щоб чули всі:

— Якби я був урядом, то дозволив би Фатімі виїхати!

— Але оскільки ти не уряд, — відповів йому пан Тарковський, — то краще зробиш, коли не будеш втручатися в те, що тебе не стосується!

Пан Раулісон теж мав милосердну душу і співчував становищу Фатіми, але його вразили у словах жінки деякі обставини, які видавалися просто брехнею. Маючи щоденні контакти з митницею в Ісмаїлії, він знав, що жодні вантажі гуми та слонової кістки не проходили останнім часом через канал. Торгівля цими товарами зовсім припинилась. Арабські купці не могли повертатися з міста Ель-Фашер, що лежало у Судані, бо магдисти взагалі не допускали до себе купців, а тих, кого могли захопити, — грабували і тримали в неволі. Отже, розповідь про хворобу Смаїна була майже цілковитою брехнею.

Але оскільки оченята Нель благально дивилися на татуса, той, не бажаючи засмучувати дівчинку, сказав по хвилі:

— Фатімо, я вже писав на твоє прохання до уряду, але, як бачиш, — без результату. А тепер послухай. Завтра з цим ось мехендисом (інженером) виїжджаємо до Медінет-ель-Файюму. По дорозі затримаємося на один день в Каїрі, бо хедив хоче поговорити з нами про канали, які прокладаються від Бар-Юссефу і дати нам щодо них доручення. Під час розмови постараюся викласти йому твоє прохання і отримати ласкаву відповідь. Але більше нічого не можу тобі пообіцяти.

Фатіма підвелась і, піднімаючи руки на знак подяки, вигукнула:

— Отже, я врятована!

— Ні, Фатімо, — продовжував пан Раулісон, — не кажи про порятунок, бо смерть це загрожує ні тобі, ні твоїм дітям. А чи дасть дозвіл хедив на твій від'їзд, гарантувати не можу.

Смаїн не хворий, а зрадник, який, взявши в уряді гроші, і не думає викупляти полонених у Мохаммеда-Ахмеда.

— Смаїн — невинний, пане, і лежить в Ель-Фашері, — повторила Фатіма. — А коли б він завинив перед урядом, то присягаюся тобі, моему благодійникові: якщо мені дозволять виїхати, буду благодіяти Мохаммеда-Ахмеда, доки не випрошу ваших полонених.

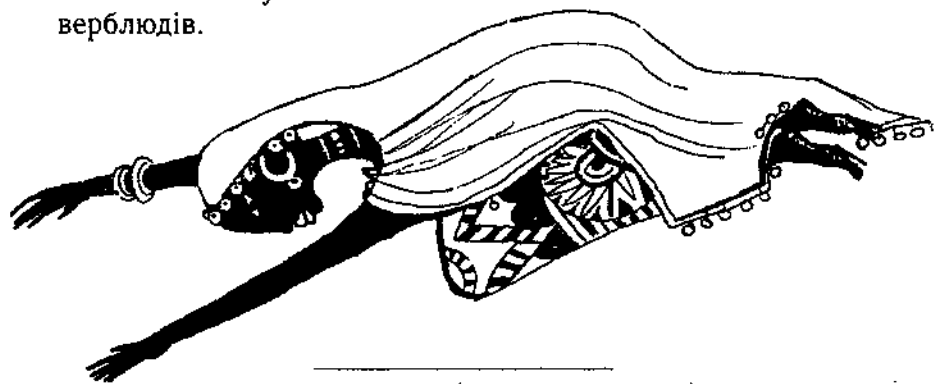
— Ну, добре. Обіцяю тобі ще раз, що попрошу за тебе хедива.

Фатіма почала бити поклони.

— Дякую тобі, сіді! Ти не тільки могутній, але і справедливий! А тепер прошу тебе, дозволь нам бути твоїми невільниками.

— В Єгипті не може бути невільників, — відповів з посмішкою пан Раулсон. — Слуг я маю досить, а твоїми послугами не можу скористатися, бо, як уже говорив, виїжджаємо всі до Медінету і, можливо, залишимося там аж до рамазану¹.

— Знаю, пане, мені сказав дозорець Хадігі. А я, довідавшись про це, прийшла не тільки благодіяти про допомогу, але й сказати тобі, що двоє людей з мого племені дангалів — Ідрис і Гебр — служать погоничами верблюдів у Медінеті. Вони будуть бити тобі чолом, як тільки прибудеш, і запропонують тобі свої послуги та своїх верблюдів.

¹Рамазан (тур., араб — рамадан) — дев'ятий місяць за мусульманським календарем, протягом 29 днів триває великий піст, який закінчується святом жертвоприношення — байрамом.

— Добре, добре, — відповів директор, — але це справа не моя, а компанії Кука.

Фатіма поцілувала руки інженерів і вийшла, продовжуючи благословляти Нель. Після хвилини мовчання пан Раулісон сказав:

— Бідна жінка... але бреше так, як тільки на Сході вміють брехати. Навіть її запевнення у вдячності звучать якось фальшиво.

— Безумовно, — відповів пан Тарковський, — але чи зрадив Смаїн, чи не зрадив, а уряд не має права затримувати її у Єгипті, бо ж за чоловіка вона не може відповідати.

— Уряд не дозволяє зараз нікому з суданців виїжджати без особливого дозволу до Соуакіму та Нубії, отже, заборона стосується не тільки Фатіми. У Єгипті, куди приходять заробітчани, а їх дуже багато, немало й тих, хто належить до племені дангалів, з якого походить Магді. До нього належать, наприклад, крім Фатіми та Хадігі й ті двоє погоничів верблюдів із Медінету. Магдисти називають єгиптян "турками" і ведуть з ними війну, але серед місцевих арабів знайдеться багато прихильників Магді, які охоче утекли б до нього. До них треба зарахувати всіх релігійних фанатиків, усіх давніх прибічників Арабі-паші¹, та й серед бідноти їх чимало. Вони звинувачують уряд у тому, що він цілковито піддався англійським впливам, а через це страждає релігія. Бог знає, скільки їх утекло вже через пустелю, оминаючи звичайний водний шлях на Соуакім. Ось чому урядовці, дізнавшись про наміри Фатіми, наказали її пильнувати. Адже її з дітьми, як родичів Магді, можна буде обміняти на полонених.

— Чи справді єгипетська біднота допомагає Магді?

— Магді має прибічників навіть у війську, яке, може, тому і б'ється так погано.

¹ Арабі-паша (1840-1911) — провідник єгипетської народної військової партії. Проголошував гасло "Єгипет - для єгиптян", чим завоював широку популярність серед народу. У 1882 р. призначений військовим міністром, став фактичним володарем Єгипту. У липні цього ж року, розбитий англійською армією, був засланий на острів Цейлон.

— Але як суданцям вдається утікати через пустелю? Це ж тисячі миль!

— Проте, саме цією дорогою гнали колись невільників до Єгипту.

— Думаю, що діти Фатіми не витримали б такої подорожі.

— Тому-то вона і хоче скоротити її та добиратися до Соуакіму морем.

— У кожному разі, бідна жінка...

На цьому розмова скінчилася.

А через дванадцять годин потому "бідна жінка", старанно замкнувшись у своєму домі з сином дозорця Хадігі, шепотіла йому, нахмуривши брови і зловісно блискаючи гарними очима:

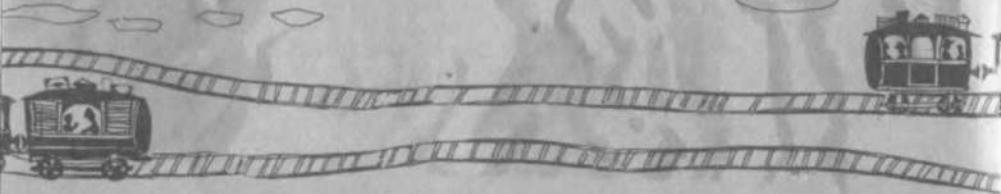
— Хамісе, сину Хадігі, ось гроші. Сьогодні ще поїдеш до Медінету та віддаси Ідрису листа, якого на моє прохання написав благочестивий дервіш Белаллі... Хоча діти цих мехендісів добрі, але, якщо я не отримаю дозволу на виїзд, іншого способу немає. Знаю, що ти мене не зрадиш... Пам'ятай, що ти і твій батько походите із племені дангалів, у якому народився великий Магді!

III

Obaj inżynierowie wyjechali nazajutrz na noc do Kairu, gdzie mieli odwiedzić rezydenta¹ angielskiego i być na posłuchaniu u wicekróla.

Наступного дня інженери наніч виїхали до Каїру, де мали відвідати англійського резидента¹ і бути на прийомі у віце-короля. Стась підрахував, що це мало би зайняти два дні. Його підрахунки виявилися правильними, бо ввечері третього дня дістав від батька вже з Медінету телеграму такого змісту: "Намети готові. У день, коли почнуться твої канікули, — вирушайте. Фатімі передай через Хадігі, що для неї не вдалося нічого зробити..." Подібну телеграму отримала також пані Олів'є, яка відразу ж за допомогою негритьянки Дінах почала готуватися до подорожі.

Ці подорожні турботи тишили серця дітей. Аж раптом стався випадок, який поплутав усі очікування і міг навіть цілком затримати виїзд. Тож саме тоді, коли почалися зимові канікули Стася, у переддень виїзду, пані Олів'є, що задрімала після обіду в садку, вжалив скорпіон. І хоча ці отруйні тварини не бувають у Єгипті занадто небезпечними, цього разу укус міг стати згубним. Скорпіон повз по спинці полотняного крісла і вжалив пані Олів'є у шию, коли вона притисла його головою. А оскільки вона хворіла перед тим на рожу обличчя, то існувала загроза, що хвороба відновиться. Лікар, якого відразу ж викликали, був зайнятий і прибув тільки через дві години. Шия та навіть обличчя спухли, і почалася гарячка з симптомами отруєння. Лікар заявив, що не може бути й мови про поїздки за таких обставин і наказав покласти хвору до ліжка. Все це означало, що діти проведуть Різдво вдома. Треба віддати належне Нель, яка з перших хвилин більше думала про страждання своєї вчительки, ніж про приємності у Медінеті, які втрачає. Поплакала тільки в куточку при думці, що аж кілька тижнів не побачить татуса. Стась надіслав телеграму, а потім і листа з питанням: "Що маємо зробити?"

¹Резидент — дипломатичний представник Англії при єгипетському уряді.

Відповідь прийшла через два дні. Пан Раулісон, порозумівшись із лікарем і дізнавшись, що основна загроза минула і що тільки небезпека відновлення рожі не дає змоги пані Олів'є виїхати з Порт-Саїду, негайно забезпечив їй догляд та опіку. Тільки тоді вислав дітям дозвіл на подорож з Дінах. А оскільки Дінах, хоч усім серцем прив'язана до Нель, не зуміла б дати собі ради на залізниці і в готелях, то провідником і скарбником на час подорожі було призначено Стася. Легко здогадатись, як пишався він призначеною роллю і як з лицарським анімушем¹ присягався малій Нель, що навіть волосина з її голови не впаде, ніби дорога з Каїру до Медінету насправді готувала їм якісь труднощі чи небезпеки.

Усе вже було приготоване заздалегідь, отож діти того самого дня вирушили каналом до Ісмаїлії, а з Ісмаїлії залізницею до Каїру, де мали заночувати, щоб наступного дня їхати до Медінету. Залишаючи Ісмаїлію, побачили озеро Тімсах, на якому Стась уже бував, бо пан Тарковський, завзятий мисливець, брав його інколи у вільний від роботи час пополювати на водяних птахів. Далі дорога йшла вздовж Ваді-Тумілату поряд із каналом прісної води, що з'єднував Ніл з Ісмаїлією та Суецом. Цей канал було прокопано ще раніше за Суецький, бо інакше робітники, які працювали над великим витвором Лессепса, були б позбавлені питної води.

Крім того, будівництво каналу мало ще одне значення: країна, що була вияловілою пустелею, знову розквітла, коли її пронизав потужний і животворний струмінь прісної води. Ліворуч з вікон вагона діти могли бачити широкий зелений пас, що складався з лук, на яких випасалися коні, верблуди та вівці, і оброблених полів, що наче переливалися кольорами кукурудзи, проса та інших кормових рослин. Берег каналу вкривали колодязі у вигляді кіл з відрами або простих журавлів, що безперервно черпали воду, яку феллахи подавали канавами на поле або розвозили у бочках на візках, запряжених буйволами. Над ланами збіжжя кружляли голуби, а часом зривалися цілі зграї куріпок. Вдалині над

¹Анімуш (франц.) – лицарська відвага, честь

глиняними хатками феллахів, мов султани, здіймалися крони фінікових пальм.

Зате на північ від залізничної колії простяглася справжня пустеля, хоч і не подібна до тої, яка лежала по другий бік Суецького каналу. Пустеля за каналом виглядала наче рівне дно моря, яке відступило, залишивши поморщені піски. Ця ж пустеля складалася з жовтих пісків, ніби насипаних у високі пагорби, узбіччя яких вкривали купки сірої рослинності. Між пагорбами, які щораз виростали у справжні узгір'я, пролягали широкі долини, на яких час від часу з'являлися каравани. З вікон вагона дітям було видно нав'ючених верблюдів, що посувалися ланцюгом один за одним через піщані розлоги. Перед кожним верблюдом ішов араб у чорному плащі та білому тюрбані на голові. Малій Нель вони нагадували картинки з Біблії, де було зображено ізраїльтян, що прибували до Єгипту за часів Йосифа. Вони були точнісінько такими ж. На жаль, дівчинка не могла як слід роздивитися караван, бо біля вікна з цього боку вагона сиділи два англійських офіцери, що затуляли їй краєвид.

Не встигла Нель поскаржитися на це Стасеві, як він з дуже поважною міною звернувся до офіцерів, прикладаючи пальця до капелюха:

— Джентльмени, чи не зволите ви зробити місце для цієї малої міс, яка так хоче подивитися на караван?

Офіцери прийняли пропозицію з такою ж повагою, а один з них не тільки поступився місцем допитливій міс, а навіть підняв її і поставив на сидіння біля вікна.

Стась почав лекцію:

— Це — стародавня країна Гошен, яку фараон віддав Йосифу для його братів ізраїлітів. Колись, у давнину, тут проходив канал прісної води. Тому цей, новий — тільки перебудова стародавнього. Той старий зруйнувався, і країна перетворилася на пустелю. Тепер земля знову стає родючою.

— Звідки джентльмен про це знає? — запитав один із офіцерів.

— У моєму віці такі речі треба знати, — відповів Стась, — а крім того, професор Стерлінг читав нам нещодавно лекцію про Ваді-Тумілат.

Хоча Стась досконало володів англійською мовою, та його легкий акцент привернув увагу другого офіцера, який спитав:

— Чи малий джентльмен — не англієць?

— Малою є міс Нель, опікуватись якою мені доручив її батько. А я не англієць, а поляк — син інженера, що працює на каналі.

Офіцер посміхнувся, слухаючи гордовиту відповідь хлопця, і сказав:

— Дуже ціную поляків. Я належу до кавалерійського полку, який за часів Наполеона кілька разів бився проти польських уланів. Ця традиція й досі є його гордістю і славою.

— Приємно з вами познайомитися, — відповів Стась.

Розмова тривала і, як видно, подобалась офіцерам. Виявилось, що вони теж їдуть з Порт-Саїду до Каїру, щоб побачитися з англійським послом і отримати настанови щодо далекої подорожі, яка на них чекала. Молодший із них був військовим лікарем. Той, що розмовляв зі Стасем, капітан Глен, мав за наказом англійського уряду їхати з Каїру через Суец до Момбасси¹ і прийняти під своє керівництво увесь край, що прилягав до цього порту і простягався аж до недослідженої країни Самбуру. Стась, який з захопленням читав про подорожі Африкою, знав, що Момбасса розташована на кілька градусів південніше екватора. А всі прилеглі до неї території хоч і вважаються сферою англійських інтересів, але ще зовсім мало вивчені, абсолютно дикі, повні слонів, жираф, носорогів, буйволів та різних видів антилоп, з якими завжди стикаються військові, купецькі та місіонерські експедиції. Він щиро заздрило капітанові Глену і пообіцяв, що обов'язково колись до нього завітає, щоб разом полювати на левів чи буйволів.

— Добре, але прошу відвідати мене з цією малою міс, — сміючись, відповів капітан Глен, вказуючи на Нель, яка в цей момент відійшла від вікна і сіла біля нього.

— Міс Раулісон має батька, — відповів Стась, — а я тільки в дорозі є її опікуном.

Почувши це, другий офіцер жваво запитав:

¹Момбасса — місто та порт на східному узбережжі Африки в його екваторіальній частині. Належить до Кенії.

— Раулісон? Чи це не один із директорів каналу, той, що має брата у Бомбеї?

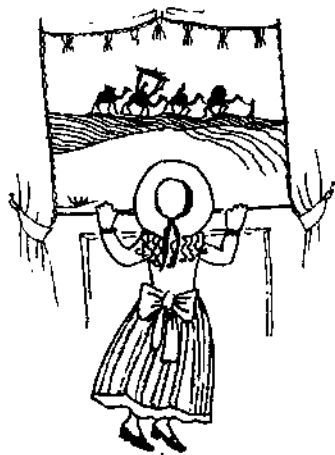
— У Бомбеї мешкає мій стрийко, — відповіла Нель, підносячи вгору палець.

— Твій стрийко, дарлінг, одружений з моєю сестрою. Мене звать Клері. То ж ми з тобою родичі. Який я радий, що зустрів тебе і познайомився, кохана маленька пташко!

Лікар дійсно був радий. Розповів, що відразу по приїзді до Порт-Саїду розпитував про пана Раулісона, але в дирекції каналу йому сказали, що той виїхав на свята. Клері дуже шкодував, що пароплав, яким вони їдуть до Момбасси, виходить із Суєцу вже за кілька днів, і він не встигне заскочити до Медінету. Доручив тільки Нель привітати батька та пообіцяв написати до неї з Момбасси. Обоє офіцерів були зайняті тепер розмовою з Нель, тому Стась залишився ніби в тіні. Зате на кожній зупинці десятками з'являлися мандаринки, свіжі фініки та навіть відбірний шербет¹. Крім Стася і Нель, їх із задоволенням споживала і Дінах, яка до усіх своїх чеснот була ще й страшенною ласункою. Так непомітно проминула для дітей дорога до Каїру. Прощаючись, офіцери поцілували ручки та голівку Нель і потиснули праву руку Стасеві. При цьому капітан Глен, якому енергійний хлопець припав до душі, сказав напівжартома, напівсерйозно:

— Слухай, мій хлопче! Хтозна, де, коли і за яких обставин ми ще зустрінемось у житті? Одначе пам'ятай, ти завжди можеш розраховувати на мою дружбу і допомогу.

— І взаємно! — з повним гідності поклоном відповів Стась.

¹Шербет (араб – сорбет) – охолоджений напій із фруктових соків.

IV

Zarówno pan Tarkowski, jak pan Rawlison, który kochał nad życie swoją małą Nel, ucieszyli się bardzo z przybycia dzieci.

Пан Тарковський і, звичайно ж, пан Раулісон, який понад життя любив свою малу Нель, зраділи приїздові дітей. Юна парочка теж радісно привітала батьків, але одразу ж почала озиратись по наметах, які були вже повністю споряджені та готові до прийому милих гостей. Виявилися вони добротними, подвійними, підбитими один блакитною, а другий червоною фланеллю, з підлогою, вистеленою повстю, і просторими, наче великі кімнати. Компанія, яка дбала про гідність високих посадовців Товариства Каналу, доклала всіх зусиль, щоб їм було добре та зручно. Пан Раулісон побоювався спочатку, чи тривале перебування у наметі не зашкодить здоров'ю Нель, і якщо їй погодився на це, то тільки тому, що на випадок негоди завжди можна було переїхати до готелю. Однак телер, оглянувши все на місці, він дійшов висновку, що дні та ночі, проведені на свіжому повітрі, будуть для його одиначки стократ корисніші, ніж перебування у задушливих покоях місцевих готеликів. Сприяла цьому і прекрасна погода. Клімат у Медінеті чи Ель-Медінеті, оточеному піщаними узгір'ями Лівійської пустелі, значно кращий, ніж у Каїрі. Недарма місцину цю називають "країною троянд". Завдяки захищеній місцевості й достатній вологості повітря, ночі там не бувають такими холодними, як в інших частинах Єгипту, навіть тих, що лежать значно південніше. Зима просто розкішна, а від листопада усе вже буває зеленню. Фінікові пальми, яких взагалі мало у Єгипті, фігові, апельсинові та мандаринові дерева, величні молочаї та гранати суцільним лісом покривають цю чудову оазу. Сади ніби залиті хвилями акацій, бузку, троянд так, що кожен подув доносить їх п'янкий аромат.

Дихається тут на повні груди, і "не хочеться помирати", як кажуть місцеві жителі.

Подібний клімат має тільки Хелуан, якій лежить значно північніше по другій бік Нілу, та йому бракує такої буйної рослинності.

Але Хелуан для пана Раулісона був пов'язаний із болісними спогадами, бо саме тут померла мама Нель. Ось чому він обрав Медінет і тепер, дивлячись на щасливе личко дівчинки, пообіцяв собі, що колись купить там ділянку землі з садом, побудує зручний англійський дім і буде у цій благодатній місцині проводити всі відпустки, а коли закінчиться його служба на каналі, можливо, й оселиться назавжди.

Але це були ще зовсім не визначені плани на далеке майбутнє. Тим часом діти крутилися повсюди від хвили приїзду, як мухи, бажаючи ще до обіду оглянути всі намети, а також ослів і верблюдів, яких на місці найняли люди Кука. Виявилося, проте, що тварини на віддаленому пасовиську і оглянути їх можна буде лише на другий день. Зате біля намету пана Раулісона Стась і Нель з приємністю побачили Хаміса, сина Хадігі, свого доброго знайомого з Порт-Саїду. Він не належав до служби Кука, і пан Раулісон навіть здивувався, зустрівши його в Ель-Медінеті. Але оскільки Хаміс уже працював у нього раніше носієм інструментів, то він і тепер найняв його хлопцем для посилок та дрібних послуг.

Зечеря виявилася надзвичайною, бо старий копт¹, який вже багато років працював кухарем у компанії Кука, хотів похвалитися своєю майстерністю. Діти розповідали про своє знайомство у дорозі з двома офіцерами, що особливо зацікавило пана Раулісона, брат якого, Річард, одружений з сестрою лікаря Клері, дійсно вже багато років жив у Індії. Шлюб цей був бездітним, тому стрийко щиро любив свою малу небогу, котру знав переважно з фотографій, і в усіх листах завжди випитував про неї. Обох батьків розвеселило і запрошення до Момбасси, яке отримав Стась від капітана Глена. Хлопець поставився до нього цілком серйозно і твердо пообіцяв собі, що мусить колись відвідати свого нового приятеля за екватором. Пан Тарковський змушений був

¹Копти – єгиптяни, які сповідують християнство. Розмовляють арабською мовою (коптська мова збереглась як церковна).

пояснити, що англійські урядовці ніколи не залишаються надовго в одній місцевості через убивчий клімат Африки і, що доки Стась подорослішає, капітан змінить місце служби або його взагалі вже не буде серед живих.

Після вечері все товариство розташувалося перед наметами, де прислуга порозставляла складані полотняні крісла, а для старших приготувала сифони з содовою та бренді. Вже опустилася ніч, але надзвичайно тепла, і оскільки місяць був уповні, — ясно стало, як удень. Білі мури міських будинків навпроти наметів відсвічували зеленню, зорі іскрилися на небі, а повітря було наповнене запахом троянд, акацій та геліотропів¹. Місто вже спало. У нічній тиші тільки іноді долинали голоси журавлів, чапель і фламінго, які з-над Нілу перелітали в бік озера Кароун. Раптом почулося глибоке, басовите гавкання пса. На подив Стася і Нель, воно долітало з одного із наметів, до яких вони не заглянули, бо там зберігалися сідла, посуд і різне подорожнє приладдя.

— То, напевно, велетенський пес! Ходімо, глянемо на нього, — сказав Стась.

Пан Тарковський почав сміятись, а пан Раулісон струсив попіл із сигари і сказав, теж сміючись:

— Well²! Не вдалося його сховати.

Потім звернувся до дітей:

— Завтра, як пам'ятаєте, — Святий Вечір. Цей пес мав бути різдвяною несподіванкою пана Тарковського для Нель, але оскільки несподіванка почала гавкати, я змушений повідомити про неї вже сьогодні.

Почувши це, Нель в одну мить видряпалася на коліна до пана Тарковського й обняла його за шию, потім перескочила на батькові коліна, примовляючи:

— Татусю, яка я щаслива! Яка я щаслива!

Обіймам і поцілункам не було кінця. Нарешті Нель, ставши на власні ноги, почала заглядати в очі пана Тарковського:

— Mister Тарковський...

— Що, Нель?

¹Геліотропи — рід тропічних і субтропічних рослин. Культивуються для оздоблення садів, парків, скверів; мають великі, дуже пахучі квіти.

²Well (англ.) — добре, отже

— ... я вже знаю, що він там є, то чи можу сьогодні на нього подивитись?

— Я так і знав, — вигукнув з удаваним обуренням пан Раулісон, — що для цієї мухи мало буде самої новини!

А пан Тарковський звернувся до сина Хадігі:

— Хамісе, приведи пса.

Молодий суданець зник за кухонним наметом і по хвилі з'явився, провадячи на прив'язі велике створіння.

Нель аж відскочила.

— Ой, — скрикнула, хапаючи за руку батька.

А Стась вигукнув із захопленням:

— Та це ж лев, а не пес!

— Звуть його Саба (Лев), — відповів пан Тарковський.

— Він належить до породи мастифів, а це найбільші пси у світі. Йому лише два роки, але він справді величезний. Не бійся, Нель, він лагідний, як баранчик. Сміливіше! Пусті його, Хамісе.

Хаміс відпустив прив'язь, на якій притримував британ¹, а той, відчувши волю, почав махати хвостом, ластитися до пана Тарковського, з яким уже познайомився, і погавкувати з радості.

Діти у відблисках місяця з подивом розглядали його величезну голову зі звисаючими губами, товсті лапи, могутню постать, що справді нагадувала лева сіро-жовтою мастю всього тіла. Нічого подібного в житті вони ще не бачили.

— Із таким псом можна безпечно пройти Африкою!
— вигукнув Стась.

— Спитай його, чи зміг би він заапортувати² носорога,
— сказав пан Тарковський.

Саба не зумів би, звичайно, відповісти на таке питання, зате він все веселіше махав хвостом і так широко горнувся до людей, що Нель одразу перестала його боятись і почала гладити по голові.

— Саба, милий, коханий Саба!

¹Британ — популярна назва великих сильних бійцівських псів, яких розводили для боїв на аренах.

²Апорт — команда, що подається мисливському псові та означає: "принеси".

Пан Раулісон схилився над ним, підніс його голову до обличчя дівчинки і сказав:

— Саба, придивись до цієї панночки. Це твоя господиня, яку мусиш слухати і стерегти!

— Вув! — ніби все розуміючи, басом відповів Саба.

І зрозумів, здається, навіть краще, ніж треба, бо скориставшись тим, що його голова була майже на рівні обличчя дівчинки, на знак пошани обливав своїм широким язиком її носик та щічки.

Це викликало загальний вибух сміху. Нель змушена була піти до намету, щоб умитись. Коли ж за чверть години вона повернулася, то побачила Сабу, що стояв на задніх лапах, поклавши передні на плечі Стася. Хлопець аж згинався під тягарем пса, який був на голову вищий за нього.

Находив уже час спочинку, але мала випросила собі ще півгодинки для розваги, щоб краще познайомитися з новим другом. А знайомство відбувалося так успішно, що скоро пан Тарковський посадив дівчинку по-дамськи на його спину і, притримуючи її, щоб не впала, звелів Стасеві провадити пса на прив'язі. Нель проїхала так кільканадцять кроків, після чого спробував і Стась, але Саба сів на задні лапи, і хлопець раптово опинився на піску біля його хвоста.

Діти мали вже йти відпочивати, коли вдалині на освітленому місячним сяйвом ринку з'явилися дві білі фігури, що наближалися до наметів.

Лагідний до того часу Саба почав глухо та грізно гарчати, і Хаміс був змушений за наказом пана Раулісона знову взяти його на прив'язь. Тимчасом двоє людей, одягнутих у білі бурнуси¹, зупинилися перед наметами.

— Хто там? — запитав пан Тарковський.

— Погоничі верблюдів, — озвався один із прибулих.

— А, то це Ідрис і Гебр? Чого вам треба?

— Ми прийшли спитати, чи будемо потрібні завтра.

¹Бурнус — широкий вовняний плащ, найчастіше білого кольору, без рукавів із капюшоном, який носять на Сході.

— Ні. Завтра і післязавтра — велике свято, і нам не годиться подорожувати. Приходьте вранці третього дня.

— Дякуємо, ефенді¹.

— А верблюдів маєте добрих? — запитав пан Раулісон.

— Бішмаллах²! — відповів Ідрис, — справжні хегін (верхові), з товстими горбами і лагідні, як ха-га (вівці). Інакше би Кук нас не найняв.

— Не занадто трясуть?

— Можна, о пане, покласти жменю квасолі на хребет кожного — і жодне зернятко не впаде за найшвидшого бігу.

— Як перебільшувати, то вже по-арабському, — сказав, сміючись, пан Тарковський.

— Або по-суданському, — додав пан Раулісон.

Тим часом Ідрис і Гебр стояли, як дві білі колони, пильно приглядаючись до Стася та Нель. Місяць освітлював їхні дуже темні лица, які у його відблисках здавалися вилитими з бронзи. Білки очей зеленкувато поблискували з-під тюбанів.

— Добраніч вам! — сказав пан Раулісон.

— Хай Аллах опікується вами, ефенді, і вночі, і вдень!

Сказавши це, вклонились і відійшли. Їх супроводжувало глухе, подібне до далекого грому, гарчання Саби, якому обоє суданців явно не сподобались.

¹Ефенді (тур) — пан.

²Бішмаллах (араб.) — В ім'я Бога!

v

Przez następne dni nie było żadnych wycieczek.

У наступні два дні жодних прогулянок не було. Зате на Святий Вечір, коли на небі з'явилася перша зірка, у наметі пана Раулісона сотнями свічок засяяло деревце, поставлене для Нель. Щоправда, замість ялинки довелося використати тую, зрубану в одному зі скверів Ель-Медінету, проте під її гілочками Нель знайшла багато ласощів і прекрасну ляльку, яку батько привіз для неї з Каїру, а Стась — свій вимріяний англійський штуцер. Від батька він отримав на додаток набої, різні мисливські причандалля та сідло для їзди верхи. Нель не могла отямитися від радості, а Стась, хоча вважав, що власник справжнього англійського штуцера повинен бути відповідно поважним, не міг витримати і, вибравши час, коли біля намету нікого не було, обійшов його на руках. Цим мистецтвом, якого навчився у школі в Порт-Саїді, він володів досконало і часто потішав ним Нель, яка щиро йому заздрала.

Святий Вечір і перший день Різдва минули для дітей у молитвах, урочистостях, огляданні подарунків, які отримали, та у дресуванні Саби. Новий приятель виявився напрочуд кмітливим. Першого ж дня він навчився подавати лапу, апортувати носовички, котрі, щоправда, віддавав не без опору, а також зрозумів, що облизувати язиком личко Нель — справа, не гідна пса-джентльмена. Нель, притискаючи палець до носика, читала йому різні лекції, а він, притакуючи рухами хвоста, давав зрозуміти, що слухає з належною увагою і бере науку до серця. Під час прогулянок по вкритій піском міській площі слава Саби у Медінеті зростала з кожною годиною і навіть, як це буває зі славою, почала завдавати клопотів, бо притягала цілі хмари арабських дітей. Спочатку вони трималися здалека, потім, захочені лагідністю "потвори", почали підходити все ближче, а врешті так обсіли намети, що ніхто не міг вільно поворушитись. Більше того, оскільки всі арабські діти з ранку до ночі смочуть цукрову тростину, над ними рояться легіони мух, які, неприємні самі по собі, ще й розносять збудників небезпечних єгипетських

очних захворювань. Служба намагалася дітей розігнати, але Нель заступилася за них і навіть почала роздавати найменшим гелюу, тобто солодоші, що викликало до неї велику любов, але водночас збільшувало натовп.

Через три дні почалися спільні подорожі, частково вузькоколіяками, яких багато набудували в Медінет-ель-Файюмі англійці, частково на ослах, а часом і на верблюдах. У похвалах, якими Ідрис наділив верблюдів, виявилось багато перебільшення, бо не тільки квасолі, а й людям нелегко було під час бігу втриматися в сідлах, але була й правда. Верблюди дійсно належали до породи хегін, тобто верхових, а оскільки годували їх переважно дуррою (місцевою або сирійською кукурудзою), то горби в них були товсті, а самі тварини виявляли стільки охоти до бігу, що доводилося їх стримувати. Суданці Ідрис і Гебр, незважаючи на дикий блиск у їхніх очах, заслужили похвалу та симпатію товариства, бо були дуже послужливими і надзвичайно піклувалися про Нель. У Гебра постійно був жорстокий і трохи звірячий вираз обличчя, але Ідрис, швидко зрозумівши, що ця мала особа — найдорожчий для усіх скарб, — при кожній нагоді запевняв, що вона важливіша для нього, ніж “власна душа”. Пан Раулісон добре розумів, що хитрий суданець хоче, догоджаючи Нель, дістатися до його кишені. Але, вважаючи водночас, що нема у світі людини, яка не покохала би його одначки, був Ідрисові вдячний і не шкодував бакшишу¹.

Упродовж п'яти днів товариство відвідало розташовані поблизу міста руїни стародавнього Крокодилополіса, де єгиптяни колись поклонялися божкові Себаку, у якого були тіло людини і голова крокодила. Наступна подорож відбулася до піраміди Ганара і до залишків Лабіринту². А потім була найдовша подорож і повністю на верблюдах — до озера Кароун. Північний його берег — суцільна пустеля, де крім руїн стародавніх міст, немає жодного сліду життя. Зате південні околиці — гарний і квітучий край, а самі береги, порослі тростиною та чагарником, кишать пеліканами, фламінго, чаплями, дикими гусьми та качками. Ось тут Стасеві трапилася нагода продемонструвати вправність

¹Бакшиш (араб) — грошова винагорода

²Лабіринт — споруда у стародавньому Єгипті, де, за легендами, зберігалися скарби фараонів.

у стрільбі. Його постріли зі звичайної рушниці та показові зі штуцера були такі влучні, що кожен з них супроводжувало здивоване цмокання Ідриса і арабських човнярів, а падаючих у воду птахів — окрики "Бішмаллах!", "Машаллах!"¹.

Араби запевняли, що на прогілежному "пустельному" березі є багато вовків і гієн, і що, підкинувши між піщаних осипів падлину, можна підійти до хижаків на відстань пострілу. Наслухавшись їхніх запевнень, пан¹Тарковський і Стась дві ночі провели у пустелі біля руїн Діне. Сталося так, що першу вівцю вкрали відразу після відходу стрільців бедуїни², а друга звабила кульгавого шакала, якого одним пострілом поклав Стась. Подальше полювання довелося відкласти, бо для інженерів настав час їхати на ревізію робіт, що велися при Бар-Юссефі, біля Ель-Лагуни, на південний схід від Медінету.

Пан Раулісон чекав тільки на приїзд пані Олів'є. На нещастя, замість неї прийшов лист від лікаря з повідомленням, що за давніла рожа відновила, і хвора ще довго не зможе залишити Порт-Саїду. Становище ставало клопітним. Забирати з собою дітей, стару Дінах, намети та всю обслугу було неможливо. Інженерам доводилося бувати щодня то в одному місці, то в іншому, а могли й одержати вказівку виїхати аж до великого каналу Ібрагіма. Тому після короткої наради пан Раулісон вирішив залишити Нель під опікою старої Дінах і Стася, а також агента італійського консульства та місцевого мудіра³, з яким нещодавно познайомився. Він також пообіцяв Нель, якій дуже шкода було розлучатися з батьком, що з усіх ближчих місцевостей вони з паном Тарковським будуть навідуватися до Медінету, а якщо там виявиться щось варте побачити, — викличуть дітей до себе.

— Беремо з собою Хаміса, — сказав він, — якого в разі потреби пришлемо по вас. Хай Дінах повсюди супроводжує Нель, а оскільки Нель робить з нею все, що заманеться, то ти, Стасю, наглядай за обома.

— Можете бути певним, — відповів Стась, — що буду пильнувати Нель, як рідну сестру. У неї є Саба, а в мене — штуцер, то ж хай хтось спробує її скривдити...

¹Машаллах (араб.) — справа Бога.

²Бедуїни — кочові арабські племена у Північній Африці та Передній Азії.

³Мудір (тур.) — губернатор, начальник провінції.

— Не в тому річ, — сказав пан Раулісон. — Саба та штуцер, напевно, не знадобляться. Ти, будь ласка, оберігай її від втоми, а водночас слідкуй, щоб не застудилась. Я просив консула, якби почувалася нездоровою, негайно викликати з Каїру лікаря. Хаміса будемо присилати по новини якнайчастіше. Мудір теж буде вас відвідувати. Сподіваюся, що й наша відсутність не буде довгою.

Пан Тарковський теж не шкодував для Стася пересторог. Пояснив йому, що Нель не потребує охорони, бо ні в Медінеті, ні в цілій провінції Ель-Файюм нема ні дикунів, ні диких звірів. Думати про щось подібне — просто смішно і не гідно хлопця, якому виповнилося чотирнадцять років. Він повинен виявляти тільки турботу й увагу, не здійснювати, тим більше з Нель, жодних самостійних подорожей, особливо на верблюдах, бо їзда на них, попри все, є дуже виснажливою.

Нель, почувши про це, зробила таку смутну гримаску, що пан Тарковський змушений був її заспокоїти.

— Звичайно, — сказав він, гладячи її волосся, — будете їздити на верблюдах, але тільки з нами або до нас, коли пришлемо за вами Хаміса.

— А самим нам не можна робити прогулянок, ну хоч такеньких, такусеньких...? — питала дівчинка. І почала показувати на пальчику, про як малі прогулянки просить. Батьки врешті погодились, але за умови, що прогулянки відбуватимуться на ослах, а не на верблюдах, і не до руїн, де легко можна впасти у якусь яму, а дорогами на найближчі поля та до парків, що лежать за містом. Драгоман¹ разом з іншою обслугою Кука повинен був завжди супроводжувати дітей.

Після цього обоє старших панів виїхали, але виїхали недалеко — до Хамарет-ель-Макти. Отож через десять годин вони повернулися на ніч до Медінету. Повторювалося це кілька днів, поки не відвідали усіх найближчих робіт. Потім, коли їх робота перенеслась у дальші, але теж ще не дуже віддалені околиці, щоночі приїжджав Хаміс і раненько забирав Стася та Нель до тих місць, де батьки хотіли показати їм щось цікаве. Діти проводили майже цілий день з батьками, а перед заходом сонця повертались до наметів у Медінет. Бували, однак, дні,

¹ Драгоман (араб.) — перекладач.

коли Хаміс не приїжджав, і тоді Нель, незважаючи на компанію Стася та Саби, у якого вона відкривала все нові чесноти, зі смутком виглядала посланця. Так минув час аж до свята Трьох Королів, на яке інженери повернулися до Медінету.

Через два дні, одначе, виїхали знову та попередили, що тепер — надовго. Збиралися дістатись аж до Бені-Суефу, а звідти — до Ель-Фахену, де починався канал тієї ж назви, що тягнувся на південь уздовж Нілу.

Яким же було здивування дітей, коли третього дня біля одинадцятої години ранку Хаміс з'явився у Медінеті. Першим зустрів його Стась, який ішов на пасовисько подивитися на верблюдів. Хаміс розмовляв з Ідрисом і сказав Стасеві тільки, що приїхав за ним із Нель. Пообіцяв негайно прийти до наметів, щоб розповісти, куди за наказом батьків мають вирушити. Хлопець відразу помчав, щоб поділитися доброю новиною з Нель, яка перед наметом бавилася з Сабою.

— Знаєш! Є Хаміс! — крикнув ще здалеку.

А Нель одразу почала підстрибувати, тримаючи ніжки разом, як роблять дівчатка, стрибаючи через скакалку.

— Поїдемо! Поїдемо!

— Так, поїдемо — і далеко.

— А куди? — запитала, відгортаючи руками волосся, яке спадало їй на очі.

— Не знаю. Хаміс сказав, що зараз прийде і все розповість.

— То звідки знаєш, що далеко?

— Бо я чув, як Ідрис говорив, що вони з Гебром вирушають негайно. Це означає, що поїдемо залізницею та застанемо верблюдів уже там, де будуть батьки. Звідти будемо подорожувати.

Чупринка через постійні підскоки знову закрила не тільки очі, але й усе личко Нель, а ніжки, мов зроблені з каучуку, відбивалися від землі.

Через чверть години прийшов Хаміс і вклонився обом:

— К'ханагі (паничу), — сказав Стасеві, — поїдемо за три години, першим потягом.

— Куди?

— До Ель-Харак-ель-Султані, а звідти разом зі старшими панями на верблюдах до Ваді-Райяну.

Серце забилося Стасеві з радості, але слова Хаміса водночас і здивували його. Він знав, що Ваді-Райян — це велике коло піщаних узгір'їв, яке лежить у Лівійській пустелі на південь і південний захід від Медінету. Тим часом пани Тарковський та Раулісон ясно попереджали, від'їжджаючи, що будуть у прямо протилежній стороні — біля Нілу.

— Щось трапилось? — запитав Стась. — То мій батько і пан Раулісон не в Бені-Суефі, а в Ель-Хараку?

— Так їм вийшло, — відповів Хаміс.

— Чому ж вони наказали писати їм до Ель-Фахену?

— У цьому листі старший ефенді пояснює, чому вони тепер в Ель-Хараку.

Він хвилю шукав при собі листа, а потім вигукнув:

— Ох, Набі (пророку)! То ж я залишив листа у торбі при верблюдах. Побіжу, поки Ідрис і Гебр не поїхали.

Хаміс кинувся до погоничів верблюдів, а діти почали тим часом разом із Дінах готуватися до дороги. Оскільки подорож цього разу мала бути довгою, Дінах запакувала пару сукенок, трохи білизни та теплих речей для Нель, а Стась подбав про себе, не забувши штуцер і набої. Серед піщаних осипів Ваді-Райяну він мав надію натрапити на вовків і гієн.

Хаміс повернувся лише через годину весь спітнілий і задеканий, тому в перші хвили не міг відсапатись.

— Не знайшов уже погоничів, — сказав він, — і хоч намагався їх наздогнати, та даремно. Але це не має значення, бо і лист, і старших ефенді застанемо в Ель-Хараку. Чи і Дінах має їхати з нами?

— А що?

— Може, краще було б, якби лишилася. Старші панове нічого про неї не казали.

— Але попередили, виїжджаючи, що Дінах повинна всюди супроводжувати панночку, тому і зараз поїде.

— Поспішаймо, пане, бо катр (потяг) від'їде.

Речі були готові, тож вчасно встигли на станцію. Відстань від Медінету до Хараку становить лише тридцять кілометрів, але місцевий потяг, що з'єднує їх, їде дуже повільно і затримується надзвичайно часто. Якби Стась був сам, то, звичайно ж, обрав би не потяг, а верблюда,

бо вирахував, що Ідрис і Гебр, вирушивши на дві години раніше за них, значно швидше прибудуть до Ель-Хараку. Але для Нель така подорож була б надто важкою, тому юний опікун, пам'ятаючи настанови обох батьків, не хотів наражати її на втому. Врешті-решт час минув для обох так швидко, що не встигли й озирнутись, як вже були в Хараку.

Маленька станція, з якої англійці звичайно здійснюють екскурсії до Ваді-Райяну, була зовсім порожня. Застали там лише кількох жінок із закритими квефом¹ обличчями біля кошків з мандаринками, двох незнайомих погоничів-бедуїнів та Ідриса з Гебром, що тримали сімох верблюдів, з яких один був дуже нав'ючений. Зате не було й сліду панів Тарковського та Раулісона.

Ідрис так пояснив їхню відсутність:

— Старші панове поїхали в пустелю, щоб встановити намети, які привезли з Етсаху, а нам звеліли їхати за ними.

— А як ми знайдемо їх серед узгір'їв? — запитав Стась.

— Вони прислали провідників, — відповів Ідрис, вказавши на бедуїнів.

Старший із них вклонився і, витираючи пальцем єдине своє око, сказав:

— Наші верблюди не такі гладкі, але не менш прудкі від ваших. За годину будемо на місці.

Стась зрадів, що проведуть ніч у пустелі, але Нель була трохи розчарована, бо сподівалася застати у Хараку татуся.

Тим часом начальник станції, заспаний єгиптянин у червоній фесці² та чорних окулярах, наблизився до них і, не маючи нічого іншого до роботи, почав приглядатися до європейських дітей.

— Це діти тих інглезі³, які вранці поїхали з рушницями у пустелю, — сказав Ідрис, садовлячи Нель у сідло.

¹Квеф (араб.) — у жінок Сходу пов'язка, що закриває обличчя аж до очей.

²Феска (араб. — від назви міста Фес у Марокко) — у мусульман червона фетрова шапочка, яка має вигляд зрізаного конуса з китичкою. Поширена в Північній Африці та Передній Азії.

³Інглезі (спотворено) — англійці

Стась, віддавши штуцер Гебру, сів біля неї. Сідло було широке та мало форму паланкіну¹, тільки без даху. Дінах сіла за Хамісом, інші зайняли окремих верблюдів і рушили.

Якби начальник довше дивився їм услід, то, мабуть, здивувався б. Англіїці, про яких говорив Ідрис, поїхали на північ до руїн, а невеличкий караван одразу ж попрямував до Калеї, тобто у протилежний бік. Але начальник ще перед тим повернувся додому, бо жодного потягу того дня до Хараку більше не очікувалось.

Була п'ята година пополудні. Погода чудова. Сонце перейшло вже на бік Нілу та схилилося над пустелею, затоплюючи її золотистим і пурпуровим сяйвом по західному краю неба. Повітря було насичене таким рожевим блиском, що очі мружилися від його надлишку. Поля набули відтінків бузку, а відлеглі узгір'я, що різко виділялися на тлі сяйва, мали колір чистого аметисту².

Поки їхали через зелений і загосподарений край, провідник-бедуїн вів караван неспішною ходою. Але в ту мить, коли під ногами верблюдів захрумтів пустельний пісок, усе раптово змінилось.

— Йялла! Йялла! — завили дикі голоси.

Водночас почувся свист батогів, і верблюди, які перейшли з легкої рисі на галоп³, помчали, ніби вихор, викидаючи з-під копит пісок і гравій пустелі.

— Йялла! Йялла!

Рись верблюда трясє більше, а галоп, яким тварини бігають рідко, радше заколисує, тому дітей спочатку забавляла шалена їзда. Але відомо, хоч би взяти гойдалку, що швидке колисання призводить до запаморочення голови. Отож, оскільки біг не вщухав, у малої Нель через деякий час почало паморочитись у голові та темніти в очах.

— Стасю, чому ми так женемо? — спитала, звертаючись до товариша.

— Думаю, що дали верблюдам занадто розігнатись, а тепер не можуть їх стримати, — відповів Стась.

¹Паланкін — криті ноші, які транспортують спеціальні носильники Розповсюджені колись від транспорту в Індії та Китаї.

²Аметист — дорогоцінний камінь фіолетового кольору.

³Рись, галоп — різновиди швидкого руху коня або верблюда.

Але, зауваживши, що личко дівчинки трохи поблідло, він почав гукати до передніх бедуїнів, щоб уповільнили рух. Та його звернення мало тільки той наслідок, що знову пролунали крики: "Йялла!" — і тварини ще сильніше прискорили біг. Хлопець спочатку подумав, що його не почули. Та коли на повторне звернення не отримав жодної відповіді, а Гебр, який їхав ззаду, почав шмагати верблюда, на якому їхали вони з Нель, хлопець зрозумів, що це не верблюди понесли, а люди поспішають з невідомої йому причини. Стасеві прийшло на думку, що, можливо, вибрали не ту дорогу, і тепер намагаються надолужити втрачений час, щоб не отримати догани від старших панів за спізнення. Але по хвилі зрозумів, що цього не могло бути, бо пан Раулісон більше би розгнівався за перевтому Нель. Що ж це означає? І чому не слухають його наказів? У серці хлопця почали закипати гнів і страх за Нель.

— Сій! — крикнув він, що було сили, звертаючись до Гебра.

— Оускоут (мовчи)! — завив у відповідь суданець.

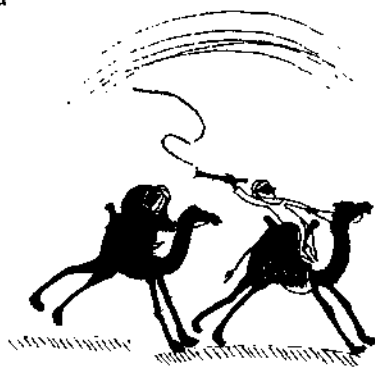
І гнали далі.

Ніч настає в Єгипті близько шостої години, тож вечірні зорі скоро згасли, а на небо викотився великий та червоний від блиску місяць і освітив пустелю лагідним світлом.

У тиші було чути лише хрипке дихання верблюдів, глухі удари їх копит об пісок і часом посвист батогів. Нель була така змучена, що Стась мусив підтримувати її у сідлі.

Вона щохвилі запитувала, чи швидко доїдуть, і, напевно, тільки надія на близьку зустріч із батьком додавала їй сили. Але даремно оглядались обоє навкруги. Минула година, потім друга — ні наметів, ні багать не було видно.

Тоді волосся на голові Стася піднялося з жаху: він зрозумів, що їх викрали.

VI

A panowie Rawlison i Tarkowski oczekiwali rzeczywiście dzieci, ale nie wśród wzgórz piaszczystych Wadi-Rajan, dokąd nie mieli ani potrzeby, ani ochoty jechać, lecz w zupełnie innej stronie, w mieście El-Fachen, nad

А панове Раулісон і Тарковський, звичайно ж, чекали дітей, але не серед піщаних узгір'їв Ваді-Райану, куди не мали ні потреби, ні бажання їхати, а в зовсім іншому боці, у містечку Ель-Фахем. Вони перебували там над каналом тієї ж назви, контролюючи роботи, які мали скінчитися до кінця року. Відстань між Ель-Фахемом і Медінетом становила по прямій близько сорока п'яти кілометрів. Оскільки безпосереднього сполучення не існувало і треба було їхати на Ель-Васту, що подвоювало дорогу, пан Раулісон, вивчаючи залізничний довідник, зробив такі розрахунки:

— Хаміс виїхав надвечір, — сказав він пану Тарковському, — і в Ель-Васті встиг на потяг до Каїру, тому до Медінету прибув зранку. Діти спакуються за годину. Одначе, виїхавши ополудні, все одно мусили б чекати на нічний потяг, що йде вздовж Нілу. А оскільки я заборонив Нель їхати вночі, то вирушать сьогодні вранці і будуть у нас відразу після заходу сонця.

— Так, — сказав пан Тарковський, — Хаміс мусить трохи відпочити. У Стася хоч і запальна голова, але коли йдеться про Нель, на нього завжди можна покластися. Зрештою, я теж надіслав йому записку, щоб не виїжджали на ніч.

— Надійний хлопець, і я повністю йому довіряю, — відповів пан Раулісон.

— Це правда. Стась, при усіх своїх недоліках, має прямий характер і ніколи не бреше, бо він хоробрий, а брешуть тільки боягузи. Енергії йому теж вистачає, а якщо з часом виховає в собі спокійну розважливість, то думаю — з усім на світі собі порадить.

— Безумовно. Що ж до розважливості, то хіба ти у його віці був розважливим?

— Мушу визнати, що ні, — відповів, усміхаючись, пан Тарковський, — але, може, не був таким упевненим у собі, як він.

— Це минеться. А поки що радій, що маєш такого хлопця.

— І ти, що маєш таке солодке й кохане створіння, як Нель.

— Хай Бог її благословить! — зворушено відповів пан Раулісон.

Друзі потисли один одному правиці та засіли до перегляду планів і кошторисів робіт. За цим заняттям минув їм час до вечора.

О шостій годині, коли вже запала ніч, вони були на станції і, прогулюючись пероном, продовжували розмову про дітей.

— Прекрасна погода, але холодно, — озвався пан Раулісон. Чи взяла Нель із собою теплий одяг?

— Стась буде про це пам'ятати, та й Дінах теж.

— Шкодує, одначе, що ми викликали їх сюди, а не поїхали до них.

— Згадай, що саме це я тобі радив.

— Знаю. І якби не те, що звідси маємо їхати далі на південь, я погодився б. Але я підрахував, що дорога займе у нас надто багато часу і його не залишиться для дітей. Та й Хаміс, щиро кажучи, порадив привезти їх сюди. Признався, що дуже тужить за Стасем і Нель і був би щасливим, коли б я його послав за ними. Не дивуюся, що він такий до них прихильний...

Подальшу розмову перервали сигнали прибуття потяга. За хвилю з темряви з'явилися вогненні очі локомотива і почулися його шипіння та свист. Черета освітлених вагонів пропливла вздовж перону, здригнулася й стала.

— Я не бачив їх у жодному вікні, — сказав пан Раулісон.

— Напевно, сиділи в глибині й зараз вийдуть.

Подорожні почали висідати. Це були переважно араби, бо в Ель-Фахемі, крім гарних пальмових і акацієвих гаїв, нічого цікавого немає. Діти не приїхали.

— Або Хаміс не встиг на потяг у Ель-Васті, — з ноткою роздратування обізвався пан Тарковський, — або після нічної подорожі проспав, і вони приїдуть тільки завтра.

— Може бути, — відповів занепокоєно пан Раулісон, — але може статися, що хтось із них захворів.

- Стась у такому разі зателеграфував би.
- Хтозна, може, в готелі застанемо телеграму.
- Ходімо.

Але в готелі на них не чекала жодна звістка. Пан Раулісон все більше непокоївся.

— Знаєш, що могло статися? — сказав пан Тарковський. — Якщо Хаміс проспав, то не признався у цьому дітям. Прийшов до них лише сьогодні та сказав, що мають їхати завтра. Буде перед нами викручуватися, що, мовляв, не зрозумів наших наказів. Про всяк випадок зателеграфую до Стася.

— А я до мудіра Файюму.

За хвилину дві телеграми було надіслано. Не було ще, правда, особливого приводу для тривоги, але, чекаючи на відповідь, інженери погано провели ніч і вже ранесенько були на ногах.

Відповідь від мудіра надійшла тільки близько десятої. І звучала так:

“Перевірено на станції. Діти виїхали вчора до Харак-ель-Султані”.

Легко зрозуміти, яке здивування та гнів викликала у батьків ця несподівана звістка. Деякий час вони дивилися один на одного, не розуміючи слів телеграми. Потім пан Тарковський, який був запальною людиною, вдарив долонею об стіл і сказав:

— Це Стась придумав, але я його відівчу від подібних витівок!

— Не чекав я від нього такого, — відповів батько Нель.

Але по хвилі запитав:

— Ну, а що ж Хаміс?

— Або їх не застав і не знає, що робити, або поїхав з ними.

— І я так думаю.

Через годину вирушили до Медінету. У наметах дізналися, що нема й погоничів, а на станції підтвердили, що Хаміс із дітьми виїхав до Ель-Хараку. Справа ставала все темнішою, і роз'яснити її можна було лише в Ель-Хараку.

Тільки на цій станції почала вимальовуватися страшна правда.

Черговий, той самий заспаний єгиптянин у червоній фесці, розповів, що бачив хлопця років чотирнадцяти і восьмирічну

дівчинку зі старою негритьянкою, які поїхали в пустелю. Не пам'ятає, скільки було верблюдів, вісім чи дев'ять. Зауважив, однак, що один із них був нав'ючений, як для довгої дороги. А два бедуїни теж мали в'юки при сідлах. Пригадує, що коли приглядався до каравану, то один із погоничів, суданець, сказав, що це діти англійців, які перед тим поїхали до Ваді-Райяну.

— А ці англійці вже повернулися? — запитав пан Тарковський.

— Так. Повернулися ще вчора з двома забитими вовками, — відповів черговий. — Мене навіть здивувало, що прибули без дітей. Але я не питав у них, бо це не моя справа.

Сказавши це, він повернувся до своїх обов'язків.

Під час цієї розповіді обличчя пана Раулісона стало білим, як папір. Дивлячись на приятеля затьмареним поглядом, він зняв капелюха, підніс руку до спітнілого чола і захитався, ніби мав упасти.

— Раулісон, будь чоловіком! — вигукнув пан Тарковський.

— Наших дітей викрадено. Треба їх рятувати.

— Нель! Нель! — повторював нещасний англієць. — Нель і Стас! Це не вина Стася. Їх підступно заманили та викрали. Хтозна, для чого! Може, для викупу. Хаміс, безумовно, — у змові. Ідрис і Гебр — теж.

Тут він згадав слова Фатіми, що обоє суданців належать до племені дангалів, у якому народився Магді, та що з того ж племені походить Хадігі, батько Хаміса. При цій згадці серце завмерло у нього в грудях. Він зрозумів, що дітей могли викрасти не заради викупу, а для заміни на родину Смаїна.

Але що з ними зроблять одноплеменці зловісного пророка?

Сховатись у пустелі або десь над берегом Нілу — не зможуть. У пустелі померли б від голоду та спраги, а над Нілом їх напевно би схопили. Отож будуть утікати з дітьми аж до Магді.

Ця думка вразила пана Тарковського, але енергійний ексл-¹вояк швидко отямився. Він почав перебирати в думках усе, що сталось, а водночас шукати засобів порятунку.

¹Екс (лат.) — колишній, давній

“Фатіма, — мислив він, — не мала приводу для помсти ні нашим дітям, ні нам самим. Якщо їх викрали, то, вочевидь, для того, щоб віддати у руки Смаїна. В усякому разі — смерть їм не загрожує. Це — щастя у нещасті. Але їх чекає страшна дорога, яка може бути для них згубною”.

Одразу поділився своїми думками з другом і сказав:

— Ідрис і Гебр, дикі та нерозумні люди, гадають, що загони Магді вже зовсім близько. Тимчасово Хартум, до якого дійшов Магді, лежить за дві тисячі кілометрів звідси. Цю дорогу мусять подолати вздовж Нілу і не віддалятися від нього, бо і верблюди, й люди загинуть від спраги. Їдь негайно до Каїру і вимагай від хедива, щоб попередили всі військові пости й організували погоню по правому та лівому боках ріки. Прибережним шейхам¹ пообіцяй велику винагороду за захоплення втікачів. По селах нехай затримують усіх, хто наблизиться до води. Таким чином, Ідрис і Гебр потраплять до рук властей, а ми отримаємо дітей.

Пан Раулісон знову став холоднокровним.

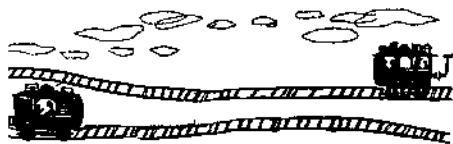
— Їду, — сказав. — Ці негідники забули, що армія Уолслі², яка поспішає на допомогу Гордонові, вже в дорозі. Вона відріже їх від Магді. Не втечуть. Не можуть утекти! Зараз же посилаю телеграму до нашого міністра, а потім їду. Що ти збираєшся робити?

— Телеграфую з проханням про відпустку і, не чекаючи відповіді, вирушаю по їхньому сліду Нілом до Нубії. На місці буду контролювати пошуки.

— Тоді зустрінемося, бо я з Каїру вирушу туди ж.

— Добре! А тепер — до роботи!

— З Божою допомогою! — відповів пан Раулісон.

¹Шейх — глава племені, арабського поселення або арабської релігійної спільноти.

²Джозеф Уолслі (1833-1913) — англійський генерал. У повісті йдеться про військову експедицію, очолювану Уолслі, яка вирушила у 1885 р на підмогу силам генерала Гордона, обложеному у Хартумі суданцями. Експедиція зазімнилася. Хартум був узятий повстанцями-магдистами за два дні до прибуття англійців.

VII

A tymczasem wielbłądy pędziły jak huragan po błyszczących od księżyca piaskach. Zapadła głęboka noc. Księżyc, z początku wielki jak koło i czerwony, zbladł i wytoczył się wysoko. Oddalone wzgórza pustyni pokryły się muślinowym, srebrnym oparem, który nie przesłaniając ich widoku zmienił je jakby w świetlane zjawisko. Od czasu do czasu spoza skał tu i ówdzie rozsianych dochodziło zdławione skomlenie szakali.

А тим часом верблюди летіли, мов ураган, по пісках, що виблискували у світлі місяця. Запала глибока ніч. Місяць, спочатку великий, як червоне коло, поблід і піднявся високо. Віддалені узгір'я пустелі вкрилися ніби мусліновою¹ срібною хмарою, яка, не заслоняючи їх, перетворила мов у світлове видиво. Час від часу з-за розкиданих там і сям скель чути було скімління шакалів.

Минула ще година. Стась обняв рукою Нель і підтримував її, намагаючись гальмувати болісні поштовхи шаленої їзди. Дівчинка все частіше питала, чому так женуть і чому не видно ні наметів, ні татусів. Нарешті Стась вирішив сказати їй правду, яка все одно, раніше чи пізніше стала б їй відома.

— Нель, — прошепотів, — стягни рукавичку іпусти її непомітно на землю.

— Чому, Стасю?

А він притис її до себе і сказав з якоюсь незвичайною для нього ніжністю:

— Зроби, що я прошу.

Нель трималась однією рукою за Стася і боялася його відпустити. Порадила собі, стягаючи рукавичку зубками, — з кожного пальчика окремо. Нарешті зсунула її всю і впустила на землю.

— Через деякий час кинь другу, — обізвався знову Стась.

— Я вже кинув свої, але твої краще видно.

І побачивши, що дівчинка запитує його благальним поглядом, провадив далі:

¹Мусліл (від назви міста Мосула в Месопотамії) — дуже легка та м'яка бавовняна, шовкова або капронова тканина.

— Не лякайся, Нель... Але бачиш... можливо, ми зовсім не зустрінемо ні твого батька, ні мого... Ці недобрі люди нас викрали. Але не бійся... Бо якщо так, то за нами кинуться навздогін. Доженуть і обов'язково визволять. Тому я і казав кинути рукавичку, щоб погоня її помітила. Поки що не можемо зробити нічого більше, але пізніше я щось придумаю... Справді придумаю, тільки не лякайся і вір мені...

Але Нель, довідавшись, що не побачить татуса і що вони втікають кудись у пустелю, почала тремтіти зі страху та плакати. Тулячись до Стася, випитувала між схлипуваннями, чому їх викрали і куди везуть.

Він потішав її, як умів, і майже тими ж словами, якими його батько потішав пана Раулісона. Казав, що і батьки самі будуть їх шукати, і повідомлять усі гарнізони вздовж Нілу. Врешті запевнив: що б не трапилося, він її ніколи не покине і завжди буде боронити.

Але жаль і туга дівчинки за батьком були більші навіть від страху, тому вона довго не переставала плакати. Так летіли обоє, сповнені смутку, серед ясної ночі по блідих пісках пустелі.

У Стася, однак, серце стискалося не тільки від туги та страху, але й від сорому. Хоч він і не був винен у тому, що сталося, але пригадувалася йому колишня хвалькуватість, за яку його часто ганив батько. Адже раніше він був певен, що немає ситуації, в якій би собі не порадив. Вважав себе непереможним юнаком і був готовий кинути виклик цілому світові. А тепер зрозумів, що він просто малий хлопчик, з яким кожен може зробити, що захоче. І що ось — летить проти своєї волі на верблюді тільки тому, що того поганяє ззаду напівдикий суданець. Стась почував себе страшенно зневаженим і не бачив жодної можливості опору. Змушений був признатися собі, що він просто боїться — і цих людей, і пустелі, і того, що може спіткати їх із Нель. Обіцяв, однак, не тільки їй, але й собі, що буде нею опікуватися та захищати, хоча б ціною власного життя.

Нель, змучена плачем і шаленою їздою, яка тривала вже шість годин, почала дрімати, а потім міцно заснула. Стась, розуміючи, що хто впаде з галопуючого верблюда, може вбитися на смерть, прив'язав її до себе мотузкою, яку знайшов на сідлі. Проте через деякий час йому почало здаватися, що верблюди біжать вже не так швидко, хоча гнали тепер через гладенькі та м'які піски. Вдалині замаячили узгір'я, а на рівнині — звичайні для пустелі нічні марева. Місяць світив усе блідіше, а перед ними почали з'являтися дивні рожеві хмаринки, що повзли низько і були цілком прозорі та ніби виткані з самого світла. Виникали вони невідомо як і пливли вперед, гнані легким вітерцем. Стась бачив, як бурнуси бедуїнів і самі верблюди зненацька рожевіли, потрапивши в ці освітлені галявини. Потім увесь караван обіймав ніжний рожевий блиск. Часом хмаринки набували блакитного відтінку, і так було аж до узгір'їв.

При узгір'ях біг верблюдів ще сповільнився. Тепер їх оточували скелі, що стирчали з піщаних пагорбів або були розкидані навкруги у дикому безладі. Грунт ставав кам'янистим. Минули кілька заглибин, засипаних камінням і схожих на русла висохлих річок. Часом дорогу перетинали яри, які доводилось об'їжджати. Тварини почали ступати обережно, перебираючи ногами, наче в танку, серед сухих і твердих купок, які утворювали ерихонські рожі¹, що густо покривали осипи та скелі. Часом котрийсь із верблюдів спотикався, і видно було, що їм потрібен відпочинок. Отож бедуїни затримались у глибокому яру і, зіскочивши зі сідел, почали розв'язувати в'юки. Ідрис і Гебр приєдналися до них. Усі почали оглядати верблюдів, попускати попруги, знімати запаси їжі та шукати пласких каменів для вогнища. Сухого дерева та кизяків, які використовують араби, не було, тож Хаміс, син Хадігі, назривав ерихонських рож, склав із них велику ватру і розпалив. На певний час, поки

¹Рожа ерихонська — рослина степів і пустель. В Україні відома під назвою "перекотиполе".

суданці були зайняті верблюдами, Стась, Нель та її стара нянька Дінах опинилися разом окремо від загалу. Але Дінах була вражена ще більше від дітей і слова не могла сказати. Загорнула тільки Нель у теплий плед і, сівши біля неї на землю, почала із зйками цілувати її ручки. Стась одразу запитав Хаміса, що все це означає, але той лише показав білі зуби в усмішці та знову пішов зривати єрихонські рожі. Ідрис, до якого звернувся хлопець, відповів одним словом “побачиш” і погрозив пальцем. Коли нарешті з'яснило вогнище з рож, які більше тліли, ніж горіли, усі, крім Гебра, що залишився біля верблюдів, оточили його колом. Почали їсти кукурудзяні коржі та сушене бараняче й козяче м'ясо. Діти, зголоднілі за довгу дорогу, їли теж, хоч у Нель від сну злипались оченята. Раптом у тьмяному світлі вогнища з'явився темношкірий Гебр і, виблискуючи очима, підніс угору дві маленькі шовкові рукавички та спитав:

— Це чие?

— Моє, — відповіла сонним і змученим голосом Нель.

— Твоє, мала гадюко? — засичав крізь стиснуті зуби суданець. — То ти значиш дорогу, щоб твій батько знав шлях, яким нас наздоганяти?

І сказавши це, вдарив її корбачем, страшним арабським батоном, що навіть на верблюдах розтинає шкіру. Нель, хоч і закутана у товстий плед, скрикнула від болю й страху. Та Гебр не встиг ударити її ще раз, бо Стась у ту ж мить скочив на нього, як тур, вдарив головою в груди і схопив за горло.

Сталось це так раптово, що суданець упав на спину, Стась на нього, а далі почали перекочуватися по землі. Хлопець був на свій вік винятково сильним, та Гебр швидко дав собі з ним раду. Відірвавши долоні Стася від свого горла, він кинув його лицем на землю і, притискаючи коліном, почав шмагати спину корбачем.

Крики та сльози Нель, яка хапала дикуна за руки і просила, щоб він Стася “пробачив”, не дали б нічого, якби

Ідрис несподівано не прийшов хлопцеві на допомогу. Він був старший та значно сильніший від Гебра, і від початку втечі з Харак-ель-Султані всі корилися його наказам. Вирвавши батіг із рук брата і відкинувши його далеко, гримнув:

— Геть, дурню!

— Затовчу цього скорпіона! — вигукнув, скрегочучи зубами, Гебр.

У відповідь на це Ідрис схопив його за опончу¹ на грудях і, дивлячись у вічі, почав говорити грізним, хоча тихим голосом:

— Шляхетна² Фатіма заборонила кривдити цих дітей, бо заступалися за неї...

— Затовчу! — повторив Гебр.

— А я тобі кажу, що більше не піднесеш на них корбача! Якщо посмієш це зробити, накажу за кожний удар дати тобі десять.

І почав трусити ним, як гілкою пальми, а потім продовжив:

— Ці діти — власність Смаїна, то коли б хто з них не доїхав живим, сам Магді (хай Бог продовжить його дні у вічність) наказав би тебе повісити. Розумієш, дурню?

Ім'я Магді викликало у всіх його прихильників таку пошану, що Гебр опустил у ту ж мить голову і почав перелякано повторювати:

— Аллах акбар! Аллах акбар!³

Стась підвівся з землі побитий і весь у синцях. Проте відчував, що якби батько міг його бачити, — пишався б ним. Адже, не вагаючись ні на мить, кинувся на захист Нель і навіть тепер, хоч удари батога пекли його вогнем, не думав про власний біль.

¹Опонча – вовняний плащ, що складається з одного прямокутного шматка тканини з отвором посередині для голови, захищає від дощу чи холоду

²Усі родичі Магді носили титул "шляхетних"

³"Аллах акбар!" ("Бог великий!") – вигук, яким мусульмани висловлюють найсильніші почуття

Він почав потішати дівчинку та розпитувати, чи удар корбачем не завдав їй шкоди.

Потім сказав:

— Що я дістав, то дістав, але він більше не наважиться підняти на тебе руку. Ах, коли б мені якусь зброю!

Маленька жіночка обійняла хлопця обома руками за ший і, зрошуючи йому сльозами щоки, почала запевняти, що їй зовсім не боляче. А плаче не від болю, а з жалю до нього. На це Стась притулив губи до її вуха і прошепотів:

— Нель, не за те, що він мене побив, а за те, що тебе вдарив, я йому не подарую.

На цьому інцидент¹ вичерпався. Скоро Гебр та Ідрис, вже помирені між собою, порозтягали на землі опончі і повлягалися на них. Так само зробив і Хаміс. Бедуїни засипали верблюдам дурри, потім сіли на двох вільних і від'їхали в бік Нілу. Нель поклала голівку на коліна Дінах і заснула. Вогнище пригасло, і скоро було чути лише хрумтіння дурри на зубах верблюдів. На небо навипливали хмаринки, які часом закривали місяць, але ніч була погідна. За скелями весь час жалібно заводили шакали.

По двох годинах бедуїни повернулися з верблюдами, нав'юченими шкіряними мішками з водою. Вони підкинули до вогню та сіли на піску попоїсти. Їх повернення збудило Стася, який задрімав, суданців і Хаміса, сина Хадігі. Скоро при вогні почалася розмова:

— Можемо їхати? — спитав Ідрис.

— Ще ні. Мусимо відпочити — ми і наші верблюди.

— Ніхто вас не бачив?

— Ніхто. Ми виїхали до ріки між двома селами. Тільки пси брехали здаля.

— Треба буде їздити по воду опівночі і набирати її у безлюдних місцях. Аби нам тільки минути першу халлал

¹Інцидент (від лат. *incidens* — той, що трапляється) — неприємна подія, непорозуміння.

(катаракту)¹, то далі села будуть усе рідше та прихильніші пророкові. Адже погоня за нами буде обов'язково.

Хаміс, перекинувшись спиною догори та підперши руками підборіддя, сказав:

— Мехендиси² спочатку цілу ніч і до наступного потяга будуть чекати дітей в Ель-Фахемі, потім поїдуть до Файюму, а звідти до Хараку. Тільки там зрозуміють, що сталось, але змушені будуть повернутись до Медінету, щоб вислати до містечок над Нілом слова, які летять по мідному дроті, та вершників на верблюдах у погоню за нами. Все це забере щонайменше три дні. До того часу можемо не мучити наших верблюдів і спокійно “пити дим” із цибухів.

Сказавши це, добув із вогнища палаючий прутик ерихонської рожі та запалив люльку. Ідрис почав за арабським звичаєм цмокати від задоволення.

— Ти добре усе влаштував, сину Хадігі, — сказав він, — але нам треба використати час і заїхати за ці три дні та ночі якнайдалі на південь. Переведемо дух лише тоді, коли минемо пустелю між Нілом і Кхарге (велика оаза на захід від Нілу). Дав би Бог, щоб верблюди витримали.

— Витримують, — озвався один із бедуїнів.

— Люди кажуть, — втрутився Хаміс, — що війська Магді (хай Бог продовжить його життя) доходять вже до Асуану.

Тут Стась, який не пропускав ані слова з їх розмови та пам'ятав, що Ідрис казав до Гебра, підвівся і промовив:

— Війська Магді є під Хартумом.

— Ля! Ля! (Ні, ні) — заперечив Хаміс.

— Не звертайте уваги на його слова, — продовжував Стась, — у нього не тільки шкіра, а й мозок — темні. До Хартуму, хоч би ви кожних три дні купували нових верблюдів

¹Катаракта — скельні пороги у руслі Нілу Від Єгипту до кордонів Судану з Ефіопією їх є шість.

²Мехендиси (араб.) — інженери (спеціалісти).

і гнали, як сьогодні, доїдете за місяць, а того не знаєте, що перетне вам шлях армія, і то не єгипетська, а англійська.

Його слова справили певне враження, і Стась, помітивши це, вів далі:

— Доки опинитесь між Нілом і великою оазою, всі дороги в пустелі вже буде стерегти військова варта. Ха! Слова по мідному дроті летять швидше за верблюдів! Як же вам удасться прослизнути?

— Пустеля широка, — відповів один із бедуїнів.

— Але мусите триматися Нілу.

— Можемо навіть переправитись, і коли нас будуть шукати на цьому боці, ми будемо вже на іншому.

— Слова, що біжать по мідному дроті, дійдуть до поселень по обидва боки Нілу.

— Магді зішле нам ангела, який покладе палець на очі англійців і турків (єгиптян), а нас заслонить крильми.

— Ідрисе, — сказав Стась, — звертаюся не до Хаміса, у якого голова, як гарбуз, і не до Гебра, який є підлим шакалом, а до тебе. Знаю, що ви хочете завезти нас до Магді та віддати у руки Смаїна. Але якщо робите це, щоб дістати гроші, то знай, що батько цієї малої бінт (дівчинки) — багатий за усіх суданців, разом узятих.

— І що з того? — перебив Ідрис.

— Що з того? Поверніться добровільно і великий мехендис не пошкодує вам грошей, та й мій батько теж.

— Або віддадуть нас урядові, який накаже нас повісити.

— Ні, Ідрисе. Вас, безумовно, повісять, але тільки тоді, коли упіймають під час погоні. Напевно, так і станеться. Але якщо повернетесь самі, жодна кара вас не спіткає. Крім того, станете багатими людьми до кінця життя. Ти знаєш, що білі з Європи завжди дотримують слова. Отож, даю вам слово за обох мехендисів, що буде так, як я кажу.

Стась був певен, що батько та пан Раулісон волітимуть устократ дотримати даного ним слова, ніж наражати дітей,

а особливо Нель, на страшну дорогу та ще страшніше життя серед диких і шалених орд Магді.

Тож із сильним хвилюванням у грудях чекав на відповідь Ідриса. Той довго мовчав і лиш по хвилі сказав:

— Кажеш, що батько малої бінт і твій dadуть нам багато грошей?

— Так.

— А чи всі їхні гроші зможуть відчинити нам двері до раю так, як відчинить їх одне благословення Магді?

— Бішмаллах! — вигукнули бедуїни з Хамісом і Гебром.

Стась одразу втратив усяку надію. Він добре знав, що хоч люди Сходу бувають захланні та підкупні, але досить справжньому мусульманинові оцінити стан речей з огляду на віру — і його не спокусиш жодними скарбами.

Ідрис, заохочений вигуком, продовжував і, видно, вже не для того, щоб відповісти Стасеві, а щоб отримати ще більше шани та похвал від товариства.

— Ми маємо щастя тільки належати до племені, яке породило святого пророка, а шляхетна Фатіма та її діти — родичі, яких великий Магді любить. Тож коли віддамо йому тебе і малу бінт, він виміняє вас на Фатіму та її синів, а нас поблагословить. Знай, що навіть вода, якою він щоранку, як велить Коран¹, чинить обмивання, зцілює хвороби і змиває гріхи! А що ж тоді його благословення!

— Бішмаллах! — повторили суданці та бедуїни.

Але Стась, хапаючись за останню рятівну соломину, сказав:

— То заберіть мене, а бедуїни хай повернуться з малою бінт. За мене віддадуть Фатіму та її синів.

¹Коран — свята книга ісламу, зібрання основ віри, звичаїв і правничих обов'язків визнавців Магомета. За їх віруваннями, Коран — вічна книга, яка завжди існувала на небі і з наказу Бога була відкрита Магометові ангелом.

— Ще певніше віддадуть їх за вас обох.

Хлопець звернувся до Хаміса:

— Твій батько відповість за твої вчинки.

— Мій батько вже у пустелі, в дорозі до пророка,
— відрізав Хаміс.

— То схоплять його та повісять.

Тут Ідрис вирішив підбадьорити товаришів.

— Шуліки, — промовив, — які обдеруть тіло з наших костей, може ще не вилупилися з яєць. Ми знаємо, що нам загрожує, але ми не діти і у пустелі — від малого. Ці люди (вказав на бедуїнів) були багато разів у Бербері та знають такі стежки, якими бігають тільки газелі. Там нас ніхто не знайде і ніхто не буде шукати. Мусимо, звичайно, звертати по воду до Бар-ель-Юссефу, а пізніше — до Нілу, але будемо робити це вночі. Думаєте, над річкою немає таємних друзів Магді? А я тобі скажу, що чим далі на південь, тим їх ставатиме більше. Цілі племена та їхні шейхи тільки й чекають слушної пори, щоб схопитися за мечі в обороні правдивої віри. Вони дадуть воду, їжу, верблюдів і обдурять погоню. Знаємо, що Магді далеко, але знаємо й те, що кожен день наближає нас до козячої шкури, на якій святий пророк вклякає до молитви.

— Бішмаллах! — третій раз вигукнуло товариство.

З усього було видно, що повага до Ідриса значно зросла. Стась зрозумів, що все втрачено, тому вирішив хоча б захистити Нель від злоби суданців і сказав:

— По шести годинах їзди мала панночка ледь жива. Як ви думаєте, витримає вона таку дорогу? А якщо помре, то помру і я! З чим тоді приїдете до Магді?

Ідрис не знайшов що відповісти, і, побачивши це, Стась продовжував:

— І як вас приймуть Магді та Смаїн, коли довідаються, що за вашу дурість Фатіма та її діти заплатять життям?

Однак суданець знайшовся та відповів:

— Я бачив, як ти схопив Гебра за горло. Клянусь Аллахом, ти — щеня лева і не помреш, а вона...

Тут він подивився на голівку сплячої Нель, сперту на коліна старої Дінах, і закінчив якимось дивно лагідним голосом:

— Для неї зів'ємо на горбі верблюда гніздечко, як пташці. У ньому вона зовсім не втомиться і буде в дорозі спати спокійно, як зараз.

Сказавши це, підійшов до верблюдів і почав разом з бедуїнами мостити на хребті найкращого дромадера сидіння для дівчинки. Багато при цьому кричали і сперечалися. Нарешті за допомогою мотузок, ковдр і бамбукових жердин утворили щось на зразок глибокого нерухомого кошика, у якому Нель могла сидіти або лежати, але з якого не могла випасти. Над цим сидінням, таким широким, що й Дінах могла б у ньому поміститися, нап'яли полотняний дашок.

— Бачиш, — звернувся Ідрис до Стась, — яйця куріпок не потовклись би у цих повстях. Стара жінка поїде з панночкою, щоб прислужувати їй і вдень, і вночі. Ти сядеш за мною, але можеш їхати біля неї і нею опікуватись.

Стась радий був, що хоч цього домігся. Обміркувавши становище, дійшов висновку, що, напевно, їх перехоплять ще до того, як вони доїдуть до першої катаракти. Ця думка підбадьорила його. Тим часом йому так хотілося спати, що вирішив прив'язатися мотузкою до сідла і, не маючи тепер потреби підтримувати Нель, заснути на кілька годин.

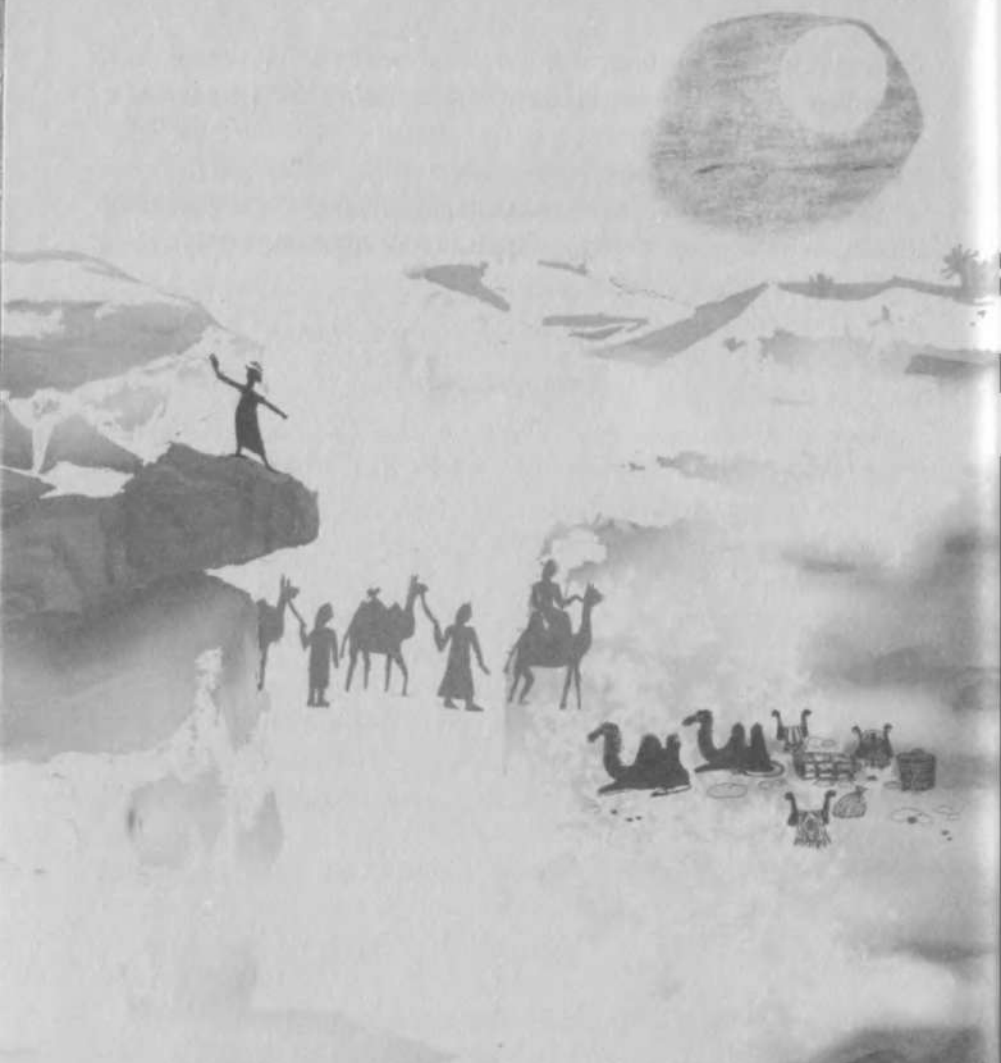
Ніч ставала все блідішою, і шакали перестали скиглити серед ярів. Караван мав уже рушити, але суданці, помітивши перший сонячний проблиск, відійшли кілька кроків за скелю і там почали, як велить Коран, ранішнє обмивання, вживаючи пісок замість води, яку намагалися зберегти. Потім зазвучали їхні голоси, що промовляли субх — першу ранішню молитву. Серед глибокої тиші виразно звучали слова: „В ім'я справедливого і милосердного Бога. Хвала тобі, Господи, володарю світу, справедливому і милосердному в день суду. Тебе шануємо

і визнаємо. Тебе благаємо про допомогу. Провадь нас дорогою тих, кому не шкодуєш добродійства та ласки, а не стежками грішників, які накликали на себе гнів Твій і які заблукали. Амен."

А Стась, слухаючи ці голоси, підвів очі вгору і у цій далекій країні, серед сірих, глухих пісків почав промовляти:

*"Хід Твою тицість прибігаємо,
Богородице Діво..."*

VIII

Noc biała. Ludzie mieli już siadać na wielbłądy, gdy nagle spostrzegli pustynnego wilka, który wtuliwszy ogon pod siebie przebiegł wąż o sto kroków od karawany i wydostawszy się na przeciwległe płaskowzgórze biegł dalej z wszelkimi oznakami strachu, jakby uciekał przed jakimś nieprzyjacielem.

Ніч блідла. Люди збиралися вже сідати на верблюдів, коли раптом помітили пустельного вовка, який, підбгавши хвоста, перебігав через яр за сто кроків від каравану. Вискочивши на протилежний бік яру, звір погнав далі з такими ознаками страху, ніби тікав од ворога. У єгипетських пустелях нема диких тварин, яких би боялися вовки, тому ця картина дуже занепокоїла суданських арабів. Що ж це могло бути? Невже наближалася погоня? Один із бедуїнів видерся на скелю, але тільки глянув, миттю зсунувся назад.

— Клянуся пророком! — вигукнув він розгублено і перелякано, — Лев біжить сюди і вже є близько.

У ту ж мить з-за скель озвалось басовите “вув”, почувши яке, Стась і Нель закричали разом:

— Саба! Саба!

А оскільки арабською мовою це означає “лев”, то бедуїни перелякалися ще більше. Хаміс засміявся:

— Я знаю цього лева.

Сказавши це, він пронизливо свиснув, і у ту ж мить могутній британ влетів між верблюдів. Побачивши дітей, скочив до них, перекинув із радощів Нель, яка витягла до нього рученята, і зіп'явся на Стася. Потім, скавулячи і погавкуючи, кілька разів оббіг обох, знову перекинув Нель, знову зіп'явся на Стася, після чого, важко дихаючи, влігся біля їхніх ніг. Боки у нього були запалі, з висолопленого язика падали клапті піни. Одначе махав хвостом і заховано дивився на Нель, ніби хотів сказати: “Твій батько наказав тебе пильнувати, і ось я є!”

Діти сіли по обидва боки пса і почали його пестити.

Двоє бедуїнів, які ніколи не бачили подібної істоти, з подивом дивилися на нього, повторюючи: “Аллах! О, келб кебір!” (Боже, що за велетенський пес!). А він, полежавши деякий час спокійно, підняв голову, втягнув повітря у чорний,

схожий на гігантський трюфель¹ ніс, приюхався і кинувся до згаслого вогнища, де лежали рештки їжі.

Тієї ж миті козячі та баранячі кістки почали хрумтіти і тріщати, як соломинки, на його потужних зубах. Після восьми людей, враховуючи стару Дінах і Нель, їх було достатньо навіть для такого “келб кебір”.

Однак, поява пса дуже занепокоїла суданців. Обое погоничів відкликали набік Хаміса і почали перелякано та навіть гнівно радитись.

— Ібліс² приніс сюди цього пса! — вигукнув Гебр. — І яким чином він знайшов дітей, якщо вони до Хараку приїхали залізницею?

— Це погано. Кожен, хто побачить його з нами, запам'ятає наш караван і вкаже дорогу, якою ми йшли. Треба будь-що його позбутись.

— Але як? — спитав Хаміс.

— Є рушниця, тож візьми та застрель його.

— Рушниця є, але я не вмю з неї стріляти. Може, ви вмієте?

Хаміс, можливо, від біди й зумів би: Стась кілька разів при ньому відкривав і закривав свою зброю. Але шкода йому було пса, до якого звук ще перед приїздом дітей до Медінету. Зате він добре знав, що суданці зеленого поняття не мають, як поводитися зі зброєю найновішої системи, і не порадять собі з нею.

— Якщо ви не вмієте, — сказав він із хитрою посмішкою, — то пса міг би вбити лише цей малий ноузрані (християнин). Але рушниця може вистрелити кілька разів підряд, тож не радив би давати її йому до рук.

— Хай Бог боронить, — відповів Ідрис. — Він перестріляв би нас, як куріпок.

— Маємо ножі, — зауважив Гебр.

— Спробуй, але пам'ятай, що маєш і горло, яке пес перегризе раніше, ніж ти його заріжеш.

— Що ж робити?

Хаміс знизав плечима.

¹Трюфелі – сумчасті гриби, деякі їх види їстівні, вважаються делікатесом.

²Ібліс (араб) – у магометан. диявол, сатана.

— Чому ви хочете цього пса вбити? Хоч би засипали його потім піском, то гієни все одно вигребуть. Погоня знайде його кістки і зрозуміє, що ми не переправилися через Ніл, а тікаємо цим боком. Нехай пес біжить за нами. Кожного разу, коли бедуїни поїдуть по воду, а ми сховаємось у якомусь яру, він, будьте певні, залишиться при дітях. Аллах! Добре, що зараз прибіг, бо привів би погоню нашими слідами аж до Берберу. Годувати його не треба, бо якщо не вистачить решток їжі після нас, то гієну чи шакала він завжди вполює. Залиште його в спокої, кажу вам, — не тратьмо часу на балачки.

— Може, ти і маєш рацію, — сказав Ідрис.

— А якщо я маю рацію, то дам йому напитися, щоб не бігав сам до Нілу і не з'являвся в селищах.

Таким чином, доля Саби була вирішена. Відпочивши трохи та належним чином підкріпившись, він умить вихлебтав миску води і з новими силами припустив за караваном.

Тепер вони виїхали на високу площину, на якій вітер поморщив піски і з якої на обидва боки видно було величезний простір пустелі. Небо набрало кольору перлової мушлі. Легкі хмаринки на сході почали переливатися, як опал, а потім раптом заблищали золотом. Вистрелив один промінь, потім другий — і сонце, як звичайно буває у тропіках, не зійшло, а вибухнуло з імлі, наче вогненна колона, і залило яскравим світлом обрій. Повеселішало небо, повеселішала земля, і безмежні піщані простори відкрилися людським очам.

— Мусимо поспішати, — сказав Ідрис, — тут нас видно здалеку.

Відпочилі та напоєні верблюди гнали зі швидкістю газелі. Саба відстав, але можна було не боятися, що він заблукає і не з'явиться на місці відпочинку. Дромадер, на якому їхали Ідрис зі Стасем, біг поряд з верховим верблюдом Нель, і діти могли вільно розмовляти. Сидіння, вимощене суданцями, виявилось чудовим, і дівчинка дійсно виглядала в ньому, наче пташка у гнізді. Вона не могла випасти навіть сплячою, і їзда мучила її значно менше, ніж уночі.

Яскраве денне світло додало дітям бадьорості. У серці Стася зажеврила надія, що раз Саба їх наздогнав, то й погоня

не забариться. Одразу ж поділився цією надією з Нель, і вона усміхнулася до нього вперше з моменту викрадення.

— А коли нас наздоженуть? — спитала дівчинка французькою, щоб Ідрис не міг їх зрозуміти.

— Не знаю. Може, ще сьогодні, може, завтра, а може — за два або три дні.

— Але вертатися не будемо на верблюдах?

— Ні. Доїдемо тільки до Нілу, а Нілом — до Ель-Васи.

— Добре, ой, добре!

Бідна Нель, яка раніше так любила цю їзду, тепер мала її задосить.

— Нілом до Ель-Васи і до татуся! — почала повторювати сонним голосом. І тому, що на попередньому постой вона не виспалась, як належить, знову заснула глибоким сном. Так спить після великої втоми над ранком. А бедуїни щосили поганяли верблюдів. Стась зауважив, що вони беруть напрям у глиб пустелі. І, щоб посіяти сумнів у Ідриса щодо впевненості того, ніби можна втекти від погоні, а водночас показати, що сам він не має сумнівів, що їх наздоженуть, Стась сказав:

— Віддаляєтесь від Нілу і від Бар-Юссефу, але це не допоможе. Вас будуть шукати не над берегом, де села лежать одне біля одного, а у глибині.

Ідрис запитав:

— Звідки ти знаєш, що від'їжджаємо від Нілу, коли його берегів не видно?

— Бо сонце, що є на східній частині неба, гріє нам у спину. Значить — ми повернули на захід.

— А ти розумний хлопець, — з пошаною сказав Ідрис.

Та по хвилі додав:

— Але ні погоня нас не наздожене, ні ти не втечеш.

— Ні, — відповів Стась, — я не втечу... хіба з нею.

І показав на сплячу Нель.

До полудня гнали без відпочинку. Та коли сонце піднялося високо на небі і стало припікати, верблюди почали обливатися потом, хоч від природи мало пітніють, і їх біг помітно сповільнішав.

Караван знову оточили скелі й осипи. Частіше стали траплятись яри, або так звані кхори, які під час дощів

перетворюються на русла струмків. Нарешті бедуїни затрималися в одному з них, який цілком був захований серед скель. Та не встигли вони зійти з верблюдів, як з криками кинулися вперед, нахилиючись і кидаючи камінням. Стасеві, який ще не зійшов із сідла, відкрилося дивне видовище. Серед сухих кущів, якими поросло дно кхору, сунув великий полоз¹. Звиваючись зі швидкістю блискавиці між уламками скель, він мчав до тільки йому відомого сховища. Бедуїни вперто гналися за ним, а їм на допомогу підскочив Гебр із ножем у руці. Та ґрунт був нерівний, і полоза не вдалося ні вбити каменем, ні проштрикнути ножем. Скоро всі повернулися з помітним переляком на обличчях.

Зазвучали звичні в арабів вигуки:

- Аллах!
- Бішмаллах!
- Машаллах!

Обоє суданців якимось дивним, зацікавленим і в той же час запитливим поглядом дивилися на Стася, який нічого не розумів.

Нель теж зійшла з верблюда. Хоч вона була змучена менше, ніж уночі, Стась розгорнув для неї на рівному місці у затінку повстину. І попросив її лягти, щоб відпочили ніжки. Араби засіли до полуднування, яке складалося лише з сухарів, фініків і ковтка води. Верблюдів не поїли, бо ті напилися вночі. Обличчя Ідриса, Гебра та бедуїнів усе ще були заклопотаними, і перепочинок відбувався у мовчанні. Нарешті Ідрис відкликав Стася набік і почав питати з таємничим та неспокійним виразом обличчя:

- Бачив полоза?
- Бачив.
- Чи не ти його заворожив, щоб він перед нами з'явився?
- Ні.
- Нас чекає якесь нещастя, бо ці дурні не зуміли полоза вбити.

¹Полоз — рід неотруйних змій. Бувають довжиною до 4 м. Поширені у тропічних і помірних широтах

— Вас чекає шибениця.

— Мовчи. Твій батько, що — чарівник?

— Так, — не вагаючись, відповів Стась. Він умить зрозумів, що ці дикі та забобонні люди вважають появу полоза злою прикметою і знаком, що втеча буде невдалою.

— Це твій батько послав його нам, — промовив Ідрис. — Але він повинен розуміти, що ми за його чари можемо помститись на тобі.

— Ви нічого мені не зробите, бо за мою кривду заплатили б сини Фатіми.

— Бач, який розумний! Але пам'ятай: коли б не я — ти зійшов би кров'ю під корбачем Гебра. І ти, і мала бінт теж.

— Отож, я заступлюся тільки за тебе, а на Гебра чекає петля.

Ідрис якусь хвилю дивився на нього, ніби дивуючись, і сказав:

— Наше життя ще не у твоїх руках, а поводиш себе — як наш пан...

Потім додав:

— Ти дивний улед (хлопець). Такого я ще не бачив. Я досі був добрим до вас, але не будь зарозумілим і не погрожувай.

— Бог карає зраду, — відповів Стась.

Було очевидним, що впевненість хлопця, поєднана зі злою прикметою у вигляді полоза, який зумів утекти, сильно занепокоїла Ідриса. Сівши на верблюда, він кілька разів повторив: "Так! Я був для вас добрим!", ніби про всяк випадок хотів закарбувати це у пам'яті хлопця. Потім почав перебирати зроблені зі шкаралупи кокоса зернята вервиці та молитися.

Близько другої години пополудні спека, хоч пора була зимова, стала нестерпною. На небі не було ні хмаринки, краї обрію посіріли. Над караваном здіймалися кілька шулік,

широко розпростерті крила яких кидали рухомі чорні тіні на вицвілі піски. У розпеченому повітрі чути було ніби чад. Верблюди, не зменшуючи ходи, почали дивно похрапувати. Один із бедуїнів наблизився до Ідриса.

— Готується щось недобре, — сказав.

— А що ти думаєш? — запитав суданець.

— Злі духи розбудили вітер, який спить на заході пустелі.

Він підвівся з пісків і мчить до нас.

Ідрис піднявся в сідлі, подивився в далину і відповів:

— Так. Іде з заходу і з півдня. Але він не такий скажений, як хамсин!¹

— Проте три роки тому засипав біля Абу-Хамелю цілий караван, а відвіяв піски над ним лише минулої зими. Йялла! Може мати достатньо сили, щоб позатикати ніздрі верблюдам і висушити воду в міхах.

— Треба гнати, щоб зачепив нас лише одним крилом.

— Але ж ми летимо йому назустріч і ніяк не оминемо.

— Чим швидше прийде, тим швидше піде.

Сказавши це, Ідрис ударив верблюда корбачем, а його приклад наслідували й інші. Деякий час було чути лише глухі удари грубих батогів, подібні до плескання в долоні, і окрики: "Йялла!..."

На південному заході білуватий до того обрій потемнів. Спека тривала, і сонце пекло голови вершників. Шуліки, видно, злетіли дуже високо, бо тіні від їхніх крил стали зовсім малими, а потім узагалі зникли.

Стало задушливо.

Араби кричали на верблюдів, поки їм не пересохли горлянки, потім змовкли. Настала смертельна тиша, яку переривав тільки стогін тварин. Дві маленькі піщані лисички² з велетенськими вухами прошигнули біля каравану, тікаючи в протилежний бік. Бедуїн, що розмовляв з Ідрисом, знову озвався якимось дивним, ніби не своїм голосом:

¹ Хамсин — сухий гарячий південно-західний вітер у пустелях Північної Африки, який дме тільки навесні.

² Піщана лисиця, або фенек (араб.) — хижий ссавець із родини собачих. Довжина тіла близько 40 см, хвоста — 20 см. Гостра мордочка, дуже великі вуха, пухнастий хвіст, тонкі лапи. Зустрічається Північній Африці та в Південно-Західній Азії.

— Це не звичайний вітер. За нами женуться злі чари.
В усьому винен полоз.

— Знаю, — відповів Ідрис.

— Дивись, повітря дрижить. Цього не буває взимку.

Розпечене повітря почало тремтіти, а через обман зору вершникам здавалося, що тремтять і піски.

Бедуїн зняв із голови пропітнілу мицку і сказав:

— Серце пустелі тривожно б'ється.

Другий бедуїн, що їхав попереду як провідник, озирнувся і закричав:

— Іде вже! Іде!

І справді — вітер наближався. В далечині з'явилася темна хмара, що, збільшуючись на очах, із шаленою швидкістю мчала до каравану. Повітря ніби завирувало хвилями, і раптом його подуви почали скручувати пісок. Там і сям утворилися вири, ніби хтось києм свердлив поверхню пустелі. Місцями підіймалися невеликі смерчі, схожі на колони, тонкі внизу й увінчані розвіяними султанами вгорі. Але це тривало лише мить. Хмара, яку першим побачив провідник, налетіла з неймовірною швидкістю. І людей, і тварин ніби вдарило крило велетенського птаха. Очі й уста вершників миттєво наповнилися курявою. Тумани куряви закрили небо, закрили сонце, і на землі запанував морок. Люди перестали бачити один одного, і навіть найближчі верблюди маячили, ніби в імлі. Не шум, бо у пустелі нема дерев, а гул завірюхи заглушив крики провідника та рев тварин. У повітрі чути було чад, як від спаленого вугілля. Верблюди зупинилися, повернулись задом до вітру та повитягали донизу шиї, так що ніздрі їх майже торкалися піску.

Суданці не хотіли, однак, дозволити зупинку. Вони знали, що караван, який зупиняється під час буревію, може повністю засипати. Найкраще у такій ситуації поспішати за вітром. Та Ідрис із Гебром не могли й цього зробити, бо тоді б рухалися назад до Файюму, назустріч погоні. Тому, коли перший удар минув, знову погнали верблюдів.

На якусь мить настала тиша. Рудий морок розвіювався дуже повільно, бо сонце не могло пробитися крізь куряву, розпорошену в повітрі. Однак, більші та важчі крупинки

піску почали опадати. Вони заповнювали всі шпари і заглибини сідел, затримувались у складках одягу. Люди і тварини за кожним подихом втягали в себе пилюку, що подразнювала легені та скрипіла на зубах.

При цьому вихор міг зірватися знову і цілком заслонити світ. Стасеві спало на думку, що, якби під час такої темряви він опинився на одному верблюді з Нель, то міг би тікати, повернувши за вітром на північ.¹ Хтозна, чи зауважили б серед мороку завірюхи їх втечу? Може, вдалось би дістатися до першого ліпшого села над Бар-Юссефом біля Нілу — тоді вони були б урятовані. Ідрис і Гебр навіть не насмілились би гнати за ними, бо у ту ж мить потрапили б до рук місцевих забті. Стась, обдумавши все це, торкнув Ідриса у плече і сказав:

— Дай мені гурду¹ з водою.

Ідрис не відмовив, бо хоча вранці звернули вглиб пустелі і були далеко від ріки, води мали досить, а верблюди напилися досхочу на нічному постої. Крім того, він як досвідчена людина знав, що після урагану звичайно починається дощ і пересохлі кхори² миттєво змінюються на струмки.

Стась дійсно хотів пити, тому зробив добрячий ковток. Потім знову, не повертаючи гурди, торкнув Ідриса.

— Затримай караван.

— Навіщо? — спитав суданець.

— Хочу пересісти на верблюда малої бінт і дати їй води.

— У Дінах гурда більша від моєї.

— Але вона лакома і, напевно, випила її. Крім того, до сидла, яке ти зробив кошиком, напевно, насипалось повно піску. Дінах собі з цим не порадить.

— Вітер за хвилию зірветься знов і знову все засипле.

— Тим більше, малій бінт потрібна допомога.

Ідрис ударив верблюда батоном, і якусь хвилию їхали мовчки.

— Чому ти не відповідаєш? — запитав Стась.

¹Гурда (араб.) — дорожня посудина для напоїв зроблена з дерева, шкіри або металу.

²Кхор — яр.

— Бо вирішую — прив'язати тебе до сідла чи зв'язати ззаду руки.

— Ти здурів!

— Ні. Але відгадав, що ти хочеш вчинити.

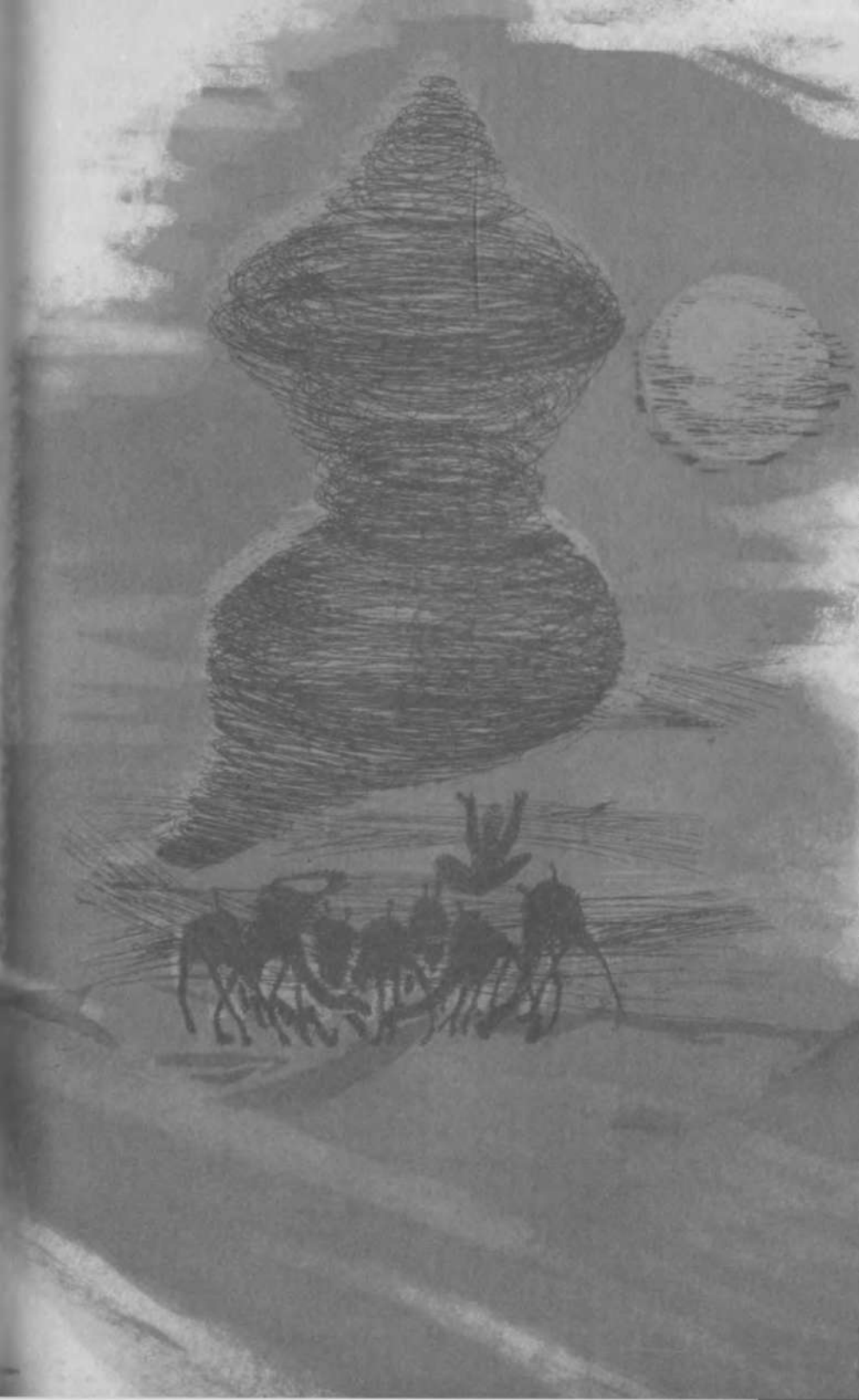
— Погоня і так нас дожене, тож не мушу нічого робити.

— Пустеля — в руках Бога.

Знову замовкли. Грубший пісок опав цілком. У повітрі залишився тільки легкий червоний пил, крізь який сонце просвічувало, як мідна бляха. Але видно було вже далеко. Перед караваном тяглася тепер плоска рівнина, на краю якої гострі очі арабів знову помітили хмару. Була вона вища від попередньої, а крім того, з неї стріляли наче стовпи або розширені вгорі комини. При погляді на них серця арабів та бедуїнів затремтіли: розпізнали у них великі піщані смерчі. Ідрис підніс руки і, закривши долонями вуха, почав бити поклони налітаючому вихорові. Його віра в єдиного Бога не заважала, видно, шанувати й інших. Стась виразно почув його слова:

— Пане! Ми діти твої, тож не пожирай нас!

А "пан" налетів і з такою страшною силою шарпнув верблюдів, що вони мало не попадали на землю. Тварини збілись у тісну громаду, заховавши голови всередину. Тепер рухалися цілі маси піску. Караван огорнув ще глибший, ніж перед цим, морок. Повз вершників пролітали в цьому мороці ще темніші, наче невиразні силуети величезних птахів чи гнаних ураганом верблюдів. Жах охопив арабів, бо здавалося, що це — духи загиблих під піском людей і тварин. Серед гулу та завивань вихору було чути якісь дивні голоси, подібні до ридань, сміху чи благань про допомогу. Але це була ілюзія. Значно страшніша реальна небезпека загрожувала караванові. Суданці добре знали, що коли якийсь із великих смерчів, які постійно утворюються в лоні урагану, схопить їх у свої обійми, то порозкидає вершників і розгубить верблюдів. А якщо при цьому заломиться і звалиться на них, то умить насипле над ними піщану могилу, у якій вони будуть лежати, поки наступний ураган не відвіє їхніх кісток.

Стасеві паморочилося в голові, бракувало повітря у грудях, пісок засліплював очі. Але часом йому здавалося, що чує плач і волення Нель, тому думав лише про неї. Користуючись тим, що верблюди стояли у збитій купі та що Ідрис не звертав на нього уваги, він вирішив перелізти на верблюда дівчинки вже не для того, щоб тікати, а щоб допомогти їй і додати відваги. Та не встиг він стати навколішки і витягти руки до луки сідла Нель, як його шарпнула могутня Ідрисова рука. Суданець схопив Стася, наче пір'їнку, поклав перед собою і почав зв'язувати пальмовою мотузкою. Зв'язавши руки, він перекинув хлопця через сідло. Стась стиснув зуби, пручався, як міг, але — марно. З пересохлим горлом і ротом, повним піску, він не міг та й не хотів переконувати Ідриса, що не збирається тікати, а тільки хоче допомогти Нель. Однак за хвилину, чуючи, що задихається, закричав придушеним голосом:

— Рятуйте малу бінт!... рятуйте малу бінт!

Араби, проте, думали тільки про власний порятунок. Завія зробилась такою страшною, що ні люди не могли всідти на верблюдах, ні верблюди — встояти на ногах. Два бедуїни, Хаміс і Гебр зіскочили на землю, щоб тримати тварин за посторонки, прив'язані до вуздечок. Ідрис, пхнувши Стася назад сідла, зробив те саме. Тварини якнайширше розчепірювали ноги, щоб опиратися скажіному вихорові, але їм бракувало сил. Караван, безжалісно січений піском, що шмагав, як сотні батогів, і штрикав, як голки, почав поволі, а потім усе швидше крутитись і задкувати під його натиском. Іноді вітер утворював під ногами ями, а потім раптом пісок і гравій, ударяючись об боки верблюдів, громадили кучугури, що сягали тваринам вище колін. Так минали година за годиною. Небезпека ставала все страшнішою. Ідрис нарешті зрозумів, що єдиним порятунком буде сісти на верблюдів і гнати за вітром. Але це означало повертатися в бік Файюму, де чекали на них єгипетський суд і шибениця.

“Ну що ж, — подумав Ідрис. — Ураган затримав і погоню, а коли вщухне, пустимосся знову на південь”.

І почав кричати, щоб сідали на верблюдів.

Тоді трапилося щось, що цілком змінило ситуацію.

Раптом темні, майже чорні хмари піску зблиснули синюватим світлом. Темряву, яка стала потім ще глибшою,

розітнув розбуджений вихором грім, що спав у висоті. І покотився між Арабською та Лівійською пустелями — могутній, грізний, немов розгніваний. Здавалося, що з неба падають гори та скелі. Оглушливий гуркіт набирив сили, ріс, стрясав світ, обіймав обрій. Місцями вибухав із такою страшною силою, ніби потріскане небесне склепіння валилося на землю.

Потім знову звучав із глухим безперервним гуркотом, знову вибухав, знову змовкав, засліплював блискавками, вражав громами, спадав, і підносився, і тривав¹..

Вітер ущух раптово, а коли, по довгій хвилі, десь у незмірній височині небесні хвіртки зачинилися за громом, настала мертва тиша.

У цій тиші незабаром пролунав крик провідника:

— Бог сильніший за вихор і бурю! Ми врятовані!

Рушили. Але їх оточувала непроникна ніч. Хоч верблюди бігли близько, люди не могли бачити одне одного і мусили голосно перегукуватися, щоб не погубитись. Час від часу блискавки, сині та червоні, освітлювали піщаний простір, але після них знову наставала темрява, така густа, що її хотілося помацати. Хоча крик провідника підбадьорив суданців, неспокій не покинув їх. Їхали наосліп і навіть не знали, у якому напрямку просуваються — кружляють по колу чи повертаються на північ. Тварини шохвили спотикались і не могли бігти швидко. При цьому дихали так дивно і голосно, що, здавалося, ціла пустеля дихає тривогою. Нарешті впали перші великі краплі дощу, який майже завжди настає після урагану, а водночас із темряви озвався голос провідника:

— Кхор!...

Були над яром. Верблюди затрималися на краю, а потім обережно почали сходити вниз.

¹Авторові доводилося чути в околиці Адену грім, що тривав безперервно протягом півгодини (див "Листи з Африки"). — Прим. авт.

IX

Khor był szeroki, zasypany na dole kamieniami, między którymi rosły karłowate cierniste krzaki. Południową jego ścianę stanowiły wysokie skały, pełne załamań i rozpadlin. Arabowie rozeznali to wszystko przy świetle cichych, ale coraz częstszych błyskawic.

Кхор був широкий, засипаний по дну камінням, серед якого росли карлуваті тернисті кущі. Південну його стіну утворювали скелі, порізані зламами й тріщинами. Араби побачили все це при світлі тихих, але щораз частіших блискавок. Скоро у скельній стіні знайшли щось на зразок неглибокої печери, або радше широкої заглибини. Люди могли легко у ній поміститись і у разі великої зливи знайти схованку. Верблюди теж зручно розташувалися на невеликому підвищенні біля самої заглибини.

Бедуїни і два суданці познімали з них вантаж і сідла, щоб тварини могли добре відпочити. Хаміс, син Хадігі, тим часом настинав тернових кущів для вогнища. Великі поодинокі краплі дощу продовжували падати, але злива почалася тільки тоді, коли люди розмістилися на ночівлю. Спочатку це були ніби нитки води, потім — мотузки, а врешті почало здаватися, що цілі ріки летять із невидимих хмар на землю. Такі, власне, дощі, що трапляються раз на кілька років, навіть узимку підіймають рівень води в каналах та у Нілі, а в Адені¹ наповнюють величезні цистерни, без яких місто не могло б існувати. Стась ніколи в житті не бачив нічого подібного. На дні кхору зашумів потік, вхід до заглибини заслонила наче завіса з води, скрізь було чути плескіт і булькотіння. Верблюди стояли на підвищенні, тому злива могла тільки що послужити їм купіллю, але араби щохвилі виглядали зі сховку, щоб переконатися, чи тваринам не загрожує небезпека. Людям, однак, приємно було сидіти в захищеній від дощу печері біля яскравого вогню з тернини, яка не встигла замкнути. На обличчях світилася радість. Ідрис, який відразу після прибуття розв'язав Стасеві руки, щоб той міг поїсти, звернувся до нього тепер із погорливою усмішкою:

— Магді більший від усіх білих чарівників. Це він зупинив ураган і послав дощ.

¹Аден — місто-порт на півдні Аравійського півострова. Сьогодні — столиця держави Йемен

Стась нічого не відповів, бо зайнявся Нель, яка була ледь жива. Спочатку повітрушував пісок з її волосся. Потім звелів Дінах розпакувати речі, які вона, переконана, що діти їдуть до батьків, забрала з Файюму. Взявши рушника, намочив його у воді та протер очі й обличчя дівчинки. Дінах не могла цього зробити, бо мала тільки одне око, яким і так погано бачила, а після урагану майже осліпла. Промивання водою запалених повік поки що не принесло їй полегшення.

Нель терпляче зносила всі процедури, що їх здійснював Стась, тільки дивилася на нього, як змучена пташка. Коли ж він зняв її черевички, щоб повітрясати пісок, а потім розстелив їй повсть, обняла його рученятами за шию.

Величезне співчуття переповнило Стасеве серце. Відчув себе опікуном, старшим братом, єдиним у цю мить охоронцем Нель. Відчув одночасно, що сильно любить цю малу сестричку, значно сильніше, ніж будь-коли до того. Адже любив її і в Порт-Саїді, але вважав "дзигою", тому, наприклад, йому навіть не спадало на думку поцілувати їй ручку перед сном. Коли б йому хтось підказав таку думку, то він вважав би, що джентльмен у чотирнадцять років не може зробити щось подібне, не втративши власної гідності.

Але тепер спільна недоля пробудила в ньому дрімаючу ніжність, і він поцілував не одну, а обидві ручки дівчинки. Як ліг спати, далі думав про неї і вирішив, що для визволення Нель із неволі зробить якийсь надзвичайний вчинок. Він готовий був на все, навіть на рани і смерть. Правда, з тим потаємним маленьким застереженням, щоб рани не дуже боліли, а смерть все-таки не була остаточною та справжньою, бо не зміг би побачити щастя визволеної Нель. Потім узявся обдумувати найбільш героїчні способи порятунку, але думки його почали плутатись. Якусь хвилину хлопцеві здавалося, що його засипають цілі гори піску, а потім — що всі верблюди влазять йому в голову, і, нарешті, заснув.

Араби, впоравшись із верблюдами, змордовані боротьбою з ураганом, заснули мертвим сном. Багаття пригасло, у печері запанував морок. Скоро розляглося хропіння людей, а знадвору долітали плюскіт зливи та шум води, що розбивалась об камені на дні ххору.

Перед світанком щось холодне розбудило Стася з міцного сну. Виявилось, що вода назбиравшись у тріщинах скелі, знайшла якусь шпаринку у склепінні печери і повільно, крапля за краплею, просочується йому на голову.

Хлопець сів на повсті та, змагаючись зі сном, якийсь час не міг зрозуміти, де він і що з ним діється.

По хвилі, одначе, свідомість повернулася до нього.

“Ага, — подумав він, — вчора! був ураган, а нас викрали, і це — печера, в яку ми сховалися від дощу.”

Хлопець почав оглядатися навколо. Спочатку помітив зі здивуванням, що дощ припинився і у печері зовсім не темно: її освітлює близький до заходу місяць, який сяє низько на небосхилі. У його блідому промінні видно всю середину широкої, але неглибокої ніші. Стась виразно побачив арабів, що лежали один біля одного, а під протилежною стіною печери — білу сукенку Нель, яка спала поряд із Дінах.

І знову велика ніжність огорнула його серце.

“Спи, Нель... спи, — казав він собі, — а я не сплю, бо мушу тебе рятувати.”

Потім, глянувши на арабів, додав подумки: “Ах, якби усіх цих негідників...”

Раптом він здригнувся.

Його погляд упав на шкіряний футляр із подарованим на Різдво штуцером і на бляшанку з набоями, які лежали між ним і Хамісом так близько, що досить було тільки простягнути руку. Серце у його грудях шалено забилося. Якби він міг дістатися до рушниці та набойів, то став би господарем становища. Достатньо було б тихенько вийти з печери, схватитися між виступами каменю за якихось кільканадцять кроків і звідти пильнувати вихід.

“Суданці та бедуїни, — думав він, — коли прокинуться і побачать, що мене немає, усім гуртом вискочать із печери. Тоді двома пострілами покладу двох перших, а поки вибіжать наступні, встигну штуцер перезарядити. Залишиться Хаміс, але з ним я собі пораджу”.

Тут він уявив собі чотири трупи, що лежать у крові, і жах мимоволі стис йому груди. Вбити чотирьох людей! Хоча вони й негідники, але все одно — це жахливо. Згадав собі, як у Порт-Саїді побачив робітника-феллаха, вбитого корбою

парової копачки. Пам'ятав, яке страшне враження справили на нього ті дрижачі у червоній калюжі людські рештки. Здрігнувся при самій згадці про це. А тепер треба чотирьох!.. І гріх, і жах!.. Ні, ні! Ніколи цього не зробить!

Хлопець почав боротися з думками. Для себе цього б не зробив — так! Але йдеться про Нель, про її охорону, порятунок, саме життя! Адже вона не витримає усього цього й обов'язково помре у дорозі або серед диких розлючених орд дєрвішів. Хіба кров таких виродків вартує життя Нель? Хіба у подібному становищі можна вагатись?

— Для Нель! Для Нель!

Раптом у голові Стася вихором пролетіла думка, від якої волосся на голові найжачилось. Що буде, якщо хтось із цих розбійників приставить Нель до горла ножа і пообіцяє вбити її, якщо він, Стась, не піддасться і не поверне рушницю? Що буде тоді?

— Тоді, — відповів собі хлопець, — негайно піддамся.

І з почуттям безпорадності знову безвладно повалився на повсть.

Місяць вже тільки скося освітлював отвір печери, і в ній стало темніше. Араби далі хропіли. Стась лежав деякий час, поки нова думка не з'явилася в його голові. А що, як вийшовши зі зброєю і заховавшись серед скель, не вбивати людей, а перестріляти верблюдів? Шкода невинних тварин — це правда. Але що робити? Люди ж убивають їх, і не тільки для порятунку життя, а й на юшку і печеню! А якби застрелити трьох-чотирьох верблюдів — подорож стала б неможливою. Ніхто з каравану не посмів би вирушити до прибережних сіл, щоб купити нових. У такому разі Стась пообіцяв би людям від імені батьків прощення, навіть грошову винагороду, і їм не залишилось би нічого, як повернутись.

Так. А якщо йому не дадуть часу все це пообіцяти і вб'ють у першу ж мить від злості? Ні. Дати час і вислухати мусять. Адже він буде мати у руках рушницю і зуміє втримати їх на належній відстані, поки всього не пояснить. Коли це зробить, то зрозуміють, що єдиним порятунком для них є піддатись. Тоді стане на чолі каравану і поведе його просто до Бар-Юссефу та Нілу. Правда, до них тепер дєсить далеко, може, день-два дороги, бо араби через обережність значно заглибились у пустелю. Але

нічого страшного: адже залишиться кілька верблюдів, і на одному з них поїде Нель. Стась почав уважно придивлятися до арабів. Усі спали міцно, як сплять люди, змучені надмірною працею. Але ніч минала — і могли скоро прокинутись. Треба було діяти швидко! Бляшанка з набоями лежала поряд, і забрати її не становило труднощів. Складніше було з рушницею, яку Хаміс поклав по другий бік від себе. Стась мав надію, що і її вдасться викрасти, але вирішив витягати зброю з футляра і складати приклад зі стволом тільки тоді, коли буде вже за кілька кроків від печери. Клацання металу могло побудити сплячих.

Час настав. Хлопець вигнувсь, як дуга, над Хамісом і, схопивши футляр за ручку, підняв його та став обережно переносити на свій бік. Серце гупало в грудях, в очах темніло, дихання стало частим, але він стис зуби і намагався вгамувати хвилювання. Проте коли ремені футляра злегка закрипіли, краплі холодного поту виступили на його чолі. Секунда здалася вічністю. Але Хаміс навіть не здригнувся. Футляр описав над ним дугу і тихо ліг біля бляшанки з набоями.

Стась перевів подих. Половину справи було зроблено. Тепер треба крадькома вислизнути з печери, відбігти кілька кроків, сховатися серед скель, скласти рушницю, зарядити її і всипати кілька набойів до кишені. Тоді караван був би в його руках.

Чорний силует Стася вималювався на тлі світлішого отвору печери. Ще секунда — і він буде назовні. Ще хвилина — і сховається у виступах скелі. Тоді, хоч би хтось із розбійників прокинувся, — буде запізно. Хлопець, боячись зачепити каміння, багато якого було розкидано на порозі заглибини, висунув одну ногу і почав шукати твердої опори. І вже вихилив голову, вже мав висунутись увесь, коли сталося щось, від чого кров захолола в його жилах.

Серед глибокої тиші громом розляглося радісне гавкання Саби, наповнило весь яр і розбудило сонне відлуння. Араби, як один, зірвалися зі сну. Перше, що вони побачили, був Стась із футляром в одній руці та бляшанкою набойів у другій.

Ах, Сабо, що ж ти накоїв!

X

Wszyscy w jednej chwili rzucili się z okropnym krzykiem na Stasia, w mgnieniu oka wydarli mu strzelbę, naboje i przewróciwszy go na ziemię skrępowali mu ręce i nogi postronkami, bijąc go przy tym i kopiać, póki wreszcie nie odpędził ich Idris w obawie o życie chłopca.

Усі в одну мить зі страшним криком кинулись на Стася. Миттю видерли в нього рушницю та набої і, поваливши на землю, зв'язали руки й ноги посторонками. Били і копали його при цьому, поки Ідрис, боячись за життя хлопця, не відігнав їх.

Потім почали розмовляти уривчастими фразами, як люди, над якими нависла страшна небезпека і яких урятував тільки випадок.

— Це справжній сатана, — вигукнув Ідрис із поблідлим від страху та хвилювання обличчям.

— Був би перестріляв нас, як диких гусей, — додав Гебр.

— Ах, якби не цей пес!

— Бог його зіслав.

— А ви хотіли його вбити, — сказав Хаміс.

— Ніхто пса відтепер пальцем не рушить.

— Завжди буде мати кістки та воду.

— Аллах! Аллах! — повторював, не в змозі заспокоїтись,

Ідрис.

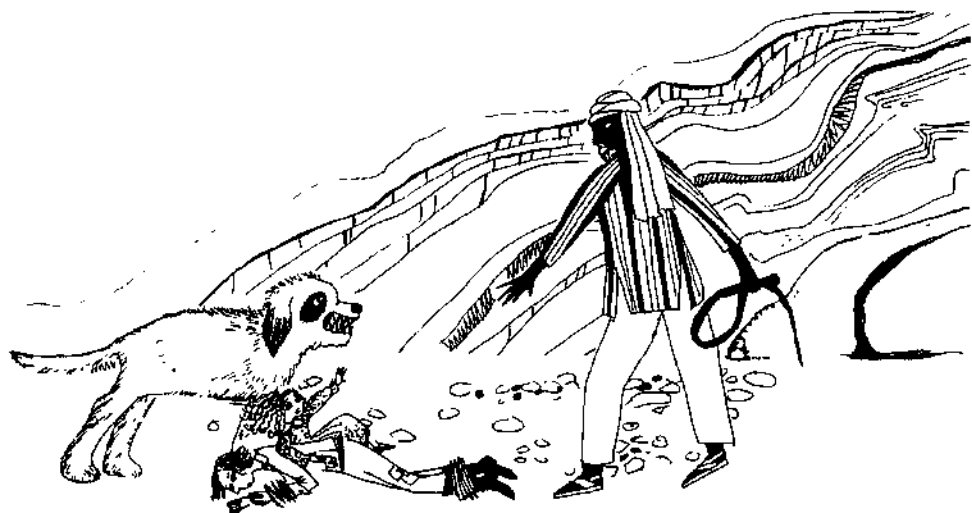
— Смерть була над нами. Уф!

Громада дивилася тепер на лежачого Стася з ненавистю та певним здивуванням: один малий хлопець міг стати причиною їх катастрофи і загибелі.

— Клянуся пророком! — обізвався один із бедуїнів, — Треба якось запобігти, щоб цей син Ібліса не поскручував нам в'язів. Гадину веземо до Магді! Що ви тепер думаєте з ним вчинити?

— Треба відтяти йому праву руку! — вигукнув Гебр.

Бедуїни не відповіли нічого, але Ідрис не бажав погодитись. Він подумав, що якщо погоня їх схопить, кара за каліцтво хлопця буде страшною. Крім того, хто міг заручитися, що хлопець не помре від такої "операції"? Тоді для обміну на Фатіму та її дітей залишилась би тільки Нель.

— Ні, — сказав він, — не годиться п'яти воякам Магді так боятись одного християнського щеняти, щоб аж відтинати йому руки. Будемо його на ніч зв'язувати, а за те, що хотів зробити, дістане десять батогів.

Гебр був готовий негайно виконати вирок. Але Ідрис знову відштовхнув його і наказав бити одному з бедуїнів, пошепки попередивши, щоб не робив цього надто сильно. Хаміс, з огляду на колишню службу в інженерів, а може з іншої причини, не хотів до цього втручатися. Другий бедуїн перекинув Стася спиною догори, і екзекуція мала вже початися, коли сталося щось несподіване.

В отворі печери з'явилася Нель із Сабою. Зайнята своїм улюбленцем, який, влетівши до сховку, відразу кинувся до її ніжок, вона, щоправда, чула крики арабів. Проте, оскільки в Єгипті й араби, й бедуїни верещать при кожній нагоді так, ніби мали би повбивати один одного, не звернула на це уваги. І тільки покликавши Стася і не діставши відповіді, вийшла подивитися, чи не сидить він уже на верблюді. Дівчинка з жахом побачила у перших променях світанку Стася, що лежав на землі, та бедуїна

над ним із корбачем у руці. Угледівши це, вона почала кричати і тупати ногами, а коли бедуїн, незважаючи на неї, наніс перший удар, Нель кинулася вперед і прикрила собою хлопця.

Бедуїн завагався, бо не мав наказу бити дівчинку, а тим часом пролунав її сповнений розпачу та муки голос:

— Сабо! Сабо!

А Саба зрозумів, про що йдеться, і одним стрибком опинився біля дітей. Шерсть наїжилася в нього на потилиці та хребті, очі запалали червоно, а у грудях і в потужному горлі ніби залунав грім. Потім губи на зморщеній паші повільно розтулились, ошкіривши аж до квадратних ясен зуби та кількасантиметрові білі ікла. Повертаючи голову вліво та вправо, могутній британ демонстрував суданцям і бедуїнам свій страхітливий “гарнітур”, ніби хотів сказати: “Дивіться! Ось чим я буду боронити дітей!”

Араби поспішно відступили, бо, по-перше, пам'ятали, що пес урятував їм життя, а, по-друге, було ясно: кожному, хто зараз наблизиться до Нель, розлючений мастиф уп'ється іклами в горло. Тож стояли, безпорадно переглядаючись, ніби запитуючи поглядами один одного, що мають робити.

Їхнє вагання тривало так довго, що Нель встигла покликати стару Дінах і наказала їй порозтинати пута Стася. Хлопець підвівся і, тримаючи руку на голові Саби, звернувся до нападників крізь зціплені зуби:

— Я хотів повбивати не вас, а тільки верблюдів!

Але це викликало такий гнів арабів, що вони б обов'язково кинулись на Стася знову. Гебр хотів навіть скочити на нього, та саме тільки глухе гарчання прикуло його до землі.

Настала мить мовчання, по якій пролунав протяжний голос Ідриса:

— В дорогу! В дорогу!

XI

Minął dzień, noc i jeszcze dzień, a oni pędzili wciąż na południe, zatrzymując się tylko na czas krótki w khorach, by nie zmordować zbyt wielbłądów, napoić je, nakarmić, a zarazem rozdzielić żywność i wodę między sobą. Z obawy pogoni wykręcili jeszcze bardziej na zachód, o wodę bowiem nie potrzebowali się przez pewien czas troszczyć.

 Минув день, ніч, ще день, а вони все гнали на південь. Затримувались тільки на короткий час у кхорах, щоб не замучити верблюдів, напоїти їх, нагодувати, а при цьому розділити їжу та воду між собою. Боячись погоні, ще крутіше звернули на захід. Про воду могли не турбуватися, бо мали її поки що вдосталь. Злива тривала, щоправда, лише сім годин, але була така потужна, ніби над пустелею обірвалися хмари. Тож, як Ідрис із Гебром, так і бедуїни знали, що на дні кхорів, де скелі утворюють натуральні заглибини та виїмки, ще кілька днів знайдуть стільки води, що вистачить для них, для верблюдів і навіть про запас. Після великого дощу настала, як звичайно, прекрасна погода. На небі не було ні хмаринки, а повітря таке прозоре, що зір сягав у незмірну далечінь. Уночі небо, всіяне зірками, іскрилось і мерехтіло наче тисячами діамантів. Від пісків пустелі йшла бадьора прохолода.

Горби верблюдів уже зменшились, але добре годовані тварини ще були, за арабським висловом, "горді", тобто не підупали на силах. Бігли так охоче, що караван просувався вперед не набагато повільніше, ніж першого дня після виходу з Харак-ель-Султані. Стась зі здивуванням помітив, що у деяких кхорах, серед скельних розщелин, захищених від дощу, бедуїни знаходять запаси дурри та фініків. Зрозумів, що ще до їх викрадення все було підготоване та про все домовлено між Фатімою, Ідрисом і Гебром, з одного боку, та бедуїнами — з іншого. Не важко було здогадатися, що ці двоє — прибічники та шанувальники Магді, які легко дозволили суданцям втягнути себе у змову. В околицях Файюму та біля Харак-ель-Султані було багато бедуїнів, які разом із дітьми і верблюдами кочували

в пустелі та приходили до Медінету або на залізничну станцію на заробітки. Однак, цих Стась не бачив ніколи, та й вони не могли бути у Медінеті, бо, як виявилось, не знали Саби.

Хлопцеві спало на думку, чи не спробувати їх підкупити. Але коли він згадав їхні сповнені запалу вигуки кожного разу, коли вимовлялось ім'я Магді, — зрозумів, що це неможливо. Однак, він не збирався коритись долі, бо в його хлоп'ячій душі жила справді дивовижна енергія, яку тільки розбудили попередні невдачі. “Все, що я досі вчинив, — говорив собі Стась, — скінчилося тим, що мене відлупцювали. Але хоч би мене щодня били корбачем, навіть хотіли убити, я не перестану думати про те, як вирвати Нель і себе з рук цих негідників. Якщо погоня їх схопить — тим краще; але я буду діяти так, ніби її зовсім не сподіваюсь.” І при згадці про цих зрадливих і жорстоких людей, які, видерши в нього рушницю, били його кулаками та копали ногами, його серце сповнювалось обуренням і завзятістю. Відчував себе не тільки переможеним, але і зневаженим у своїй гідності білої людини. Передусім, однак, відчував кривду Нель. І це відчуття разом із пекучою гіркотою останньої невдачі виростало в невблаганну ненависть до обох суданців. Чув, правда, і не раз, від батька, що ненависть засліплює і що піддаються їй тільки ті душі, які не можуть спромогтися на щось ліпше. Проте зараз він не міг її в собі подолати і не вмів приховати. Не вмів приховати до такої міри, що Ідрис помітив це та занепокоївся. Зрозумів, що, коли погоня їх схопить, він не зможе більше розраховувати на заступництво хлопця. Ідрис завжди був готовий до найзухваліших вчинків, але як людина, не позбавлена здорового глузду, вважав, що все треба передбачити і на випадок нещастя залишити собі хоч якусь хвіртку для рятунку. Тому хотів якось помиритися зі Стасем після останньої сутички і з цією метою завів з ним на першому ж постойі таку розмову:

— За те, що ти збирався вчинити, — сказав він, — я мусив тебе покарати, інакше інші тебе просто вбили б. Але я заборонив бедуїнові бити надто сильно.

І, не отримавши жодної відповіді, продовжував:

— Слухай, ти сам казав, що білі завжди дотримують слова. Отож, коли присягнеш іменем твого Бога і головою малої бінт, що не вчиниш нічого проти нас, я накажу не зв'язувати тебе на ніч.

Стась нічого не відповів, і тільки з блиску його очей Ідрис зрозумів, що промовляє надаремно.

Однаке заборонив хлопця в'язати, незважаючи на вимоги бедуїнів і Гебра, а коли той продовжував наполягати, гнівно викрикнув:

— Замість спати, будеш сьогодні вартовим. Наказую, щоб від сьогодні один із нас завжди стояв на варті, коли інші сплять.

І дійсно, від цього дня було постійно впроваджене вартування. Це відчутно ускладнювало та руйнувало плани Стася, на якого кожен вартовий звертав особливу увагу.

Зате дітям залишили більшу свободу, і вони могли наближатись одне до одного і розмовляти без перешкод.

Тож на першій зупинці Стась відразу сів біля Нель, бо якнайшвидше хотів подякувати їй за допомогу.

Але він, хоч почував до неї велику вдячність, не вмів висловитися розчулено і ніжно, тому почав потискати їй обидві ручки.

— Нель, — сказав. — Ти дуже добра, дякую тобі. Крім того, мушу щиро сказати, що ти вчинила як особа, принаймні, тринадцятирічна.

В устах Стася такі слова були найвищою похвалою, тому серце маленької панни спалахнуло радістю і гордістю. Їй здалось у цю мить, що для неї нема нічого неможливого.

— Ось тільки цілком підросту, хай вони тоді начуваються! — відповіла, войовничо поглядаючи в бік суданців.

Вона ще не розуміла, що трапилось і чому араби гуртом кинулися на Стася. Хлопець почав розповідати, як вирішив

викрасти рушницю, повбивати верблюдів і змусити банду повернутися до річки.

— Коли б мені це вдалося, — сказав він, — ми були б уже вільні.

— Але вони прокинулись? — запитала з завмиранням серця дівчинка.

— Прокинулись. Винен у цьому Саба, який пригнався і почав так гавкати, що збудив би і мертвого.

Тоді її обурення повернулося проти Саби.

— Поганий Саба! За це, коли зараз прибіжить, не озвусь до нього і скажу, що він нікчемний.

Стась, хоч йому було зовсім не до сміху, засміявся і спитав:

— Як же ти скажеш йому, що він нікчемний, коли не збираєшся до нього озиватись?

Брівки Нель підскочили догори, на личку відбилася заклопотаність, а потім вона сказала:

— Він зрозуміє це з моєї міни.

— Хіба що. Але він не винен, бо не знав, що діється. Пам'ятай також, що потім прийшов до нас на порятунок!

Ця згадка трохи пом'яшила гнів Нель, але вона не хотіла одразу пробачити винуватцеві.

— Добре, — сказала, — але той, хто є справжнім джентльменом, не повинен гавкати на привітання!

Стась знову посміхнувся:

— Справжній джентльмен не гавкає і на прощання. Хіба що є псом, а Саба таки пес.

Однак за хвилию смуток знову затьмарив очі хлопця. Зітхнув раз, другий, потім підвівся з каменя, на якому сидів, і сказав:

— Найгірше, що я не зумів тебе звільнити.

А Нель, ставши навшпиньки, обняла його руками за шию. Хотіла потішити Стася, хотіла зблизька, з носиком при його щоці, прошепотіти подяку, але не знайшла потрібних слів. Тому тільки ще міцніше стисла його за шию і поцілувала у вухо. Тимчасом Саба пригнав з не меншим,

ніж звичайно, галасом. Він завжди спізнювався — і не тому, що не встигав за верблюдами, а тому що полював по дорозі на шакалів або гавкав на шулік, які сиділи на ребрах скель. Діти, побачивши його, забули про своє тяжке становище. Почалися звичні пестоші та забави, які тривали доти, доки їх не перервали араби. Хаміс дав псові наїстись і напитись, після чого всі посідали на верблюдів і з великим поспіхом рушили на південь.

XII

Był to najdłuższy etap, jechali bowiem z małą tylko przerwą przez godzin osiemnaście. Tylko prawdziwe wierzchowe wielbłądy i mające dobry zapas wody w żołądkach mogą taką drogę wytrzymać. Idris nie oszczędzał ich, albowiem bał się rzeczywiście pogoni.

*Ц*е був найдовший етап — їхали з маленькою перервою цілих вісімнадцять годин. Тільки справжні верхові верблюди, та ще й з достатнім запасом води у шлунках, могли витримати таку дорогу. Ідрис не жалів їх, бо справді боявся погоні. Він розумів, що вона давно вже вирушила, і припускав, що обидва інженери очолюють її і не тратять часу. Небезпека загрожувала з боку ріки, бо, ясна річ, відразу після викрадення дітей були надіслані телеграфні накази до всіх прибережних осель, щоб шейхи висилали людей углиб пустелі по два боки Нілу і затримували всіх, хто їде на південь. Хаміс запевняв, що уряд та інженери призначили великі нагороди за їх перехоплення, і тому пустеля аж кишить від переслідувачів. Єдиним виходом було звернути якнайдалі на захід. Але на заході лежала велика оаза Кхарге, а до неї теж могли дійти депеші. Крім того, якби відїхали задалеко від ріки, то могло забракнути води, і їх чекала б смерть від спраги.

Ще турбувала й проблема їжі. Бедуїни, щоправда, за два тижні до викрадення дітей приготували у відомих їм криївках запаси дурри, сухарів і фініків, але тільки на чотири дні дороги від Медінету.

Ідрис зі страхом думав, що коли забракне харчів, то обов'язково доведеться вислати людей для закупівлі запасів до прибережних сіл. Тоді, через пробуджену обіцянкою нагороди пильність населення, ці люди можуть легко потрапити до рук місцевих шейхів і виказати весь караван. Ситуація ставала важкою, майже безнадійною, й Ідрис з кожним днем усе ясніше бачив, на який божевільний вчинок зважився.

“...Аби тільки минути Асуан! Аби минути Асуан!” — повторював подумки з тривогою та розпачем у душі. Не

довіряв і Хамісові, який твердив, що воїни Магді вже доходять до Асуану, бо Стась це заперчував. А Ідрис уже давно переконався, що білий улед¹ знає все краще за інших. Та все ж суданець припускав, що за першою катарактою, де населення дикіше і менше підлягає впливові Англії та єгипетського уряду, знайдеться більше потаємних шанувальників пророка. А ці допоможуть у разі потреби, дадуть і їжу, і верблюдів. Але й до Асуану було ще далеко, як підраховували бедуїни, — близько п'яти днів дороги, а після кожного постою запаси і для людей, і для тварин танули.

На щастя, могли досхочу підганяти верблюдів і поспішати шодуху, бо спека не вичерпувала їхніх сил. Вдень, у полуденні години, сонце, правда, припікало сильно, але повітря залишалося свіжим. Ночі були такі холодні, що Стась за згодою Ідриса пересідав на верблюда Нель, щоб пильнувати за її здоров'ям і охороняти від застуди.

Та його побоювання були марними, бо Дінах, стан очей, а вірніше ока, якої значно поліпшився, віддано опікувалася своєю панночкою. Хлопця навіть здивувало, що здоров'я малої анітрохи не підупало, а дорогу зі щораз меншими перепочинками вона переносила не гірше від нього. Хвилювання, страх і сльози, які Нель проливала з туги за татусем, вочевидь, їй не дуже зашкодили. Може, трохи схудла, і її біленьке личко потемніло й обвітрилось, але тепер тягар подорожі вона переносила значно легше, ніж на початку. Правда, Ідрис віддав їй верблюда з найлегшою ходою і зробив зручне сидіння, у якому Нель в дорозі могла спати лежачи. Та головне, що і вдень, і вночі дихала чистим повітрям пустелі, а це давало їй сили зносити незручності гонитви.

Стась не тільки опікувався нею, але навмисне оточував її атмосферою якогось поклоніння (якого, щиро кажучи, до неї не відчував). А це почуття, як зауважив, мимоволі передавалося й арабам. Вони дотроху стверджувались у

¹Улед (араб) — хлопець.

переконанні, що везуть щось надзвичайно цінне, винятково важливу полонянку, до якої треба ставитися з найбільшою пошаною. Ідрис звик до цього ще у Медінеті, тож усі обходилися з нею дуже добре. Не шкодували для неї ні води, ні фініків. Жорстокий Гебр не подумав би тепер підняти на неї руки. Може, подіяла так надзвичайна врода дівчинки і те, що було в ній щось наче від квітки і від пташки. А цій чарівності не могли опиратися навіть дикі та грубі душі арабів. Не раз, коли дівчинка на постоях з'являлася біля вогнища, її фігурка, що рожевіла від вогню та сріблилася від місячного сяйва, викликала найвище захоплення і суданців, і бедуїнів. Вони не могли відірвати від неї очей і за своїм звичаєм цмокали та промовляли: "Аллах! Машаллах" або "Бішмаллах!"

Другого дня пополудню після згаданого етапу Стась і Нель, що якраз їхали на одному верблюді, охопило радісне хвилювання. Як тільки зійшло сонце, над пустелею пронеслась ясна та прозора імла, що швидко зникла. Потім, коли сонце піднялося вище, настала спека, більша, ніж у попередні дні. У хвилини, коли верблюди ненадовго зупинялися, не було чути жодного подуву вітру, а піски, здавалося, спали у теплі, світлі й тиші. Якраз тоді, коли караван виїхав на велику одноманітну рівнину, не перериту кхорами, очам дітей раптово відкрилося прекрасне видовище. Групи струнких пальм і перцевих дерев, плантації мандаринів, білі будинки, невелика мечеть¹ зі стрільчастим мінаретом, а нижче — мури, що оточували сади... Все це з'явилося так виразно і на такій малій відстані, що здавалось — не мине й півгодини, як караван опиниться серед дерев оази.

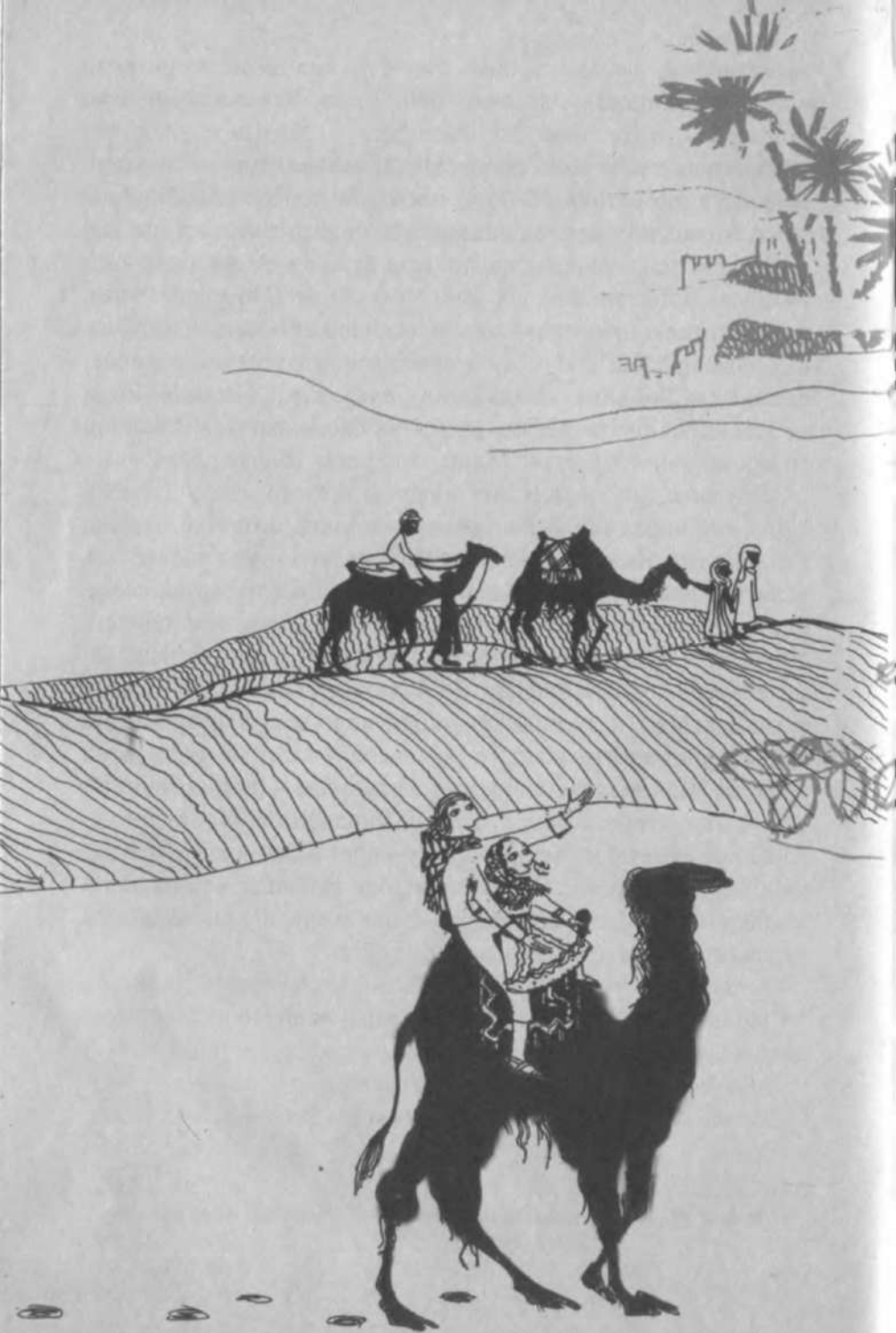
— Що це? — вигукнув Стась. — Нель! Нель! Дивись!

Нель підвелась і аж оніміла від здивування, а потім почала радісно кричати:

— Медінет! До татуса! До татуса!

Стась навіть поблід із хвилювання.

¹Мечеть — мусульманський храм із високою вежею, що зветься мінаретом.

— Дійсно... Може, це Кхарге?.. Але ні! Здається, це Медінет... Пізнаю мінарет і бачу навіть вітряки над водяними помпами.

І справді, вдалині блищали високі вітряки американських водокачок, подібні до великих білих зірок. На зеленому тлі дерев їх було видно так виразно, що гострий зір Стася міг розрізнити навіть помальовані начервоно кінці їхніх крил.

— Це Медінет!

Звичайно, з книжок і розповідей хлопець знав, що в пустелі існують марева, які зветься міражами¹, або фата-морганою². Мандрівники часом можуть бачити оази, міста, групи дерев, озера, що насправді є нічим іншим, як облудою, грою світла та відображенням справжніх далеких предметів. Але цього разу, коли видіння було таким реальним, що до нього ніби можна було доторкнутися, Стась майже не сумнівався, що він бачить справжній Медінет. Ось — башточка на будинку мудіра, ось — під самим дахом мінарету круглий ганочок, з якого муедзін³ закликає до молитви, ось — знайомі групи дерев, а передусім — ці вітряки! Ні, це мусить бути правдою! Стась на мить подумав, що суданці, усвідомивши становище, зрозуміли, що втекти не вдасться і, нічого йому не сказавши, повернули до Файюму. Та їх спокій змусив його завагаться.

Якби це був справді Файюм, невже вони дивились би на нього так байдуже?! Адже бачили з'яву, показували на неї пальцями, але на їхніх обличчях не було і найменшої непевності чи хвилювання. Хлопець глянув ще раз і, можливо, через байдужість арабів видовище здалося йому ніби блідшим. Він подумав, що якби верталися, то караван мав би скупчитись, і люди, навіть з обережності, мусили б

¹Міраж (фр. mirage) – марево, оптичне явище в атмосфері, внаслідок якого замість реальних предметів з'являється їх уявне зображення (перевернуте, збільшене, зменшене). Спостерігається у пустелях, степах на морі.

²Фата-моргана (італ. fata morgana – міраж, марево) – оптичне явище в атмосфері, складна форма міражу, внаслідок якого на обрії з'являється зображення наземних предметів, що перебувають за горизонтом. Спостерігається у пустелях, степах, на морі.

³Муедзін (араб.) – мусульманський священнослужитель.

їхати разом. А тимчасом бедуїнів, які вже кілька днів за наказом Ідриса їхали далеко попереду, зовсім не було видно. Хаміс, що замикав ходу, здавався вдалині не більшим від шуліки.

— Фата-моргана! — сказав собі Стась.

Тимчасом Ідрис наблизився до нього і гукнув:

— Гей! Підганяй верблюда! Бачиш Медінет?

Видно було, що жартує, і в голосі його було стільки зневаги, що хлопець втратив останню надію побачити перед собою справжній Медінет.

Він із жалем у серці повернувся до Нель, щоб розвіяти і в неї даремні сподівання. Та раптом стався випадок, який привернув загальну увагу до чогось зовсім іншого.

Спочатку з'явився бедуїн, який щосили гнав до них, вимахуючи довгою арабською рушницею, котрої ніхто в каравані не мав. Підїхавши до Ідриса, поспіхом обмінявся з ним кількома словами, після чого караван швидко звернув у глибину пустелі.

Через деякий час з'явився інший бедуїн, який вів за собою гладку верблюдицю з сідлом на горбі та шкіряними саквами з обох боків. Почалася коротка розмова, з якої Стась, одначе, не встиг нічого вловити. Караван у великому поспіху продовжував рухатися на захід і зупинився тільки тоді, коли натрапив на вузький кхор зі скелями та печерами, порозкиданими у дикому безладі. Одна з печер була така велика, що суданці сховали в ній і людей, і верблюдів.

Стась, який почав здогадуватися, що трапилось, ліг біля Ідриса і прикинувся сплячим. Він сподівався, що араби, які досі обмінялися лише кількома словами про подію, почнуть про неї розмовляти. І справді, насипавши верблюдам корму, бедуїни та суданці разом із Хамісом засіли до наради.

— Відтепер можемо їхати лише вночі, а вдень мусимо ховатись, — обізвався одноокий бедуїн. — Кхорів тепер буде багато, і в кожному знайдемо надійну криївку.

— А ви певні, що то був стражник? — запитав Ідрис.

— Аллах! Ми з ним розмовляли. Щастя, що був лише один. Стояв схований за скелею, так що бачити його ми не могли, але здалека почули голос верблюда. Тоді ми сповільнили хід і підїхали так тихо, що побачив нас, коли ми були вже за кілька кроків. Він дуже перелякався і хотів прицілитися з рушниці. Якби вистрелив і навіть не вбив жодного, то постріл неодмінно почули б інші стражники. Тому я гукнув до нього якнайшвидше: “Стій! Ми женемося за людьми, які викрали білих дітей. Зараз прибуде вся погоня.” Хлопець був молодий і дурний, тому повірив, казав нам тільки присягнути на Корані, що кажемо правду. Ми зійшли з верблюдів і присягли... Магді вибачить нам цей гріх...

— І поблагословить, — сказав Ідрис. — Розповідай далі.

— Отож, — продовжував бедуїн, — коли ми присягли, кажу до хлопця: “А хто нам гарантує, що ти сам — не один із розбійників, які втікають із дітьми? Може, вони залишили тебе, щоб ти стримував погоню?” І я теж казав йому присягнути, а він погодився і, видно, в усьому нам повірив. Тоді ми почали в нього випитувати, чи прийшли по мідному дроті якісь накази до шейхів і чи в пустелі вже є погоня. Він відповів, що так і що їм обіцяні великі нагороди. Що всі кхори на два дні дороги від ріки вже під охороною, а по ріці весь час пропливають великі бабури (пароплави) з англійцями та військом.

— Не допоможуть ні бабури, ні військо проти сили Аллаха і пророка...

— Хай станеться, як кажеш!

— А ти скажи, як закінчили з хлопцем?

Одноокий вказав на свого товариша.

— Абу-Анга, — сказав, — запитав його ще, чи немає поблизу другого стражника. Коли відповів, що ні, штрикнув його ножом під горло так зненацька, що той не видав жодного звуку. Ми вкинули тіло до глибокої розпадини та прикрили камінням і терниною. У селі будуть думати,

що втік до Магді, бо він сам нам казав, що таке часто трапляється.

— Хай Бог поблагословить тих, хто втікає, як поблагословив вас, — відповів Ідрис.

— Так! Поблагословив, — підтримав Абу-Анга, — бо тепер знаємо, що треба триматися на три дні дороги від ріки, крім того, ми здобули рушницю, якої нам бракувало, і дійну верблюдицю.

— Гурди, — додав одноокий, — повні води, а в бесагах¹ повно проса. Ось тільки пороху ми знайшли мало.

— Хаміс везе кількасот набоїв до рушниці білого хлопця. Стріляти з неї ми не вміємо, але порох завжди однаковий і придасться до нашої.

Сказавши це, Ідрис, однак, замислився, і тяжкий клопіт відбився на його темному обличчі.

Він розумів, що коли вже після них один раз упав труп, то якщо їх наздоженуть, навіть заступництво Стася не врятує від суду та карі.

Стась слухав із завмиранням серця і напруженою увагою. У словах арабів були і втішні речі: погоня вже організована, а шейхи прибережних племен дістали накази затримувати каравани, що йдуть на південь. Потішила хлопця і звістка про пароплави з англійським військом, які плывуть угору по ріці. Дервіші Магді могли міряться силами з єгипетськими військами, навіть перемагати їх, але з англійцями — зовсім інша справа. Стась ані на хвилю не мав сумніву, що перша ж битва закінчиться повним знищенням диких орд. Отож із радістю в душі казав собі: "Хоч би навіть довели нас до Магді, то може статися, що поки довезуть, не буде вже ні Магді, ні його дервішів". Та затьмарювала цю радість думка, що чекають ще на них цілі тижні дороги, яка врешті-решт може вичерпати сили Нель. І що дорогу мусять відбути у товаристві негідників та убивць. При самій лише згадці про молодого араба, якого бедуїни зарізали, як барана, його охоплювали

¹Бесаги – сакви, шкіряні мішки, які вішають по обидва боки сідла

обурення та жах. Він вирішив нічого не говорити про це Нель, щоб не перелякати її, і так засмучену зникненням чудового міражу оазису Файюм та міста Медінет. Адже він бачив ще перед тим, як прибули до яру, що сльози наверталися на її оченята. Отож, довідавшись із розповідей бедуїнів усе, що хотів знати, вдав, ніби пробудився, і підійшов до Нель. Вона сиділа у куточку біля Дінах і їла фініки, трохи скроплюючи їх сльозами. Та, побачивши Стася, згадала, що він недавно оцінив її поведінку як особи, принаймні, тринадцятирічної. Тому, не бажаючи знову видатися дитиною, щосили стиснула зубками кісточку, аби затамувати ридання.

— Нель, — сказав хлопець, — Медінет був облудою, але тепер напевно знаю, що нас шукають, тому не журись і не плач.

Дівчинка підвела до нього заплакані очі та відповіла, схлипуючи:

— Ні, Стасю, я не хочу плакати, просто в мене очі пітніють...

Але у ту ж мить підборіддя в неї затремтіло, з-під опущених вій викотилися великі сльози, і дівчинка знову заридала. А оскільки соромилася тих сліз і чекала, що Стась буде їй дорікати, то з того жалю і трохи зі страху сховала голівку йому на грудях, рясно змочуючи хлопцеві сорочку.

Стась одразу почав її втішати.

— Нель, не будь фонтаном. Ти бачила, що вони відібрали в якогось араба рушницю і верблюдицю? А знаєш, що це означає? Це означає, що в пустелі повно стражників. Одного разу цим негідникам вдалося підловити такого стражника, а наступного разу — їх самих зловлять. Нілом теж курсує багато суден... Аякже! Повернемося, Нель, повернемося, і до того ж — пароплавом! Не бійся!...

Він розраджував би її ще довго, та увагу хлопця привернув якийсь дивний звук. Цей звук долітав від піщаних кучугур, нанесених на дно яру останнім ураганом. Було в ньому щось подібне до тонкого металевого голосу тростинової сопілки. Стась перервав розмову і почав прислухатися. Через хвилину

ці тонкі жалісні звуки озвались одразу з багатьох сторін. Хлопцеві спало на думку, що, може, арабські стражники оточують яр і перегукуються за допомогою пишалок. Серце в нього сильно забилося. Глянув кілька разів на суданців у надії, що побачить тривогу на їхніх обличчях. Але ні! Ідрис, Гебр і обоє бедуїнів спокійно гризли сухарі, тільки Хаміс виглядав трохи здивованим.

А голоси звучали далі. Через деякий час Ідрис підвівся і визирнув із печери. Повертаючись на місце, зупинився біля дітей і сказав:

— Піски починають співати.

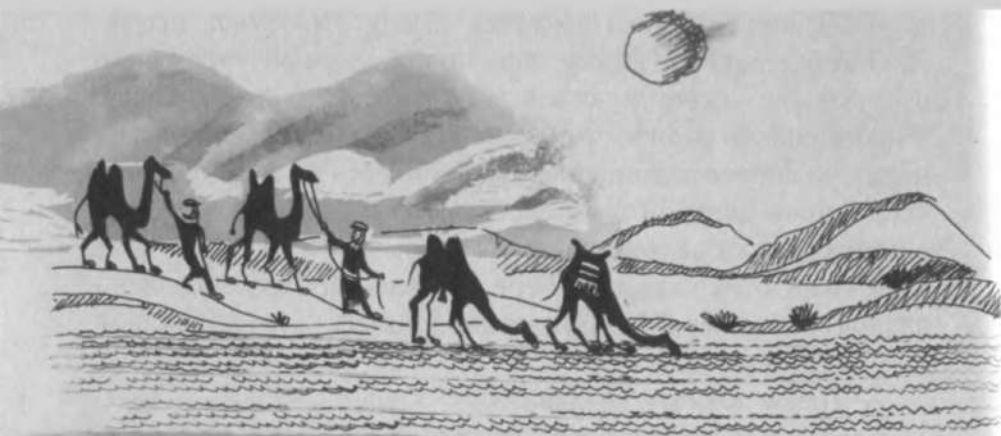
Стась так зацікавився, що забув на мить про свою обіцянку зовсім не розмовляти з Ідрисом, і запитав:

— Піски? Що це означає?

— Так буває в пустелі. А це означає, що тепер довго не буде дощів. Але спека нам не дошкулятиме, бо аж до Асуану будемо їхати тільки вночі.

На цьому розмова була закінчена. Стась і Нель довго вслухалися в особливі звуки, які тривали доти, поки сонце не знизилось до заходу. Потім настала ніч, і караван рушив далі.

XIII

We dnie chronili się w ukrytych i trudno dostępnych miejscach wśród skał i rozpadlin, a nocami pędzili bez wytchnienia, póki nie minęli pierwszej katarakty. Aż na koniec, gdy Beduini z położenia i postaci khorów rozpoznali, że Assuan został już za nimi, wielki ciężar spadł z piersi Idrysa.

Удень ховались у непримітних і важкодоступних місцях серед скель та розпадин, а ночами гнали щодуху, поки не минули першої катаракти. Коли, нарешті, за розміщенням та формою кхорів бедуїни виявили, що Асуан залишився за ними, великий тягар спав із душі Ідриса. Оскільки вони вже потерпали через брак води, тепер наблизилися до ріки на півдня дороги. Там, сховавши караван, Ідрис вислав усіх верблюдів із бедуїнами до Нілу, щоб напоїти їх досхочу перед довгою дорогою. Пасмо врожайної землі вздовж Нілу за Асуаном було вже значно вужчим. Села лежали на великій відстані одне від одного. Тому бедуїни повернулися щасливо і з великим запасом води. Тепер треба було подбати про їжу, бо тварини, яких уже тиждень годували надто скупю, дуже схудли. Шії у них видовжилися, горби опали, ноги стали слабкими. Дурри і запасів для людей могло вистачити, від біди, на два дні. Але Ідрис думав, що через два дні можна буде, якщо не вдень, то вночі, наблизитися до прибережних пасовиськ. А в якомусь селі, можливо, вдасться закупити сухарів і фініків.

Сабі вже зовсім не перепало ні пити, ні їсти. Тільки діти ховали для нього рештки їжі, та й він сам якось давав собі раду. Тепер часто прибігав до місця постою із закривавленою пашею та зі слідами укусів на шії і грудях. Хто ставав жертвою цих сутичок: шакали, гієни, чи, може, піщані лисички або газелі, — не знав ніхто. Але ознак великого голоду пес не мав. Часом його великі чорні губи були мокрі, отже — пив. Бедуїни здогадувалися, що він викопував на дні ярів великі ями, чуючи нюхом воду під землею. Так часто роблять заблукалі подорожуючі і докопуються якщо не до води, то принаймні до вологих пісків. А їх можна смоктати, обдурюючи виснажливу спрагу.

Саба, одначе, сильно змінився. Його груди і карк залишилися потужними, але боки запали, від чого він здавався ще вищим. У його очах із почервонілими білками тепер було щось дике та грізне. До Нель і Стася пес був прив'язаний по-старому і, що завгодно давав їм робити з собою. Перед Хамісом ще метляв часом хвостом, а на бедуїнів і суданців гарчав або показував їм свої страшні ікла, які клацали, ніби металеві щелепи капкана. Ідрис і Гебр почали його насправді боятися. Були б, може, вбили його з рушниці, яку забрали у стражника, але, по-перше, хотіли привезти Смаїнові такого дивовижного звіра, а, по-друге, вже минули Асуан.

Минули Асуан! Стась весь час думав про це, і в його душу почала закрадатися непевність, чи вдасться погоні їх перехопити. Він, правда, знав, що не тільки весь Єгипет, який закінчувався за Ваді-Хальфою, тобто за другою катарактою, але й уся Нубія все ще перебуває в руках Єгипетського уряду. Але розумів, що за Асуаном, а особливо за Ваді-Хальфою, погоня буде важчою, а накази уряду будуть виконуватися все недбаліше. Мав тільки надію, що батько з паном Раулісоном, організувавши погоню з Файюму, самі вирушили пароплавом до Ваді-Хальфи. А там, отримавши від уряду солдатів на в'ерблюдах, намагатимуться перетнути караванові дорогу з півдня. Хлопець подумав, що на їхньому місці зробив би саме так, а тому така можливість є дуже ймовірною.

Та й сам він не полишав думки про порятунок власними силами. Суданці хотіли здобути порох для рушниці й вирішили для цього порозкручувати кілька набоїв до штуцера. Тоді хлопець сказав, що сам це зробить, бо інакше набої можуть вибухнути під їхніми пальцями та повідривати їм руки. Ідрис взагалі боявся незнайомих речей, а особливо англійських винаходів, тому врешті-решт погодився. Стась охоче взявся до роботи, сподіваючись, що, по-перше, сильний англійський порох першим же пострілом розірве стару арабську рушницю, а, по-друге, що йому вдасться сховати кілька набоїв. І хоч його при цьому пильнували, араби відразу почали розмовляти між собою і скоро більше були зайняті бесідою, ніж наглядом. Ця їх

балакучість і вроджене недбальство дали змогу хлопцеві приховати сім набоїв. Тепер треба було тільки дістатися до штуцера. Хлопець вважав, що зробити це за Ваді-Хальфою, тобто за другою катарактою, буде не складно, бо чим ближче до мети, тим меншою буде пильність арабів. Думка про те, що змушений буде повбивати суданців, бедуїнів і навіть Хаміса, проймала його холодом. Але після вбивства, вчиненого бедуїнами, жодних сумнівів щодо цього у нього не лишилося. Він казав собі, що тут ідеться про захист, свободу та життя Нель. І що у цьому разі він не може зважати на життя супротивників, особливо якщо вони не захочуть піддатись і дійде до боротьби.

Отож, йшлося про штуцер. Стась вирішив хитрістю заволодіти ним, якщо трапиться можливість, і, не чекаючи на Ваді-Хальфу, скінчити справу. То ж чекав слушного моменту.

Проїшло вже два дні, як минули Асуан, і ранком третього дня Ідрис змушений був вислати бедуїнів по харчі, яких зовсім забракло. Оскільки це зменшило кількість супротивників, Стась сказав собі: "Зараз або ніколи" і звернувся до суданця із питанням:

— Ідрисе, ти знаєш, що край, який лежить недалеко за Ваді-Хальфою, — це вже Нубія?

— Знаю. Мені було п'ятнадцять років, а Гебру — вісім, коли батько привіз нас із Судану до Файюму. Пам'ятаю, ми тоді проїхали на верблюдах цілу Нубію. Але цей край ще належить туркам (єгиптянам).

— Так. Магді є тільки під Хартумом. І бачиш, які дурниці вам плів Хаміс, коли казав, що війська дервішів доходять до Асуану. Але я запитаю тебе про щось інше. Я читав у книжках, що в Нубії багато диких звірів і багато розбійників, які не служать нікому, а нападають як на єгиптян, так і на прибічників Магді. Чим же ви будете боронитись, якщо на вас нападуть звірі або розбійники?

Стась, звичайно, перебільшував, коли говорив про диких звірів, зате розбійні напади в Нубії від початку війни траплялися досить часто. Особливо небезпечною була південна частина краю, що межувала з Суданом.

Ідрис замислився над цим несподіваним питанням. Задане зненацька, воно спантеличило його, бо про таку нову небезпеку він і гадки не мав.

Через хвилину відповів:

— Ми маємо ножі та рушницю.

— Така рушниця ні до чого.

— Знаю. Твоя краща, але ж ми не вміємо з неї стріляти, а тобі до рук не дамо.

— Навіть незаряджену?

— Так, бо вона може бути зачарованою.

Стась здвигнув плечима.

— Ідрисе, якби це сказав Гебр, я б не здивувався, але про твій розум я був кращої думки. З незарядженої рушниці не вистрелить навіть Магді.

— Мовчи, — суворо перебив його Ідрис. — Магді зможе вистрелити навіть із пальця.

— То стріляй і ти так.

Суданець швидко глянув хлопцеві в очі.

— Чому так хочеш, щоб я дав тобі рушницю?

— Хочу навчити тебе з неї стріляти.

— А навіщо це тобі?

— Для мене це дуже важливо, бо якщо на нас нападуть розбійники, то всіх повбивають. Але якщо боїшся і рушниці, і мене...

Ідрис замовк. Він справді боявся, але не хотів у цьому признатися. Та ознайомитися з англійською зброєю було для нього великою спокусою. Адже володіння нею і вміння використати високо підняло б його авторитет в очах магдистів. Та й у разі якогось нападу легше було б оборонитись.

Отож після короткого роздуму сказав:

— Добре. Нехай Хаміс подасть рушницю, а ти її вийми.

Хаміс байдуже виконав наказ, якому не міг перешкодити Гебр, що був неподалік біля верблюдів. Стась трохи тремтячими руками вийняв приклад, а потім стволи та подав їх Ідрису.

— Бачиш — порожні.

Ідрис узяв стволи та подивився крізь них угору.

— Так, у них немає нічого.

— Тепер будь уважним, — продовжував Стась. — Так рушницю складають (з'єднав приклад зі стволами), а так відкривають. Бачиш? Закриваю, знову відкриваю... А тепер спробуй сам...

Суданець, який з великою увагою слідкував за рухами Стася, почав пробувати. Не відразу йому вдалось, але, оскільки араби в цілому відзначаються спритністю, за кілька хвилин рушницю було складено.

— Відкрий! — командував Стась.

Ідрис легко відкрив штуцер.

— Закрий!

Пішло ще легше.

— Тепер дай дві порожні гільзи. Навчу тебе вкладати набої.

Араби зберігали порожні гільзи, бо вироби з міді становили для них певну цінність. Ідрис подав Стасеві дві з них, і навчання почалося знову. Суданець трохи перелякався клацання пістонів, набитих у гільзи, але скоро зрозумів, що як із порожніх стволів, так і з порожніх гільз ніхто не вистрелить. Довіра до Стася зростала, адже хлопець щомиті віддавав йому зброю до рук.

— Так, — сказав Стась, — ти вже вмієш складати штуцер, вмієш відкривати, закривати, тримати зброю біля щоки та натискати на курок. Тепер треба навчитися цілити. Це найскладніше. Візьми порожню гурду з-під води і постав її за сто кроків... Ось там, на камені. Коли повернешся, навчу тебе цілити.

Ідрис узяв гурду і без найменшого вагання поніс до вказаного каменя. Не встиг він ще зробити перших сто кроків, як Стась вийняв зі стволів порожні гільзи та вставив повні набої. Не тільки в серці, але й у скронях відчував таке бухкання, ніби голову йому от-от розірве. Надійшла вирішальна мить, мить свободи для Нель і для нього, мить перемоги, — водночас жадана і страшна!

Ось, життя Ідриса — в його руках. Одне натискання на спусковий гачок — і цей зрадник, який викрав Нель, упаде трупом. Але Стась, у жилах якого текла і польська, і

французька кров, раптом зрозумів, що не зможе вистрелити в людину, яка повернута до нього спиною. Нехай, принаймні, обернеться та подивиться смерті у вічі. А потім що? Потім примчить Гебр і, не пробігши й десяти кроків, теж буде хапати куряву ротом. Залишиться Хаміс. Але Хаміс втратить голову, а якби навіть не втратив, часу перезарядити рушницю буде досить. Коли повернуться бедуїни, застануть три трупи і самі одержать те, що заслужили. Тоді залишиться відігнати верблюдів до ріки.

Ці думки й образи вихором пролетіли в голові Стася. Він розумів, що зараз станеться щось і страшне, і необхідне. У грудях боролися гордість переможця та відраза до такої перемоги. Була мить, коли завагався, але згадав муки білих бранців у руках магдистів, згадав батька, пана Раулісона, Нель, згадав Гебра, який ударив дівчинку батою, і ненависть вибухнула в ньому з новою силою. "Треба! Треба!" — говорив собі крізь зціплені зуби. І невідворотне рішення відбилося на його обличчі, яке стало наче висіченим із каменю.

Тимчасом Ідрис поставив шкіряну гурду на камені, що лежав за сто кроків, і обернувся. Стась бачив усміхнене обличчя і цілу його високу постать на рівній піщаній площині.

Ще раз промайнула думка, що ось ця жива людина за хвилину впаде на землю і буде дряпати пальцями пісок в останніх конвульсіях конання. Але вагання хлопця скінчились. І коли Ідрис пройшов п'ятдесят кроків, він почав повільно підіймати зброю до очей.

Однак перш ніж Стась торкнувся пальцем курка, з-за осипів, що лежали за кількесот кроків від них, почувся голосний крик, і в ту ж мить близько двадцяти вершників на конях і верблюдах висипали на площину. Ідрис, побачивши їх, скам'янів. Стась здивувався не менше, але його подив тут же переріс у шалену радість. Ось, нарешті, очікувана погоня! Так! Це не може бути ніщо інше! Видно, бедуїнів схопили в селі і вони виказали, де криється решта каравану. Зрозумів це й Ідрис, який, отямившись, кинувся до Стася. Впавши до його ніг з посірілим від хвилювання обличчям, він почав повторювати здушеним гоїлосом:

— Пане! Я був добрим для вас! Був добрим для малої бінт — пам'ятай про це!...

Стась механічно вийняв набой зі стволів і уважно озирнувся. Вершники гнали шодуху на конях і верблюдах, викрикуючи з радості та підкидаючи догори довгі арабські рушниці, які потім спритно ловили на льоту. У центрі, на чолі кавалькади¹ мчали обое бедуїнів, розмахуючи щосили руками та бурнусами.

За кілька хвилин уся банда добігла до каравану. Деякі вершники позіскакували з сідел, інші залишалися верхи, репетуючи на ціле горло. Серед криків можна було розрізнити:

— Хартум! Гордон! Хартум! Гордон!

Врешті один із бедуїнів, якого звали Абу-Анга, припав до Ідриса, що, скулившись, лежав біля ніг Стася, і почав вигукувати:

— Хартум — взятий! Гордон — вбитий! Магді — переможець!

Ідрис підвівся, але не вірив ще власним вухам.

— А ці люди? — запитав він тремтячими губами.

— Ці люди повинні були схопити нас, а тепер разом із нами йдуть до пророка!

У Стася потемніло в очах...

¹Кавалькада (фр. cavalcade) – група вершників

XIV

I rzeczywiście zgasła ostatnia nadzieja ucieczki w czasie podróży.

Staś wiedział już teraz, że ani jego pomysły na nic się nie przydadzą, ani pogoń ich nie doścignie i że jeśli wytrzymają trudy drogi, to dojadą do Mahdiego i zostaną wydani w ręce Smajna. Jedynym pokrzepieniem była mu teraz tylko myśl, że zostali porwani dlatego, by Smain oddał ich za swe dzieci.

У справді, згасла остання надія на втечу під час подорожі. Тепер Стась знав, що і його хитрощі не допоможуть, і погоня не наздожене. А якщо вони з Нель витримають труднощі дороги, то їх довезуть до Магді та віддадуть у руки Смаїна. Єдиною втіхою була думка, що їх викрадено для обміну на Фатіму з дітьми. Але що буде далі? Яка страшна неволя чекає на них серед сп'янілої від крові орди? Чи переживе Нель усі труднощі та знегоди? Ніхто не дасть відповіді на це. Адже відомо, як Магді та його дєрвіші ненавидять християн і взагалі європейців. У душі хлопця зародилося побоювання, чи має Смаїн достатньо впливу, щоб захистити їх обох від знущань, жорстокості та люті шанувальників пророка. Адже вони вбивали навіть мусульман, вірних урядові. Вперше з моменту викрадення Стась впав у глибоку розпач і якесь забобонне передчуття, що їх переслідує зла доля. Адже сам задум викрасти їх із Файюму і відвезти в Хартум був чистим божевіллям. На це могли наважитися лише такі дикі та дурні люди, як Ідрис і Гебр, які не розуміли, що доведеться здолати тисячі кілометрів краю, підлеглого єгипетському уряду, а фактично Англії. Їх мали б схопити ще наступного дня, а замість цього — караван уже наблизився до другої катаракти. І не перехопила їх жодна погоня, а та остання, що от-от мала зупинити злочинців, приєдналася до них і відтепер буде їм допомагати. І до розпачі Стася, до його страху за долю Нель додалося ще почуття безсилля — адже він нічого не зміг зробити досі, а тепер — годі й думати... Якби навіть зараз до рук йому потрапила рушниця з набоями, — перестріляти всіх арабів, що складали тепер караван — справа марна. І ці думки гризли його ще сильніше тому, що порятунок мав бути вже таким близьким. Якби Хартум не впав, або сталося це кількома днями пізніше, ті самі люди, що тепер перейшли на бік Магді, були б їх уже визволили. Сидячи

тепер на верблюді за Ідрисом і прислухаючись до розмови, він переконався, що сталося би так обов'язково. Після того, як рушили, начальник погоні почав розповідати суданцеві, що спонукало їх до зради хедива. Вони попередньо знали, що велика армія, і не єгипетська, а англійська, вирушила під командуванням генерала Уолслі проти дервішів. Бачили багато пароплавів, які везли грізних англійських солдатів з Асуану до Ваді-Хальфі, звідки для них уже будували залізницю до Абу-Хаммеду. Довший час усі прибережні шейхи — і ті, хто залишився вірним уряду, і ті, хто таємно прихилився до Магді, — були певні, що загибель дервішів та їх пророка неминуча, бо ж англійців ще ніхто не перемагав.

— Аллах акбар! — перервав, підносячи до неба руки, Ідрис, — а все-таки були переможені.

— Ні, — відповів начальник погоні, — Магді вислав проти них племена Джално, Барбара та Даджім. Разом — це було близько тридцяти тисяч найкращих воїнів, якими командував Муса, син Хелю. Під Абу-Клеа відбулася страшна битва, і Бог дав перемогу невірним. Так! Муса, син Хелю, загинув, а з його воїнів тільки жменька повернулася до Магді. Душі інших у раю, а тіла лежать у пісках, чекаючи дня воскресіння. Звістка про це швидко розлетілася над Нілом. Тоді ми думали, що англійці підуть далі та визволять Хартум. Люди повторювали: "Кінець! Кінець!" А тим часом Бог вирішив інакше.

— Як? Що сталося? — гарячково розпитував Ідрис.

— Що сталося? — із роз'яснілим лицем перепитав начальник. — Магді здобув Хартум, і Гордону під час штурму відтяли голову. А оскільки англійців цікавив тільки Гордон, то, почувши про його смерть, вони повернули назад на північ. Аллах! Ми знову бачили пароплави з могутніми солдатами, що пливли вниз по ріці, але не могли зрозуміти, що трапилось. Англійці розголошують тільки добрі для себе новини, а погані приховують. Дехто з наших казав, що Магді вже загинув. Але правда перемогла. Ця країна ще належить урядові. У Ваді-Хальфі та далі аж до третьої, а може, і до четвертої катаракти, ще стоять війська хедива. Але тепер,

після повернення англійців, ми віримо, що Магді завоює не тільки Нубію та Єгипет, не тільки Мекку та Медіну, а й цілий світ. Тому замість того, щоб схопити вас і видати в руки уряду, ми йдемо з вами до пророка.

— То прийшов наказ схопити нас?

— До всіх поселень, до всіх шейхів, до військових частин. Туди, куди не доходить мідний дріт, по якому летять накази з Каїру, прибули забті (жандарми) з повідомленням, що хто вас захопить, дістане тисячу фунтів нагороди. Машаллах!.. Це велике багатство!.. Велике!..

Ідрис підозріло глянув на співрозмовника.

— Але ви волієте благословення Магді?

— Так! При тому він здобув такі величезні трофеї і стільки грошей у Хартумі, що єгипетські фунти міряє мішками та роздає їх своїм вірним...

— Однак, якщо єгипетські солдати ще є у Ваді-Хальфі та далі, то можуть захопити нас по дорозі.

— Ні. Треба тільки поспішати, поки вони не опам'яталися. Після відступу англійців і вірні урядові шейхи, і солдати, і забті зовсім втратили голову. Всі думають, що Магді може з'явитись у будь-який момент. Тому ті з нас, хто йому в душі сприяв, сміливо тікають до нього і ніхто за ними не женеться. Поки що ніхто не віддає наказів і ніхто їх не виконує.

— Так, але ти правду сказав, що треба поспішати, поки не опам'яталися, бо до Хартуму ще далеко...

Стасеві, який уважно вислухав усю розмову, знову блимнув маленький вогник надії. Якщо єгипетські війська досі займають прибережні місцевості в Нубії, то, оскільки англійці забрали всі судна, їм доведеться відступати перед ордами Магді суходолом. А тоді може трапитися, що караван наскочить на якийсь військовий загін і буде оточений.

Стась вирахував собі, що поки звістка про взяття Хартуму розійшлася між арабами, які мешкають північніше від Ваді-Хальфи, минуло досить багато часу, тим більше, що і єгипетський уряд, і англійці її приховували. Розгубленість, яка запанувала серед єгиптян після падіння Хартуму, вже повинна була минути. Недосвідченому хлопцеві не спало на думку, що саме катастрофа під Хартумом і смерть Гордона

змусять людей забути про все інше. І вірні урядові шейхи, і місцева єгипетська влада будуть тепер займатися чимось іншим, а не порятунком двох білих дітей.

І справді, араби, що приєдналися до каравану, не дуже боялись погоні. Їхали, щоправда, у великому поспіху і не шкодували верблюдів, але трималися близько до Нілу та часто почали звертати до ріки, щоб напоїти тварин і набрати води у шкіряні мішки. Часом насмілювалися навіть удень заїжджати до сіл. Для безпеки завжди висилали вперед кількох людей на розвідку, а ті під виглядом закупівлі продуктів вивідували, що чути в околиці, чи нема поблизу єгипетських військ і чи мешканці не належать до вірних "туркам".

Якщо селяни виявлялися таємними прибічниками Магді, цілий караван заходив до села на відпочинок. Траплялося, що приєднував до себе кількох молодих арабів, які теж хотіли тікати до пророка.

Ідрис довідався, що майже всі єгипетські частини розташовані з боку Нубійської пустелі, тобто на правому, східному березі Нілу. Щоб уникнути зустрічі з ними, досить було триматися лівого берега й оминати більші містечка та оселі. Це, щоправда, значно збільшувало шлях, бо від Ваді-Хальфи аж до Абу-Хаммеду ріка утворювала гігантську дугу, звернену на південний захід. Зате лівий берег, особливо від оази Селіма, взагалі ніхто не охороняв. Дорога для суданців минала весело, серед великої компанії та при достатку води і запасів. Коли минули третю катаракту, навіть перестали поспішати і їхали тепер тільки вночі. Вдень ховалися серед піщаних пагорбів і ярів, що ними була вкрита вся пустеля. Вгорі тепер простягалось небо без єдиної хмаринки, сіре на обрії, як велетенське, вигнуте у центрі склепіння, тихе і спокійне. Але спека, в міру просування на південь, ставала все нестерпнішою, і навіть у ярах, у глибокому затінку жар дошкуляв людям і тваринам. Ночі, зате, були дуже холодні, осяяні миготливими іскрами зірок, які утворювали ніби маленькі та великі отари.

Стась помітив, що це вже не ті самі сузір'я, які світили ночами у Порт-Саїді. Колись він мріяв хоч раз у житті глянути на Південний Хрест¹, і ось – побачив його за Ель-Орде. Та тепер його блиск віщував хлопцеві тільки нещастя. Вже кілька діб осявало їм дорогу по ночах бліде, розмите та смутне зодіакальне² світло, яке після згаслої вечірньої зорі допізна сріблило західний обрій.

¹Південний Хрест – сузір'я у вигляді хреста або ромба, яке можна спостерігати на небі Південної півкулі.

²Зодіакальне світло – слабе сяйво у вигляді пасма, яке простягається вздовж сузір'їв зодіаку і буває видиме навесні після заходу, а восени – перед сходом сонця.

XV

W dwa tygodnie po wyruszeniu z okolic Wadi-Halfa karawana weszła w kraj zdobyty przez Mahdiego. Przebyli w skok pagórkowatą pustynię Gezire i w pobliżu Chendi, gdzie przedtem Anglicy znieśli doszczętnie Muse-uled-Helu, wjechali w okolice wcale już do pustyni niepodobnej. Płasków ani ozypisk nie było tu widać.

Через два тижні, вирушивши з околиць Ваді-Хальфи, караван увійшов до захопленого Магді краю. Швидко проминувши пагорбисту пустелю Гезір, він опинився поблизу Хенді, де англійці вщент розгромили загопи Муси-улед-Хелю, в околицях, що зовсім не нагадували пустелю. Піски та осипи зникли. Куди не кинеш оком, простягався степ, порослий то зеленою травою, то острівцями гаїв. Серед них виділялися групи колючих акацій, з яких добувають знамениту суданську гуму, а де-не-де видно було поодинокі величезні дерева набаку з такими розлогими кронами, що у їх затінку сто людей могли знайти захисток від сонця. Час від часу караван минав високі, схожі на стовпи, гнізда термітів¹, або термітники, якими густо вкрита вся Екваторіальна Африка². Зелені пасовиська та гаї акацій милували око після одноманітних пісків пустелі.

У місцях, де у степу траплялися луки, паслися стада верблюдів, яких стерегли озброєні воїни Магді. Побачивши караван, вони, як хижі птахи, стрімголов мчали до нього й оточували з усіх боків. Вимахуючи списами та репетуючи щосили, воїни розпитували подорожніх, звідки вони, чому їдуть з півночі і куди прямують. Часом поводили себе так грізно, що Ідрис змушений був відповідати якнайшвидше, щоб уникнути нападу.

Стась, який досі думав, що мешканці Судану відрізняються від усіх арабів Єгипту тільки тим, що вірять у Магді і не визнають влади хедива, зрозумів, що дуже помилявся. Ті, хто тепер час від часу зупиняли караван, були на обличчі темнішими навіть за Ідриса та Гебра, а порівняно з двома бедуїнами, — майже чорними. Негритянська кров

¹Терміти — комахи, що подібно до мурах і бджіл ведуть колективний спосіб життя. Будують гнізда — термітники висотою до 15 м. Поширені у тропіках та субтропіках. Всеїдні. Завдають великої шкоди.

²Екваторіальна Африка — частина Африки, яка лежить у зоні жаркого клімату по обидва боки екватора між двома тропіками (23°27" північної та південної широти): Рака (північний) та Козерога (південний).

переважала у них над арабською. Їх обличчя та груди були татуйовані, а наколки зображали або різні малюнки, або тексти з Корану. Деякі були майже голі, інші — вдягнені у джиби, опончі з білої бавовняної тканини, обшиті кольоровими латками. У багатьох в ніздрі, губи та вуха були повстромлювані шматки коралів або шпильки зі слонової кістки. Ватажки накривали голови білими хустками, воїни були простоволосі. Але голови в них були не голені, як у єгипетських арабів, а навпаки, — покриті густими, кучерявими кудлами, часто спаленими до червоного кольору вапном, яким вони змашували волосся, щоб захиститися від паразитів. Зброю їх становили переважно списи, страшні в умілих руках, та не бракувало і карабінів Ремінгтона¹, здобутих у переможних боях із єгипетськими військами та при взятті Хартуму. Вигляд у цих дикунів був вражаючий, а їхнє ставлення до подорожніх — вороже. Вони, мабуть, вважали, що караван складається з єгипетських купців, яким Магді заборонив доступ до Судану. Оточивши вершників, магдисти, верещачи та погрожуючи, прикладали їм списи до грудей або цілились у них із карабінів. Ідрис відповідав криком, що він і його брат належать, як і Магді, до племені Дангалів і що вони везуть пророкові білих дітей як невільників. Тільки це стримувало дикунів від насильства. У Стася, який зіткнувся з цією страшною дійсністю, завмирала душа при думці, що ж чекає їх обох у майбутньому. Ідрис, який довгі роки прожив у цивілізованому краї, теж не міг уявити собі нічого подібного. Тому він щиро зрадів, коли одного вечора караван зупинив озброєний загін еміра Нурель-Тадгіла і повів їх до Хартуму.

Нурель-Тадгіл, поки не втік до Магді, служив офіцером у негритянському полку хедива. Тож він не був такий дикий, як інші магдисти, і з ним Ідрисові було легше порозумітись. Але й тут на нього чекало розчарування. Він уявляв собі, що його прибуття до стану Магді з білими бранцями викличе загальне захоплення, хоч би з огляду на шалені труднощі та небезпеки дороги. Сподівався, що магдисти зустрінуть його з

¹Ремінгтон — марка англійської стрілецької зброї.

розкритими обіймами та з тріумфом запровадять до пророка. А Магді обсіпле його золотом і похвалами як людину, що наважилася ризикнути головою, щоб зробити послугу його родичці Фатімі. Тим часом воїни еміра прикладали списи до грудей учасників каравану, а сам Нур-ель-Тадгіл досить байдуже вислухав оповідання про подорож. Коли ж Ідрис нарешті запитав, чи знає він Смаїна, чоловіка Фатіми, той відповів:

— Ні. В Омдурмані та Хартумі перебуває більше ста тисяч вояків, і всі вони, навіть офіцери, не можуть знати одне одного. Держава пророка величезна, і тому багато емірів управляють віддаленими містами у Сеннарі, Кордофані, Дарфурі та біля Фашоди. Можливо, того Смаїна, про якого питаєш, взагалі нема зараз біля Пророка.

Ідриса образив легковажний тон, з яким Нур-ель-Тадгіл висловився про “того Смаїна”, тому він відповів із деяким роздратуванням:

— Смаїн одружений із тіточною сестрою Магді, а тому діти Смаїна — родичі пророка.

Нур-ель-Тадгіл здвигнув плечима:

— Магді має багато родичів і не може про всіх пам'ятати.

Якийсь час їхали мовчки, потім Ідрис запитав:

— Як скоро доїдемо до Хартуму?

— Перед північчю, — відповів Тадгіл, дивлячись на зірки, що почали з'являтися на сході небосхилу.

— Чи зможу я в таку пізню годину дістати їжу і корм? Від останнього відпочинку пополудні ми нічого не їли...

— Сьогодні переночуєте та підживитесь у моєму домі. Але завтра в Омдурмані мусиш сам подбати про їжу. І попереджаю тебе, — це буде нелегко.

— Чому?

— Бо йде війна. Люди кілька років не засівали поля і харчувалися тільки м'ясом. Тож коли забракло худоби, почався голод. Голод панує в цілому Судані, а мішок дурри коштує тепер більше, ніж невірільник.

— Аллах акбар! — зі здивуванням вигукнув Ідрис. — Але я бачив у степу великі стада верблюдів і худоби...

— Вони належать пророкові, “шляхетним” і каліфам... Так... Дангали, з яких походить Магді, та Баггари, главою яких є головний каліф Абдуллахі, ще мають чисельні стада, але іншим племенам усе важче стає жити на світі.

Тут Нур-ель-Тадгіл, поплескавши себе по животі, зауважив:

— На службі у пророка я маю вище звання, більше грошей і влади, але у хедива я мав більшого живота...

Помітивши, однак, що сказав зайве, він додав:

— Але усе це мине, коли переможе справжня віра.

Ідрис, слухаючи його, мимоволі подумав, що у Файюмі на службі в англійців ніколи не голодував, та й зарібки були легкі, тож спохмурнів.

Потім став випитувати далі:

— Відпроведиш нас завтра до Омдурману?

— Так. За наказом пророка Хартум має бути залишений, і вже тепер мало хто там мешкає. Усі більші будинки руйнують, і цеглу разом з іншими трофеями вивозять до Омдурману. Пророк не хоче жити в місті, сплундрованому невірними.

— Завтра я впаду йому до ніг, а він накаже видати нам їжу і корм для верблюдів.

— Ха! Якщо ти справді належиш до Дангалів, то може тебе й допустять перед його лице. Але знай, що його дім і вдень, і вночі стережуть сто людей з батогами і не жалкують ударів для тих, хто хоче без дозволу увійти до Магді. Інакше натовп не дав би святому чоловікові ані хвили спокою. Аллах! Я навіть бачив Дангалів з кривавими рубцями на спинах.

Ідриса охоплювало все більше розчарування.

— То вірні, — запитав, — не бачать пророка?

— Вірні бачать його кожного дня на площі молитов. Там святий пророк стає на коліна на козячій шкурі та підносить руки до Бога або навчає людей справжньої віри. Але потрапити до нього і порозмовляти — важко. Такому щасливцеві всі заздять, бо на нього сходить Божа ласка, яка знімає усі його попередні гріхи.

Спала глибока ніч, а з нею повіяло пронизливим холодом. У рядах каравану запорскали коні, а перехід від денної спеки до нічної прохолоди був такий різкий, що шкіра тварин почала парувати. Вершники їхали тепер в імлі.

Стась вихилився з-за спини Ідриса і запитав Нель:

— Не зимно тобі?

— Ні, — відповіла дівчинка, — але... ніхто вже нас не врятує... — і голос її затремтів від сліз.

Стась цього разу не зміг її нічим потішити, бо й сам був переконаний, що порятунку для них уже нема.

Вони вїхали до краю нужди, голоду, звірячої жорстокості та крові. І тепер були, як два листочки серед урагану, що несе смерть і згубу не тільки окремим людям, а й цілим містам і народам. Чия ж рука могла вирвати з нього і врятувати двох малих, безпомічних дітей?

Місяць викотився високо на небо та перетворив галузки мімоз¹ і акацій ніби у срібні пера. У густих заростях час від часу розлягався жахливий і водночас ніби радісний сміх гієн, які у цій кривавій країні знаходили вдосталь людських трупів. Час від часу загін, який супроводжував караван, зустрічався з іншими патрулями і обмінювався з ними умовними гаслами. Нарешті дійшли до річкових схилів і глибоким яром спустились до Нілу. Люди, коні й верблюди зійшли на широкі та плоскі дагаби (барки), і скоро важкі весла почали розміреним рухом розбивати гладку поверхню води, всіяну діамантами зірок.

Через півгодини у південній стороні, куди повільно проти течії пливли дагаби, блиснуло світло.

Знаблизненням човнів воно перетворювалось

у довгі снопи червоного блиску, що

відбивалися у воді. Нур-ель-

Тадгіл торкнув Ідриса у

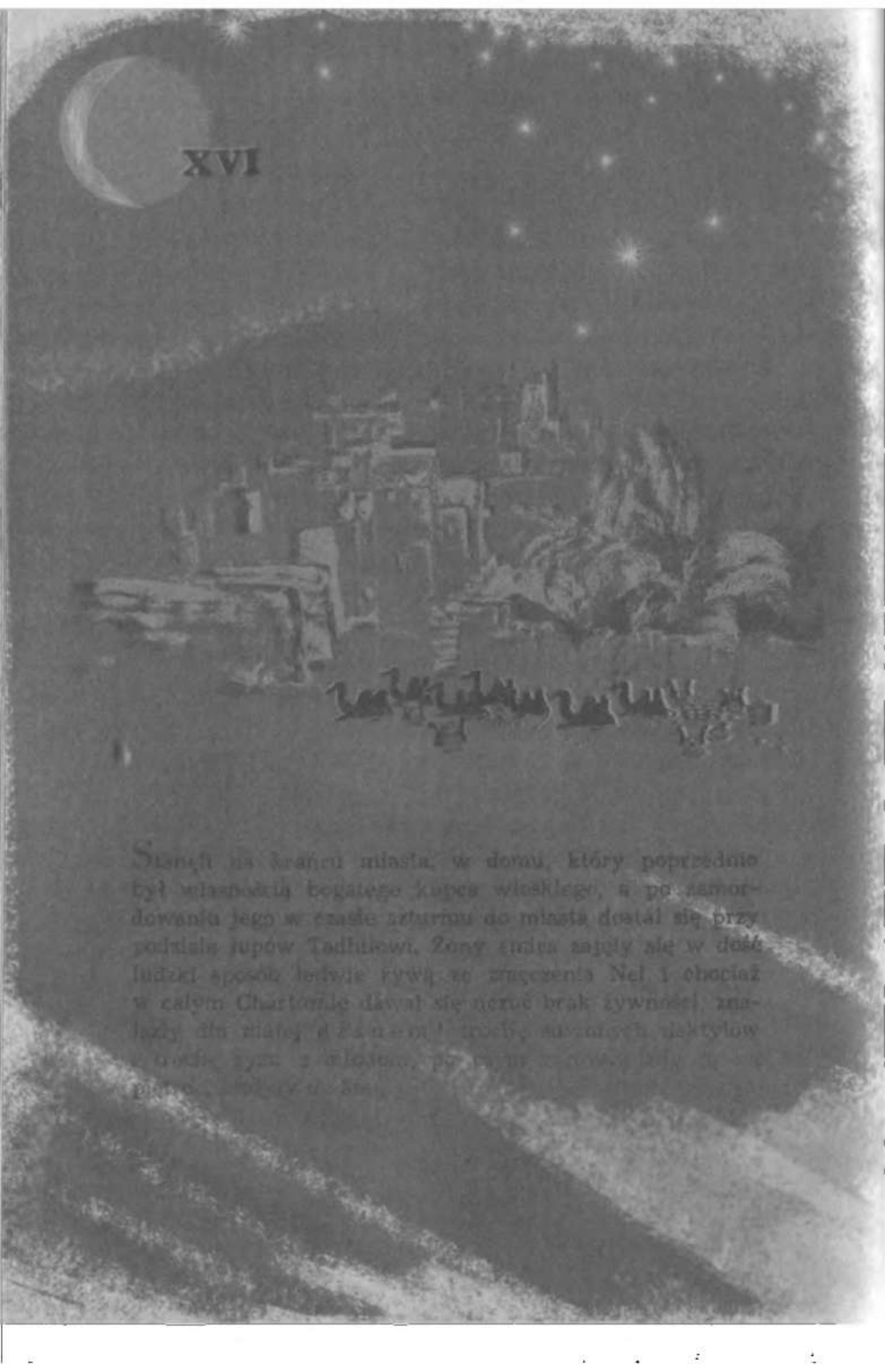
плече і, простягнувши

руку, сказав:

— Хартум!

¹Мімоза – рослина, поширена у тропіках та субтропіках. Характерна китицями дуже гарних квітів. Надзвичайно вразлива на зміну середовища – при найменшому дотику згортає листя.

Stanął na braniu miasta, w domu, który poprzednio był własnością bogatego kupca włoskiego, a po zamordowaniu jego w czasie rewolucji do miasta dostał się przy podziale łupów Tadhleowi. Zony znowu zajęły się w dość luźnej sposób ledwie rywią się znaczenia Nel i chociaż w całym Chartouze dawał się mocno brak żywności, znalazły dla siebie kilka kawałków drożdży, suszonych daktyliów i trochę ryżu z siemieniem, po raz pierwszy w tym mieście.

Вони зупинилися на околиці міста в будинку, що колись належав багатому італійському купцеві, вбитому під час штурму. При поділі здобичі будинок дістався Тадгілові. Дружини еміра досить по-людськи зацікувались ледь живою від утоми Нель. І хоч у цілому Хартумі відчувався брак їжі, знайшли для малої джанем¹ трохи сушених фініків та рису з медом, а потім завели її до кімнат і вклали спати. Стась, який ночував на подвір'ї серед верблюдів і коней, мусив задовільнитись одним сухарем, зате води йому не бракувало, бо фонтан у садку, на диво, не був зруйнований. Хоча хлопець був смертельно втомлений, він довго не міг заснути. Спочатку йому заважали скорпіони, що десятками залізали на повсть, а потім тривожили думки, що його розлучать із Нель і він не зможе сам за нею доглядати. Його тривога передалася, видно, й Сабі, який нишпорив по подвір'ю, а часом починав вити, що дуже сердило вояків. Стась заспокоював пса, щоб тому не заподіяли кривди. На щастя, величезний британ викликав такий великий подив самого еміра та всіх деревішів, що ніхто не наважувався піднести на нього руку.

Ідрис теж не спав. Відучора почувався нездоровим, а після розмови з Нур-ель-Тадгілом позбувся багатьох ілюзій. Майбутнє тепер уявлялося йому ніби за грубою завісою. Радів, що завтра переправляться до Омдурману, який відділяла від них тільки ширина Білого Нілу: мав надію, що знайде там Смаїна. Але, що далі? Під час дороги все здавалося йому і виразнішим, і набагато привабливішим. Він щиро вірив у пророка і тягнувся до нього всім серцем, адже вони обоє були з одного племені. При цьому, однак, як майже кожен араб, Ідрис був жадібним і честолюбним. Він мріяв, що його обсіплять золотом і зроблять принаймні еміром. Мріяв про військові виправи проти "турків",

¹Джанем (араб. – ягнятко) – пестливе звертання.

про завойовані міста і здобич. Тепер, після всього, що почув від Тадгіла, він почав боятися, що його мрії на тлі реальних подій згинуть, як крапля дощу у морі. “Може, — думав він з гіркотою, — ніхто не зверне уваги й на те, що я вчинив, а Смаїн буде навіть незадоволений, що я привіз йому цих дітей?” Ця думка гризла його. Завтрашній день повинен був або спростувати, або підтвердити його сумніви, тож з нетерпінням чекав світанку.

О шостій рано зійшло сонце, і серед дервішів почався рух. Скоро з'явився Тадгіл і наказав готуватись у дорогу. Попередив при цьому, що Ідрис зі своїми людьми та бранцями підуть до переправи поруч з його конем пішки. На превелику радість Стася, Дінах звела з верхнього поверху Нель. Потім усі рушили валом уздовж цілого міста до переправи. Тадгіл їхав попереду верхи на коні. Стась вів за руку Нель, за ними йшли Ідрис, Гебр, Хаміс і стара Дінах та тридцять солдатів еміра. Решта каравану залишилась у Хартумі.

Хлопець, оглядаючись навкруги, не міг зрозуміти, чому скорилося так міцно укріплене місто, до того ж розташоване у природному розгалуженні Білого та Голубого Нілу¹, тобто оточене з трьох боків водою і доступне тільки з півдня. Значно пізніше хлопець довідався від християнських невільників, що якраз у той час ріка опала і відслонила широкі піщані мілини. Це дало змогу магдистам пробратися до валів і піти на приступ. Гарнізон, утративши надію на допомогу, знесилений голодом, не зміг відбити штурму розлючених дикунів. Місто було здобуте, після чого почалася жорстока різня. Хоча від дня штурму вже минув місяць, але сліди боротьби було видно скрізь. За валом стирчали руїни будинків, які прийняли перший удар завойовників, а у зовнішньому рові було повно трупів, які ніхто й не збирався закопувати. Поки дійшли до переправи, Стась налічив їх майже чотириста. Та вони не отруювали повітря, бо суданське сонце висушило їх на мумії. Усі мали колір сірого пергаменту, настільки одноманітний, що трупи європейців, єгиптян і негрів неможливо

¹Ніл – велика африканська ріка, утворена злиттям Білого Нілу, який має ще назву Бахр-ель-Джабель, та Голубого Нілу. Після злиття у районі міста Хартум отримує, власне, назву Ніл

було розрізнити. Серед трупів кишіли маленькі ящірки, які, сполохані людьми, швидко ховалися серед людських рештків, залазячи в порожні очниці або між висохлі ребра.

Стась вів Нель так, щоб заступити їй це страшне видовище. Він намагався звернути її увагу на місто, але й там діялися речі, що вражали очі та душу дівчинки. Вигляд "англійських дітей", взятих у неволю, і Саби, якого Хаміс вів на прив'язі, привертав увагу натовпу, який в міру наближення походу до переправи все збільшувався. Через деякий час виникла така тиснява, що треба було зупинитися. З усіх боків лунали грізні окрики. Страшні татуйовані обличчя нахилилися над Стасем і Нель. Деякі дикуни вибухали реготом і радісно плескали себе долонями по стегнах, інші погрожували їм, ревучи, як дикі звірі, вишкіряючи білі зуби та завертаючи очима. Врешті з натовпу почали замахуватися на дітей ножами. Напівпритомна Нель зі страхом тулилася до Стася, а він заступав її, як міг, переконаний, що прийшла їхня остання година. На щастя, ця навала озвірілого натовпу врешті набридла й Тадгілу. Кільканадцять солдатів за його наказом оточили дітей і почали немилосердно шмагати корбачами виючий натовп. Збіговисько порідшало спереду, зате юрби людей почали збиратися позаду загону і з дикими криками супроводили його аж до човнів.

У часі переправи діти зітхнули з полегшенням. Стась розраджував Нель, як міг. Казав, що коли дєрвіші трохи звикнуть до їхнього вигляду, то перестануть погрожувати, а Смаїн буде їх, а особливо її, охороняти і берегти. Адже якби сталося щось зле, не мав би кого віддати за своє потомство. Це була правда, але дівчинку так вразили попередні напасти, що, вхопивши за руку Стася, вона ні на хвилину не хотіла її відпустити, повторюючи, як у гарячці: "Боюсь! Боюсь!" І він справді широко бажав якнайшвидше потрапити до рук Смаїна, який знав їх давно і у Порт-Саїді виявляв до них велику приязнь, або, принаймні, удавав її. В усякому разі, це була людина не така дика, як інші суданські Дангали, і неволя у його домі могла бути для них легшою...

Йшлося тільки про те, щоб знайти його в Омдурмані. Про це ж розмовляв з Нур-ель-Тадгілом й Ідрис. Врешті Тадгіл згадав, що рік тому, перебуваючи за наказом каліфа¹ Абдуллахі далеко від Хартуму, у Кордофані, він чув про якогось Смаїна, який учив дервішів стріляти з гармат, здобутих у єгиптян, а потім став великим мисливцем за невільниками. Емір порадив Ідрисові, як розшукати Смаїна:

— Коли у полудень почуєш голос умбаї², будь разом з дітьми на площі молитов, де пророк щодня своїм прикладом закликає вірних до побожності та зміцнює їх віру. Там, крім святої особи Магді, побачиш усіх “шляхетних” і трьох каліфів із пашами та емірами. Серед емірів знайдеш Смаїна.

— А куди мені подітися до часу полуденної молитви?

— Лишайся серед моїх вояків.

— А ти, Нур-ель-Тадгіле, покинеш нас?

— Я піду за наказами до каліфа Абдуллахі.

— Це найбільший із каліфів? Я прибув здалеку і лише чув деякі імена вождів пророка, але тільки ти можеш розповісти мені про них докладніше.

— Абдуллахі, мій вождь — це меч Магді.

† — Нехай Аллах зробить його сином перемоги.

Деякий час човни пливли у мовчанні. Чути було лише скрегіт весел об борти, а часом голосний плюскіт від удару по воді хвоста крокодила. Багато цих огидних плазунів припливло з півдня під Хартум. Тут вони знаходили щедру поживу, бо ріка аж кишіла від трупів людей, що загинули після взяття міста або помирали від хвороб, які ширилися серед магдистів, а особливо серед їхніх невільників. Накази каліфів, щоправда, забороняли “псувати воду”, але їх ніхто не виконував, і трупи, яких не пожерли крокодили, пливли по ріці лицем вниз аж до Берберу.

¹Каліф (араб. дослівно — намісник) — наступник божого посланця, тобто Магомета. Спочатку цей титул означав духовне звання вождів мусульман, потім став титулом світських можновладців у арабських країнах.

²Умбаї — велика труба зі слонового ікла.

Та Ідрис зараз думав про інше, і за хвилину знову сказав:

— Сьогодні вранці нам не дали нічого поїсти. Чи витримаємо в голоді аж до години молитви? І хто нас потім нагодує?

— Ти не невільник, — відповів Тадгіл. — Можеш піти на ринок, де купці розкладають свій товар. Там дістанеш сушеного м'яса, а може, і дохну (проса), але за великі гроші, бо, як я тобі вже казав, в Омдурмані панує голод.

— А тим часом злі люди вкрадуть або повбивають мені дітей.

— Солдати їх захистять. А якщо даш комусь із них гроші, то він охоче сам піде по їжу.

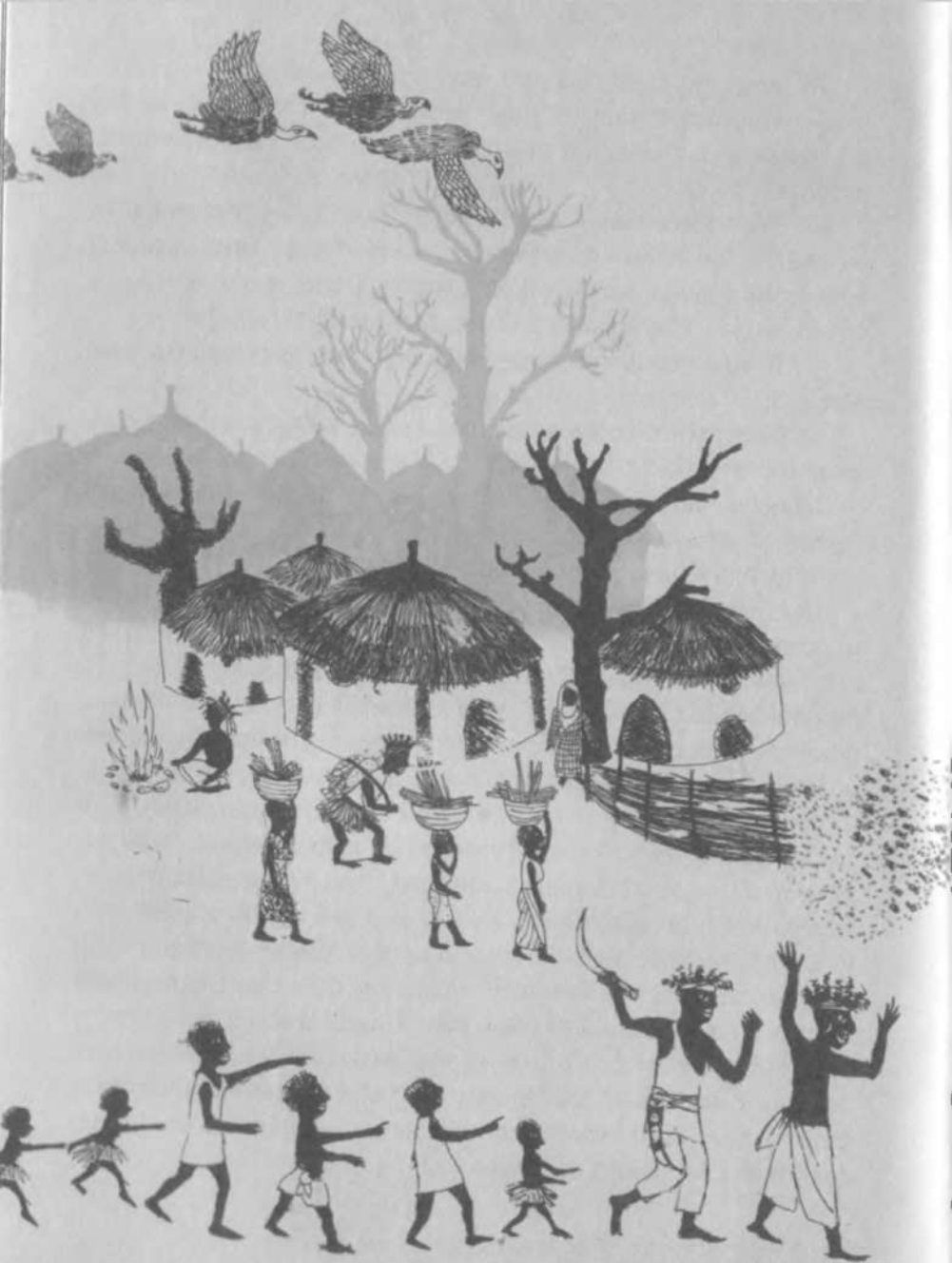
Ідрисові, який мав більше бажання брати гроші, ніж давати їх комусь, не дуже сподобалася така порада. Але поки знайшов, що відповісти, човни прибилися до берега.

Омдурман виглядав зовсім не так, як Хартум. Там були муровані кількاظверхові будівлі, була мудрія, тобто палац губернатора, у якому загинув героїчний Гордон, були костел, лікарня, місійні будинки, арсенал¹, великі казарми для війська, повно великих і малих парків та скверів з чудовою тропічною рослинністю. А Омдурман більше нагадував табір дикунів. Форт², який здіймався у північній частині поселення, був зруйнований за наказом Гордона. А решта міста, куди не кинеш оком, складалася з круглих гостроверхих хатинок, сплєтених із соломи дохну. Вузькі плоти з тернини відділяли ці халабуди одну від одної та від вулиці. Де-не-де видно було намети, здобуті в єгиптян. В іншому місці кілька пальмових мат³ під нап'ятим на бамбукових кілках шматком брудного полотна заміняли собою ціле помешкання. Населення ховалося під дах тільки в час дощу або надзвичайної спеки. Решту часу проводило просто неба — палило вогнища, готувало їжу, жило та вмирало.

¹Арсенал — склад зброї.

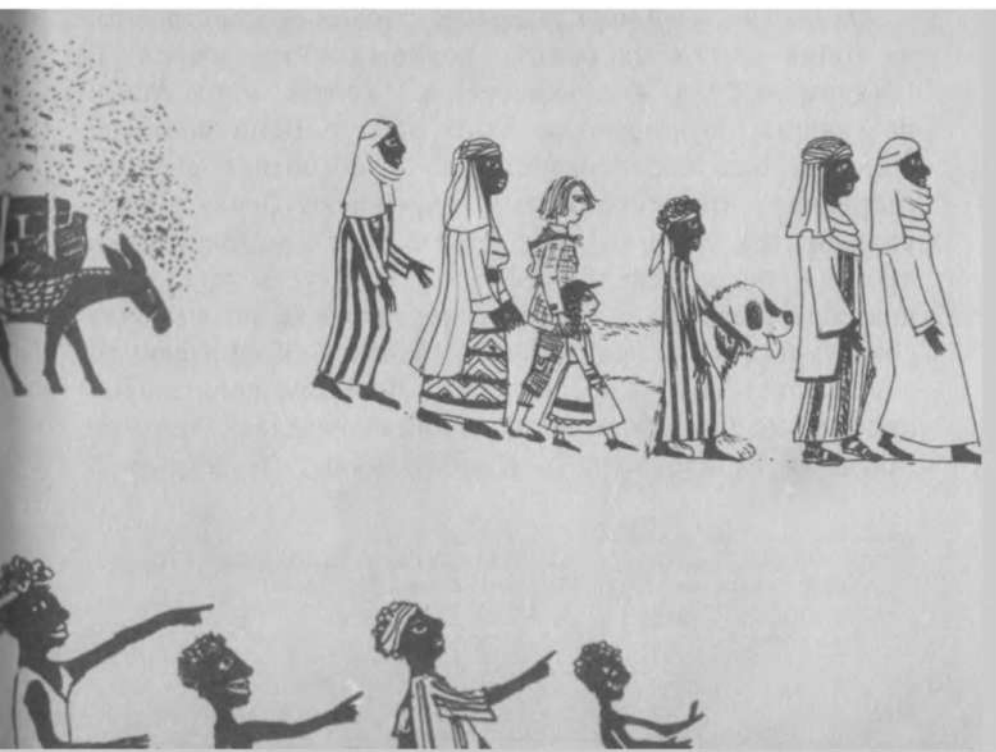
²Форт — оборонна фортеця.

³Мат, або мата — плетений килимок на підлогу.

Тож на вулицях було так людно, що місцями загін із великими зусиллями пробивався крізь натовп. Омдурман, який раніше був непримітним селом, тепер налічував більше двохсот тисяч населення. Навіть Магді та його каліфи були занепокоєні таким скупченням людей, якому загрожували хвороби та голод. Тому з Омдурману весь час висилали нові й нові військові виправи на північ для захоплення околиць і міст, ще вірних єгипетському урядові.

Вигляд білих дітей викликав і тут ворожі вигуки, але натовп принаймні не погрожував їм смертю. Може, не смів цього робити під боком у Магді, а може, просто звук до вигляду бранців, яких тепер перевели з Хартуму до Омдурману.

Стась і Нель побачили тут справжнє пекло на землі. Бачили європейців і єгиптян, битих до крові корбачами, голодних, змучених спрагою, зігнутих під тягарами, які їм наказували переносити. Бачили європейських жінок і дітей, які, колись виховані у достатку, жебрали тепер заради жмені дурри або шматочка сушеного м'яса, вкриті лахміттям, схудлі, подібні до привидів із почорнілими від злиднів обличчями та божевільними очима, в яких застигли жах і розпач. Бачили, як дикуни при їх вигляді вибухали реготом, як штовхали та били їх. На всіх вулицях і провулках не бракувало картин, що змушували очі відвертатися від обурення й огиди. В Омдурмані загрозово поширювалися дизентерія, тиф і навіть віспа. Вкриті виразками хворі лежали на порогах своїх халуп, отруюючи повітря. Полонені тягли загорнуті в полотно трупи недавно померлих, щоб засипати їх піском за містом, де справжнім похованням займалися гієни. Над містом кружляли зграї грифів¹, і від їхніх крил на розпечений пісок падали жалібні тіні. Спостерігаючи все це, Стась подумав, що краще для нього і Нель було б якнайшвидше померти.

Однак і в цьому морі людських злиднів та жорстокості, як бліда квітка на болоті, розквітало милосердя. В Омдурмані була жменька греків і коптів, яких Магді не знищив, бо потребував їхніх послуг. Вони могли не тільки вільно пересуватись, але й займатися різними господарськими справами та торгівлею. Деякі з них, удаючи, що змінили віру, стали навіть чиновниками пророка, що викликало неабияку повагу до них серед диких дєрвішів. Один із цих греків затримав загін і почав розпитувати дітей, звідки вони тут взялися. Зі здивуванням довідавшись, що, викрадені аж із Файюму, вони щойно прибули до Омдурману, він пообіцяв нагадати про них Магді та не забувати їх у майбутньому. Співчутливо

¹Грифи – великі хижі (розмах крил до 3 м) птахи ряду соколоподібних. Живляться падлом, є санітарами природи. Поширені в Європі, Азії, Африці.

погладивши Нель по голівці, він дав дітям дві великі жмені сушених фіг і по срібному таляру із зображенням Марії-Терези. Суворо наказавши солдатам не кривдити дівчинки, грек пішов, повторюючи англійською: "Poor little bird!" (бідна маленька пташка).

XVII

Przez kręte uliczki doszli na koniec do rynku, położonego w środku miasta. Po drodze widzieli wielu ludzi z obciętą jedną ręką lub jedną nogą. Byli to przestępcy, którzy zataili lupy, albo złodzieje. Kary wymierzone przez kalifów i emirów za nieposłuch lub przekroczenie praw ogłaszanych przez proroka były straszne i nawet za lekkie przewinienia, jak na przykład za palenie tytoniu, biło do krwi i do nieprzytomności korbaczami.

А Покрученими вуличками вони дійшли нарешті до ринку, розташованого у центрі міста. По дорозі бачили багатьох людей з відтятими рукою або ногою. Це були злочинці — злодії або ті, хто приховав частину здобичі. Покарання, які каліфи та еміри призначали за найменші ознаки непокори чи невиконання законів, оголошених пророком, були страшними. Так, навіть за паління тютюну людей били корбачами до непритомності, самі ж каліфи лицемірно вдавали, що виконують укази, а у себе вдома дозволяли собі все, що хотіли. Тож покарання падали тільки на бідних, у яких за одним махом відбирали все невелике майно. Їм не залишалося нічого іншого, як жебракувати й помирати з голоду.

Навколо яток із харчами аж кишіло від жебраків. Та перше, що кинулося дітям у вічі, була людська голова, настромлена на спис у центрі ринку. Обличчя голови було висухла та майже чорне, а волосся і борода білі, як молоко. Один із вояків пояснив Ідрисові, що то голова Гордона. Стася, який почув це, огорнули невимовний жаль, обурення та жагуче бажання помсти. Водночас кров аж захолола у ньому від жаху. То ось який кінець чекав на цього героя, лицаря без докору і страху, людину добру та справедливу, яку любили навіть у Судані! Англійці, проте, не прийшли йому вчасно на допомогу, а потім відступили, залишивши без християнського поховання на поталу дикунам! Стась у ці хвилини втратив віру в англійців. Адже до цього часу він наївно вважав, що за найменшу кривду, заподіяну їй підданам, Англія готова воювати з цілим світом! У глибині душі він зберігав надію, що після невдалої погоні, на захист дочки Раулісона рушать непереможні англійські полки і дійдуть до Хартуму та навіть далі. Тепер хлопець переконався,

що і Хартум, і ціла країна в руках Магді, а єгипетський уряд і Англія думають насамперед про оборону Єгипту, а не про визволення європейських бранців. Він зрозумів, що вони обоє з Нель потрапили до безодні, з якої немає виходу. Ця думка, разом із жахливими сценами на вулицях Омдурману, зовсім його пригнітили. Звичну для нього енергійність змінило покірне прийняття долі та страх перед майбутнім. Він понурим поглядом обвів ринок, де Ідрис торгувався з продавцями їжі. Перекупки, головним чином суданські та негритянські жінки, продавали тут джіби, тобто білі полотняні халати, обшиті кольоровими латками, акацієву гуму, видовбані гарбузи, скляне намисто, сірку та різноманітні мати. Прилавків з їжею було мало, а навколо них юрмилися голодні. Магдисти за дуже високими цінами купували переважно смужки сушеного м'яса з домашньої худоби або буйволів, антилоп чи жираф. Фініків, фіг, маніоку¹ і дурри бракувало зовсім. Де-не-де продавали тільки воду з медом диких бджіл і зерна дохну, розмочені у відварі плодів тамаринду². Ідриса охопила розпач – виявилось, що грошей, які він одержав від Фатіми, вистачить лише на кілька днів, а потім доведеться жебракувати. Надія у нього буда тепер тільки на Смаїна. Про зустріч зі Смаїном мріяв і Стась.

Через годину від каліфа Абдуллахі повернувся Нур-ель-Тадгіл. Видно, його спіткала там якась прикра невдача, бо приїхав дуже злий. Коли Ідрис запитав, чи дізнався він щось про Смаїна, той гнівно відповів:

— Дурню, невже ти думаєш, що у каліфа і в мене нема нічого іншого до роботи, як шукати для тебе Смаїна?

— То що ж мені тепер робити?

— Роби собі, що хочеш. Я дозволив тобі переночувати у своєму домі та дав кілька добрих порад, а тепер не хочу про тебе навіть чути.

¹Маніок – рослина, поширена у тропічній Африці й Америці. З її м'ясистих коренів (бульби досягають ваги 10 кг) виробляють муку для випікання хліба та приготування каші тапіоки.

²Тамаринд – індійський фінік, дерево родини бобових. Вирощують заради плодів, які дають приємний кисло-солодкий сік з лікувальними властивостями.

— Добре, а куди ж я подінуся на ніч?

— Мені все одно.

Сказавши це, він забрав солдатів і пішов. Ідрис ледве упросив його, щоб той прислав йому на ринок верблюдів і решту каравану з арабами, що приєдналися до них між Асуаном та Ваді-Хальфою. Люди прибули аж біля полудня, і виявилось, що ніхто з них не знає, що робити. Два бедуїни почали сваритися з Ідрисом та Гебром, обурюючись, що вони обіцяли їм цілком інший прийом і що їх ганебно обдурили. Після довгих суперечок і нарад було вирішено збудувати на околиці міста курені з гілок та соломи дохну, щоб перебути ніч, а далі — покластися на волю провидіння і чекати.

Збудувавши житло, що взагалі не забирає у суданців і негрів багато часу, усі, крім Хаміса, який мав приготувати вечерю, рушили на місце спільних молитов. Потрапити туди було легко, бо в той бік сунули натовпи з усього Омдурману. Майдан був просторий, частково оточений плотом із тернини, а частково — глиняним парканом, який недавно почали ліпити. У центрі стояв дерев'яний поміст, з якого пророк повчав людей. Перед помостом лежали розстелені на землі козячі шкури для Магді, каліфів та визначніших шейхів. По боках стояли, повтикані у пісок, прапори емірів, що лопотіли на вітрі та переливалися барвами, як великі квіти. Чотири сторони майдану оточували щільні ряди дервішів. Навколо було видно суцільний ліс списів, якими були озброєні майже всі воїни.

На щастя для Ідриса, Гебра та інших учасників каравану, їх прийняли за почет котрогось із емірів і пропустили аж у перші ряди щільного натовпу. Прибуття Магді оголосили гарні й урочисті звуки умбаї. Коли пророк з'явився на майдані, розляглися пронизливі голоси пищалок, гучання бубнів, гуркіт наповнених каменями гарбузів і свист сопілок, зроблених зі слонових бивнів. Усе це разом створювало пекельний галас. Натовпом заволоділо шалене захоплення. Одні падали на коліна, інші щосили верещали: "О, посланець

Бога! О, непереможний! О, милосердний! О, ласкавий!" Це тривало доти, доки Магді не зійшов на поміст. Тоді запала мертва тиша, а він підніс руки, приклав великі пальці до вух і якийсь час молився.

Діти стояли недалеко і могли добре його розгледіти. Це була людина середнього віку, на диво товста, ніби спухла, і майже чорна. Стась, який мав дуже гострий зір, зауважив, що його обличчя татуйоване, і в одному з вух просилене велике кільце зі слонової кістки. Він був одягнутий у білу джибу, а голову мав покриту білою хусткою. Його одяг був дуже простим, а ноги босі, бо, сходячи на поміст, залишив червоні пантофлі біля козячої шкіри, на якій мав потім молитися... Вітер хвилями доносив від нього міцний запах сандалу¹, який вірні вдихали, заковуючи від насолоди очі. Стась зовсім не так уявляв собі страшного пророка, грабіжника та вбивцю стількох тисяч людей. Тепер, дивлячись на це товсте обличчя з лагідним поглядом сльозливих очей, на посмішку, ніби приклеєну до грубих губ, хлопець не міг отямитися від здивування. Він думав, що у такої людини повинна бути на плечах голова крокодила або гієни, а бачив перед собою кругленьку диню, подібну на місяць уповні, який зображають на італюнках.

І тут пророк розпочав повчання. Його глибокий, гучний голос прекрасно було чути на цілому майдані, і кожне слово доходило до вух вірних. Спочатку він говорив про покарання, які Бог нашле на тих, хто не виконує наказів Магді, а приховує здобич, впивається мерісою², краде, шадить у бою супротивника і палить тютюн. За ці злочини Аллах зсилає на грішників голод і хворобу, яка перетворює обличчя на шматок меду³. Життя людини є ніщо інше, як дірявий буклак для води. Багатство та розкоші просякають у пісок, яким засипають померлих. Тільки віра подібна до корови, що дає

¹Сандаловий запах – йдеться про пахучу олію, яку на Сході добувають з сандалового дерева.

²Меріса - хмільний напій із проса.

³Віспа (віспа натуральна) – гостра інфекційна хвороба людей і тварин.

солодке молоко. Але рай відкривається лише для переможців. Хто перемагає ворога, той заслуговує собі прощення. Хто помирає за віру, воскресає на вічність. Щасливі, стократно щасливі ті, хто вже загинув!..

— Хочемо померти за віру! — одним гучним окриком відповів натоп.

І за хвилю знову почався пекельний галас. Обізвалися голоси умбай та барабанів. Вояки вдаряли мечами об мечі та списами об списи. Бойове шаленство спалахнуло, як вогонь. Залунали крики: “Віра переможе!”, “Через смерть — до раю!” Стась зрозумів, чому єгипетські війська не могли встояти проти цих диких загонів. Коли трохи стихло, пророк продовжував. Розповідав тепер про видіння, які має, і про послання, які отримав від Бога. Отож, Аллах наказав йому очистити віру і поширити її на цілий світ. Хто не визнає його, Магді, за визволителя, той засуджений на смерть. Кінець світу вже близько, але перед тим обов'язком вірних є завоювання Єгипту, Мекки й усіх тих країн, у яких за морями живуть погани. Такою є воля Божа і ніщо не може її змінити. Багато ще крові спливе, багато воїнів не повернуться до дружин і дітей у свої житла, але щастя тих, хто загине, неможливо передати жодними людськими словами.

Він простяг руку до людей і закінчив:

— Ось я, визволитель і слуга Божий, благословляю святу війну і вас, воїни! Благословляю ваші труди, рани, смерть, благословляю перемогу та плачу з вами, як батько, що вас полюбив!..

І розплакався. Рев і голосіння розляглися, коли він сходив з помосту. Плач зробився загальним. Під помостом два каліфи, Абдуллах і Алі-улед-Хелю, взяли пророка під руки і завели на козячу шкуру, де він опустився на коліна. Протягом цієї короткої миті Ідрис гарячково випитував Стася, чи не бачить він серед емірів Смаїна.

— Ні! — відповів хлопець, який теж даремно шукав очима знайоме обличчя. — Не бачу його ніде. Може, він загинув при взятті Хартуму?

Молитви тривали довго. Під час них Магді вимахував руками та сіпав ногами, як паяц. Або підводив заплакані очі вгору і вигукував: "Ось він! Ось він!" Сонце вже почало схилитися до заходу, коли він нарешті підвівся і попрямував до будинку. Діти могли тепер переконатись, якою шанною і поклонінням оточували дервіші свого пророка. Цілі юрми їх кинулися на його сліди та роздряпували землю у тих місцях, яких торкнулася його нога. Доходило при цьому до сварок і бійок, бо всі вірили, що ця земля охороняє здорових і лікує хворих.

Майдан молитви поволі опустів. Ідрис сам не знав, що робити, і хотів уже повертатися з дітьми й усією громадою на ніч до куренів та Хаміса, коли раптом перед ним з'явився грек, який вранці дав по таляру і жмені фініків Стасеві та Нель.

— Я розповів про вас Магді, — сказав він арабською, — і пророк хоче вас бачити.

— Дякую Аллахові та тобі, пане, — вигукнув Ідрис.
— Чи знайдемо Смаїна біля Магді?

— Смаїн є у Фашоді, — відповів грек.

Потім звернувся англійською до Стася.

— Можливо, пророк візьме вас під свою опіку, бо я старався його до цього намовити. Я сказав, що слава про його милосердя розійдеться між усіма білими народами. Тут діються страшні речі, і без його захисту ви просто загинете від голоду, знегод, хвороб або від рук шаленців. Але мусите здобути його прихильність, а це залежить від тебе.

— Що я маю вчинити, пане? — запитав Стась.

— По-перше, коли станеш перед ним, упади на коліна, а якщо подасть тобі руку, з пошаною її поцілуй. Благай при цьому, щоб узяв вас обох під свої крила.

Грек перервав свою мову і запитав:

— Ніхто з цих людей не розуміє англійської мови?

— Ні. Хаміс лишився біля куренів, Ідрис і Гебр розуміють тільки окремі слова, а інші — зовсім нічого.

— Це добре. Отож слухай далі, бо все треба передбачити. Магді, напевно, запитає, чи готовий ти прийняти його віру. Відповідай відразу, що — так, і що від першого погляду на нього на тебе зійшло незнане світло ласки. Запам'ятай собі: “Незнане світло ласки..” Це його улестить, і, може, він зарахує тебе до музалемів, тобто до своїх особистих слуг. Тоді будете в достатку і матимете всі вигоди, які зможуть захистити вас від хвороб... Якщо вчиниш інакше, то поставиш під удар себе, цю маленьку бідолашку і навіть мене, який бажає вам добра. Ти зрозумів?

Стась стиснув зуби і нічого не відповів. Тільки обличчя в нього ніби скам'яніло, а очі зблиснули так вороже, що грек помітив це і продовжував:

— Я знаю, мій хлопчику, що це гірко та прикро, але немає іншого виходу. Ті, хто вцілів після різні у Хартумі, всі прийняли вчення Магді. Не погодилися лише кілька місіонерів-католиків і черниць, але це — інша річ. Коран забороняє вбивати священників, тому, хоч їх доля страшна, та їм принаймні не загрожує смерть. Але для світських людей іншого порятунку не було. Повторюю тобі: всі прийняли іслам — німці, італійці, копти, англійці, греки... Я сам...

І хоча Стась запевнив його, що ніхто з оточуючих не розуміє англійської, прошепотів:

— Я не мушу казати тобі, що це — не відступництво і не зрада віри. У душі кожен залишився тим, ким був, і Бог це бачить... Перед насильством треба схилитися, хоч би удавано. Обов'язком людини є захищати своє життя, і було б навіть гріхом наражати його на небезпеку. І заради чого? Заради видимості, для кількох слів, яких можеш у душі зректися. Пам'ятай, що у твоїх руках не тільки твоє життя, але й життя твоєї малої товаришки, а ним ти не маєш права розпоряджатися. Безумовно!.. Можу присягнути, якщо Бог визволить тебе колись із цих рук, то ні ти сам собі не докорятимеш, ні хтось інший тобі не дорікне, так само, як і нам усім.

Грек, промовляючи це, можливо хотів заспокоїти власне сумління, а мовчання Стася витлумачив як переляк. І, бажаючи підтримати його, продовжував:

— Ось будинок Магді. Він воліє жити в цих дерев'яних халабудах в Одурмані, ніж зайняти палац Гордона у Хартумі. Ну, сміливо! Не втрачай голови! На питання відповідай рішуче. Вони тут цінують відвагу. Не чекай, що Магді загарчить на тебе, наче лев. Ні! Він завжди посміхається, навіть тоді, коли не планує нічого доброго.

Сказавши це, почав кричати до натовпу перед домом, щоб дали дорогу "гостям" Пророка.

XVIII

Gdy weszli do izby, Mahdi leżał na miękkim tapczanie, otoczony przez żony, z których dwie wachlowały go wielkimi strusimi piórami, inne dwie drapały mu lekko podszwy u nóg.

✎ Коли вони увійшли до світлиці, Магді, оточений дружинами, лежав на м'якому тапчані. Дві з них овівали його великими страусовими перами, дві інші легенько лоскотали підошви ніг. Крім дружин, були присутні тільки каліфи Абдуллахі та Шериф. Третій каліф, Алі-улед-Хелю, якраз відправляв війська на північ до Берберу та Абу-Хаммеду, здобутих перед тим дервішами. Побачивши прибулих, пророк відсторонив дружин і сів на тапчані. Ідрис, Гебр і два бедуїни впали перед ним навколішки, обличчям до землі, а потім стали на коліна зі складеними на грудях руками. Грек кивнув Стасеві, щоб той зробив те ж саме, але хлопець удав, що не бачить, і, легко вклонившись, залишився стояти. Обличчя в нього поблідло, очі блищали. З його постави та гордо піднесеної голови було видно, що щось змінилось у ньому, що невпевненість і страх минули, а сам він прийняв якесь остаточне рішення, від якого не відступить. Грек зрозумів це, і велика тривога з'явилася на його обличчі. Магді окинув обох дітей швидким поглядом, осяяв товсте обличчя своєю звичною посмішкою і звернувся спочатку до Ідриса з Гебром:

— Ви прибули з далекої півночі.

Ідрис ударив чолом об землю.

— Так, о Магді! Ми належимо до племені Дангалів, тому кинули наші домівки у Файюмі, щоб упасти біля твоїх благословенних стіп.

— Я бачив вас у пустелі. Це страшна дорога, але я послав ангела, який вас охороняв і стеріг від смерті від рук невірних. Ви його не бачили, але він опікувався вами.

— Дякуємо тобі, визволителю!

— І ви привезли Смаїнові цих дітей, щоб він міг обмінати їх на власних, яких турки разом з Фатімою ув'язнили у Порт-Саїді.

— Ми хотіли тобі прислужитися.

— Хто служить мені, служить власному спасінню. Тому ви відкрили собі дорогу до раю. Фатіма — моя родичка. Але поправді кажу вам, що коли завоюю цілий світ, то моя родичка та її нащадки і так отримають волю.

— Тоді вчини з цими дітьми все, що бажаєш, благословенний!..

Магді стулив повіки, потім їх розтулив, доброзичливо посміхнувся та кивнув до Стася.

— Підійди, хлопче.

Стась зробив кілька енергійних, ніби військових кроків, ще раз уклонився, потім випростався, як струна, і чекав, дивлячись Магді просто у вічі.

— Ви радієте, що приїхали до мене?

— Ні, пророку. Нас викрали від батьків проти нашої волі...

Ця проста відповідь справила сильне враження і на звиклого до лестощів володаря, і на всіх присутніх. Каліф Абдуллахі нахилив брови. Грек прикусив губи і почав виламувати собі пальці. Магді, однак, продовжував посміхатися.

— Але зараз ви біля джерела правди. Чи хочеш з нього напитися?

Запала тиша. Магді, думаючи, що хлопець не зрозумів питання, повторив:

— Чи хочеш прийняти моє вчення?

Стась рукою, яку тримав на грудях, непомітно перехрестився, ніби перед стрибком із тонучого корабля у водяну безодню.

— Пророку, я не знаю твого вчення. Тому, якби я його прийняв, то вчинив би так зі страху або з підлості. А хіба ти хочеш, щоб твою віру визнавали боягузи і негідники?..

Хлопець промовив це, далі дивлячись просто у вічі Магді. Тиша тепер стала такою; що чути було дзижчання мух.

Трапилося щось надзвичайне — Магді знітився і не міг знайти відповіді.

Схопив гурду та почав пити з неї воду з медом, але, очевидно, тільки для того, щоб виграти час і приховати своє збентеження.

А хоробрий хлопець, нащадок оборонців християнства, переможців з-під Хотина і Відня, стояв з високо піднятою головою, чекаючи на вирок. На його схудлих, обпалених пустельними вітрами щоках виступив рум'янець, а тіло затремтіло від хвилювання: “Ось, — промовляв він подумки, — всі інші прийняли його вчення, а я не зрікся ні віри, ні душі”. І страх перед тим, що має бути, полишив його серце, змінившись радістю та гордістю.

Магді відставив посудину і запитав:

— Ти відкидаєш моє вчення?

— Я християнин, як і мій батько...

.....

— Хто закриває вуха перед голосом Божим, — повільно, зміненим тоном промовив Магді, — той є лише дровами для вогню.

Відомий своєю жорстокістю каліф Абдуллахі блиснув білими зубами, як дикий звір, і вигукнув:

— Мова цього хлопця зухвала, тож покарай його, пане, або дозволь мені це зробити.

“Сталося!” — подумав Стась.

Але Магді, який завжди бажав, щоб слава про його милосердя поширювалася не тільки між дервішами, але й по цілому світу, подумав, що суворий вирок, та ще й малому хлопцеві, може цій славі зашкодити.

Якийсь час він замислено пересував зернята вервиці, а потім сказав:

— Ні. Цих дітей викрали для Смаїна. І хоч я не укладаю угод із невірними, їх треба до Смаїна відіслати. Така моя воля.

— Її буде виконано, — відповів каліф.

Магді вказав на Ідриса, Гебра та бедуїнів.

— Нагороди цих людей від мене, о Абдуллахі, бо вони здійснили тяжку і небезпечну подорож, щоб служити Богові та мені.

Після цього він подав знак, що прийом закінчено. Грекові теж наказав вийти. Той, коли вони знову опинилися на темному тепер майдані молитов, схопив Стася за плече і почав трясти ним із гнівом і розпачем.

— Проклятий! Ти згубив цю невинну дитину, — промовляв грек, вказуючи на Нель, — згубив себе, а може, й мене.

— Я не міг інакше, — відповів Стась.

— Не міг! Знай, що на вас чекає дорога, у стократ гірша від попередньої. І це — смерть! Розумієш? У Фашоді малярія уб'є вас за тиждень. Магді знає, для чого висилає вас до Смаїна.

— В Омдурмані ми теж померли б.

— Неправда! У домі Магді в достатку і вигодах не померли б. А він готовий був узяти вас під свої крила. Знаю, що був готовий! Подумай, як ти відплатив мені за моє заступництво. Але тепер робіть, що хочете! Через тиждень Абдуллахі відсилає верблюдами пошту до Фашоди, а до цього — робіть, що хочете! Більше ти мене не побачиш!

Сказавши це, пішов геть, але за хвилину повернувся. Як усі греки, він був балакучим і мусив виговоритися. При цьому хотів вилити жовч, яка в ньому назбиралася, на голову Стася. Грек не був жорстоким і не мав злого серця, але прагнув показати хлопцеві, яку страшну відповідальність той узяв на себе, не послуховавши його порад і пересторог.

— Хто заборонив би тобі залишитись у душі християнином? — казав він. — Думаєш, я ним не є? Але я не дурень. А ти волів похвалитися своїм фальшивим героїзмом. Досі мені вдавалося багато в чому допомагати білим бранцям, а відтепер я не зможу цього робити, бо прогнівив Магді. Вони всі загинуть. А твоя мала товаришка по недолі — напевно! Ти вбив її! У Фашоді навіть дорослі європейці гинуть від малярії, як мухи, а це ж — мала дитина! Якщо вам накажуть

іти пішки при конях і верблюдах, вона загине першого ж дня. Ти все це накоїв! Радій же тепер... ти, християнине!

І пішов геть, а вони звернули з молитовного майдану до куренів темними вуличками. Йшли довго, бо місто розляглося на величезну відстань. Нель, змучена голодом, страхом і жахливими враженнями минулого дня, почала відставати. Ідрис та Гебр підганяли її, щоб ішла швидше. Та через певний час ноги перестали її слухатися. Тоді Стась, не роздумуючи, взяв дівчинку на руки і поніс. По дорозі хотів поговорити з нею, хотів виправдатися, що інакше вчинити не міг, але думки якимось переплутались і завмерли в його голові.

Хлопець повторював тільки: "Нель! Нель! Нель!" — і тулив її до себе. Через кільканадцять кроків дівчинка від втоми заснула в нього на руках, а він продовжував іти мовчки у тиші сплячих вуличок, яку порушувала тільки розмова Ідриса та Гебра.

А їхні серця були сповнені радості. Це було на руку Стасеві, бо, можливо, схотіли б покарати хлопця за зухвалу відповідь Магді. Вони, однак, були зайняті тільки тим, що з ними трапилось, і ні про що інше не могли думати.

— Я почував себе хворим, — казав Ідрис, — але вигляд пророка мене вилікував.

— Він, як пальма в пустелі і як холодна вода в спекотний день, а його слова — як стиглі фініки! — відповів Гебр.

— Нур-ель-Тадгіл брехав, коли казав, що пророк не допустить нас до себе. Допустив, поблагословив і наказав Абдуллахі нагородити нас.

— А той нагородить нас щедро, бо воля Магді є святою!

— Бішмаллах! Нехай буде, як ти кажеш, — озвався один із бедуїнів.

Гебр почав мріяти про цілі стада верблюдів, худоби та коней і про повні мішки пістрів¹.

¹Пістр — монета, що була в обігу в Єгипті, Туреччині та інших країнах

Із цих марень його пробудив голос Ідриса, який, вказавши на Стася, що ніс сплячу Нель, запитав:

— А з цим шершнем і з цією мухою що вчинимо?

— Ха! Смаїн повинен окремо нас нагородити за них.

— Але якщо пророк каже, що не дозволить жодних угод із невірними, то Смаїнові тепер теж на них не залежить.

— У такому разі я жалкую, що вони не потрапили до рук каліфа, який навчив би це щеня, як гавкати проти правди і Божого обранця.

— Магді милосердний, — відповів Ідрис.

Потім, замислившись на хвилю, сказав:

— Одначе Смаїн, маючи їх обох у своїх руках, може бути певен, що ні “турки”, ні англійці не уб’ють його дітей і Фатіму.

— То, може, нас нагородить?

— Так. Нехай пошта Абдуллахі забере їх із собою до Фашоди. Нам спаде тягар з плечей. А коли Смаїн повернеться, нагадаємо йому про плату.

— Отже, кажеш лишатися в Омдурмані?

— Аллах! Чи не досить з нас дороги з Файюму до Хартуму? Настав час відпочити.

Намети були вже недалеко. Та Стась уповільнив ходу, бо його сили почали вичерпуватися. Нель, хоч і легенька, ставала для нього все більшим тягарем. Суданці, яким хотілося спати, кричали на нього, щоб поспішав, а потім почали підганяти ударами по голові. Гебр навіть боляче вколов його ножем у лопатку. Хлопець зносив усе це мовчки, оберігаючи передовсім свою малу сестричку. І тільки коли один із бедуїнів штовхнув його так, що Стась мало не впав, він крізь стиснуті зуби сказав:

— Ми повинні живими доїхати до Фашоди.

Ці слова стримали арабів, бо вони боялися порушити наказ Магді. Ще більше їх охолодило те, що в Ідриса раптом так запаморочилася голова, що він змушений був схопитися за Гебра. По хвилі, коли напад минув, суданець перелякано поскаржився:

— Аллах! Щось зі мною недобре. Чи не вчепилася мене якась хвороба?

— Ти бачив Магді, тож не захворієш, — відповів Гебр.

Нарешті дійшли до куренів. Стась з останніх сил передав сплячу Нель на руки Дінах, яка, хоч теж нездорова, влаштувала для своєї панночки досить зручну постіль. Суданці та бедуїни, проковтнувши по кілька шматків сушеного м'яса, як колоди, попадали на повсті. Стасеві їсти не дали, і тільки Дінах тицьнула йому в руку жменю розмоченої дурри, яку вона вкрала у верблюдів. Але йому було ні до сну, ні до їжі.

Тягар, який звалився на його плечі, був справді надто важким. Хлопець відчував, що, відмовившись від ласки Магді, за яку треба було заплатити зреченням від віри та душі, вчинив так, як треба, і що батько радів би за нього і пишався б ним. Водночас він думав, що цим занапастив Нель, товаришку по недолі, малу кохану сестричку, за яку з радістю віддав би своє життя до останньої краплі.

Тож, коли всі поснули, він гірко розплакався і, лежачи на шматку повсті, плакав довго, як дитина, якою фактично ще був.

XIX

Odwiedziny u Mahdiego i rozmowa z nim widocznie nie uzdrowiły Idrysa, gdyż w nocy jeszcze zachorował ciężko, rano był już nieprzytomny. Chamis, Gebhr i dwaj Beduini zostali wezwani do kalifa, który trzymał ich kilka godzin i wychwalał ich odwagę. Ale wrócili w najgorszych humorach i ze złością w duszy, spodziewali się bowiem Bóg wie jakich nagród, a tymczasem Abdullahi dał na każdego po funcie egipskim i po koniu.

А прийом у Магді та розмова з ним, видно, не вилікували Ідриса, бо вночі йому стало погано, а вранці він уже був непритомним. Хаміса, Гебра та бедуїнів викликав до себе каліф і довго вихваляв їх відвагу. Але вони повернулись у поганому настрої та зі злобою в душі. Вони сподівалися бозна-яких нагород, тимчасом Абдуллахі дав кожному по єгипетському фунтові та по коневі.

Бедуїни затіяли сварку з Гебром, у якій мало не дійшло до бійки, а потім заявили, що підуть разом з поштою до Фашоди, щоб отримати нагороду від Смаїна. До них приєднався і Хаміс, який вирішив, що протекція Смаїна принесе йому більше коштів, ніж перебування в Омдурмані.

Для дітей почався тиждень бідувань і голоду, бо Гебр навіть не збирався їх годувати. На щастя, у Стася були два таляри з Марією-Терезою, які він отримав від грека. Тож він пішов до міста, щоб купити фініків і рису. Суданці не противилися цій подорожі, бо знали, що з Омдурману він уже нікуди не втече, та й малої бінт нізачо не полишить. Не обійшлося без пригод, бо вигляд білого хлопця у європейському одязі притягнув цілі громади напівдиких дєрвішів, які зустріли його реготом і виттям. На щастя, багато хто знав, що цей хлопець учора був у Магді, і вони стримували тих, хто хотів на малого кинутися. Тільки діти жбурляли у нього піском і камінням, але він не звертав на них уваги. Ціни на ринку були страшні. Фініків Стась узагалі не дістав, а значну частину рису забрав у нього для "хворого брата" Гебр. Хлопець з усіх сил опирався, тож дійшло до шарпанини та бійки, з яких, звичайно, слабший вийшов із синцями та гулями. При цьому виявилась і жорстокість Хаміса. Він симпатизував тільки Сабі, якого годував сирим м'ясом. На муки ж дітей, яких знав давно і які завжди були добрими до нього, дивився з цілковитою байдужістю. Коли Стась звернувся до нього з проханням, щоб хоч для Нель дав трохи їжі, той відповів, сміючись:

— Іди жебрачити.

І врешті дійшло до того, що кілька наступних днів Стась, рятуючи Нель від голодної смерті, жебракував. Не завжди це було безнадійним. Часом якийсь колишній солдат або офіцер єгипетського хедива давав йому пару піастрів чи кілька сушених фіг, обіцяючи ще й завтра допомогти. Одного разу він натрапив на місіонера та сестру милосердя, які, вислухавши його історію, заплакали над долею дітей і, хоч самі були виснажені голодом, поділились усім, що мали. Пообіцяли провідати їх у куренях і справді прийшли на другий день. Надіялися, що, може, їм вдасться забрати дітей до себе аж до того часу, поки не вирушить пошта. Але Гебр із Хамісом прогнали їх корбачами. Стась наступного дня знову зустрів цих добрих людей і отримав від них мірку рису та два порошки хініну¹. Місіонер наказав хлопцеві берегти їх, як зіницю ока, бо у Фашоді на дітей чекала малярія.

— Зараз вам доведеться, — говорив Стасеві, — їхати вздовж розливів Білого Нілу, або так званих судд. Ріка, що не може вільно текти через затори з рослин і листя, які течія наносить на мілини, утворює у цих місцях обширні заразні болота, де малярія не милує навіть негрів. Особливо остерігайтеся ночівлі без вогню, на голій землі.

— Ми вже хотіли б померти, — майже із зойком відповів Стась.

У відповідь місіонер підвів своє схудле обличчя та хвилину молився, а потім перехрестив хлопця і сказав:

— Віруй у Бога. Ти не зрікся Його, тому Боже милосердя й опіка будуть над вами.

Стась пробував не тільки жебракувати, але й працювати. Побачивши одного дня громаду людей, що працювали на молитовному майдані, приєднався до них і цілий день носив глину для паркану, яким майдан мав бути оточений. Зі Стася насміхалися, його штурхали, але під вечір старий шейх, що наглядав за роботою, дав йому дванадцять фініків. Стась незмірно зрадів цій платні, бо фініки та рис були єдиною

¹Хінін — медичний препарат для лікування малярії, який отримують із кори хінного дерева.

здоровою їжею для Нель, а здобути її в Омдурмані ставало все важче.

З гордістю приніс він їх малій сестричці, віддавши все, що був спроможний дістати. Сам же харчувався майже тиждень тільки дуррою, вкраденою у верблюдів. Нель страшенно зраділа улюбленим фруктам і хотіла з ним поділитися. Ставши навщпиньки, поклала йому руки на плечі та, задерши голівку і дивлячись у вічі, почала просити:

— Стасю! З'їж половину, з'їж!

А він відповів:

— Я вже їв, їв! О, я такий ситий!

І усміхнувся, але відразу, прикусив губи, щоб не розплакатися, бо таки був голодним. Пообіцяв собі, що завтра знову піде на заробітки. Але сталось інакше. Вранці прийшов музалем від Абдуллахі й оголосив, що пошта на верблюдах вирушає вночі до Фашоди, тому за наказом каліфа Ідрис, Гебр, Хаміс та обидва бедуїни мають разом із дітьми готуватись у дорогу. Гебра здивував і обурих цей наказ. Він заявив, що не поїде, адже брат хворий і його нікому пильнувати, а навіть якби видужав, то вони все одно вирішили залишитися в Омдурмані.

На це музалем відповів:

— У Магді тільки одна воля, а Абдуллахі, його каліф і мій пан, ніколи не змінює наказів. Твого брата буде доглядати невільник, а ти поїдеш до Фашоди.

— Тоді я піду до нього і скажу, що не їду.

— До каліфа входять тільки ті, кого він сам хоче бачити. А якщо ти нахабно і без дозволу вдерешся до нього, то тебе виведуть — на шибеницю.

— Аллах акбар! То скажи мені просто, що я став невільником.

— Мовчи і слухай накази! — перебив музалем.

Суданець уже бачив в Омдурмані шибениці, які аж гнулися під тягарем повішених, бо за вироками жорстокого Абдуллахі щодня одягалися у нові тіла, тому злякався. Те, як сказав музалем, що у Магді тільки одна воля, а Абдуллахі ніколи не змінює наказів, повторювали всі дервіші. Отже, не має на це ради і треба було їхати. "Я більше ніколи не побачу

Ідриса!" — думав Гебр. У його тигрячому серці теплилася все-таки якась привязаність до старшого брата, бо при думці, що мусить залишити того у хворобі, суданця охопив відчай. Даремно Хаміс і бедуїни умовляли його, що може у Фашоді буде краще, ніж в Омдурмані, та що Смаїн нагородить їх щедріше, ніж каліф. Жодні слова не могли полегшити біль і злобу Гебра, тож він виміщав їх на Стасеві.

Для хлопця то був день справжніх страждань. Йому не дозволили піти на ринок, щоб хоч трохи заробити чи випросити. Замість цього довелось, як невільникові, працювати при в'юках, які готували в дорогу. Стась ледве тримався на ногах від утоми та голоду і був певен, що помре в дорозі як не під Гебровим корбачем, то з виснаження.

На щастя, грек, у якого було добре серце, прийшов під вечір, щоб попрощатися з дітьми та хоч якось спорядити їх у дорогу. Він приніс для них кілька порошоків хініну, кілька скляних намист та їжі. Довідавшись, однак, про хворобу Ідриса, він перш за все суворо звернувся до Гебра з Хамісом і бедуїнів:

— Знайте, я прийшов за наказом Магді.

Почувши це, вони впали обличчями до землі, а він продовжував:

— Ви повинні в дорозі годувати дітей і добре з ними поводитися. Прибувши до Фашоди, вони мають доповісти про все Смаїну. Смаїн напише до пророка, і якщо на вас прийде скарга, то наступна пошта привезе вам смертний вирок.

Нові поклони були єдиною відповіддю на ці слова. У Гебра та Хаміса були міни, як у псів, яким одягли намордники.

Грек наказав їм іти геть, а потім звернувся до Стася англійською:

— Я усе це вигадав, бо Магді не віддавав щодо вас жодних наказів. Але оскільки він сказав, що маєте їхати до Фашоди, то треба щоб ви доїхали туди живими. Я розраховую на те, що жоден із них вже не побачить до від'їзду ні каліфа, ні Магді — і "наказ" буде ними виконано.

Помовчавши, він продовжив:

— Хлопче, я мав до тебе великий жаль і маю його досі. Знаєш, ти мало мене не згубив! Магді на мене образився, і,

щоб отримати його пробачення, довелося віддати каліфові Абдуллахі більшу частину свого майна. Та я навіть не знаю, чи це надовго мене врятує... Тепер я вже не зможу допомагати бранцям, як робив це колись! Але, мені шкода вас, а особливо (вказав на Нель) її... Я маю дочку такого ж віку, яку люблю більше за життя. Для неї я вчинив усе те, що вчинив... Господь буде мене за це судити... Вона досі носить на грудях під сукенкою срібного хрестика... Її звати так, як тебе, маленька. Якби не вона, я волів би померти, ніж жити у цьому пеклі.

Грек зворушено замовк. По хвилі мовчання потер чоло рукою і сказав:

— Магді посилає вас до Фашоди, щоб ви там померли. В такий спосіб він помститься за твій, хлопче, опір, який його глибоко образив. Водночас не постраждає його слава “милосердного”. Він такий завжди. Але хто знає, кому першому призначена смерть! Абдуллахі підказав пророкові думку, щоб цим псам, які вас викрали, наказали їхати з вами. Він так мізерно їх нагородив, що не хоче розголосу. Абдулахі з Магді не бажають також, щоб ці люди розповідали, що в Єгипті ще є війська, гармати та англійці... Важка та далека буде ця дорога. Вам доведеться їхати диким і нездоровим краєм, тож пильнуй, як зіницю ока, порошки, які я тобі дав.

— Накажи ще раз Геброві, пане, щоб не бив Нель і не морив її голодом, — попросив Стась.

— Не бійся. Я доручив вас старому шейхові, який везе пошту. Це мій давній знайомий. Я подарував йому годинника і цим забезпечив опіку над вами.

Сказавши це, почав прощатися. Взявши Нель на руки, він притис її до грудей і повторив:

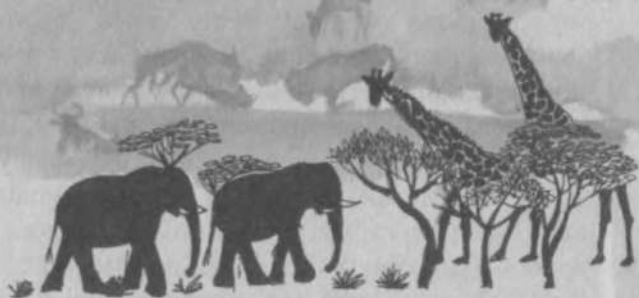
— Хай Бог благословить тебе, моя дитино!

Сонце зайшло, і настала зоряна ніч. У темноті озвалося порскання коней і стогони нав'ючених верблюдів.

XX

Stary szeik Hatim dotrzymał wiernie obietnicy danej Grekowi i opiekował się dziećmi starannie. Droga w górę Białego Nilu była ciężka.

Старий шейх Хатім чесно дотримав обіцянки, яку дав грекові, і старанно опікувався дітьми. Дорога вгору вздовж Білого Нілу була важкою. Довелось їхати через Кетайн, Ед-Дукім та Кану. Потім вони минули Аббу, лісистий нільський острів, на якому перед війною в дуплавому дереві жив дервішом-пустельником Магді. Караванові доводилося часто обминати широкі, порослі папірусом¹ розливи, так звані судди, від яких вітер доносив отруйний запах гнилого листя, нанесеного течією. Англійські інженери свого часу розчистили ці затори, і пароплави могли ходити з Хартуму аж до Фашоди і далі. Тепер ріка знову засмітилась і, не маючи вільної течії, порозливалася на обидва боки. Її узбережжя були вкриті густими джунглями, серед яких стояли гнізда термітів та окремі велетенські дерева. Де-не-де суцільний ліс доходив аж до ріки. На сухіших місцях росли акації. У перші тижні дороги караван проходив повз арабські села та містечка з будинками із дивними банястими дахами, звитими із соломи дохну. Та за Аббою, від поселення Гоз-Абу-Гума, почалася країна чорношкірих. Край був безлюдний, бо дервіші захопили майже все негритянське населення і попродавали його на ринках Хартуму, Омдурману, Дари, Фашеру, Ель-Обейду та інших суданських, дарфурських і кордофанських міст. Тих, хто встиг захватись від неволі у джунглях, винищили голод і віспа, яка з небувалою силою забуяла вздовж Білого та Голубого Нілу. Самі дервіші казали, що від неї вимирають “цілі народи”. Колишні плантації сорго, маніоку та бананів

¹Папірус – рослина, рід осоки, батьківщиною якої є Північна Африка. У давньому Єгипті з висушеного папірусу виготовляли своєрідний папір у вигляді довгих смуг, склеєних у сувої, а також одяг, циновки тощо.

покрили джунглі. Тільки дикі звірі, яких тепер ніхто не переслідував, неймовірно розмножувалися. Не раз перед вечірньою зорею діти бачили вдалині громади слонів, що, наче рухомі скелі, повільно крокували до водопою. Дивлячись на них, Хатім, який колись торгував слоновою кісткою, замовкав, зітхав і довірливо казав Стасеві:

— Машаллах! Скільки тут багатства! Але полювати не варто, бо Магді заборонив єгипетським купцям приїздити до Хартуму. Ікла нема кому продавати, хіба що емірам на умбаї.

Крім слонів, зустрічались і жирафи, які, угледівши караван, спішно тікали тяжким галопом, киваючи довгими шиями, немов були кульгавими. За Гоз-Абу-Гумою усе частіше стали траплятися буйволи та цілі стада антилоп. Люди з каравану, коли бракувало свіжого м'яса, полювали на них, але майже завжди безуспішно, бо чутливі та швидкі тварини не давали себе ні обійти, ні оточити.

З їжею взагалі стало важко. У безлюдному краї не можна було дістати ні проса, ні бананів. Риби, яку колись негри племен Шиллук та Дінка вимінювали в караванів за скляні намиста та мідний дріт, теж забракло. Однак Хатім не давав дітям голодувати. Більше того, він суворо пильнував Гебра, і, коли одного разу перед ночівлею той ударив Стася під час знімання сідел з верблюдів, Хатім наказав розпластати його на землі і відрахувати тридцять ударів бамбуковою палицею по кожній п'яті. Жорстокий суданець два дні ходив тільки на пальцях і проклинав ту хвилину, коли залишив Файюм. Свою злобу він виміщав на подарованому йому молодому невільниківі, якого звали Калі.

Стась спочатку майже радів, що вони покинули задущливий Омдурман і що він бачить тепер країни, про які мріяв із дитинства. Його сильний організм досі легко витримував труднощі подорожі, а краще харчування повернуло хлопцеві колишню енергію. Часто під час дороги і на постоях він знову шепотів на вухо сестричці,

що можна втекти і що він не полишив цього наміру. Але його непокоїло здоров'я дівчинки. По трьох тижнях виїзду з Омдурману Нель, щоправда, не підхопила малярії, але її личко схудло і, замість засмагнути, ставало все прозорішим, а малі рученята виглядали ніби виліпленими з воску. Стась і Дінах за допомогою Хатіма намагалися створити їй якомога більше вигод, але дівчинці бракувало здорового повітря пустелі. Вологий і жаркий клімат разом із труднощами подорожі все сильніше підкошував сили слабенької дитини.

Стась, починаючи від Гоз-Абу-Гуми, щодня давав їй по півпорошку хініну. Його непокоїла думка, чи надовго вистачить ліків, яких потім ніде буде дістати. Але на це не було ради, і належало якомога краще оберігатись від малярії. Часом його охоплював відчай. Тішився тільки надією, що Смаїн, бажаючи виміняти їх на своїх дітей, змушений буде знайти для Нель якусь здоровішу від Фашоди місцевість.

Але нещастя продовжували переслідувати їх. За день до прибуття у Фашоду Дінах, яка ще в Омдурмані почувала себе хворою, раптом втратила свідомість і впала з верблюда. Стась і Хаміс ледве привели її до тями. Але старенька знову знепритомніла і прийшла до себе тільки ввечері, та й то лише для того, щоб, плачучи, попрощатися зі своєю коханою панночкою і померти. Гебр хотів відрізати їй вуха, щоб показати Смаїнові як доказ того, що Дінах померла в дорозі, і зажадати плати за неї. Так робили з померлими під час подорожі невільникими. Але Хатім, на прохання Стася та Нель, заборонив йому це робити, тож стару негритьянку поховали достойно, захистивши її могилу від гієн камінням і терниною. Діти відчували себе ще самотнішими, бо втратили в її особі близьку та віддану душу. Особливо страшним був цей удар для Нель, тож Стась даремно намагався її розрадити і вночі, і наступного дня.

Настав шостий день подорожі. Опівдні караван прибув до Фашоди, але знайшов на її місці тільки згарище. Магдисти розбили табір під голим небом, а заночували у нашвидкоруч споруджених із трави та гілок куренях. Три дні тому селище згоріло дощенту. Залишилися тільки обсмалені димом стіни глиняних хат і велика дерев'яна стодола над водою, у якій за єгипетських часів містився склад слонової кістки, а тепер мешкав ватажок дервішів емір Секі-Тамала. Це був видатний серед дервішів чоловік, таємний недруг каліфа Абдуллахі, зате особистий приятель Хатіма. Він гостинно прийняв у себе старого шейха з дітьми, однак, відразу ж повідомив їм неприємну новину.

Смаїна у Фашоді не було. Два дні тому він вирушив на південний схід від Нілу у похід за невольниками. Коли він повернеться — невідомо, бо навколишні землі спустошені, і людський товар доведеться шукати дуже далеко. Близько від Фашоди, щоправда, лежала Абіссинія¹, з якою дервіші теж були у стані війни. Але Смаїн мав тільки триста людей, з якими він не насмівся б перетнути її кордону, що тепер пильно охоронявся войовничими мешканцями і солдатами негуса Теодора².

Отож, перед Секі-Тамалою та Хатімом постало питання, що робити з дітьми. Нарада відбулася за вечерею, на яку емір запросив Стася і Нель.

— Я, — мовив він до Хатіма, — скоро маю рушити з усіма людьми проти Еміна-паші³, який засів у Ладі з пароплавами і військом. Такий наказ привіз мені ти, Хатіме... Ти мусиш повертатись до Омдурману, отже, у Фашоді не залишиться ні душі. Жити тут нема де, їсти нема що і, крім цього, панують

¹Абіссинія — колишня назва Ефіопії.

²Теодор II — негус (імператор) Ефіопії (1864-1885); за його правління відбулось об'єднання країни у єдину монархію.

³Емін-паша Мехмед — власне Едуард Шніццер (1840-1892) — німецький лікар і мандрівник. У 1878-1889 рр. перебував на єгипетській службі. Був губернатором провінції Екваторія (Південний Судан) і боровся проти загонів Магді.

хвороби. Знаю, що білі не хворіють на віспу, але малярія уб'є цих дітей за місяць.

— Мені було наказано привезти їх до Фашоди, — відповів Хатім, — тож я привіз і міг би більше ними не турбуватись. Але мені їх доручив мій приятель, грек Каліопулі, і я не хотів би, щоб вони померли.

— А це неодмінно станеться.

— То що ж робити?

— Замість того, щоб залишити їх у порожній Фашоді, відправ дітей до Смаїна з тими людьми, які привезли їх до Омдурману. Смаїн пішов у напрямку гір, до сухого і високого краю, де малярія не вбиває людей так, як тут, біля води.

— А як їм знайти Смаїна?

— По слідах вогню. Він буде палити джунглі, по-перше, щоб загнати дичину до скелястих ущелин, оточити її та перебити, а, по-друге, щоб вигнати з гущавини поган, які там сховалися від погоні. Смаїна знайти неважко...

— Але чи доженуть його?

— Він часом буде залишатись і по тижню на одному місці, бо мусить вудити м'ясо. Тож як виїдуть навіть за два-три дні, напевно його доженуть.

— А для чого їм доганяти Смаїна? Він же й так повернеться до Фашоди.

— Ні. Якщо лови невільників будуть вдалимими, то він поведе їх до міст на продаж...

— Що ж робити?

— Пам'ятай, якщо ми обоє поїдемо з Фашоди, то діти, хоч би їх і не вбила малярія, загинуть з голоду.

— Клянуся пророком! Це правда!

І справді, не було іншої ради, як приректи дітей на нові поневіряння. Хатім, який виявився доброю людиною, хвилювався тільки, чи Гебр, у жорстокості якого старий емір переконався в дорозі, не буде знущатися над бранцями. Але грізний Секі-Тамала, якого боялися навіть власні солдати,

наказав покликати суданця й оголосив тому: якщо не доведе дітей живими та здоровими до Смаїна і не обходитиметься з ними добре у подорожі, буде повішений. Добрий Хатім ще упросив еміра подарувати малій Нель невільницю, яка б служила їй у дорозі й опікувалася нею в обозі Смаїна. Нель зраділа такому подарункові. Особливо коли виявилось, що невільницею є молода дівчина із племені Дінка з милим і приємним обличчям.

Стась знав, що Фашода — це смерть. Тому навіть не заперечував проти цієї, третьої за рахунком, подорожі. Крім того, він у душі сподівався, що, їдучи на південний схід, вони так наблизяться до абіссинських кордонів, що можна буде втекти. Мав теж надію, що на сухих високогір'ях Нель може врятуватися від малярії. Тому він охоче й енергійно почав готуватися в дорогу.

Гебр, Хаміс і два бедуїни теж не противилися подорожі, бо сподівалися при нагоді вполювати велику кількість невільників, а потім вигідно продати їх на торгах. Добре знаючи, як часом збагачуються торговці живим товаром, вони воліли їхати, ніж залишатися під владою грізного Секі-Тамала й Хатіма.

Приготування, однак, забрали досить багато часу. Дітям треба було відпочити. Верблюдів для цієї подорожі вже не можна було використовувати, тому араби, а з ними Стась і Нель мали їхати кінно. Калі, невільник Гебра, і Меа, служниця Нель, яку назвали так за порадою Стася, повинні були йти пішки при конях. Хатім подбав також про осла, який мав нести намет дівчинки і запас їжі на три дні для дітей. Більшого їм Секі-Тамала дати не міг. Для Нель влаштували щось на зразок дамського сідла з повсті, пальмових мат і бамбуку.

Три дні діти відпочивали у Фашоді, але неймовірна кількість комарів над рікою робила перебування тут

нестерпним. Удень з'являлися рої великих мух, які хоч і не кусали, та страшенно набридали, залазючи до вух, обсїдаючи очі та навіть залїтаючи до рота. Стась ще у Порт-Саїді чув, що комарі та мухи розносять малярію і збудників запалення очей, тому врешті попросив Секі-Тамалу, щоб їх якнайшвидше вирядили в дорогу, тим більше, що наближався весняний сезон дощів¹.

¹У тропічних країнах немає пір року, як в інших місцевостях. Рік ділиться на кілька сезонів, що чергуються: після сухого сезону настає сезон дощів.

XXI

Stasiu, dlaczego my jedziemy i jedziemy, a Smaina jak nie ma, tak nie ma?

— Nie wiem. Zapewne idzie szybko naprzód, żeby jak najprędzej dojść do okolic, w których będzie mógł nałapać Murzynów. Czy chciałabyś, żebyśmy się już połączyli z jego oddziałem?

С — Стасю, чому ми все їдемо та їдемо, а Смаїна як нема, так і нема?

— Не знаю. Напевно, він поспішає вперед, щоб якнайшвидше дійти до околиць, де зможе наловити негрів. А ти б хотіла, щоб ми приєдналися до його загону?

Дівчинка кивнула русою голівкою на знак, що дуже хотіла б.

— А чому тобі на цьому залежить? — запитав Стась.

— Бо, може, Гебр при Смаїнові не посміє так жорстоко бити бідного Калі.

— Смаїн, напевно, не ліпший. Вони всі не мають милосердя до своїх невільників.

— Так?

І дві сльозинки скотилися по її схудлих щічках.

Це було дев'ятого дня подорожі. Гебр, який тепер став ватажком каравану, спочатку легко знаходив сліди загону Смаїна. Дорогу вказували згарища спалених джунглів і місця постоїв, закидані обгризеними кістками та різним сміттям. Але через п'ять днів вони вийшли на простір спаленої савани¹, де вітер розніс пожежу в різні боки. Сліди стали невиразними та звивистими, бо Смаїн, видно, розділив свій загін на кільканадцять менших, щоб легше було оточувати звірину і здобувати їжу. Гебр не знав, куди йти, і часто після довгого кружляння караван повертався на місце, з якого рушив. Потім вони натрапили на ліс, а пройшовши його, ввійшли до скелястого краю, де ґрунт покривали пласкі валуни та дрібне каміння, розкидані на великому просторі так густо, що

¹Савана (ісп. *sabana*) — степ із тропічною та субекваторіальною рослинністю. Для нього характерне трав'янисте покриття, що поєднується з окремими деревами, групами дерев та чагарниками. Такі ландшафти спостерігаються в Африці, Південній Америці, Австралії, Південно-Східній Азії.

нагадували дітям міську бруківку. Росливість стала бідною. Тільки де-не-де у розпадинах скель росли еуфорбії¹ та мімози. Ще рідше траплялися стрункі світло-зелені дерева, котрі Калі мовою суахілі називав “м’яті” та листям яких годували коней. В околиці зовсім не було річок і струмків. На щастя, вже почали перепадати дощі, тож воду можна було знайти у заглибинах та виїмках скель.

Звірину виполошили загони Смаїна, і караван голодував би, якби не безліч куріпок, що раз у раз зривалися з-під ніг коней. Під вечір вони так густо обсідали дерева, що варто було раз вистрелити — і кілька куріпок падало на землю. Вони були такі неполохливі та дозволяли підійти так близько, а зривалися так повільно й важко, що Саба, який біг перед караваном, майже щодня хапав їх і душив.

Хаміс убивав їх по кільканадцять на день зі старої капсульної рушниці, яку вишахрував у одного з дєрвішів Хатіма ще по дорозі з Омдурману до Фашоди. Але дробу у нього було не більше, як на двадцять набоїв, тож його непокоїла думка, що буде, коли весь запас вичерпається. Правда, хоч звірина була виполошена, часом серед скель з’являлися невеликі стада арієлів, гарних антилоп, звичних для всієї Центральної Африки. Та по арієлях треба було стріляти зі штуцера, а ніхто не вмів користуватися рушницею Стася. Давати ж її хлопцеві до рук Гебр не хотів.

Суданець теж почав непокоїтись у цій довгій дорозі. Часом йому спадало на думку, що, може, варто повернутися до Фашоди. У разі, якби не вдалося наздогнати загін Смаїна, вони могли заблукати в незнаних місцях і загинути з голоду. Крім голоду, на них чекали напади диких звірів і ще дикіших негрів, які палали помстою за все, що магдисти з ними вчинили. Але він знав, що Секі-Тамала готується до походу проти Еміна, бо розмова про це відбувалася при ньому. Тож його охоплював страх, що доведеться знову стати перед

¹Еуфорбія (молочна) — багаторічна трав’яниста рослина, що містить отруйний сік (звідки і назва), у жарких країнах виростає до 10 м висотою, деякі види нагадують кактуси.

лицем могутнього еміра, який дав йому наказ відвезти дітей і листа до Смаїна, а в разі невиконання обіцяв повісити. Усе це, разом узяте, сповнювало його душу гіркотою та злобою. Гебр не смів помститися за свої невдачі на Стасеві та Нель, зате плечі бідного Калі кожного дня кривавилися від ударів корбачем. Молодий невільник завжди наближався до грізного пана з тривогою і страхом. Але даремно обнімав його ноги і цілував руки, даремно падав перед ним обличчям на землю. Кам'яного серця не зворушували ні покора, ні зойки. І корбач з найменшого приводу, а часом і без нього, роздирав тіло нещасного хлопця. На ніч його ноги вкладали у колодки, щоб не втік. Вдень він ішов на прив'язі біля коня Гебра, що дуже потішало Хаміса. Нель проливала сльози над його недолею. Стась щиро обурювався і кілька разів із запалом намагався захистити молодого негра, але, побачивши, що його заступництво ще більше розлючує Гебра, тепер стискав зуби і мовчав.

Калі, однак, зрозумів, що ці двоє співчують йому, і глибоко полюбив їх своєю зболілою, бідною душею.

Два дні караван рухався скелястою ущелиною з високими стрімкими берегами. З нанесених і безладно порозкиданих каменів легко було зрозуміти, що у сезон дощів ущелина перетворюється на потік. Зараз же дно було сухим. Під стінами з обох боків росло трохи трави, багато тернини і навіть подекуди — дерева. Гебр заглибився у це кам'яне гирло, бо ущелина весь час ішла вгору. Тож суданець розраховував піднятися по ній на якесь плоскогір'я, з якого легше було б помітити вдень дим, а вночі вогні обозу Смаїна. Місцями ущелина ставала така вузька, що тільки двоє коней могли йти поряд, а місцями розширювалась у невеликі округлі долини. На її високих стінах, як на кам'яних мурах, сиділи великі павіани, що бавилися один з одним, вишкіряючись і показуючи зуби караванові.

Була п'ята година пополудні. Сонце вже схилилося до заходу. Гебр думав про ночівлю, хотів тільки дістатися до якоїсь долини, серед якої можна було б улаштувати зерібу,

тобто оточити і караван, і коней високим плотом колючих гілок мімоз та акацій, щоб захиститися від нападу диких звірів. Саба біг попереду, погавкуючи на мавп, які полохливо сахалися, побачивши його, і щомиті зникав за поворотами яру. Луна голосно повторювала його гавкіт.

Раптом пес замовк, а за хвилину прибіг до коней з найжаченою шерстю та підібганим хвостом. Бедуїни й Гебр зрозуміли, що його щось налякало. Бажаючи дізнатися, що саме, рушили вперед. Та проїхавши малий поворот, здивили коней і зупинились, наче вкопані, при вигляді картини, що відкрилася перед ними.

На невеликій скелі посередині досить широкої в цьому місці ущелини лежав лев.

Менше ста кроків відділяло людей від нього. Могутній звір, побачивши вершників і коней, звівся на передні лапи та мовчки на них дивився. Низьке вже сонце освітлювало його величезну голову і кудлаті груди; у цьому червоному відблиску він здавався подібним на тих сфінксів, що прикрашають входи до стародавніх єгипетських святинь.

Коні почали присідати, крутитись і задкувати. Здивовані та вражені вершники не знали, що робити, а з вуст до вуст перелітали тривожні й безпорадні слова: “Аллах! Бішмаллах! Аллах акбар!”

А король джунглів дивився на них згори, нерухомий, ніби вилитий із бронзи.

Гебр і Хаміс чули від купців, які прибували з Судану до Єгипту зі слоновою кісткою та гумою, що леви люблять лягати на шляху каравану, і той мусить їх здалеку обходити. Але тут не було як обійти! Залишалося тільки повернути назад і тікати! Так, але страшний звір напевно кинеється за ними та наздожене.

Залунали гарячкові питання:

- Що робити?
- Що робити?
- Аллах, може, він відійде?
- Не відійде.

Знову запала тиша. Чути було лише хропіння коней і часте людське дихання.

— Відпусти Калі з прив'язі, — раптом озвався до Гебра Хаміс, — а ми утікаймо на конях. Тоді лев його першого дожене і тільки його вб'є.

— Вчини так! — повторили бедуїни.

Але Гебр зметикував, що в такому разі Калі вмить видряпається на скельну стіну, а лев поженеться за кіньми. В голову йому прийшов інший жажливий задум. Він заріже хлопця і лишить перед собою, тоді звір, кинувшись за ними, побачить на землі закривавлене тіло та затримається, щоб його зжерти.

Суданець притягнув Калі за прив'язь до сідла і вже заніс ножа, коли в ту ж секунду Стась схопив його за широкий рукав джиби.

— Що ти робиш, негіднику?!

Гебр почав шарпатись. Якби хлопець схопив його за руку, він вивільнився б миттю. Але з рукавом було важче, і, шарпаючи його, Гебр захрипів здушеним від ненависті голосом:

— Собако, якщо його не вистачить, заріжу і вас! Аллах! Заріжу, заріжу!

Стась смертельно зблід, бо йому в голові блискавкою промайнула думка, що лев, переслідуючи в першу чергу коней, може справді оминати тіло Калі, а тоді, без сумніву, Гебр заріже по черзі їх із Нель. І, тягнучи з подвоєною силою за рукав, крикнув:

— Дай мені рушницю! Я вб'ю лева!

Бедуїнів ці слова здивували, але Хаміс, що бачив ще у Порт-Саїді, як Стась стріляє, закричав:

— Дай йому рушницю! Він уб'є лева!

Гебр у ту ж мить згадав постріли хлопця на озері Кароун і перед лицем страшної небезпеки полишив опір. З великим поспіхом подав Стасеві штуцер, а Хаміс мерщій відкрив коробку з набоями, з якої хлопець зачерпнув повну

жменю. Потім зіскочив з коня, заклав набої до стволів і рушив уперед.

Перші кілька кроків Стась був як задурманений і бачив тільки Нель і себе з шиями, перерізними ножем Гебра. Але потім ближча та страшніша небезпека примусила його забути про все інше. Перед ним був лев! При вигляді звіра йому потемніло в очах, ніс та щоки похололи, ноги стали, як свинцеві, а у грудях забракло повітря. Він просто боявся! У Порт-Саїді зачитувався, навіть на уроках, книжками про полювання на левів. Але одна справа розглядати малюнки у книжці й зовсім інша — опинитися віч-на-віч з потворою, яка ось зараз дивилась на нього ніби зі здивуванням, морщачи свого широкого, подібного до щита лоба.

Араби затаїли подих, бо нічого подібного ніколи не бачили. З одного боку — малий хлопець, який серед високих скель здавався ще меншим, а з іншого — могутній звір, золотистий у променях сонця, досконалий, грізний — “пан із великою головою”, як кажуть суданці.

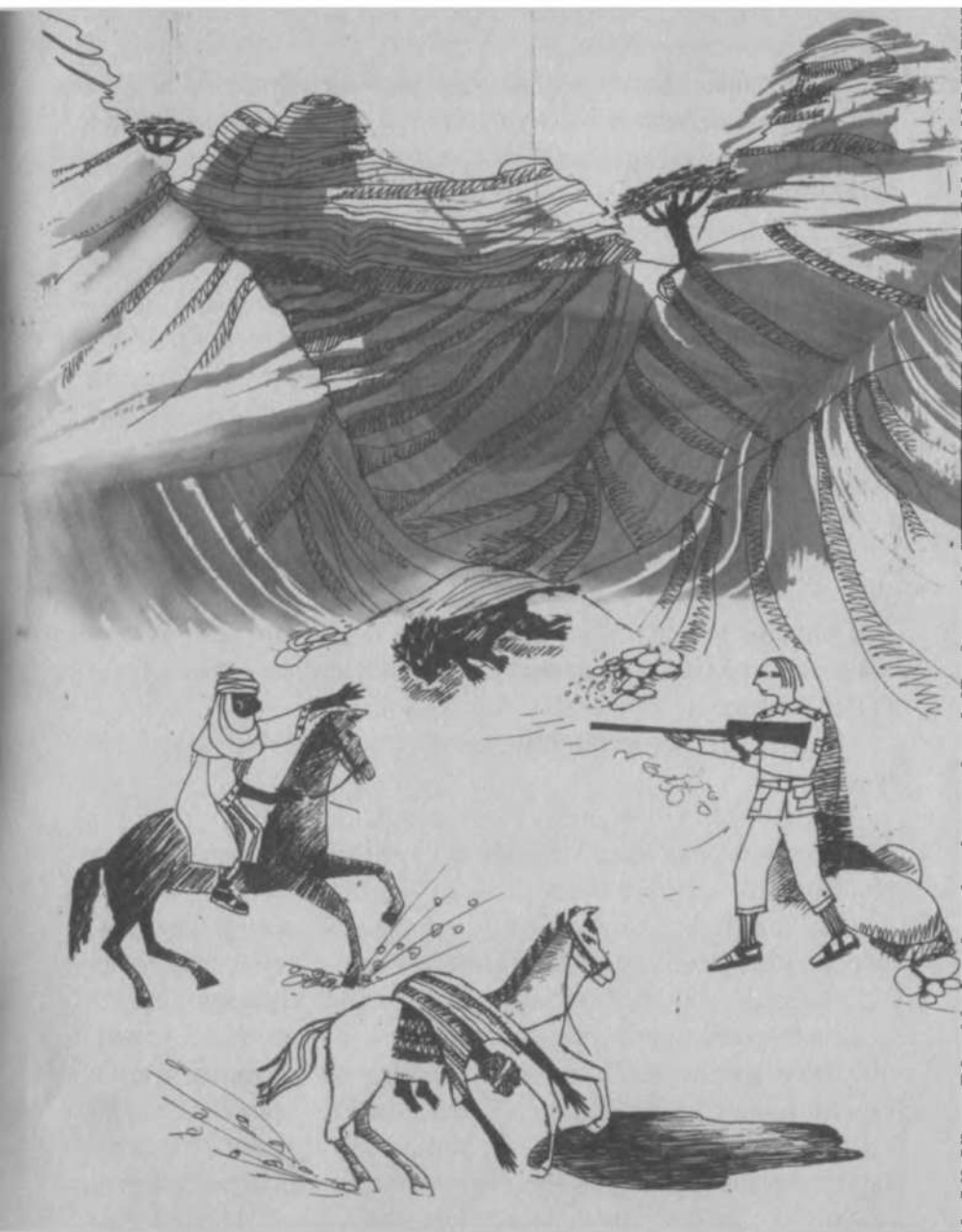
Стась нелюдським зусиллям волі подолав безвладні ноги і рушив далі. Ще якусь мить йому здавалося, що серце підкочується до горла, але тривало це доти, доки не підніс рушницю на рівень обличчя. Зараз треба було думати про інше. Наблизитися ще, чи вже стріляти? Куди цілити? Чим менша відстань, тим влучніший постріл. Отже, ближче! Ще ближче! Кроків сорок — забагато!.. Тридцять! Двадцять! Вітер уже доносив гострий звіриний дух...

Хлопець зупинився.

“Куля між очі, або мене нема, — подумав він. — В ім'я Отця і Сина!..”

А лев підвівся, вигнув хребет і опустив голову. Паша в нього почала роззявлятися, брови насунулись на очі. Це якесь дрібне створіння насмілилося підійти так близько — отож звір готувався до стрибка, напружено присідаючи на задні лапи...

Стась раптом помітив, що мушка штуцера зупинилася на лобі звіра, і натиснув на спуск...

Гримнув постріл. Лев зіп'явся на задні лапи так, що в якусь мить витягнувся на повний зріст угору, а потім завалився навznak лапами догори. В останній конвульсії він скотився зі скелі на землю.

Стась тримав його ще кілька хвилин під прицілом, та коли побачив, що величезне жовто-сіре тіло перестало здригатись і безвладно витяглося на землі, відкрив рушницю і заклав новий набій.

Відлуння пострілу ще повторювали скелясті стіни ущелини. Гебр, Хаміс і бедуїни не відразу побачили, що відбулося, бо минулої ночі пройшов дощ, і порохований дим у вологому повітрі заслоняв вид.

Та коли дим розвіявся, вони радісно закричали і хотіли пуститися до хлопця. Але даремно, бо коней жодна сила не могла змусити зробити хоча би крок уперед. Стась повернувся, окинув поглядом чотирьох арабів і уп'явся очима в Гебра.

— Ну, досить! — процідив він крізь зуби. — Ти перебрав міру! Не вб'єш ні Нель, ні нікого більше!

І раптом ніс та щоки йому знову похололи, але це був холод не страху, а жахливого та невблаганного рішення, від якого серце у грудях стало, мов залізне.

— Так! Це ж негідники, кати, убивці, а Нель у їхніх руках!

— Не вб'єш її! — знову повторив Стась.

Наблизився до них, зупинився і раптом блискавично звів рушницю.

Два постріли, один за одним, пробудили луну в ущелині. Гебр, як мішок із піском, покотився на землю, Хаміс похилився у сідлі, вдаривши закривавленим чолом об кінську шию.

Два бедуїни пронизливо закричали і, зіскочивши з коней, кинулися до Стася. Поворот був недалеко за ними, і коли б вони тікали назад, чого їм Стась бажав у душі, то могли б уникнути смерті. Але їх засліпила лютість і жага помсти. Вирішили, що встигнуть добігти, поки хлопець перезарядить рушницю, і пошматують його ножами. Дурні! Не встигли

пробігти й кілька кроків, як зловісно клацнув затвор, ущелина заgrimіла луною нових пострілів, і обоє попадали на землю та почали кидатись, як риби, витягнуті з води. Тільки один, поранений у поспіху, зробив ще спробу підвестись, але тієї ж миті Саба уп'явся йому іклами в горло.

Настала смертельна тиша.

Її перервав Калі, який упав на коліна і, простягнувши до хлопця руки, закричав ламаною мовою суахілі:

— Бвана кубва! (Пане великий!) Убити лева, убити злих людей, але не вбивати Калі!

Але Стась не звернув уваги на його крики. Хвилину стояв, як закам'янілий, а потім, побачивши поблідле личко Нель та її напівпритомні, сповнені жаху очі, скочив до неї.

— Нель! Не бійся!.. Нель! Ми вільні!..

...

Діти справді були вільні, але загублені у диких безлюдних джунглях, у щелепах "чорного континенту".

Zanim Staś i młody Murzyn podciągali na boki wozu zabitych Arabów i ciężkie cielsko lwa, słońce zniżyło się jeszcze i wkrótce miała zapaść noc.

А Моки Стась і молодий негр повідтягали на бік ущелини вбитих арабів і тяжку тушу лева, сонце зовсім схилилося до заходу, і ось-ось мала настати ніч. Не можна було ночувати по сусідству з трупами і, хоча Калі, вказуючи на забитого звіра, гладив себе по животі та облизуючись, повторював: "Мзурі ніама (добре м'ясо)!", Стась не дав йому зайнятись "ніамою", а наказав ловити коней, які розбіглися від пострілів. Чорний хлопець зробив це дуже спритно. Він не став бігти за кіньми ущелиною, бо вони втікали би все далі, а видряпався нагору і, скорочуючи собі дорогу, перебіг навпростець і опинився ззаду переляканих тварин. У такий спосіб він легко упіймав двох, а двох інших погнав на Стася. Тільки коней Гебра та Хаміса не вдалося знайти, але й так залишалось їх четверо. До того ж був ще осел, нав'ючений наметом і речами. Довговухий у цій трагічній ситуації виявив справді філософський спокій: його знайшли за поворотом, де він ретельно, без поспіху пощипував траву, яка росла на дні ущелини.

Суданські коні назагал звиклі до вигляду диких звірів, але бояться левів, тому їх важко було провести повз скелю, біля якої чорніла калюжа крові. Тварини хропіли, роздували ніздрі та витягали шиї до закривавлених каменів. Але коли осел, трішки постригши вухами, спокійно пройшов, пройшли і вони. Була вже ніч, але маленький караван проїхав ще більше кілометра і зупинився тільки у місці, де ущелина знову розширювалась у малу, подібну до амфітеатру¹ долинку, густо зарослу терниною і кущами колючої мімози.

— Пане, — сказав молодий негр, — Калі розпалити вогонь, великий вогонь!

І, взявши широкий суданський меч, який він зняв з тіла Гебра, почав стинати ним тернину і навіть невеликі деревця. Розпаливши з них вогнище, стинав далі, поки не

¹Амфітеатр (грец.) – давньоримська будівля для видовищ круглої або овальної форми з ареною посередині, навколо якої виступами розташовані місця для глядачів.

зробив запасу, достатнього на цілу ніч. Потім вони зі Стасем встановили наметик Нель під високою стрімкою стіною долини й оточили його півколом широкого та високого колючого плоту, так званої зеріби. Стась знав із описів африканських подорожей, що так мандрівники захищаються від нападу диких звірів. Коні, однак, не могли поміститися за плотом. І тому хлопці, розсідлавши та звільнивши від ноші, тільки спутали коней, щоб вони не дуже віддалились у пошуках трави або води. Меа знайшла воду в недалекій скельній заглибині, що утворювала ніби маленький басейн під кам'яними стінами ущелини. Було її так багато, що вистачило і для коней, і для приготування куріпок, яких уранці настріляв Хаміс. У в'юках, якими, крім намету, був навантажений осел, знайшлося кілька мірок дурри, жменя солі та в'язанка сушених коренів маніоку. Цього вистачило на добрячу вечерю.

Але з їжі скористалися тільки Калі та Меа. Молодий негр, якого Гебр сильно морив голодом, з'їв таку кількість харчів, що їх вистачило б для двох людей. За це він від щирого серця був вдячний своїм новим панам. Тому відразу після вечері упав навколішки перед Стасем і Нель на знак, що хоче до кінця життя залишитися їх невольником. Потім відбив поклони перед рушницею Стася, бажаючи забезпечити собі ласку такого грізного предмета. Склавши всім шану, Калі заявив, що під час сну "великого пана" та бібі¹ вони з Меа будуть по черзі пильнувати, щоб вогонь не згас. Отже, сівши біля вогнища, він почав муркотіти щось на зразок пісеньки, у якій весь час повторювався вислів: "Сімба куфа! Сімба куфа!", що мовою суахілі означає: лев убитий.

Та ні "великому панові", ні маленькій бібі було не до сну. На численні умовляння Стася Нель проковтнула лише маленький шматочок куріпки і кілька зернинок розвареної дурри. Говорила, що їй не хочеться ні їсти, ні спати, а лише пити. Стась перелякався, чи не дістала вона гарячки, та її чоло і рученята були холодні, навіть крижані. Умовив її, щоб зайшла до намету, де приготував для неї постіль, попередньо

¹Бібі (спотворене англ. baby) – дитя

переконавшись, що у траві нема скорпіонів. А сам сів на камені зі штуцером у руках, щоб охороняти її від нападу хижаків, якщо вогонь виявиться недостатнім захистом. Стася охопили незмірна втома та виснаження. У душі хлопець повторював собі: “Я убив Гебра, Хаміса, бедуїнів і лева, тож ми вільні”. Та здавалося, ніби це хтось інший нашіптує йому слова, яких він не розуміє. Відчував тільки, що вони вільні, але водночас сталося щось жахливе, що переповнювало його тривогою і стискало груди, як камінь. Врешті думки почали плутатися. Ще якусь мить він дивився на великих нічних метеликів, що кружляли над вогнем, а потім почав куняти і задрімав. Калі теж дрімав, але щохвилі будився і докидав гілок до вогнища.

Настала глибока і, що рідко буває у тропіках, дуже тиха ніч. Чути було лише тріскотіння палаючих тернин та сичання полум'я, яке півколом кидало відблиски на виступи скель. Місяць не освітлював заглибин ущелини, але вгорі миготіли рої незнайомих зірок. Повітря стало таким холодним, що Стась прокинувся, стріпнув із себе сонне оціпеніння і захвилювався, чи не змерзла Нель. Але відразу заспокоївся, бо згадав, що залишив їй на повсті плед, який Дінах забрала ще з Файюму. Йому спало на думку, що, йдучи щодня від самого Нілу, хоч і непомітно, вгору, вони повинні були піднятися вже досить високо. І що у краї, куди тепер потрапили, малярія не загрожує так, як у річковій низині. Дошкульний нічний холод, здавалося, підтверджував це припущення.

Ця думка додала йому впевненості. Він заглянув до намету, щоб послухати, чи спокійно спить Нель, а потім повернувся до вогнища, сів ближче до вогню і знову почав дрімати, а врешті міцно заснув.

Раптом його розбудило гарчання Саби, який влігся спати біля його ніг. Калі теж стрепенувся, і вони обоє з тривогою приглядалися до британця, який напружився, мов струна, нашорошив вуха і, вдивляючись у пільму, почав нюхати повітря в тій стороні, з якої вони прибули. Шерсть настовбурчилася йому на шиї та хребті, а груди аж грали від повітря, яке він із гарчанням втягав у легені.

Молодий невільник миттю докинув сухих гілок до вогнища.

— Пане, — прошепотів він, — взяти рушницю! Взяти рушницю!

Стась схопив штуцер і вийшов за межу світла, щоб краще бачити тьмяну глибину ущелини. Гарчання Саби змінилося на уривчасте погавкування. Довго нічого не було чути, а потім до вух Калі та Стася долинуло глухе тупотіння, ніби якісь великі звірі бігли до вогню. Цей тупіт відбивався луною від скельних стін і ставав усе гучнішим.

Стась зрозумів, що наближається смертельна небезпека. Але що це могло бути? Може, буйволи, може, якась пара носорогів, що шукають виходу з ущелини? Тоді, якщо звук пострілу їх не злякає, то караван ніщо не врятує, бо ці тварини не менш злі й агресивні, ніж хижакі, не бояться вогню і трощать усе на своєму шляху.

А якщо це якийсь із загонів Смаїна, що знайшов трупи і тепер гониться за вбивцями? Стась уже сам не знав, що краще — швидка смерть чи нова неволя? Йому промайнуло в голові, що коли сам Смаїн буде в загоні, то, може, врятує їх, а коли ні — то дервіші їх або відразу повбивають, або, що ще гірше, замучать жахливими тортурами. “Ах, — подумав хлрпець, — дай Боже, щоб це були звірі, а не люди!”

Тимчасом тупіт наростав і поступово змінився на стукіт копит. Врешті з темряви виринули блискучі очі, роздуті храпи і розвіяні від бігу гриви.

— Коні! — закричав Калі.

І справді, це були коні Гебра та Хаміса. Вони обоє примчали у шаленому бігу, гнані, очевидно, страхом, і, потрапивши в освітлене коло та побачивши своїх спутаних товаришів, здибалися на задніх ногах, потім, хропучи, почали рити копитами землю і врешті завмерли.

Але Стась не опускав рушниці. Він був певен, що слідом за кіньми з темряви з'явиться кудлата голова лева або приплюснутий лоб пантери. Та чекав даремно. Саба за якусь мить перестав винюхувати, а потім крутнувся кілька разів на місці, як звичайно роблять собаки, ліг, скрутився бубликом і заплющив очі. Якщо якийсь хижак, можливо, й

гнався за кінями, то, почувши дим та побачивши відблиски вогню на скелях, припинив погоню.

— Щось їх, одначе, сильно налякало, — сказав Стась до Калі, — коли не побоялися пробігти повз трупи людей і лева.

— Пане, — відповів хлопець, — Калі знати, що сталось. Багато, багато гієн і шакалів зійти до яру та йти до трупів. Коні від них утікати, але гієни їх не гонити, бо вони їсти Гебра і тих інших...

— Можливо. Але ти зараз іди розсідлай коней, забери з них вантаж і принеси його сюди. І не бійся, рушниця тебе захистить!

— Калі не боятись, — відповів негр.

Розсунувши трохи тернини біля самої скелі, він вийшов за зерібу. У цей час із намету визирнула Нель.

— Стасю, що трапилось? — запитала дівчинка.

— Нічого. Прибігли ті, інші коні. Їх тупіт тебе розбудив?

— Я прокинулась ще перед тим і навіть хотіла вийти з намету, але...

— Що але?

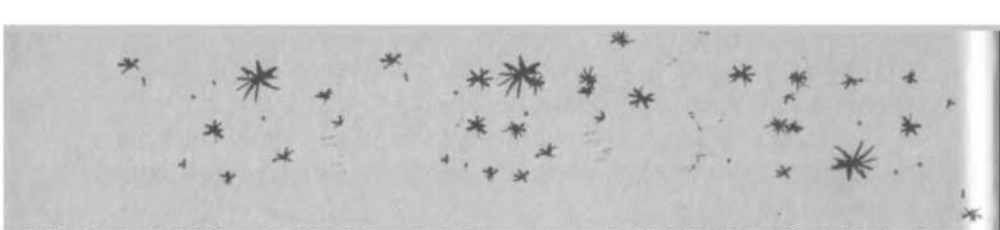
— Я думала, може, ти розгніваєшся...

— Я? На тебе?

Дівчинка підвела очі та якось дивно глянула на нього, так, як ніколи не дивилась раніше. На обличчі Стася з'явився великий подив, бо в її словах і погляді він прочитав виразний страх.

“Вона мене боїться”, — подумалося йому.

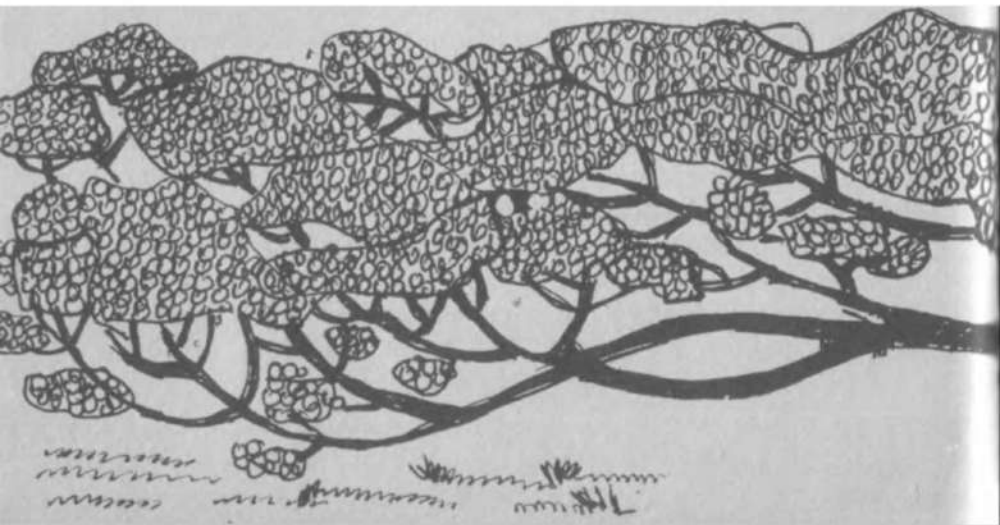
І в першу мить відчув навіть якесь задоволення. Його тішила думка, що після такого вчинку навіть Нель вважає його не тільки цілком дорослою людиною, а й грізним воїном, який навіює страх. Але тривало це коротко. Недоля розвинула в ньому спостережливість і дар вникати у поведінку інших. Він зрозумів, що в неспокійних очах дівчинки, крім страху, таїться ще й ніби відраза до тої пролитої крові й того жаху, свідком яких вона стала. Він раптом згадав, як хвилю тому Нель раптом забрала руку, якою хотіла погладити Сабу, що задушив одного з бедуїнів. Так! Адже Стась сам відчував

тягар у грудях. Одна справа читати у Порт-Саїді про траперів¹, які десятками убивають червоношкірих індіанців, і зовсім інша — особисто скоїти це та бачити, як хвилину тому живі люди хриплять і борсаються в калюжі крові. Так! Серце Нель сповнене не тільки страхом, але й відразую, яка залишиться в ньому назавжди. “Буде мене боятися, — подумав Стась, — і у глибині серця завжди буде мати мені це за зле. Ось плата за все, що я для неї зробив”.

При цій думці велика гіркота оповила його душу, бо він усвідомив, що якби не Нель, то вже давно або загинув би, або втік. Адже задля неї він витерпів усе, що довелося витерпіти, а нагородою за всі муки і недоїдання стало тільки те, що зараз його улюблена мала сестричка дивиться на нього не з колишньою довірою, а з якимось здивованим страхом. Стась раптом відчув себе нещасним. Уперше в житті він зрозумів,

¹Трапери (англ.) — мисливці на пушного звіра у лісах Північної Америки

що таке скорбота. Сльози мимоволі навернулися йому на очі, і якби не те, що “грізному воїнові” ніяк не годилося плакати, може, так і зробив би. Але він переміг себе і звернувся до дівчинки...

— Ти боїшся, Нель?

А вона тихенько відповіла:

— Яюсь так... страшно!

Стась наказав Калі принести попони з-під сидел і, накривши однією з них камінь, на якому перед тим дрімав, розстелив другу на землі.

— Сядь тут біля мене коло вогню... Правда, яка холодна ніч? Якщо сон тебе зморить, притулися до мене головою і засни.

Але Нель повторила:

— Яюсь так страшно!..

Стась старанно обгорнув її пледом, і якийсь час вони сиділи мовчки притулившись, освітлені рожевим блиском, що вигравав на скелях і миготів у кристалах кварцу, якими були всіяні кам'яні злами.

За зерібою чути було порскання коней та хрумкотіння трави на їх зубах.

— Слухай, Нель, — озвався Стась, — я мусив це зробити... Гебр погрожував убити нас, якщо лев не зупиниться на Калі і буде їх далі наздоганяти. Чула? Подумай, він погрожував цим не тільки мені, а й тобі. І зробив би це! Скажу тобі щиро, якби не ця погроза, я, хоч давно про це думав, не стріляв би у них. Думаю, що не зміг би... Але він перебрав міру. Ти бачила, як жахливо він знущався з Калі. А Хаміс? Як він нас підступно зрадив. А знаєш, що сталося б, коли б вони не знайшли Смаїна? Гебр почав би так само знущатися над нами... над тобою. Страшно подумати, що він бив би тебе корбачем і замучив би нас обох, а після нашої смерті повернувся б до Фашоди і сказав, що ми повмирали від малярії. Я, Нель, не з жорстокості так зробив, а тому, що мусив тебе врятувати... Тільки про тебе думав...

І у його голосі забриніла туга, яка переповнювала серце. Нель, видно, це зрозуміла, бо міцніше до нього пригорнулась. А він, опанувавши хвилювання, продовжував:

— Я ж не змінився і буду, як і досі, оберігати тебе й опікуватися тобою. Поки вони жили, не було жодної надії на порятунок. Тепер ми можемо тікати до Абіссинії. Абіссинці чорні та дикі, але християни і вороги дервішів. Аби ти була здорова, то нам це вдасться, бо до Абіссинії недалеко. А якби й не вдалося, і ми потрапили б до рук Смаїна, то не думай, що він буде мститися нам. Він ніколи в житті не бачив ні Гебра, ні бедуїнів, а знав тільки Хаміса, та що йому Хаміс! Ми можемо йому й не казати, що Хаміс був із нами. Якщо ми проб'ємося до Абіссинії, то будемо врятовані, а якщо ні, то гірше нам не буде, бо таких негідників, мабуть, більше немає на світі. Не бійся мене, Нель.

І щоб пробудити довіру та підбадьорити її, він почав гладити Нель по русявій голівці. Дівчинка слухала, несміливо підвівши на нього очі. Видно було, що хоче щось сказати,

але побоюється та вагається. Нарешті запитала, опустивши голівку так, що волосся цілком закрило їй обличчя, тихим і трохи тремтячим голосом:

- Стасю...
- Що, дорогенька?
- А вони сюди не прийдуть?
- Хто? — здивувався Стась.
- Ті... вбиті?
- Що ти кажеш, Нель?
- Боюсь! Боюсь!

І її поблідлі уста затремтіли.

Запало мовчання. Стась, звичайно, не вірив, що вбиті можуть ожити, але була глибока ніч, а трупи лежали недалеко, тож відчув дивний неспокій, від якого аж пересмикнув плечима.

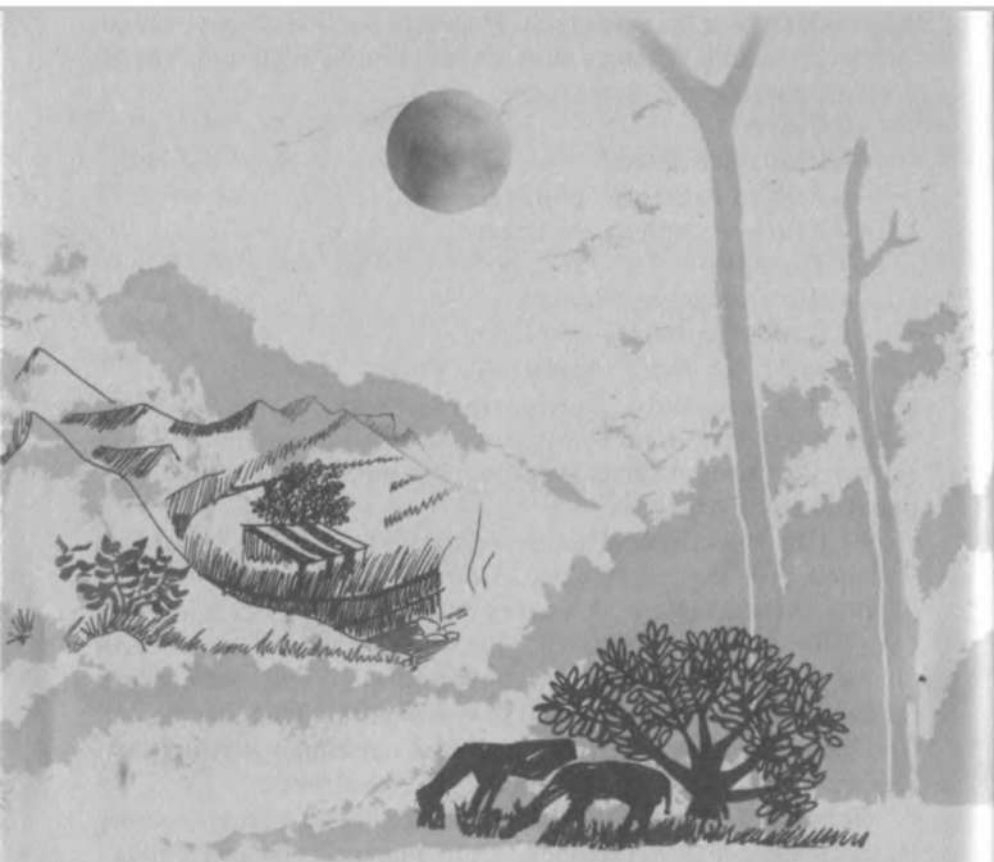
— Що ти кажеш, Нель? — повторив він. — Це Дінах навчила тебе боятися духів... Померлі не...

Він не встиг скінчити, бо в ту мить сталося щось жахливе. Серед нічної тиші у глибокій ущелині, зі сторони, де лежали трупи, розлігся якийсь нелюдський страшний регіт. Його пронизливі, роздираючі душу звуки, в яких вчувалися відчай і радість, жорстокість і біль, плач і насмішка, нагадували спазматичний сміх божевільних або приречених.

Нель закричала та щосили обняла Стася за шию. А йому волосся на голові наїжилося. Саба зірвався на ноги і почав гарчати. Тільки Калі, який лежав неподалік, спокійно підвів голову і майже весело сказав:

— Це гієни сміються з Гебра і лева.

XXIII

Wielkie wypadki poprzedniego dnia i wrażenia nocne tak wymęczyły Stasia i Nel, że gdy wreszcie zmrzył ich sen, zasnęli oboje kamiennym snem i dziewczynka dopiero koło południa ukazała się przed namiotem.

Події попереднього дня та нічні переживання так втомили Стася і Нель, що врешті їх зморив сон і вони заснули, як вбиті. Дівчинка тільки близько полудня з'явилася біля намету. Стась зірвався з повсті, розстеленої біля вогнища, трохи раніше. Чекаючи на товаришку, він звелів Калі зайнятися сніданком, який через пізню годину можна було вважати й обідом.

Ясне денне світло розвіяло нічні страхи. Обое прокинулися не тільки відпочилими, але й бадьорими. Нель виглядала краще та почувалася міцнішою, а оскільки всі хотіли відїхати якомога далі від місця, де лежали постріляні суданці, то відразу після сніданку посідали на коней і рушили в дорогу.

В цю пору дня всі, хто подорожує по Африці, затримуються на полуденний відпочинок, і навіть каравани, що складаються з негрів, шукають криївки під кронами великих дерев. Настають так звані "білі години", пора спеки і мовчання, коли сонце пече немилосердно, ніби приміряючись із висоти, кого б убити. Звірі тоді ховаються у найглибшу гущавину, птахи перестають співати, а комахи — дзижчати; вся природа стихає і затаюється, ніби рятуючись від ока злого божества. Але вони їхали ущелиною, одна стіна якої кидала глибоку тінь, тож могли рухатися, не відчуваючи спеки. Стась не хотів покидати ущелину, бо на відкритих місцях їх могли помітити люди Смаїна. Та й воду знайти у скельних западинах було легше, ніж у савані, де вона або всякла, або випарувала.

Дорога весь час, хоч і непомітно, йшла вгору. На скельних стінах де-не-де було видно жовті відклади сірки. Вода у щілинах теж просякла її запахом, що неприємно нагадувало дітям Омдурман і дервішів, які намащували чуприни сумішшю жиру та сірчаного порошку. В інших місцях чути було дух

мускусних¹ котів, а там, де з високих уступів спадали аж на дно ущелини пишні гірлянди ліан, повітря було насичене п'янким запахом ванілі. Малі мандрівники охоче зупинялись у тіні цих завіс, прикрашених пурпуровими та бузковими квітами, які, крім прохолоди, давали ще й їжу коням.

Звірів не було видно, тільки де-не-де на зламах скель сиділи групки мавп, подібних до фантастичних поганських божків, якими в Індії прикрашають фронтони святинь. Великі гривасті самці шкірили до Саби зуби, на знак здивування і гніву витягали трубкою мордочки, підскакували, кліпали очима і чухали собі боки. Але Саба, вже звиклий до їх постійної присутності, мало звертав уваги на ці погрози.

Їхали жваво. Радість здобутої волі витіснила з душі Стась відіння, які душили його вночі. Голова була зайнята тепер тільки думками, що робити далі, як вивести Нель із околиць, у яких їм загрожувала нова неволя в дєрвішів, як відшукати дорогу через джунглі, щоб не померти з голоду та спраги і, врешті, куди йти? Ще Хатім казав йому, що від Фашоди до абіссинського кордону по прямій буде не більше п'яти днів шляху, тобто близько ста англійських миль. Оскільки від їх виїзду з Фашоди минуло майже два тижні, то вони, ясна річ, не йшли тією найкоротшою дорогою, а у пошуках Смаїна дуже відхилилися на південь. Стась пригадав собі, що шостого дня подорожі вони переправилися через річку, яка не була Нілом, а потім, поки край не почав підвищуватись, минули якісь великі болота. У школі, в Порт-Саїді, дуже детально викладали географію Африки, і Стась запам'ятав назву Баллор. Вона означала розливи мало званої річки Соббат, яка впадала до Нілу. Хлопець не був певен, що вони минули саме ці розливи, але припускав, що так. Йому спало на думку, що Смаїн, бажаючи наловити невільників, не міг рухатися прямо на схід від Фашоди, бо там край був цілком безлюдним через набіги дєрвішів та віспу. Тому він мусив звернути на південь, в

¹Мускус – пахуча речовина рослинного або тваринного походження. Тваринний мускус – продукт мускусних залоз деяких тварин. Використовується у парфумерії.

околиці, до яких ще не навідувалися магдисти. Стась дійшов висновку, що вони йдуть слідами Смаїна, і ця думка у першу мить його дуже злякала. Він почав замислюватися, чи не покинути ущелину, яка все виразніше повертала на південь, і піти просто на схід. Але потім відмовився від цього задуму. Навпаки, йти шляхом банди Смаїна на відстані двох-трьох днів дороги йому видалося найбезпечнішим. Адже цілком неймовірно, щоб Смаїн із людським товаром повертався тим самим окружним шляхом, а не пішов навпростець до Нілу. Також Стась розумів, що до Абіссинії можна пробитися тільки з півдня, де ця країна межує з дикими джунглями, а не через східний кордон, який пильно стережуть магдисти.

Обміркувавши все, Стась вирішив якнайдалі заглибитись у південну сторону. Там, правда, можна було натрапити на негрів — або місцевих, або тих, що втекли з берегів Білого Нілу. Але, вибираючи з двох бід, Стась волів мати справу з неграми, ніж із магдистами. При цьому він розраховував на допомогу Калі та Меа. Досить було глянути на молоду негритьянку, щоб здогадатися про її походження з племен Дінка або Шиллук. У неї були дуже довгі та тонкі ноги, якими відзначаються жителі цих племен, що живуть по берегах Нілу і блукають, як журавлі або лелеки, його розливами. Калі ж, хоча під владою Гебра і став схожим на скелет, мав зовсім іншу будову тіла. Він був кремезний, з міцними руками та з коротшими, ніж у Меа, ногами. Він майже зовсім не говорив арабською і дуже погано володів мовою суахілі, якою розмовляє практично вся Східна та Центральна Африка. Можна було припустити, що молодий негр походив із якихось дуже віддалених країв. Стась вирішив з'ясувати з яких саме.

— Калі, як зветься твій народ? — запитав він.

— Ва-гіма.

— А це великий народ?

— Великий, він воює зі злими Самбуру і забирає у них худобу.

— А де лежить твоя оселя?

— Далеко! Далеко! Калі не знати де.

— У такому краї, як цей?

— Ні. Там є велика вода і гори.

— Як ви називаєте ту воду?

— Називаємо її “Темна Вода”.

Стась подумав, що хлопець може походити з околиць Альберт-Ньяса¹ (озера Альберт), яке досі перебувало у руках Еміна-паші, тому питав далі.

— А чи живе там білий вождь, у якого є човни, що димлять, і велике військо?

— Ні. Старі люди говорити, що бачити білих людей (Калі розчепірів пальці) раз, два, три!.. Так. Було три у довгих білих сукнях. Шукати ікла... Калі їх не бачив, бо ще не був на світі, але батько Калі їх приймати і дати їм багато ікла.

— А хто твій батько?

— Король Ва-гіма.

Стасеві трохи полестило, що його слуга — королевич.

— А ти хотів би побачити батька?

— Калі хотіти побачити матір.

— А що б ти зробив, якби ми зустріли Ва-гіма, і що б зробили вони?

— Ва-гіма впасти лицем до землі перед Калі.

† — Тож відведи нас до них, тоді ти залишишся з ними і будеш панувати після батька, а ми підемо далі до океану.

— Калі їх не знайти і не залишитись, бо Калі любити великого пана та дочку місяця.

Стась весело звернувся до товаришки:

— Нель, ти тепер дочка місяця!

Але, глянувши на неї, раптом засмутився. Йому спало на думку, що змучена дівчинка зі своїм блідим і прозорим личком дійсно більше нагадує місячну, ніж земну істоту.

Молодий негр замовк на хвилю, а потім повторив:

¹Альберт-Ньяса (Суахілі: Ньясо – велика вода) – озеро Альберт, Альберт-Едуард-Ньяса – озеро Едуард, Вікторія-Ньяса – озеро Вікторія – великі африканські озера в Конго, Уганді, Танзанії та на кордоні цих країн. Входять у систему витоків Білого Нілу.

— Калі любити бвана кубва, бо бвана кубва вбити Гебра, а не Калі, а Калі дати багато їсти.

І почав гладити себе по грудях, повторюючи з явним задоволенням:

— Багато м'яса, багато м'яса!

Стась спробував ще довідатись, як хлопець потрапив у неволю до дєрвішів, але виявилось, що з тієї ночі, коли його схопили біля викопаної для зебр пастки, він пройшов через стільки рук, що встановити, через які країни і яким шляхом потрапив аж до Фашоди, було неможливо. Стась зацікавило те, що він сказав про “Темну Воду”. Якби Калі походив з околиць Альберт-Ньяса, Альберт-Едуард-Ньяса або Вікторія-Ньяса, на берегах яких розташовані країни Уніоро та Уганда, то, безумовно, чув би щось про Еміна-пашу, про його війська та пароплави, які викликали страх і подив у негрів. Танганьїка¹ лежала задалеко, і залишалось припустити, що народ Калі живе десь ближче. Тому зустріч із людьми Вагіма була цілком можливою.

Через кілька годин їзди сонце почало сідати. Спека значно спала. Караван натрапив на широку долину, у якій була вода і росло кільканадцять диких фігових² дерев, тож зупинилися, щоб дати відпочити коням і попоїсти.

Скельні стіни у цьому місці були нижчі, і Стась наказав Калі вилізти на гору та роздивитися, чи в околиці не видно диму. Калі виконав наказ і миттю видерся на скельний виступ. Озирнувшись на всі боки, він з'їхав униз по товстій ліані та заявив, що диму нема, зате є ніама. Йшлося звичайно, не про куріпок, а про якусь більшу дичину. Хлопець показав на рушницю Стась, а потім приклав пальці до голови на знак, що це рогата худоба.

¹Танганьїка – колишня назва африканської держави Танзанія, розташованої на південно-східному узбережжі Африки. До складу Танзанії входить острів Занзібар, який лежить в Індійському океані

²Фігове дерево, смоківниця, інжир – плодове субтропічне дерево. Поширене в Африці, Середземномор'ї, Малій Азії. Плоди інжиру дуже смачні та мають лікувальні властивості.

Стась теж видряпався нагору й обережно визирнув за край ущелини. Ніщо не заслоняло виду, бо старі високі джунглі згоріли, а нові тільки почали пускати пагони з почорнілої землі та встигли вирости лише на кілька сантиметрів. Куди не кинеш оком, скрізь по савані росли рідко розкидані великі дерева з обгорілими стовбурами. В тіні одного з них паслося стадо антилоп гну¹, подібних за формою тіла до коня, а за формою голови — до буйвола. Сонце, проникаючи крізь листя баобабу², кидало рухливі світлі плями на їхні рудуваті тулуби. Їх було дев'ять. Відстань не перевищувала ста кроків, але вітер віяв від тварин, тож паслися спокійно, не підозрюючи небезпеки. Стась, бажаючи забезпечити караван м'ясом, вистрелив по найближчій антилопі, і вона, ніби вражена громом, упала на землю. Решта стада зірвалася з місця, а разом з ними і великий буйвіл, якого хлопець не помітив, бо той лежав за каменем. Стась не з потреби, а з мисливського азарту, вибравши мить, коли буйвіл трохи повернувся до нього боком, послав кулю і йому. Тварина захиталася після пострілу, але, поки мисливець міняв набої, побігла далі, волочачи задом, і зникла у нерівностях савани.

Ще не встиг розвіятися дим, як Калі вже сидів на поваленій антилопі та мечем Гебра розтинав їй черево. Стась підійшов ближче, щоб оглянути впольовану тварину, а молодий негр простягнув йому закривавленими руками ще парууючу печінку антилопи.

— Навіщо ти мені це даєш? — здивовано запитав білий хлопець.

— Мзурі, мзурі! Бвана кубва їсти зараз.

— З'їж сам! — відповів обурений такою пропозицією Стась.

Калі не примусив двічі себе просити і тут же почав дерти зубами сирі шматки. Побачивши, що Стась дивиться на нього

¹ Антилопа гну — рід африканських антилоп. Довжина — до 3 м, висота у холці — до 1,3 м, морда широка, роги короткі, загнуті назад. Є об'єктом полювання.

² Баобаб — величезне африканське листяне дерево (близько 25 м діаметром), живе кілька тисяч років. Характерне для саван Африки.

з огидою, він не переставав, ковтаючи печінку, повторювати: “Мзурі! Мзурі!”

Чорний хлопець з’їв таким чином мало не півпечінки, а потім заходився білувати антилопу. Робив він це швидко і вправно, так що скоро шкіра була стягнута, а м’ясо відділене від хребта. Стась, здивований тим, що Саба не асистував при цій роботі, свиснув пса, щоб запросити його на мисливський бенкет з передніх частин тварини.

Але Саба не з’явився, зате нахилений над антилопою Калі підвів голову і сказав:

— Великий пес полетіти за буйволом.

— Ти бачив? — стурбовано запитав Стась.

— Калі бачити.

Сказавши це, заклав полядвицю антилопи на голову, а шинки на плечі та попрямував до ущелини. Стась ще почекав, кілька разів свиснув, але побачивши, що все даремно, рушив за ним. В ущелині Меа займалася стинанням тернини для зеріби, а Нель, скубаючи малими пальчиками куріпку, запитала:

— Ти на Сабу свистів? Він побіг за вами.

— Саба погнався за буйволом, якого я поранив, а це мене дуже хвилює, — відповів Стась. — То дуже злі тварини і такі сильні, що навіть лев боїться на них нападати. Сабі може бути непереливки, коли вступить у боротьбу з таким супротивником.

Нель дуже занепокоїлася, почувши це, і сказала, що не піде спати, поки Саба не повернеться.

Стась, зрозумів її неспокій і розгнівався на себе за те, що розповів про небезпеку, яка може загрожувати псові, та почав дівчинку втішати.

— Я пішов би за ними з рушницею, — сказав він, — але вони вже, напевно, далеко, а ніч ось-ось настане і слідів не буде видно. Буйвіл тяжко поранений, і, мабуть, упаде. В усякому разі, втрата крові так його ослабить, що, як навіть кинеться на Сабу, то Саба зуміє втекти. Так! Може, повернеться аж уночі, але повернеться обов’язково.

Промовляючи це, він не дуже вірив власним словам, бо читав колись про надзвичайну мстивість африканського буйвола. Той, навіть тяжко поранений, оббігає колом, залягає на стежці, якою повертається мисливець, а потім його несподівано атакує, підхоплює на роги і підкидає вгору. Із Сабою могло статися те саме, не кажучи вже про інші небезпеки, які загрожували йому вночі на зворотній дорозі.

Отож, скоро настала ніч. Калі та Меа влаштували зерібу, розпалили вогонь і заходилися біля вечері. Саба не повертався.

Нель турбувалася все більше і врешті почала плакати. Стась ледве вмовив її лягти спати, пообіцявши, що буде чекати на Сабу, а як тільки розвидниться, сам піде його шукати і приведе до неї. Нель, щоправда, пішла до намету, але щохвили вистромляла з нього голівку, питаючи, чи пес не повернувся. Сон зморив її тільки близько півночі, коли Меа вийшла, щоб змінити Калі, який пильнував вогонь.

— Чому дочка місяця плакати? — запитав Стась молодий негр, коли вони обоє полягали спати на кінських пополах.

— Шкодує за Сабою, якого, напевно, вбив буйвіл.

— А може, і не вбив, — сказав хлопець.

Він замовк, а Стась міцно заснув. Було ще темно, коли прокинувся від надокучливого холоду. Вогонь пригас. Меа, яка мала його пильнувати, задрімала і перестала з якогось часу підкидати галузки на тліюче вугілля.

Повсть, на якій спав Калі, була порожня. Стась сам докинув палива до вогнища, потім торкнув негритьянку і спитав:

— Де Калі?

Вона якусь хвилину сонно дивилася на нього, а потім, отямившись, сказала:

— Калі взяв меч Гебра і пішов за зерібу. Я думала, він хоче настигати тернин, а він взагалі не повернувся.

— Давно пішов?

— Давно.

Стась деякий час чекав, а потім, оскільки негр не з'явився, мимоволі запитав себе:

— Утік?

І серце Стася стисло неприємне почуття, яке викликає людська невдячність. Адже він заступався за Калі та боронив його, коли Гебр із нього знущався, а потім, зрештою, врятував йому життя. Нель була завжди доброю до нього і плакала над його стражданнями, а обоє вони поводитися з ним якнайкраще. А він утік? Сам же сказав, що не знає, де лежать оселі Ва-гіма і не зуміє до них потрапити, а одначе втік! Стась знову пригадав книжки про африканські подорожі, прочитані ним у Порт-Саїді, в яких мандрівники розповідали про безглузді витівки негрів, які кидають вантажі й утікають навіть тоді, коли втеча загрожує їм явною смертю. Звичайно, і Калі, маючи зі зброї тільки суданський меч Гебра, помре з голоду або, якщо знову не потрапить у неволю до деревішів, стане жертвою диких звірів.

— Ах! Невдячний і дурень!

Потім Стась подумав, що подорож без Калі стане тепер клопітнішою, а праця — важчою. Поїти коней, спутувати їх на ніч, розкладати намет, будувати зерібу, пильнувати, щоб у дорозі не погубилися запаси та в'юки з речами, обдирати і ділити вбиту дичину, — усе, за відсутності молодого негра, лягало тепер на його плечі. А хлопець зізнавався собі в душі, що про деякі речі, як-от білування дичини, він не мав і найменшого поняття.

“ Ну, що ж! — сказав він собі. — Треба!”

Тим часом сонце визирнуло з-за обрію і, як це завжди буває у тропіках, миттєво настав день. Трохи пізніше під наметом почала хлюпати вода, яку Меа приготувала панночці для вмивання ще з ночі. Отже, Нель встала й одягається. Скоро вона з'явилася вже одягнена, але з гребінцем у руках і зі скуйовдженим волоссям.

— А Саба? — запитала вона.

— Нема його досі.

Губи дівчинки відразу почали тремтіти.

— Ти ж казав, що підеш його пошукати.

— Не можу.

— Чому, Стасю?

— Бо не могу залишити тебе в ущелині тільки з Меа.

— А Калі?

— Калі нема.

І замовк, сам не знаючи, чи може сказати їй усю правду. Але оскільки такої справи все одно не вдалося би затаїти, він вирішив, що краще повідомити її одразу.

— Калі забрав меч Гебра, — сказав він, — і вночі пішов невідомо куди. Хтозна, чи не втік. Негри часто так роблять, навіть на власну згубу. Мені його жаль. Та може він ще зрозуміє, що зробив дурницю, і...

Тут його слова перервав радісний гавкіт Саби, який заповнив усю долину. Нель кинула гребінець на землю і хотіла бігти назустріч псові, але її затримали тернини зеріби. Стась почав швидко розкидати колючі гілки, та не встиг він цього зробити, як з'явився Саба, а за ним і Калі, весь мокрий від роси, як від сильного дощу.

Шалена радість охопила обох дітей. Коли Калі, ледве переводячи подих від втоми, опинився по цей бік зеріби, Нель закинула свої білі рученята на чорну шию і з усієї сили обняла молодого негра.

† — Калі не хотіти бачити, як бібі плакати, тож Калі знайти пса.

— Добрий Калі! — вигукнув Стась, плескаючи його по плечу. — А ти не боявся зустріти вночі лева або пантеру?

— Калі боятись, але Калі піти, — відповів хлопець.

Ці слова ще більше прив'язали до нього серця дітей. Стась на прохання Нель добув із в'юка разочок скляного намиста, подарованого їм перед від'їздом з Омдурману греком Каліопулі, і гарно оздобив ним шию Калі. Зраділий подарункові негр гордо подивився на Меа і сказав:

— Меа не мати намиста, а Калі мати, бо Калі "великий світ".

Так була нагороджена відданість чорного хлопця. Зате Саба дістав сувору догану. Вдруге від часу служби у Нель він довідався, що є абсолютно гидким і, якщо ще раз так

вчинить, то його, як мале шеня, будуть водити на прив'язі. Він вислухав це, двозначно метляючи хвостом. Нель, щоправда, твердила, що по очах пса було видно, як йому соромно, і що він геть увесь почервонів, та тільки шерсть на морді не дала цього побачити!

Потім був сніданок, що складався з відбірних диких фіг і філе гну. Калі розповідав про свої нічні пригоди, а Стась перекладав їх для Нель, яка не знала мови суахілі, англійською.

Як виявилось, буйвіл утік далеко. Калі тяжко було знайти слід, бо ніч видалася безмісячна. На щастя, за день до того випав дощ, земля ще не затверділа, і ратиці тварини вибили в ній помітні заглибини. Калі шукав їх пальцями ніг, і йти йому довелося довго. Буйвіл врешті упав і мусив сконати, бо жодних слідів його боротьби із Сабою не було помітно. Коли Калі знайшов їх обох, Саба вже встиг зжерти більшу частину передньої лопатки, і, хоч не міг більше їсти, не допускав до м'яса двох гієн і кількох шакалів, які мусили терпляче чекати, поки сильніший хижак закінчить бенкет і піде геть.

Хлопець скаржився, що пес гарчав і на нього, але він пригрозив йому гнівом “великого пана” і бібі, вхопив за нашійник, відтягнув від буйвола та відпустив тільки в ущелині.

На цьому оповідання Калі закінчилось, і всі в доброму гуморі посідали на коней та рушили в дорогу. І тільки Меа, досі тиха та покірنا, із заздрістю поглядала на намисто молодого негра та нашійник Саби й зі смутком у душі думала:

“Вони обоє — “великий світ”, а в мене є лише мідна обручка на одній нозі”.

XXIV

Przez następne trzy dni jechali wciąż wawozem i zawsze w górę. Dni były przeważnie upalne, noce na przemian chłodne albo parne. Zbliżała się pora dżdży-
sta.

Наступні три дні вони весь час їхали ущелиною вгору. Дні були переважно спекотні, а ночі поперемінно — то холодні, то паркі. Наближався сезон дощів. Із-за обрію де-не-де висувалися хмари, білі, як молоко, але масивні та кудлаті. По боках вдалині вже видно було смуги дощу і далекі веселки. Вранці третього дня одна з таких хмар луснула над ними, як бочка, скропивши караван теплим і густим, але, на щастя, короткотривалим дощем. Потім погода знову стала гарною, і вони могли їхати далі. Куріпки з'явилися знову в такій кількості, що Стась стріляв по них, не злязачи з коня. Таким чином убив п'ятьох, а цього, враховуючи навіть Сабу, вистачало, щоб добре підкріпитися. Подорож на свіжому повітрі була неважкою, а достаток дичини та води усували загрозу голоду і спраги. Взагалі їм велося краще, ніж могли сподіватися. Стася не полишав добрий настрій, тож їхав поруч із дівчинкою, весело з нею розмовляючи, а часом навіть жартуючи.

— Знаєш що, Нель, — сказав він, коли маленький караван на хвилю зупинився під великим хлібним деревом¹, з якого Калі та Меа зрізували подібні на величезні дині плоди, — часом мені здається, ніби я мандрівний лицар.

— А що таке мандрівний лицар? — запитала Нель, повертаючи до нього свою гарну голівку.

— Давно-давно, у середні віки, були такі лицарі, які їздили по світу і шукали пригод. Боролися з велетнями та драконами, і, знаєш, у кожного була дама, якою він опікувався і яку захищав.

— То я — така дама?

¹Хлібне дерево — назва деревних рослин родини шовковицевих. Дико ростуть в Африці, Індокитаї, на островах Тихого та Індійського океанів. Плоди містять крохмаль, цукор, жирну олію, вітаміни. Вживаються в їжу.

Стась секунду подумав і відповів:

— Ні. Ти для цього замала. Ті всі були дорослими.

І навіть на хвилю не спало йому на думку, що, може, жоден із мандрівних лицарів не зробив стільки для своєї дами, скільки він для цієї малої сестрички. Просто все зроблене ним здавалося йому само собою зрозумілим.

Але Нель відчула себе скривдженою його словами, тож ображено мовила:

— А одного разу в пустелі ти сказав, що я вчинила, як тринадцятирічна особа. Ага!

— Ну, це раз. А так тобі — вісім.

— А за десять років буде вісімнадцять!

— Теж мені! Я буду мати вже двадцять чотири! У такому віці чоловік не думає ні про яких дам, бо має інші справи.

— А що ти будеш робити?

— Буду інженером або моряком, або, якщо у Польщі буде війна, поїду воювати, як мій батько.

Вона неспокійно перепитала:

— Але повернешся до Порт-Саїду?

— Спочатку ми обое мусимо туди потрапити.

— До татка! — відповіла дівчинка.

Її очі сповнилися смутком і тугою. На щастя, до вершників підлетіла зграя прегарних папуг, сірих, з рожевими голівками та рожевим підбиттям крил. Діти забули про розмову і почали захоплено спостерігати за їх польотом. Зграйка описала коло над групою еуфорбій і сіла неподалік на сикоморі¹, в гілках якого відразу ж почалися гомінливі розмови та суперечки.

— Це папуги, яких найлегше навчити говорити, — сказав Стась. — Коли затримаємося десь надовше, я спробую таку спіймати.

— О Стасю! Дякую! — радісно відповіла Нель. — Я назву її Дейзі...

Тим часом Меа та Калі, назрізавши плодів з хлібного дерева, навантажили ними коней, і маленький караван

¹Сикомор – дерево родини фігових (інжирів) Плоди їстівні, трохи дрібніші від фіг.

рушив далі. Пополудні, однак, почало хмаритись, і хвилями промчали короткі дощі, наповнюючи водою всі щілини та заглибини ґрунту. Калі передбачав велику зливу, тож Стась вирішив, що ущелина, яка у цьому місці знову дуже звужувалася, не буде безпечним місцем для нічлігу, бо може перетворитися на потік. Тому прийняв рішення ночувати нагорі. Це дуже втішило Нель, особливо коли посланий у розвідку Калі заявив, що поблизу є лісок із різних дерев, а серед них повно мавпочок, не таких огидних, як павіани, яких досі зустрічали.

Знайшовши місце, де скельні стіни були нижчі та плавно розходилися, хлопці вивели нагору коней, і, поки не стемніло, облаштували місце для ночівлі. Навет Нель встановили на високому і сухому місці під великим термітником, який цілком перекривав доступ до намету з одного боку та давав змогу оточити його з інших боків зерібою.

Недалеко височіло могутнє дерево з широкою кроною, яка могла дати хороший захист від дощу. Перед зерібою росли поодинокі групи дерев, а далі простягалася переплетена ліанами лісова гущавина, над якою височіли крони дивовижних пальм, схожих на велетенське віяло або розпущений хвіст павича. Стась довідався від Калі, що перед другим сезоном дощів, тобто восени, ночувати під цими пальмами небезпечно, бо їх великі плоди несподівано обриваються і, падаючи зі значної висоти, можуть убити не лише людину, а й коня. Тепер, однак, плоди пальм були тільки у зав'язі, і здалеку, поки сонце не зайшло, в їх кронах було видно групи малих мавпочок, що у веселих підскоках наздоганяли одна одну.

Стась із Калі приготували великий запас дров, щоб вистачило на цілу ніч. А оскільки часом здіймалися сильні пориви гарячого вітру, то зміцнили зерібу кілками, які молодий негр позагострював мечем Гебра та повтикав у землю. Ця обережність не була зайвою, бо сильний вітер міг порозкидати колючі гілки зеріби й відкрити доступ хижакам.

Однак відразу після заходу сонця вітер ущух, зате повітря стало парке і важке. Проміж хмар спочатку де-не-де просвічували зірки, а потім настала така чорна ніч, що за крок нічого не було видно. Малі мандрівники згуртувалися біля вогню, прислухаючись до вереску мавп, які у ближньому лісі вчинили справжній ярмарок. Вторували їм скиглення шакалів і якісь інші незнані голоси, в яких відчувався неспокій та страх перед тим, що під завісою темряви загрожує у джунглях кожній живій істоті.

Раптом зробилося тихо, хоч маком сій, бо у тьмяних глибинах розляглося ричання лева.

Коні, що паслися неподалік серед молодих джунглів, почали бігти до світла, підкидаючи сплутані передні ноги. Завжди бойовий Саба наїжачив шерсть і з підібганим хвостом почав тулитися до людей, шукаючи, видно, в них захисту.

Ричання розляглося знову, ніби з-під землі, глибоке, тяжке, наче звір із зусиллям видобував його зі своїх могутніх грудей. Воно йшло низько над землею, то підсилюючись, то затихаючи, переходячи іноді у глухий, страшенно похмурий зойк.

— Калі, докинь до вогню! — обізвався Стась.

Негр зробив це так поспішно, що вогнище спочатку вибухнуло снопами іскор, а потім стрельнуло вгору високим полум'ям.

— Стасю, лев на нас не нападе? Правда? — прошепотіла Нель, хапаючи хлопця за рукав.

— Ні. Не нападе. Дивись, яка зеріба висока.

Кажучи це, він дійсно вірив, що небезпека їм не загрожує, але боявся, що коні, які все ближче тулилися до огорожі, можуть її повалити.

Тим часом ричання знову озвалося громом, від якого принишкли всі живі істоти, а в людей нерви затремтіли, як від звуків артилерійських пострілів.

Стась кинув швидкий погляд на Нель і, побачивши, що в неї тремтить підборіддя, і стали вологими оченята, сказав:

— Не бійся! Не плач!

А вона відповіла так само, як колись у пустелі:

— Я не хочу плакати... Тільки в мене... очі пітніють!
Ой!

Останній окрик у неї вирвався через те, що з боку лісу розляглося друге ричання, ще могутніше від першого, бо ближче. Коні почали просто ломитися на зерібу і якби не довгі та тверді, як сталь, акацієві шпичаки, були б її проломили. Саба гарчав і водночас тремтів, як лист, а Калі став повторювати уривчастим голосом:

— Пане! Два! Два!.. Два!..

Леви, почувши одне одного, тепер не переставали ричати, і жахливий концерт тривав у темряві постійно, бо лишень один звір замовкав, починав другий. Стась уже не міг встановити, звідки долинають голоси, бо луна повторювала їх в ущелині, скеля відбивала до скелі, вони йшли низом і верхом, наповнюючи джунглі та насичуючи темряву громом і жахом.

Одне було зрозуміло — леви наближалися. Калі здогадався, що леви оббігають табір, роблячи щораз вужчі кола, і тільки блиск полум'я стримує їх від нападу, тому вони висловлюють ричанням своє незадоволення й лють. Хлопець вважав, що небезпека загрожує тільки коням, бо, розчепіривши пальці, сказав :

— Леви вбити один, вбити два, не усіх! Не усіх!

— Докинь до вогню! — скомандував Стась

Бухнуло жвавіше полум'я, і ричання раптом стихло. Калі підняв голову та почав прислухатися.

— Що там? — запитав Стась.

— Дощ! — відповів негр.

Стась нашорошив вуха. Крона дерева прикривала намет і цілу зерібу, тож на землю ще не впало жодної краплі, але вгорі було чути шелест листя. Оскільки парке повітря не порушував жоден подув вітру, легко було здогадатися, що у гущавині шумить дощ.

Шелест посилювався з кожною хвилиною, тож через деякий час діти помітили великі краплини, що стікали з листя

і в блиску багаття були подібні на рожеві перлини. Крапель стікало все більше, аж урешті крізь гущавину простяглися цілі мотузки води.

Вогнище потемніло. Даремно Калі докидав цілі оберемки. Зверху мокрі галузки тільки диміли, а знизу сичало вугілля, і вогонь, не встигаючи спалахнути, згасав.

— Коли злива залле вогонь, нас ще буде охороняти зеріба, — сказав Стась, щоб заспокоїти Нель.

Потім завів дівчинку в намет і загорнув у плед, а сам миттю вискочив назовні, бо короткі, уривчасті рики почулися знову. Цього разу вони звучали значно ближче, і в них вчувалася ніби хижа радість.

Злива наростала з кожною хвилиною. Дощ молотив і хлюпав по твердому листі набуку. Якби вогнище не охороняли крони дерев, воно б миттю згасло, але і його огортав лише дим, серед якого поблискували вузькі блакитні язички полум'я. Калі змирився і вже не докидав гілок до вогнища. Замість цього він закинув ремінь навколо стовбура і за його допомогою почав видиратись усе вище.

— Що ти робиш? — гукнув Стась.

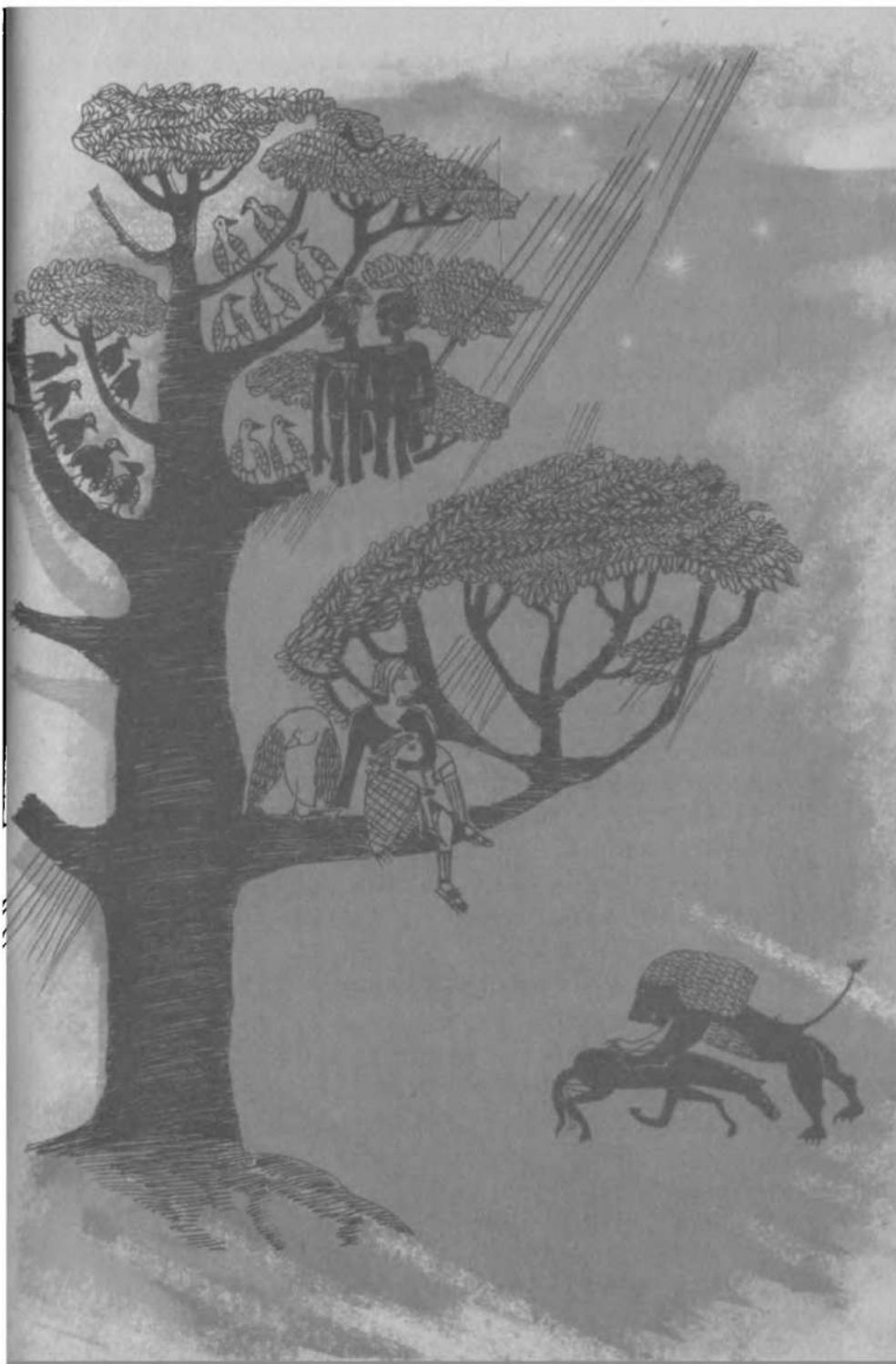
— Калі вилазити на дерево.

— Навіщо? — крикнув хлопець, обурений свавіллям неґа.

Яскрава, несподівана блискавка розчახнула темряву, а відповідь Калі заглушив раптовий грім, який струсонув небо і джунглі. Водночас зірвався вітер, шарпонував крону дерева, вмить розвіяв вогнище, підхопив ще жевріюче вугілля і зі снопами іскор поніс його у джунглі.

Непроглядна темінь охопила табір. Страшна тропічна буря розгулялася на землі і на небі. Грім змінював грім, блискавка — блискавку. Криваві зигзаги роздирали чорне, як смола, небо. На ближніх скелях з'явилася дивна блакитна куля, що якийсь час котилася вздовж ущелини, а потім вибухнула сліпучим світлом і тріснула з таким жахливим гуркотом, що, здавалося, скелі розсипаються на порох.

Знову настала темрява.

Стась злякався за Нель і навпомацки кинувся до намету. Намет, захищений термітником і стовбуром дерева, ще стояв, але перші ж сильніші пориви вихору могли повисмикувати мотузки та понести його бозна-куди. А вихор то згасав, то зривався з новою зловісною силою, несучи хвилі дощу та цілі хмари листя і гілок від ближнього лісу. Стася охопив відчай. Він не знав, залишити Нель у наметі чи вивести її назовні. У першому випадку вона могла заплутатись у мотузках і перекинутись разом з полотняними стінами намету, а у другому — промокнути до нитки і теж бути поваленою. Навіть Стась, значно від неї сильніший, ледве тримався на ногах під натиском шаленого вітру.

Справу вирішив вихор, який раптом зірвав дах намету. Полотняні стіни тепер не давали жодного захисту. Залишалось тільки чекати закінчення бурі у темряві, в якій чигали два леви.

Стась мав надію, що й вони сховалися від урагану в лісі, але було цілком зрозуміло, що леви повернуться, як тільки ураган ущухне. Загрозу підсилювало ще й те, що вітер дощенту зруйнував зерібу.

† Усе загрожувало загибеллю. Стасева рушниця не могла допомогти. Його енергія теж. Перед ураганом, блискавками, дощем, темрявою та левами, які, можливо, причаїлися за кілька кроків, він почував себе неозброєним і безпорадним. Боковини намету, які шарпав вітер, обливали дітей з усіх боків водою. Тож хлопець, обнявши Нель за плечі, вивів її зі зруйнованого намету. Обое притулилися до стовбура дерева, чекаючи смерті чи Божого порятунку.

І тоді між поривами вітру до них долетів голос Калі, який ледь було чути серед завивання бурі та хлюпання дощу:

— Великий пане! На дерево, на дерево!

І в ту ж мить плеча хлопця торкнувся кінець мокрої мотузки, спущеної згори.

— Прив'язати бібі, а Калі її витягти! — кричав негр.

Стась не вагався ні хвилини. Обгорнувши Нель у повсть, щоб мотузка не вп'ялася їй у тіло, він обв'язав дівчинку за талію і піднявши на витягнутих руках, закричав:

— Тягни!

Перші галузки дерева росли досить низько, тож повітряна подорож Нель тривала недовго. Скоро Калі підхопив її своїми сильними руками та посадив у розгалуженні між стовбуром і міцною гілкою, де вистачило б місця і на десять таких дрібних істот. Жоден вітер не міг би її звідти здути, а могутній стовбур, хоч і не давав захисту від води, що текла згори, зате захищав від хвиль дощу, які майже горизонтально ніс ураган.

Потурбувавшись про малу бібі, негр спустив шнур для Стася, але той, як капітан, що останнім покидає тонучий корабель, наказав залазити Меа.

Калі не мусив її навіть тягти, бо дівчина видряпалася так вправно, ніби була рідною сестрою шимпанзе. Стасеві це вдалося гірше, але й він був достатньо добрим гімнастом, який вміє володіти власним тілом. Тож за короткий час усі четверо були на дереві. Стась так звик у кожній ситуації дбати про Нель, що і тепер насамперед перевіряв, чи не загрожує їй падіння, чи достатньо для неї місця і чи може вона зручно лягти. Заспокоївшись щодо цього, він почав ламати голову, як захистити її від дощу. Але на це не було ради. Збудувати над дівчинкою дашок було би просто вдень, але тепер їх оточувала така темрява, що вони навіть одне одного не бачили. Коли б хоч буря скінчилась і можна було б розпалити вогонь та висушити одяг дівчинки! Стась з відчаєм думав, що з промоклою до нитки Нель завтра станеться перший напад малярії. Боявся також, що після урагану ранок буде холодним, як і в попередні дні. Досі удари вітру були радше гарячими, а дощ — як підігрітий. Хлопця дивувала тільки тривалість негоди, адже він знав, що тропічні бурі бувають чим сильнішими, тим коротшими.

З часом громи затихли, удари вітру ослабли. Тільки дощ падав безперервно, хоч не проливний, як раніше, але тяжкий

і такий густий, що листя дерева не давало жодного захисту. Знизу долинав плюскіт води, ніби джунглі перетворилися на одне велике озеро. Стась подумав, що в ущелині на них чекала б неминуча загибель. З великим жалем думав, що станеться з Сабою, і навіть не смів говорити про нього з Нель. Мав надію, що кмітливий пес знайшов захист серед скель, які стирчали над ущелиною. Допомогти йому не було жодної змоги.

Отож сиділи, притиснувшись одне до одного, серед розлогих гілок могутнього дерева, і, мокнучи, чекали дня. Ще через кілька годин повітря почало холоднішати, а дощ нарешті вщух. Вода, напевно, постікала схилами в низини, бо не чути було ні шуму, ні плюскоту. Стась, який зауважив, що Калі вміє розпалити вогнище навіть із зовсім вологих гілок, хотів уже сказати негрові, щоб зійшов униз і спробував зробити це ще раз. Але не встиг. У ту ж мить сталося щось, від чого у всієї четвірки кров захолола в жилах.

Глибоку нічну тишу розітнуло розпачливе кінське іржання, страшне, пронизливе, сповнене болю і смертельного жаху. Щось завирувало у темряві, розляглося коротке гарчання, глухі стогони, хропіння, друге іржання коня — і всё стихло.

— Леви, великий пане, леви вбивати коней! — прошепотів Калі.

Було щось таке жахливе у цьому нічному нападі, у насильстві потвор над беззахисними тваринами, що Стась на мить розгубився і забув про рушницю. Зрештою, що дала б стрілянина у такій темряві? Хіба те, що перелякані спалахом і звуком пострілу вбивці покинули б задушених коней і погнали б за тими, які відбігли від табору так далеко, наскільки дозволили їм сплутані ноги.

Стась захолов при думці, що могло статися з ними, якби вони залишилися на землі. Нель, притиснувшись до нього, тремтіла так, ніби її вже схопив перший напад малярії. Але дерево захистило їх від небезпеки. Калі просто врятував їм життя.

Це була страшна ніч, найстрашніша за всю подорож. Діти сиділи, як мокрі птахи, на гілці, прислухаючись до того, що діється на землі. А там якусь мить тривало мовчання, а потім стало чути шматування м'яса та хрускіт костей на зубах хижаків і їхнє храпливе дихання. Запах сирого м'яса і крові доносився аж до дерева, бо леви бенкетували не далі, як за двадцять кроків від зеріби.

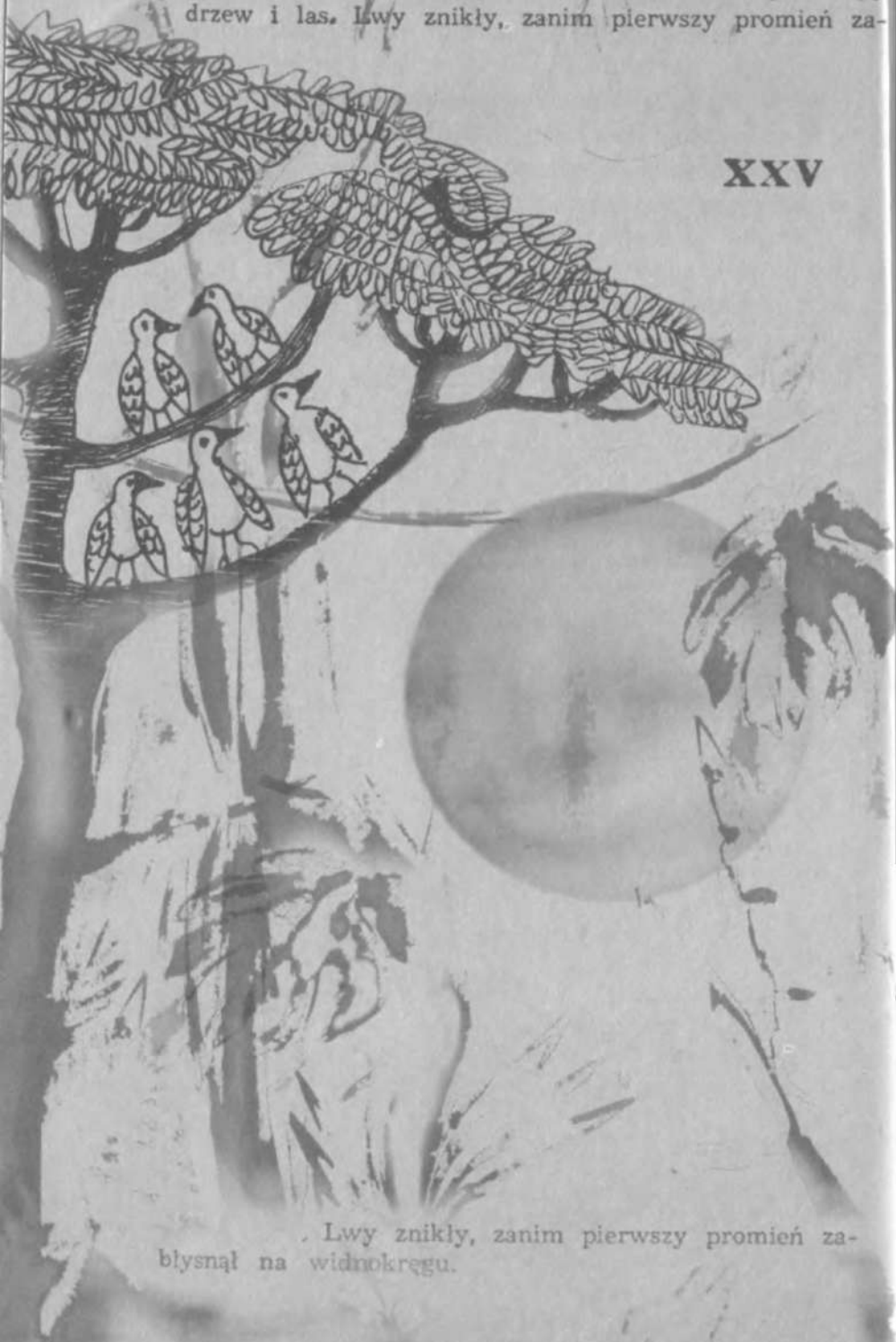
Жерли так довго, що Стасем заволоділа злість. Він схопив рушницю і двічі випалив у напрямку звуків. Відповіддю на це був лише короткий гнівний рик, а потім знову тріск кінських костей, які ламались у могутніх щелепах. Здаля блакитно та червоно поблискували очі гієн і шакалів, які чекали своєї черги.

Так минали довгі нічні години.

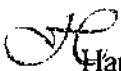

Słońce weszło nareszcie i rozświetliło dżunglę, kępy
drzew i las. Lwy znikły, zanim pierwszy promień za-

XXV

Lwy znikły, zanim pierwszy promień za-
błysnął na widnokręgu.

 Нарешті сонце зійшло й освітіло джунглі. Леви зникли, перш ніж сонячний промінь блиснув із-за обрїю. Стась наказав Калі розпалити вогонь, а Меа — добути речі Нель зі шкіряного в'юка, висушити їх і якнайшвидше переодягнути дівчинку. Сам він, узявши рушницю, пішов оглянути табір і перевірити, якої шкоди наробили буря та нічні вбивці.

Одразу за зерібою, з якої лишилися тільки кілки, лежав перший кінь, зжертий майже наполовину, за сто кроків другий, лише початий, а відразу за ним — третій, з розпоротим животом і розтровоною головою. Усі вони являли собою страшне видовище, бо у відкритих очах і вишкірених зубах застиг смертельний жах. Земля була почавлена, а у заглибинах — цілі калюжі крові. Стася охопив такий гнів, що в цю мить він майже бажав, щоб із-за якогось куща висунулася кудлата голова обважнілого від нічного бенкету розбійника, і щоб міг вгатити в нього кюлю. Але мусив відкласти помсту на майбутнє і зайнятися іншою справою. Треба було знайти і половити тих коней, які лишилися. Хлопець припускав, що вони, як і Саба, трупа якого ніде не було видно, сховалися в лісі. Надія, що вірний товариш недолі не став жертвою хижаків, так потішила Стася, що він зміцнів на душі, тим паче, що знайшов осла. Виявилось, що довговухий розумник навіть не став обтяжувати себе далекою втечею. Він просто затиснувся за зерібою у кут між термітником та деревом і там, захистивши голову й боки, терпляче чекав, що станеться далі, готовий відбити напад ззаду героїчним бриканням. Та леви, напевно, взагалі його не помітили. Тож коли зійшло сонце і минула небезпека, він вважав за доцільне лягти відпочити після драматичних нічних вражень.

Стась, кружляючи навколо табору, нарешті знайшов на розм'яклій землі сліди кінських копит. Сліди вели до лісу, а потім завертали до ущелини. Це було доброю новиною, бо зловити коней в ущелині було вже не важко. За кільканадцять кроків у траві лежало путо, яке кінь скинув, тікаючи. Цього коня можна було вважати втраченим, бо забіг невідомо

куди. Зате двох інших Стась помітив за низькою скелею на самому березі урвища. Один із них качався по траві, другий пощипував молоду світло-зелену травичку. Обое мали дуже виснажений вигляд, як після довгої дороги. Але денне світло вже прогнало тривогу з їхніх сердець, бо вони привітали Стася коротким радісним іржанням. Кінь, який качався по траві, зірвався на ноги, і хлопець помітив, що він теж визволився з пут, але, напевно, волів залишитись біля товариша і не тікати, куди ноги понесуть.

Стась залишив їх під скелею і підійшов до краю ущелини, щоб побачити, чи подальша подорож нею можлива. Він переконався, що завдяки стрімкому схилу вода спливла і дно є майже сухим. У ту ж мить його увагу привернув якийсь білуватий предмет, що заплутався в кущах на протилежній скельній стіні. Це був дах намету, котрий поривом вихору закинуло аж сюди і так вбило в зарості тернини, що вода не змогла його знести. Навет забезпечував малій Нель все-таки кращий захист, ніж зроблений нашвидкоруч курінь, і Стась дуже втішила ця знахідка.

Але радість його зросла ще більше, коли зі скельної ніші, схованої трохи вище серед ліан, вискочив Саба, тримаючи в зубах звіра, голова і хвіст якого звисали у нього з пащі. Великий пес в одну мить видерся нагору і поклав до ніг Стася плямисту гієну зі зламаним хребтом і відгризеною задньою лапою. Зробивши це, Саба почав метляти хвостом і радісно погавкуватити, ніби хотів сказати: "Так, я повів себе перед левами, як боягуз, але і ви сиділи на дереві, як куріпки. Гляньте, я хоч не змарнував ночі!"

Він був так переповнений гордістю, що Стась ледве змусив його покинути смердючого звіра та не відносити у дарунок Нель.

Коли обое повернулись, у таборі весело палало багаття, в посудинах кипіла вода та готувався сніданок з двох куріпок, вуджених пасків філе гну і вареної дурри. Нель була вже переодягнута в сухий одяг, але виглядала такою змученою та блідою, що Стась злякався за неї і, взявши за руку, щоб переконатись, чи не має гарячки, спитав:

— Нель, що з тобою?

— Нічого, Стасю, тільки мені дуже хочеться спати.

— Вірю! Після такої ночі! Руки у тебе, Богу дякувати, холодні. Ах, що то була за ніч! Звичайно, ти хочеш спати. Я теж. Але чи не почуваш себе хворою?

— Болить мені трішки голова.

Стась поклав руку на її чоло. Голівка дівчинки була холодною, як і руки, але це доводило, одначе, що вона вкрай виснажена та ослаблена. Хлопець зітхнув і сказав:

— Зїж чогось теплого, а потім лягай і спи до вечора. Сьогодні, принаймні, погода гарна і вже не буде так, як учора.

Та Нель глянула на нього зі страхом.

— Але ми не будемо тут ночувати?

— Ні, бо тут лежать загризені коні. Виберемо якесь інше дерево або спустимось у долину і влаштуємо таку зерібу, якої світ не бачив. Будеш спати спокійно, як у Порт-Саїді.

Але вона склала рученята і зі сльозами почала просити, щоб їхати далі, бо у цьому страшному місці вона не стулить очей і, напевно, захворіє. І так благала, так повторювала, дивлячись йому у вічі: “Ну що, Стасю, добре?”, що він на все погодився.

— Поїдемо ущелиною, — сказав він, — бо там є тїнь. Пообіцяй тільки, що скажеш мені, як забракне тобі сил або стане погано.

— Не забракне, не забракне! Прив'яжи мене до сідла, і я прекрасно в дорозі висплюся.

— Ні. Я сяду на того ж коня і буду тебе тримати, а Калі та Меа поїдуть на другому. Осел понесе намет.

— Добре! Добре!

— Після сніданку мусиш трохи поспати. Все одно до полудня вирушити не можемо, бо є багато роботи. Треба половити коней, скласти намет, перепакувати в'юки. Частина речей мусимо залишити, бо коней тепер маємо тільки двох. Це нам забере пару годин, а ти за цей час виспишся і відпочинеш. Сьогодні буде спека, але під деревом затінку не забракне.

— А ти, і Меа, і Калі? Мені так прикро, що тільки я буду спати, а ви — мучитись...

— Нічого, знайдеться час і для нас. За мене не бійся. Я у Порт-Саїді під час екзаменів не спав, бувало, цілими ночами і навіть батько про це не здогадувався. Мої товариші теж не спали... Але одна справа — чоловік, а інша — така мала муха,

як ти! Не маєш поняття, як ти сьогодні виглядаєш... зовсім як скляна! Залишилися тільки очі та чуприна, а обличчя геть нема!

Сказав він це жартома, але в душі йому було не до сміху. При денному світлі обличчя Нель виглядало зовсім хворим, і хлопець уперше зрозумів, що як так піде далі, бідна дитина не тільки може, але й мусить померти. При цій думці в нього затремтіли ноги, бо він раптом усвідомив, що в разі її смерті йому теж не було б для чого жити і ні для чого повертатись до Порт-Саїду.

“Бо що ж би я мав тоді робити?” — з сумом подумав Стась. Він на хвилю відвернувся, щоб Нель не зауважила в його очах жалю та страху. Потім пішов до складених під деревом речей, відкинув шматок повсті, яким була прикрита бляшанка з набоями, відкрив її і почав щось шукати.

У склянній маленькій пляшечці він ховав останній порошок хініну і беріг його, як зіницю ока, на “чорну годину”, тобто на випадок, якби Нель захворіла на малярію. Але зараз хлопець був майже певен, що після такої ночі перший напад неминучий, і вирішив цьому запобігти. Він робив це з важким серцем, думаючи, що ж буде далі. Якби не те, що чоловікові, та ще й керівникові каравану, не личило плакати, він був би над тим останнім порошком розридався.

† Тож, приховуючи хвилювання, дуже строго звернувся до дівчинки:

— Нель, перед сніданком приймай решту хініну.

Вона запитала:

— А якщо в тебе буде малярія?

— То буду трястися. Приймай, кажу тобі.

Прийняла без жодного опору, бо від того часу, як хлопець повбивав суданців, незважаючи на всі турботи, якими він її оточував, і на доброту, яку до неї виявляв, Нель трохи його побоювалась.

Потім сіли до сніданку, і після нічних потрясінь міцний гарячий розсіл з куріпок надзвичайно їм смакував. Нель, поснідавши, відразу заснула і проспала кілька годин. За цей час Стась, Калі та Меа підготували караван до дороги: принесли з ущелини верх намету, посідлали коней і нав'ючили осла. Під корінням дерева закопали речі, яких не могли забрати з собою.

Сон морив їх при роботі, але Стась, боячись зовсім розіспатися, дозволив їм і собі лише годинку подрімати.

Була, може, година друга, коли рушили в дорогу. Стась тримав перед собою Нель. Калі їхав з Меа на другому коні. Не зїхали відразу в долину, а деякий час просувалися між її краєм та лісом. Молоді джунглі за цю останню дощову ніч значно підросли, але ґрунт під ними був чорний, зі слідами вогню. Легко було здогадатися, що тут або пройшов зі своїм загоном Смаїн, або пожежа, яку вітер пригнав здалека, спопелила сухі джунглі, а потім, лизнувши вологий ліс, пройшла вузькою смугою між ним і ущелиною. Стась хотів перевірити, чи на шляху вогню не знайдуться сліди стоянок Смаїна або відбитки кінських копит, і з задоволенням переконався, що нічого такого немає. Калі, який добре знався на подібних речах, твердив, що вогонь приніс вітер і що сталося це вже кільканадцять днів тому.

— Це доводить, — подумав Стась, — що Смаїн зі своїм загоном уже бозна-де і що ми в жодному разі не потрапимо до його рук.

Вони з Нель стали з цікавістю приглядатися до рослинності, бо ще ніколи досі не проїжджали так близько від тропічного лісу. Їхали зараз його краєм, щоб мати тінь над головою. Земля тут була м'яка та волога, поросла темно-зеленою травою, мохом і папороттю. Де-не-де лежали старі зотлілі стовбури, покриті килимом прегарних орхідей¹, подібних до метеликів із яскравою мисочкою у середині корони. Там, куди доходило сонце, земля золотилася від інших їх різновидів, у яких квітка, де дві пелюстки підносилися над третьою, була подібна до голови якогось фантастичного звірятка з гострими вухами. У деяких місцях ліс прикрашали кущі дикого жасмину, які ніби утворювали гірлянди тонких пагонів із рожевими квітами. Неглибокі яри і заглибини були порослі папороттю, що творила суцільні зарості: то низькі та розлогі, то високі, зі стеблами, вкритими наче м'якою вовною, які сягали аж до крон дерев, створюючи під ними ніжне зелене мереживо. У глибині не було одноманітних дерев: фінікові пальми, пальми-віяла, сикомори, хлібні дерева,

¹Орхідеї — родина тропічних багаторічних рослин. Розповсюджені в Африці, Південно-Східній Азії, Індії, Південній Америці. Культивуються як декоративні рослини.

акації, величезні дерева з темним і блискучим, з яскравим і червоним, як кров, листям росли біч-о-біч, стовбур біля стовбура. Їх гілки переплітались, і в них, як свічки, горіли жовті та пурпурові квіти. Місцями дерев не було видно взагалі, бо їх від землі аж до верховіть покривали повзучі рослини, які, перекидаючись від стовбура до стовбура, утворювали ніби величезні літери Л та М, що звисали, як фіранки або й цілі завіси. Різні ліани просто душили у своїх тисячних зміїних звивах дерева, перетворюючи їх у піраміди, засипані, наче снігом, білими квітами. Навколо більших ліан обвивалися менші, утворюючи зелену стіну, продертися крізь яку не змогли б ні звір, ні людина. Тільки у місцях, де крізь цю заслону проходили слони, яких ніщо не може зупинити, утворювалися глибокі, звивисті коридори.

Співу птахів, який так звеселяє європейські ліси, зовсім не було чути. Зате у верховіттях дерев розлягалися дивні крики, подібні то до звуків пили, то до ударів у порожній казанок, то до клетотання лелек, то до скрипіння старих дверей, до плескання у долоні, до нявчання котів або навіть до гнівних окриків людей. Де-не-де понад деревами злітала то зграйка сірих, зелених чи білих папуг, то громадка яскраво оперених туканів¹ у тихому, хвилеподібному польоті. На тлі білих квітів, які вкривали каучуконосні ліани, інколи шмигали, як лісові духи, маленькі мавпочки-жалібнички, зовсім чорні, за винятком білого хвоста, білих смуг уздовж боків і білого комірця, який прикрашав мордочку кольору вугілля.

Діти зачаровано дивилися на цей незайманий ліс, якого, можливо, ще не бачили очі білої людини. Саба щомиті пірнав у гущавину, звідки долітав його веселий гавкіт.

Малу Нель підкріпили хінін, сніданок і відпочинок. Личко її ожило та набрало легкого рум'янцю, оченята дивилися веселіше. Щохвилі запитувала Стася про назви різних дерев і птахів, а він, як умів, відповідав. Врешті вирішила, що хоче зійти з коня і назбирати багато квітів.

Але хлопець тільки посміхнувся та відповів:

— Тебе б там відразу з'їли сіафу.

¹Тукани – родина птахів загону дятлових. Розповсюджені у тропічних лісах Африки та Південної Америки. Відзначаються великим загнутим донизу дзьобом

— Що це сіафу? Щось гірше від лева?

— І гірше, і не гірше. Це великі мурахи, які дуже боляче кусають. Їх повно на гілках, і вони, як вогнистий дощ, падають людині на спину. Але лезять і по землі. Спробуй-но тільки зійти з коня і зробити кілька кроків у ліс, як тут же почнеш підскакувати та пицати, наче мавпочка. Навіть від лева легше оборонитись. Часом сіафу пересуваються великими колонами, тоді все живе тікає з їх дороги.

— Але ти дав би собі з ними раду?

— Я? Зрозуміло!

— А як?

— За допомогою вогню або окропу.

— Ти то завжди собі порадиш, — з глибоким переконанням сказала дівчинка.

Стасеві полестили ці слова, і він відповів, хоч і трохи зарозуміло, але весело:

— Аби ти була здорова, то в усьому іншому можеш покластися на мене.

— У мене навіть і голова не болить.

— Слава Богу, слава Богу!

У розмові минули ліс, який тільки краєм прилягав до долини. Сонце ще високо стояло на небі та сильно припікало, бо погода зробилася чудова, і на небі не було ні хмаринки. Коні обливалися потом, а Нель почала нарікати на спеку. Отож Стась, помітивши зручне місце, скерував караван до ущелини, у якій західна стіна кидала глибоку тінь. Там було холодно, і вода, що лишилась у заглибинах після вчорашньої зливи, ще не нагрілася. Над головами малих мандрівників весь час перелітали з одного берега долини на інший тукани з пурпуровими голівками, блакитними грудьми та жовтими крилами. Хлопець почав розповідати Нель, що про їх звички вчитав у книжках.

— Знаєш, — сказав він, — є тукани, які під час гніздування шукають дупла у деревах. Там самичка зносить яйця і сідає на них, а самець заліплює отвір глиною, так, що тільки її голова стирчить із дупла. Лише коли пташенята вилупляться з яєць, він своїм великим дзьобом кришить глину і випускає самичку на волю.

— А що ж вона весь час їсть?

— Самець її годує. Літає довкола і приносить їй різні ягоди.

— А дозволяє їй спати? — запитала дівчинка сонним голосом.

Стась посміхнувся.

— Якщо пані туканиха хоче спати так, як ти зараз, то дозволяє.

У холодній ущелині дівчинку почав морити непереборний сон, бо відпочинку, який був уранці, для неї виявилось замало. Стась мав ширу охоту приєднатися до неї, але не міг, бо мусив тримати її, щоб не впала, та й сидіти по-чоловічому на широкому плоскому дамському сідлі, яке для Нель подарував ще у Фашоді Хатім, було дуже незручно. Одначе хлопець не смів навіть поворухнутись і провадив коня тихенько, щоб її не розбудити.

Вона тимчасом відхилилася дозаду, сперла голівку на його груди і міцно заснула. Але дихала так рівно та спокійно, що Стась перестав жалкувати за останнім порошком хініну. Він вирішив, що небезпека малярії наразі минула. Отож почав міркувати: “Ущелина весь час іде вгору і навіть стрімко. Ми опиняємося все вище, а край стає щоразу сухішим. Треба знайти якесь високе, зручне місце біля швидкої води, розташувати там табір і дати малій пару тижнів відпочити, а може, навіть перечекати цілу массіку¹. Мало хто з її однолітків витримав би й десяту частину таких труднощів, але треба, щоб відпочила! Після такої ночі інша одразу ж дістала б малярію, а вона собі спить спокійненько. Слава Богу!”

Ця думка додала йому настрою. Споглядаючи згори на голівку Нель, сперту на його груди, він весело, а водночас не без здивування, говорив собі: “Просто дивно, як я люблю цю малу муху! Щоправда, я завжди її любив, але тепер — щоразу сильніше!” І не знаючи, як це дивне почуття пояснити, зробив припущення: “Це, напевно, тому, що ми з нею стільки витримали разом і що вона під моєю опікою”.

Тим часом обережно тримав “муху” за пояс, щоб не злетіла з коня і не розбила собі носика. Просувалися у мовчанні нога

¹Массіка (суахілі) — весняний сезон дощів.

в ногу, і тільки Калі поспівував собі під носом, вихваляючи Стася:

— Великий пан забити Гебра, забити лева і буйвола! Йях! Великий пан забити ще багато левів! Йях! Багато, багато, м'яса!

— Калі, — тихо запитав Стась, — а Ва-гіма полюють на левів?

— Ва-гіма бояться левів, але Ва-гіма копати глибокі ями, і, якщо лев уночі до них впасти, Ва-гіма сміяться.

— Що ж ви тоді робите?

— Ва-гіма кидати багато списів, аж лев, як їжак. Тоді витягати його і їсти. Лев смачний.

І за своїм звичаєм погладив себе по животі.

Стасеві не дуже сподобався такий спосіб полювання, і він почав розпитувати, яка ще звірина є у країні Ва-гіма. Так їхали, розмовляючи про антилоп, жираф, носорогів і страусів, поки до їхніх вух не донісся шум водоспаду.

— Що це? — скрикнув Стась. — Перед нами річка та водоспад?

Калі кивнув головою, що, мабуть, так і є. Приспішили крок і деякий час їхали, прислухаючись до шуму, що ставав усе гучнішим.

— Водоспад! — зацікавлено повторив Стась.

Минули один і другий поворот, аж раптом на їхньому шляху з'явилася нездоланна перешкода.

Нель, яку раніше заколисала кінська хода, раптом прокинулась.

— Ми вже стаємо на ночівлю? — запитала вона.

— Ні, але дивись, — відповів Стась, — скеля перекриває ущелину.

— То що робитимемо?

— Протиснутися біля неї не вдасться, бо затісно. Тож треба буде трохи повернутися, дістатися нагору й об'їхати перешкоду. До вечора ще години зо дві, отже, маємо час. Нехай і коні трохи відпочинуть. Чуєш водоспад?

— Чую.

— Зупинимось біля нього на ночівлю.

Стась звернувся до Калі та наказав йому видряпатися на берег ущелини і подивитися, чи дно долини й далі не закидане

валунами. Сам став уважно приглядатися до скельних уламків і за мить вигукнув:

— Вона обірвалась і звалилася недавно. Бачиш, Нель, цей відлам? Дивись, який свіжий. На ньому нема ні моху, ні рослин. Розумію тепер, розумію!

І вказав дівчинці на велетенський баобаб, який ріс якраз на березі ущелини і могутній корінь якого звисав по стіні вздовж відламу.

— Цей корінь проліз у шпару між стіною та скелею і, розростаючись, врешті-решт її відламав. Це особливе явище, бо ж камінь твердіший від деревини, а в горах часто так буває. Потім ледь штовхнеш якусь каменюку, вона відразу й відламується.

— Але що її могло зіштовхнути?

— Тяжко сказати. Може, давніша буря, може, вчорашня.

У цю мить Саба, який було відстав від каравану, прибіг, став, ніби його схопили за хвіст, приюхався, а потім протиснувся у вузьку щілину між стіною та відірваною скелею. Та відразу вискочив з настовбурченою шерстю.

Стась зіскочив з коня, щоб побачити, що могло так перелякати пса.

— Стасю, не йди туди, — просила Нель, — може, там лев?

Одначе хлопець, який був трохи хвалькуватий, а від попередньої ночі особливо ненавидів левів, відповів:

— Подумаєш, лев! Серед білого дня!

Та поки він наблизився до проходу, згори донісся голос Калі.

— Бвана кубва! Бвана кубва!

— Що таке? — запитав Стась.

Негр в одну мить зсунувся по ліані. З його обличчя було видно, що приніс якусь важливу новину.

— Слон! — вигукнув він.

— Слон?

— Так, — відповів чорний хлопець, махаючи руками.

— Там гримляча вода, а тут скеля. Слон не могли вийти. Великий пан вбити слона, а Калі його їсти, ох, їсти, їсти!

І при цій думці його охопила така радість, що він почав стрибати, плескаючи себе по колінах і реготати, завертаючи очима та виблискуючи білими зубами.

Стась не зрозумів, чому Калі вважає, що слон не може вийти з ущелини. Тому, бажаючи дізнатись, що сталося, сів на коня і, довіривши Меа Нель, щоб у разі чого мати вільні для пострілу руки, наказав Калі сісти позаду себе. Вони поїхали назад, шукаючи місця, де можна було б дістатися нагору. По дорозі Стась випитував Калі, як слон міг опинитися в ущелині, і з відповідей хлопця більш-менш зрозумів, що відбулось.

Слон, мабуть, утікав долиною від пожежі в джунглях, по дорозі зачепив надламану скелю, і вона впала, перегородивши йому дорогу назад. Потім, добігши до кінця ущелини, він потрапив на край прірви, у яку спадала річка, і опинився у пастці.

Через певний час молоді мандрівники знайшли вихід нагору, але він виявився таким стрімким, що довелося зійти з коней і вести їх за собою. Калі запевняв, що до водоспаду недалеко, тож рушили далі пішки. Нарешті зійшли на високий виступ, що з одного боку був обмежений річкою, а з іншого — ущелиною, і, глянувши вниз, побачили на дні котловини слона.

Велетень лежав на боці і, на подив Стася, не зірвався, побачивши їх. Тільки коли Саба почав кидатися до краю ущелини і завзято гавкати, він на якусь мить поворушив вухами і підніс хобот, але відразу його опустив.

Діти, тримаючись за руки, довго мовчки дивилися на нього. Нарешті Калі вигукнув:

— Він вмирати з голоду!

Справді, слон схуд так, що його хребет утворював ніби величезний гребінь уздовж тіла. Боки позападалися, під шкірою, хоч яка груба вона була, виразно проглядали ребра. Легко було зрозуміти, що він не встане, бо не має сил.

Ущелина, досить широка біля входу, переходила в оточену обривистими скелями малу котловину, на дні якої росло кілька дерев. Отож дерева були поламані, кора з них здерта, а на гілках — жодного листочка. Ліани, що звисали зі скель, теж були пообдирані, а трава у котловині вискубана до останньої стеблини.

Стась, з'ясувавши становище, почав ділитися своїми спостереженнями з Нель, але під враженням неминучої смерті велетенської тварини говорив тихо, ніби боявся порушити спокій останніх його хвилин.

— Так, він справді вмирає з голоду. Він тут уже майже два тижні, з того часу, як пожежа спалила джунглі. З'їв усе, що можна було з'їсти, а тепер тільки мучиться, тим більше, що над головою в нього ростуть хлібні дерева й акації, а він їх бачить, та дотягнутися не може.

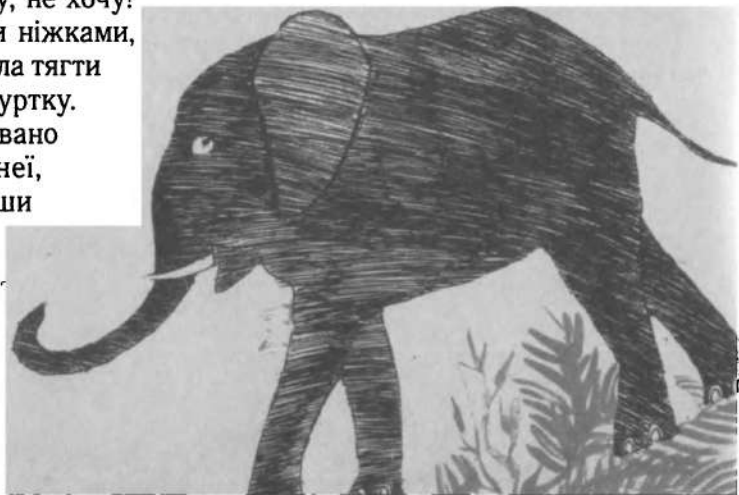
Якусь хвилину дивилися мовчки, а слон звертав до них раз у раз свої малі згасаючі очі, і ніби якесь булькотіння виходило з його горла.

†— Справді, — озвався хлопець, — краще вкоротити йому ці муки.

Сказавши це, підніс рушницю, але Нель схопила його за куртку і, впираючись обома ніжками, почала з усіх сил відтягати від краю урвища.

— Стасю, не роби цього! Стасю, дамо йому їсти — він такий бідний! Я не хочу, щоб ти його вбив, не хочу, не хочу!

І тупаючи ніжками, не переставала тягти хлопця за куртку. Стась здивовано глянув на неї, але побачивши

сльози в її
очах, промовив тільки:

— Але, Нель...

— Не хочу! Не дам його
вбити! Я дістану малярюю,
якщо ти його вб'єш!

Для Стася досить було
цієї погрози, щоб зректися
вбивчих намірів щодо
цього слона і щодо всіх
інших слонів на світі.

Хвилину він мовчав,
не знаючи, що відповісти
малій, а потім сказав:

— Ну, добре! Добре!..
Кажу тобі, добре! Нель!
Пусту мене!

А Нель відразу обняла
його, і в заплаканих оченятах зблиснула радість. Тепер її лише
турбувало, щоб якнайшвидше дати слонові їсти. Калі та Меа
дуже здивувалися, коли дізналися, що бвана кубва не тільки не
вб'є слона, але вони мусять назривати для нього стільки плодів
хлібного дерева, стільки стручків
акації та взагалі стільки різної
зелені, скільки зможуть.

Суданський меч Гебра дуже
придався Калі у цій роботі.
Нель, однак, не хотіла
чекати на її закінчення,
і, як тільки перша диня
впала з хлібного дерева,
схопила її обома руками
і швиденько понесла до
ущелини, повторюючи
при цьому, ніби боялася,
що її хтось випередить:

— Я! Я! Я!

Стась зовсім не хотів
позбавляти Нель

цієї насолоди, але щоб вона з надлишку ентузіазму не злетіла вниз разом із динею, схопив її за поясок і закричав:

— Кидай!

Велетенський фрукт покотився урвищем і впав біля ніг слона, а він умить витягнув хобот, схопив його, зігнув хобота так, ніби хотів засунути диню собі під шию, і — тільки діти її й бачили.

— З'їв! — закричала щаслива Нель.

— Сподіваюся! — сміючись, відповів Стась.

А слон витягнув до них хобота, ніби просив ще, і озвався могутнім голосом:

— Хррумф!

— Ще хоче!

— Сподіваюся! — повторив Стась.

Друга диня покотилася за першою, потім третя, четверта, десята, потім почали злітати стручки акації, цілі в'язанки трави і великого листя. Нель не дозволяла нікому себе замінити, і, коли її маленькі ручки втомилися, спихала нові запаси ніжками. А слон усе їв, підносячи час від часу хобота і проголошуючи своє могутнє "хррумф!" на знак, що хоче ще, і, як запевняла Нель, щоб подякувати.

Врешті Калі та Меа стомилися від роботи, яку виконували дуже старанно, думаючи, що бвана кубва перш ніж вбити слона, хоче його відгодувати. І ось бвана кубва звелів їм перестати, бо сонце вже знизилось і час було будувати зерібу. На щастя, це виявилось легкою справою, бо два боки трикутного виступу були абсолютно неприступні, тому треба було захистити лише третій. Акації з гострими колючками теж не бракувало.

Нель ні на крок не відходила від ущелини і, сівши навпочіпки, біля її краю, інформувала Стася про те, що робить слон. Її тоненький голосок дзвінко лунав навкруги:

— Шукає біля себе хоботом!

Або:

— Рухає вухами. Які великі в нього вуха!

І нарешті:

— Стасю, Стасю! Встає! Ой!

Стась швидко підбіг і схопив дівчинку за руку. Слон справді вставав, і тепер діти могли придивитися до його величної постаті. Вони кілька разів бачили слонів, яких перевозили через Суецький канал з Індії до Європи, але жоден із них не міг

зрівнятися з цим гігантом, що дійсно був подібний до великої скелі сіруватого кольору, на чотирьох ногах. Відрізнявся від своїх індійських братів і величезними іклами, які були два або й три метри завдовжки, і, як зауважила Нель, просто фантастичними вухами. Передні його ноги були дуже високі, але відносно тонкі, причиною чому був, напевно, багатоденний піст.

— Оце так ліліпут! — закричав Стась. — Якби зіп'явся на задні ноги і витягнув як слід хобот, міг би тебе вхопити за ніжку.

Але колос і не думав спинатися чи хапати когось за ніжки. Хитким кроком він наблизився до виходу ущелини, подивився хвилю у прірву, на дні якої пінилася вода, потім повернув до стіни, що прилягала до водоспаду, витягнув до нього хобот, занурич його, як міг глибоко, і почав пити.

— Його щастя, що міг дістати хоботом до води, — сказав Стась. — Інакше здох би від спраги.

Слон пив так довго, що це занепокоїло дівчинку.

— Стасю, а він собі не зашкодить? — запитала вона.

— Не знаю, — сміючись, відповів той, — але якщо вже ти взяла його під опіку, то проси, щоб перестав.

Нель пережилилася над краєм і почала гукати:

— Досить, коханий слонику, досить!

А коханий слоник, ніби зрозумівши, про що його просять, відразу перестав пити і почав обливатися водою: спочатку ноги, потім хребет, а накінець — обидва боки.

Тимчасом стемніло, і Стась відвів дівчинку до зеріби, де на них чекала вечерея.

Обоє мали добрий настрій: Нель — бо врятувала життя слона, а Стась — бо бачив її блискучі, як дві зірочки, очі та радісне личко, яке виглядало здоровішим, ніж будь-коли від часу виїзду з Хартуму. Задоволення хлопця підсилювалось і тим, що він сподівався на спокійну та погідну ніч. Недоступний з двох боків виступ надійно захищав їх від нападу, а з третього боку Калі й Меа збудували таку високу стіну з колючих галузок акації та мімози, що й мови не було про те, щоб якийсь хижак зміг цю перешкоду здолати. Погода при цьому стала просто прекрасною, а небо після заходу сонця вкрилося зорями. Холодне від близькості водоспаду і насичене запахом джунглів повітря було легко та приємно вдихати.

“Не заробить ця муха малярії!” — радісно думав Стась.

Потім почали розмовляти про слона, бо Нель не здатна була говорити про щось інше. Вона захоплювалася його зростом, хоботом, іклами, які й справді були велетенськими. Потім запитала:

— Стасю, правда, який він розумний?

— Як Соломон, — відповів Стась. — Але з чого ти так судиш?

— Бо як я його попросила, щоб більше не пив, то відразу послухав.

— Якщо до того не брав уроків англійської мови, але її розуміє, то це справді диво.

Нель зрозуміла, що Стась жартує, тож пирхнула на нього, як кицька, а потім промовила:

— Кажи, що хочеш, а я впевнена, що він дуже розумний і відразу ж приручиться.

— Чи відразу, не знаю, але приручитися може. Африканські слони, щоправда, більш дикі за індійських, однак я думаю, що, наприклад, Ганнібал використовував африканських.

— А хто такий був Ганнібал?

Стась подивився на неї зі зверхністю але й зі співчуттям:

— Звичайно, — сказав він, — у твоєму віці навіть таких речей можна не знати. Ганнібал був великим карфагенським воєначальником, який використовував слонів у війні проти Риму, а оскільки Карфаген був в Африці, то мусив використовувати африканських...

Подальшу розмову перервав гучний голос слона, який, наївшись і напившись, почав собі трубити, чи з радості, чи з туги за свободою. Саба зірвався і почав гавкати. Стась сказав:

— От тобі й маєш! Тепер скличе товаришів. Добре будемо виглядати, якщо сюди збіжиться ціле стадо.

— Він скаже іншим, що ми були добрі до нього! — поспішно відповіла Нель.

Але Стась, який справді не дуже турбувався, бо розраховував, що блиск вогню, навіть якщо стадо набіжить, злякає його, іронічно посміхнувся і сказав:

— Добре, добре! А якщо з'являться слони, то ти не будеш зі страху плакати. О, ні! В тебе тільки очі будуть пітніти, як це вже було два рази.

І почав її передражнювати:

— Я не плачу, тільки в мене очі пітніють...

Та Нель, побачивши його веселий настрій, зрозуміла, що жодна небезпека їм не загрожує.

— Коли ми його приручимо, — сказала вона, — то в мене не будуть пітніти очі, хоч би й десять левів ричали.

— Чому?

— Бо він нас захистить.

Стась угамував Сабу, який не переставав відповідати слонові, потім подумав трохи і сказав:

— Ти про одну річ не подумала, Нель. Ми ж не будемо тут вікувати, а поїдемо далі. Не кажу, що скоро... Дійсно, це місце добре і здорове, отож я вирішив тут зупинитися... може, на тиждень, може, на два, бо і тобі, і нам усім треба відпочити. Ну, добре! Поки ми тут, будемо слона годувати, хоч це величезна робота. Але він у полоні, і ми не можемо його взяти з собою. Що ж потім? Поїдемо, а він залишиться і знову буде мучитися з голоду, поки не здохне? Тоді тим більше нам буде його жаль.

Нель дуже засмутилась і якийсь час сиділа, не знаючи, що відповісти на слушні зауваження. Але через хвилину піднесла голову і, відкинувши волосся, яке впало їй на очі, звернула повний довіри погляд на хлопця:

— Знаю, — сказала вона, — що як ти захочеш, то виведеш його з ущелини.

— Я?

А вона витягнула пальчик і, торкнувшись руки

Стася, повторила:

— Ти.

Маленька хитра жіночка розуміла, що їй довіра лестить хлопцеві та що від цього моменту він почне ламати собі голову, як визволити слона.

XXVI

Noc zeszła spokojnie i lubo na południowej stronie nieba nagromadziło się dużo chmur, rano uczynił się pogodny. Z rozkazu Stasia, Kali i Mea zajęli się zaraz po śniadaniu gromadzeniem melonów, strąków akacjowych i świeżych liści oraz trawy i wszelkiego rodzaju żywności dla słonia, którą składali następnie nad brzegiem wawozu.

Ніч минула спокійно, і, хоч на південній стороні неба зібралось багато хмар, ранок настав погідний. За наказом Стася Калі та Меа після сніданку заходилися збирати плоди хлібного дерева, стручки акації, свіже листя, траву та всіляку зелень для слона і складати все це на краю ущелини. Оскільки Нель конче хотіла особисто годувати нового приятеля, то Стась виготовив для неї з розгалуження молодого фігового дерева щось на зразок вил, щоб дівчинці було зручніше зіштовхувати запаси на дно котловини. Слон трубив із самого ранку, домагаючись харчів, а коли побачив на краю урвища ту саму білу істотку, що нагодувала його вчора, привітав її радісним булькотінням і відразу витягнув до неї хобота. При ранішньому світлі він видався дітям ще величезнішим, ніж учора. Був дуже худий, але виглядав бадьоро і майже весело звертав до Нель свої малі, жваві очі. Нель навіть стверджувала, що його ноги потовстішали за ніч, і з таким запалом почала скидати харчі, що Стась мусив її стримувати, а коли захекалася, — замінити її в роботі. Обое відмінно розважались, а особливо тишили їх вередування слона. Він спочатку поїдав усе, що потрапляло під ноги, але скоро, вгамувавши перший голод, почав перебирати. Коли йому траплялася рослина, що мало смакувала, він обтріпував її об передні ноги, а потім підкидав хоботом угору, ніби хотів сказати: “Самі з’їжте таку смакоту!” Нарешті, заспокоївши голод і спрагу, велетень почав з видимим задоволенням обвіювати себе колосальними вухами.

— Я певна, — сказала Нель, — що коли б ми зараз до нього увійшли, він не зробив би нам нічого злого.

І почала до нього кричати:

— Слонику, коханий слонику, правда, ти не зробиш нам нічого злого?

А коли слон у відповідь покивав хоботом, звернулася до Стася:

— Бачиш, каже, що так.

— Можливо, — відповів хлопець. — Це дуже інтелігентні тварини, і він, безумовно, зрозумів, що ми обоє йому потрібні. Хтозна, може, відчуває трохи вдячності до нас, але краще не пробувати, а особливо хай не пробує Саба, бо того він уб'є напевно. Але з часом, може, й вони заприятелюють.

Подальше захоплення слонем їм перебив Калі, який, усвідомивши, що йому день у день доведеться трудитись заради годівлі велетня, підійшов, захожуюче посміхаючись, до Стась і сказав:

— Великий пан забити слона, а Калі його їсти замість збирати траву і плоди.

Але “великий пан” уже був за сто миль від наміру вбити слона, тому жваво відповів:

— Ти осел!

На нещастя, він забув, як слово “осел” звучить мовою суахілі, і сказав англійською “donkey”¹. Калі не зрозумів англійського виразу, але, видно, сприйняв його за якийсь комплімент чи похвалу для себе, бо за хвилю діти почули, як він хвалькувато звернувся до Меа:

— Меа мати чорну шкіру і чорний мозок, а Калі є данкі.

[†] Після чого з гордістю додав:

— Сам великий пан сказав, що Калі є данкі!

Тим часом Стась, наказавши обом, щоб як зіницю ока берегли панночку і в разі чого відразу його покликали, взяв рушницю і пішов до скелі, яка обірвавшись, замкнула ущелину. На місці, він докладно її оглянув і вивчив усі тріщини. Знайшовши у нижній частині валуна глибоку шпару, акуратно зміряв палицею її глибину. Потім повільним кроком повернувся у табір, відкрив бляшанку з набоями і почав їх старанно рахувати.

Ледь він долічив до трьохсот, як з баобаба, що ріс за якихось п'ятдесят кроків від намету, почувся голос Меа:

— Пане, пане!

¹Donkey (англ.) — осел.

Стась наблизився до величезного дерева, стовбур якого, спорохнявілий біля землі, виглядав, як вежа, і запитав:

— Чого ти хочеш?

— Недалеко видно багато зебр, а далі пасуться антилопи.

— Добре. Я візьму рушницю і піду, бо нам треба навудити м'яса. Але чому ти вилізла на дерево і що там робиш?

Дівчина відповіла своїм смутним мелодійним голосом:

— Меа побачила гніздо сірих папуг і хотіла принести їх панночці. Але гніздо порожнє, тож Меа не дістане намиста.

— Дістанеш за те, що любиш панночку.

Молода негритьянка швидко злізла по шорсткій корі та з радісним блиском в очах стала повторювати:

— О, так! Так! Меа дуже її любить... і намисто теж!

Стась ласкаво погладив її по голові, потім узяв рушницю, закрив бляшанку з набоями і попрямував у бік, де паслися зебри. Через півгодини до табору долинув звук пострілу, а через годину повернувся і малий мисливець з доброю новиною, що вбив молоду зебру, а в околицях є повно звірини. З підвищення йому вдалося розгледіти, крім зебр, численні табуни антилоп-аріелів і гурт water-buck, тобто водяних козлів, які паслися біля річки.

Наказавши Калі взяти коня, він відправив його за впольованою дичиною, а сам почав уважно оглядати стовбур баобаба, обходячи його навколо та стукаючи прикладом по зморщеній корі.

— Що ти робиш? — запитала Нель.

А він відповів:

— Дивись, який велетень. П'ятнадцять чоловік, узявшись за руки, не обняли би цього дерева, а воно, може, пам'ятає часи фараонів. Бачиш цей отвір? Крізь нього легко можна було б дістатись усередину. Там можна влаштувати ніби велику кімнату, у якій би ми всі зручно розмістилися. Мені це прийшло на думку, коли я побачив Меа серед гілок, а потім на полюванні я весь час про це думав.

— Але ж ми маємо тікати до Абіссинії?

— Так. І все ж нам треба відпочити, а я вже тобі вчора казав, що планую залишитись тут на тиждень або два. Ти не хочеш залишити свого слона, а я боюся сезону дощів, під час якого легко схопити малярію. Сьогодні погідно, але ти бачиш, що хмари налітають усе пухтіші, і невідомо, чи ще до вечора не вперщить дощ. Намет не захистить тебе від нього цілком, а у баобабі, якщо тільки він не спорохнявів аж до вершечка, ми можемо собі сміятися з найсильнішої зливи. Було б тут і безпечніше, ніж у наметі, бо досить на ніч закласти терниною цей отвір та віконце, яке зробимо, щоб усередині було світло, і нехай ричать навколо дерева стільки левів, скільки захочуть. Весняний сезон дощів не триває довше, ніж місяць, і я щораз думаю про те, як його перечекати. А якщо так, то краще тут, ніж в іншому місці, і краще у цьому велетенському дереві, ніж у наметі.

Нель погоджувалася з усім, чого хотів Стась, тож погодилась і зараз, тим паче, що перспектива залишитися зі слоном і жити в баобабі їй дуже сподобалась. Відразу почала мріяти, як облаштують кімнати, як їх умеблюють і як будуть запрошувати одне одного на five o'clock¹ та на обіди. Обоє розвеселились, уявляючи все це, і Нель захотіла негайно роздивитися нове помешкання. Проте Стась, який із кожним днем набирався досвіду та завбачливості, стримав її господарський запал.

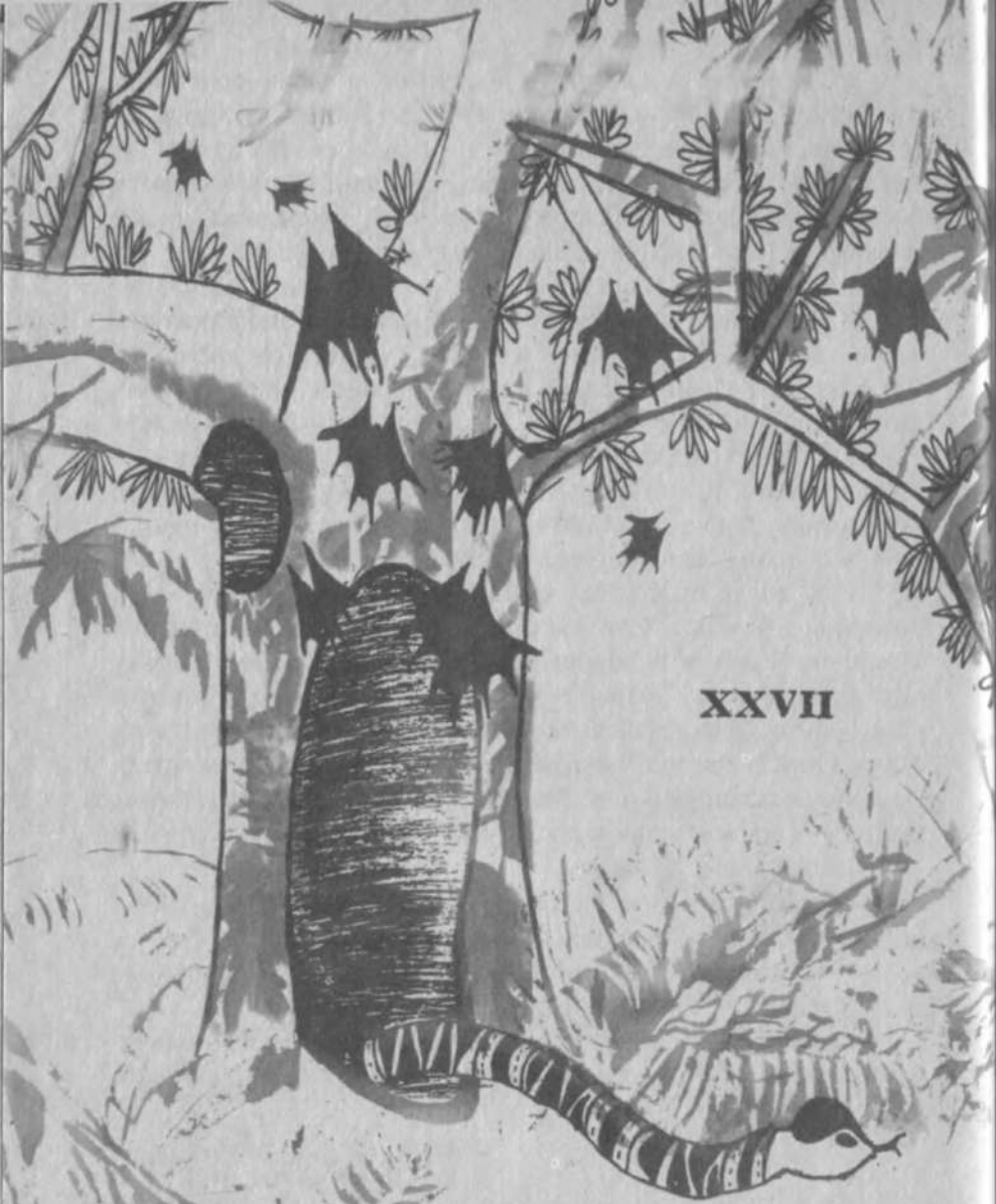
— Поки поселимося самі, — сказав він, — треба випросити геть попередніх господарів, якщо вони там є.

Він наказав Меа вкинути кілька запалених гілочок, що дуже сильно диміли, всередину баобаба.

Виявилось, що задум був добрий, бо велетенське дерево населяли мешканці, і то такі, на гостинність яких годі було й сподіватись.

¹Five o'clock (англ.) — традиційне для англійців пиття чаю о 5 год пополудні.

XXVII

Otworów było w drzewie dwa: jeden obszerny na pół metra od ziemi, drugi mniejszy, na wysokości mniej więcej pierwszego piętra w domach miejskich. Za ledwie Mea wrzuciła do niższego zapalone dymiące gałęzie, na-

Отворів у дереві було два: один широкий, на висоті півметра над землею, а другий менший, на висоті приблизно першого поверху у міських будинках. Не встигла Меа вкинути до нижнього отвору димлячі галузки, як із верхнього почали вилітати великі кажани, та, осліплені сонячним світлом, несамовито попискуючи, закружляли навколо дерева. А за мить з нижнього отвору блискавично вислизнув справжній господар — величезний боа¹, який, напевно, задрімав, перетравлюючи свій останній обід, і тільки коли дим закрутив йому у ніздрях, прокинувся та подумав про порятунок. Побачивши потужне тіло, яке, наче потворна пружина, вислизнуло із задимленого отвору, Стась ухопив Нель на руки і почав тікати в напрямку відкритих джунглів. Але страшний душител, сам переляканий, і не думав наздоганяти їх, а звиваючись серед трави та розкладених речей, блискавкою помчав до ущелини, щоб сховатися серед скельних розпадин і уламків. Діти зітхнули з полегшенням. Стась поставив Нель на землю та кинувся по рушницю, потім побіг за змією до скелястого берега, а Нель услід за ним. Але по кільканадцяти кроках вони стали, як вкопані, бо їхнім очам відкрилося надзвичайне видовище. Високо над ущелиною на мить з'явилося тіло плазуна і, накресливши в повітрі зигзаг, упало вниз. За мить з'явилося знову і знову впало. Діти добігли до краю урвища та зі здивуванням побачили, що це їх новий приятель, слон, так забавляється. Двічі відіславши зміюку в повітряну подорож, він тепер якраз розтоптував її голову своєю величезною, подібною до колоди ногою. Скінчивши цю операцію, слон знову підняв тіло удава, яке ще здригалось, і кинув його на цей раз до водоспаду. Потім, киваючи в обидва боки і помахуючи вухами, почав жваво поглядати на Нель, а згодом витягнув до неї хобота, ніби домагаючись нагороди за свій мужній і корисний вчинок.

¹Боа — ведетенська неотруйна змія (довж. до 6 м), яка душить здобич, стискаючи її своїм тілом. Удави боа поширені тільки у Південній Америці, а в Африці трапляється сітчастий пітон. — Прим. Перекл.

Нель одразу побігла до намету і повернулася з повним подолом диких фіг, які почала по кілька штук кидати слонові. Він старанно відшукував їх у траві та вкладав одну за одною до паші. Ті, які закотились у глибокі щілини, він видмухував з такою силою, що у повітря разом з фігами вилітало каміння розміром з кулак. Діти оплесками зустрічали ці виступи. Нель кілька разів поверталася до намету за новими запасами та не переставала за кожною фігою твердити, що слон уже зовсім приручений і що вона могла б зійти до нього хоч зараз.

— От бачиш, Стасю, яку ми охорону матимемо! Він же нікого у джунглях не боїться — ні лева, ні удава, ні крокодила. І він дуже добрий, а нас любить без сумніву.

— Якщо приручиться, — сказав Стась, — і якщо я зможу залишати тебе під його опікою, то буду полювати цілком спокійно, бо кращого охоронця не знайти у цілій Африці.

По хвилі хлопець додав:

— Місцеві слони дикіші, але я читав, що, наприклад, азійські мають дивну прив'язаність до дітей. В Індії ніколи не було випадку, щоби слон скривдив дитину. Більше того, коли слон шаленіє, що часом трапляється, то місцеві махаути¹ посилають дітей, щоби його заспокоїти.

— А бачиш! А бачиш!

† — У всякому разі, ти добре вчинила, що не дала мені його вбити.

При цих словах оченята Нель спалахнули від радості, наче два зелених вогники. Зіп'явшись на пальчики, вона поклала руки Стасеві на плечі та, схиливши голівку, запитала, дивлячись йому в очі:

— Вчинила, якби скільки мала років? Скажи! Якби мала скільки?

А він відповів:

— Принаймні сімдесят!

— Ти завжди жартуєш.

— Сердься, сердься! А хто звільнить слона?

Почувши це, Нель одразу почала ластитись, як мала кицька.

¹Махаут — дозорець, погонич слонів у Індії.

— Ти! І буду тебе за це дуже любити... і він теж!

— Я думаю про це. Але то буде важка робота, і я зроблю її тільки тоді, коли вже будемо готуватись у дорогу.

— Чому?

— Якби я слона звільнив, поки він повністю не освоївся, він би нас відразу покинув.

— О, від мене він не піде!

— Ти думаєш, що він такий, як я! — трохи роздратовано відповів Стась.

Їхню розмову перебило прибуття Калі, який привіз убиту зебру та її лоша, загрижене Сабою. Британові дуже пощастило, що, побігши за Калі, не був присутній при розправі з пітоном¹, бо, погнавшись за ним, міг загинути у сталевих обіймах раніше, ніж Стась би встиг прийти йому на порятунок.

Однак за вбивство зебрятки Саба добре дістав по вухах від Нель, та не дуже цим перейнявся, бо навіть не підібгав хвоста, якого розпушив, коли прибіг із полювання.

Стась тим часом розповів Калі, що хоче влаштувати помешкання у баобабі, і принагідно поінформував, що сталося під час обкурювання дупла і як слон порадив собі зі змією. Думка поселитись у дереві, де можна було б знайти захист не тільки від дощу, а й від диких звірів, дуже сподобалася негрові. Натомість вчинок слона не знайшов у нього схвалення:

— Слон є дурний, — сказав Калі, — тому кидати ніюку (змію) до гримлячої води. Але Калі знати, що ніюка смачна, тож пошукати її за гримлячою водою і спекти, бо Калі є розумний і данкі!

— Ти данкі, згода, — відповів Стась, — але ж не будеш їсти змію?

— Ніюка смачна, — повторив Калі.

І додав, показуючи на вбиту зебру:

— Краща за цю ніяму.

Після цього обоє попрямували до баобаб та заходились готувати приміщення. Калі знайшов над річкою плаский камінь розміром із велике сито і, поставивши його в дупло, насипав на нього розжареного вугілля. Пртім він досипав усе нового,

¹Пітони – підродина неотруйних змій родини удавових. Довжина африканського сітчастого пітона – до 10 м. Поширені у тропіках Африки, Азії, Центральної Америки.

уважно стежачи, щоб порохно всередині стовбура не зайнялось і не спричинило пожежі цілого дерева. Чорний хлопець казав, що робить так, щоб “ніщо не вкусити великого пана і бібі”. Виявилось, що це не зайва обережність, бо, як тільки чад наповнив середину дерева і розійшовся навіть назовні, зі щілин кори почали виповзати різноманітні істоти: чорні та вишневі жуки, великі волохаті павуки, грубі, як палець, личинки, ніби вкриті шпичаками, й огидні отруйні сколопендри¹, укуси яких може бути навіть смертельним. Спостерігаючи, що діється назовні стовбура, можна було тільки уявити, скільки подібних істот загинуло від чаду всередині. Тих, які з кори та нижчих гілок спадали на землю, Калі немилосердно чавив камінням, при цьому стурбовано поглядаючи на отвори, ніби боявся, що з них у будь-яку мить може визирнути щось ще страшніше.

— Чого ти так дивишся? — спитав Стась. — Думаєш, у дереві ховається ще один пітон?

— Ні. Калі бояться Мзіму.

— Що це Мзіму?

— Злий дух.

— А ти коли-небудь у житті бачив Мзіму?

— Ні, але Калі чути страшний галас, який Мзіму робити в хатах чаклунів.

— То ваші чаклуни все-таки його не бояться?

— Чаклуни вміти його заклинати, а потім ходити по хатах і казати, що Мзіму гніватись. Тож негри зносити їм банани, мед, помбу², яйця та м'ясо, щоб перепросити Мзіму.

Стась здвигнув плечима:

— Видно, у вас добре бути чаклуном. А може, та змія була Мзіму?

Калі похитав головою:

— Тоді не слон убити Мзіму, а Мзіму вбити слона. Мзіму — це смерть...

Якесь дивне шарудіння всередині дерева перервало його слова. З нижнього дупла бухнула дивна руда пилюка, потім шарудіння повторилося, ще сильніше, ніж перше.

¹Сколопендри — отруйні комахи родини стоніг (довжина до 30 см).

²Помба — пиво із зерна сорго.

Калі вмить кинувся лицем на землю і почав пронизливо кричати:

— Ака! Мзіму! Ака! Ака, ака!

Стась у першу мить теж відскочив, але відразу ж отямився і, коли прибігли Нель із Меа, пояснив їм, що могло статися.

— Напевно, — сказав він, — великі поклади порохна всередині стовбура розширилися від гарячого повітря та зсунулися вниз, засипавши вугілля. А він думає, що це Мзіму. Нехай Меа хлюпне кілька разів водою в отвір, бо якщо вугілля не згасло від браку повітря, то порохно почне тліти і підпалить ціле дерево.

І побачивши, що Калі далі лежить, вражено повторюючи: “Ака! Ака!”, хлопець узяв рушницю і, стрельнувши в отвір, торкнув негра прикладом:

— Твого Мзіму вбито! Не бійся!

Калі підвів голову, але залишався на колінах.

— О, великий пане! Великий пан... не боятися навіть Мзіму?

— Ака! Ака! — передражнив чорного хлопця Стась.

І почав сміятися.

Калі з часом цілком заспокоївся. А коли засіли до приготованої Меа їжі, виявилось, що попередні хвилювання зовсім не зіпсували йому апетиту. Крім порції вудженого м'яса, він спожив ще й сиру печінку лошати, не рахуючи диких фіг, якими у великій кількості забезпечував дітей сикомор, що ріс поблизу. Потім вони зі Стасем повернулися до дерева, біля якого було ще багато роботи. Очищення середини від пороху, вугілля, попечених сотень жуків, великих стоніг і кількох цілком підсмажених кажанів зайняло майже дві години. Стась дивувало, що кажани могли жити по сусідству зі змією, але потім зрозумів, що великий пітон або нехтував такою дрібнотою, або, не маючи всередині стовбура навколо чого обвитися, не здатен був їх дістати. Жар вугілля, що викликав обвал покладів порохна, прекрасно очистив нутро дерева. Стась із радістю переконався, що середина була обширною, як велика кімната, і могла дати притулок не чотирьом, а десяти людям. Нижній отвір правив за двері, а верхній — за вікно, тому у величезному стовбурі не було ні темно, ні душно. Стась думав розділити

цей простір полотном намету на дві кімнати, одна з яких призначалася для Нель і Меа, а друга — для нього, Калі та Саби. Стовбур не спорохнявів аж до верху, тому дощу можна було не боятися, а щоб він не потрапляв у “двері” та “вікно”, досить було над ними зробити дашки з кори. Дно приміщення вирішили присипати піском з-над річки, який добре пропало сонце, а поверхню вимостити сухим мохом.

Робота справді була важкою, особливо для Калі, який мусив вудити м'ясо і поїти коней, і турбуватися про харчі для слона, що регулярно вимагав їх голосним трубінням. Але молодий негр узявся до облаштування нового житла дуже охоче, навіть із запалом, причину якого пояснив Стасеві того ж дня:

— Коли великий пан і бібі, — говорив він, взявшись у боки, — замешкати у дереві, Калі не мусити будувати на ніч велику зерібу і могти байдикувати щовечір.

— Ти любиш байдикувати? — запитав Стась.

— Калі є чоловіком, тому Калі любити байдикувати, бо працювати мусять тільки жінки.

— А бачиш, я, однак, працюю для бібі.

— Але зате, коли бібі дорости, мусити працювати для великого пана, а якщо не хотіти, то великий пан її бити!

Стась на одну думку про биття бібі скочив, як ошпарений, і з гнівом крикнув:

— Дурню, ти знаєш, хто така бібі?

— Не знаю, — перелякано відповів чорний хлопець.

— Бібі це... це... добра... Мзіму!

Калі аж присів.

І по закінченні роботи несміливо наблизився до Нель, упав перед нею лицем на землю і почав повторювати не стільки переляканим, скільки благальним голосом:

— Ака! Ака! Ака!

А “добра Мзіму” витріщала на нього свої гарні, кольору морської хвилі оченята, зовсім не розуміючи, чого Калі хоче.

XXVIII

Nowa siedziba, którą Staś nazwał „Krakowem”, została urządzona w przeciągu trzech dni. Ale przedtem złożono w „męskim pokoju” główne pakunki — i w chwilach wielkiej ulewy młoda czwórka znajdowała w olbrzymim pniu jeszcze przed wykończeniem *mieszkania doskonałe schronienie.

 Нова оселя, яку Стась назвав "Краковом", була облаштована за три дні. Ще перед вселенням у "чоловічій кімнаті" склали найцінніші пакунки, а під час великих злив молода четвірка знаходила у ще не викінченому помешканні прекрасний захист. Сезон дощів був у розпалі, але це не були наші довгі осінні дощі, коли небо затягається темними хмарами, а набридлива сльота триває тижнями. Тут кільканадцять разів на день вітер проганяв по небу розпухлі хмари, які щедро поливали землю, а потім знову ясніло сонце, блискуче, ніби свіжо вмите, і заливало золотим світлом скелі, річку, дерева та джунглі. Трави росли на очах. Деревя вкрилися густим листям, і поки дозрілий плід падав на землю, вже творилася зав'язь нового. Повітря, завдяки завислим у ньому голочкам води, стало таким прозорим, що віддалені предмети було видно цілком виразно, а зір сягав у незмірну далечінь. На небі з'явилися чудові семибарвні веселки, а водоспад був постійно оточений ними. Короткі ранішні та вечірні зорі вигравали тисячами барвистих виблисків, таких яскравих, що навіть у Лівійській пустелі діти не бачили нічого подібного. Найнижчі, близькі до землі хмаринки були вишневыми, вищі, краще освітлені, розливались озерами пурпуру та золота, дрібні хвилясті хмарини виблискували, як рубіни, аметисти й опали¹. Ночами, у проміжках між хвилями дощу, місяць перетворював краплі роси на листках мімоз й акацій у діаманти, а зодіакальне світло було яскравіше, ніж в інші пори року.

З розливів, які річка утворювала нижче водоспаду, було чути неспокійне квакання жаб і меланхолійне кумкання ропух, а подібні до великих блукаючих зірок світлячки перелітали з берега на берег між заростями бамбука й очерету.

Коли ж хмари покривали зоряне небо і дощ починав лити як з відра, то ставало дуже темно, а всередині баобаба — чорно, як у підземеллі. Щоб запобігти цьому, Стась

¹Рубіни, аметисти, опали — дорогоцінні камені відповідно червоного, бузкового та молочно-білого кольору

наказав Меа натопити жиру із забитих тварин і зробив бляшаний ліхтар, який повісив над верхнім отвором, котрий діти називали вікном. Світло палаючого гнота було видно з вікна далеко навкруги, і це відлякувало диких звірів, але притягало кажанів і навіть птахів. Урешті-решт Калі був змушений зробити в отворі щось на зразок заслони з тернини, подібної до тої, якою закривали на ніч нижній вхід.

Одначе вдень, коли була гарна погода, діти полишали “Краків” і мандрували по всьому скельному виступу. Стась робив мисливські походи на антилоп-арієлів і на страусів¹, чисельні стада яких з’являлись у долині річки. А Нель ходила до свого слона, який спочатку трубив, тільки вимагаючи їжу, а потім став трубити, коли йому було нудно без малої приятельки. Вітав її завжди з явною радістю і відразу наставляв свої великі вуха, коли чув її голос і кроки.

Одного разу, коли Стась пішов на полювання, а Калі за водоспадом ловив рибу, Нель вирішила піти до скелі, яка замикала ущелину, щоб подивитися, чи Стась почав уже з нею щось робити. Меа, що була зайнята готуванням обіду, не зауважила її відходу, а дівчинка, збираючи по дорозі квітки бегонії, якою були густо вкриті розпадини між камінням, попрямувала до схилу, по якому вони колись виїхали з долини і, зійшовши по ньому вниз, опинилася біля скелі. Великий уламок, що відколовся від стіни, закривав горловину ущелини, як і раніше. Нель зауважила, що між ним і стіною є прохід, яким могла би протиснутись і доросла людина. Хвилину вона вагалась, а потім прослизнула крізь нього й опинилася по другий бік проходу. Але був ще поворот, який вів до котловини біля водоспаду. Нель почала роздумувати: “Піду трішки далі, вигляну з-за скелі, раз подивлюся на слона, який мене навіть не зауважить, і вернуся назад”. Так роздумуючи, посувалася крок за кроком, аж опинилась у місці, де ущелина розширялась у малу долинку, і побачила слона. Він, стояв до неї спиною, зануривши хобот у воду, і пив. Це додало їй сміливості, і вона, притулившись до скелі, зробила ще крок, потім ще кілька. У цю мить велетенська тварина повернула голову, щоб облисти собі боки, побачила дівчинку і відразу рушила до неї.

¹Страус – рід великих нелітаючих птахів. Є три різновиди страусів, ему – поширений в Австралії та Новій Зеландії, нанду – поширений у Південній Америці та найбільший із них – африканський страус (висота 2,5 м, довжина 2 м, вага яйця – 2 кг)

Нель сильно злякалась, але оскільки вже не було часу на втечу, то вона притисла колінце до колінця і, як уміла гарніше, присіла перед слоном у поклоні. Потім простягла ручку з бегоніями і сказала трохи тремтячим голоском:

— Добрий день, коханий слонику! Я знаю, що ти не зробиш мені нічого поганого, тож прийшла з тобою привітатись... і маю тільки ці квітки...

А колос наблизився, простягнув хобот і вийняв із пальчиків Нель букетик бегоній. Але вклавши їх собі у пащу, відразу виплюнув, бо, напевно, йому не засмакували їхні волохаті листочки та квіти. Нель побачила над собою його хобот, подібний до величезного вужа, який витягався і згинався. Він торкнувся її одної ручки, потім другої, потім обох плечей і, опутившись донизу, почав лагідно погойдуватися в обидва боки.

— Я знала, що ти не зробиш мені нічого поганого, — повторила дівчинка ще трохи переляканим голосом.

А слон прищулив свої казкові вуха, згортаючи та розгортаючи хобот, і радісно гульготів, як робив це завжди, коли дівчинка наближалася до краю ущелини.

І так, як колись Стась із левом, ці двоє стояли одне навпроти одного. Він, велетень, подібний до будинку чи скелі, і вона, дрібна крихітка, яку він міг розчавити одним рухом, навіть не від злості, а просто через неувважність.

Добра тварина, однак, не робила жодних ані гнівних, ані необережних рухів, і видно було, що слон щасливий од візиту малої гості.

Нель посміливішала і нарешті підвела очі та, дивлячись на нього, як дивилась би на високий дах, запитала, простягаючи ручку:

— Можна тебе погладити по хоботі?

Слон, щоправда, не знав англійської, але, зрозумівши з руху дівчинки, про що йдеться, підсунув їй під долоню кінець свого двометрового носа.

Нель почала гладити хобот спочатку однією рукою, потім двома, а врешті обняла його та притулилася з усією дитячою довірою.

Слон переступав з ноги на ногу і радісно гульготів. За мить він обгорнув хоботом дрібне тіло дівчинки, підняв трохи вгору і почав легенько колисати вправо та вліво.

— Ще! Ще! — гукала втішена Нель.

І забава тривала досить довго, а потім осміліла дівчинка сама придумала іншу. Ставши на землю, вона пробувала вилазити по передній нозі слона, як по дереву, або ховалася під нього і питала, чи він її знайде. Оббігаючи задні ноги слона, вона зауважила, що в них стирчать колючі шпичаки, які величезна тварина не здатна була повитягати, бо, поперше, не могла до усіх дотягнутись, а, по-друге, боялася, видно, поранити палець, яким закінчувався хобот і без якого той утратив би всю свою вправність і чутливість. Нель зовсім не знала, що такі колючки у ногах є справжньою бідою для слонів Індії, а ще більшою, напевно, в африканських джунглях, які переважно складаються з колючих рослин. Їй стало жаль доброго велетня, і вона не роздумуючи сіла навпочіпки біля його ноги й почала обережно витягати спочатку більші, а потім і менші шпичаки, не перестаючи шебетати та запевняти слона, що не залишить жодного. А він прекрасно зрозумів, про що йдеться, і почав згинати ноги в колінах, показуючи, що й у підшвах між копитами, які прикривали пальці, теж стирчать колючки, які завдають йому ще більших страждань.

Тим часом Стась повернувся з полювання і запитав Меа, де панночка. Отримавши відповідь, що вона, напевно, у дереві, він хотів уже заглянути до середини баобаба, коли йому здалося, що її голосок чути в глибині ущелини. Не вірячи власним вухам, він миттю скочив до краю виступу і, глянувши вниз, замер. Дівчинка сиділа біля колоса, а той стояв так спокійно, що якби не рухи хобота і величезних вух, можна було б подумати, що він висічений з каменю.

— Нель! — крикнув Стась.

А вона, зайнята своєю роботою, весело відповіла:

— Зараз, зараз!

Хлопець, який не мав звички вагатися перед небезпекою, затиснув однією рукою рушницю, а другою обдерту з кори та висохлу ліану і, обхопивши її ногами, вмить зісунувся на дно котловини.

Слон неспокійно ворухнув вухами, але Нель відразу встала і, обнявши хобот руками, поспішно вигукнула:

— Не бійся, слонику, це Стась.

Стась зрозумів, що для неї нема жодної небезпеки, але ноги ще тремтіли під ним, серце несамовито гупало, і він, поборюючи хвилювання, прошепотів здавленим, сповненим жалю та гніву голосом:

— Нель, Нель, як ти могла це зробити?

А вона, виправдовуючись, казала йому, що не зробила нічого поганого, бо слон дуже добрий і цілком приручений. Що вона хотіла тільки раз на нього глянути й повернутися назад, але він її затримав і почав із нею бавитись. І що колисав її дуже обережно, а якщо Стась хоче, то і його поколише.

Кажучи це, взяла однією ручкою за кінчик хобота і, наблизивши його до Стася, махнула ним кілька разів управо і вліво. А потім звернулася до слона:

— Погойдай, слонику, і Стася.

Розумна тварина зрозуміла з її рухів, чого від неї хочуть, і Стась, схоплений за ремінь, в одну мить завис у повітрі. Контраст між ще розгніваним виглядом хлопця і його гоїданням над землею був такий кумедний, що мала Мзіму вибухнула сміхом і, плескаючи в долоні, закричала:

— Ще, ще!

А оскільки важко зберігати поважний вигляд і читати нотації у момент, коли людина висить на кінчику слонового хобота й мимоволі розмахує руками, як метелик, Стась теж почав сміятись. А з часом, зауваживши, що рухи хобота стають повільнішими і що слон збирається поставити його на землю, хлопець вигадав нову розвагу. Скориставшись із моменту, коли величезне вухо пропливало повз нього, він схопився за нього обома руками, видряпався слонові на голову, а потім сів на шию.

— Ага! — закричав згори до Нель. — Хай зрозуміє, що мусить мене слухатись.

І почав поплескувати слона по голові з виразом пана та володаря.

— Добре! — гукала знизу Нель. — Але як ти тепер злізеш?

— Теж мені клопіт, — відповів Стась.

І, звисивши ноги через лоб слона, обняв ними хобот і зсунувся по ньому, як по дереву.

— Ось як злізу!..

Потім обоє заходилися виймати рештки колючок із ніг слона, який витримував це надзвичайно терпляче.

Тим часом упали перші краплі дощу, і Стась вирішив негайно відвести Нель до "Кракова". Але виникла несподівана проблема. Слон нізачо не хотів розлучатися з дівчинкою, і кожного разу, коли вона віддалялася, він обгортав її хоботом і притягував до себе. Ситуація ставала тяжкою, і весела забава могла погано закінчитись. Хлопець не знав, що робити, а дощ падав щораз густіший і загрожував перерости у зливу. Обоє, щоправда, відступали потроху до виходу, але дуже повільно, а слон рухався за ними.

Нарешті Стась закрив собою Нель і, зосередивши погляд на очах слона, тихенько сказав дівчинці:

— Не тікай, але поступово відходь до вузького проходу.

— А ти, Стасю? — запитала вона.

— Відходь, — з притиском повторив він, — інакше я буду змушений слона вбити.

Дівчинка під впливом цієї погрози скорилася, бо, маючи до слона безмежну довіру, була певна, що той нічого поганого Стасеві не зробить.

Хлопець стояв у чотирьох кроках від велетня, не відводячи від нього погляду.

Так минуло кілька хвилин. Настав вирішальний момент. Вуха слона ворухнулися, малі очі якось дивно блиснули, а хобот раптом піднявся догори.

Стась відчув, що блідне.

"Смерть", — подумав він.

Але колос несподівано відвернувся до скельного краю, на якому зник Нель, і затрубив голосно, як ніколи. Стась пішов до виходу і за скелею знайшов Нель, яка не хотіла без нього вертатися до дерева. Він мав непереборне бажання сказати їй: "Дивись, що ти наробила! Я мало через тебе не загинув!" Але часу на нотації не було, бо дощ перейшов у зливу і треба було якнайшвидше вертатися до оселі. Нель змокла до нитки, хоча Стась прикрив її своїм одягом. Усередині дерева він наказав негритянці негайно її переодягнути, а сам, відв'язавши у "чоловічій" кімнаті Сабу, якого попередньо прип'яв, щоб той не побіг слідом за ним і

не переполошив дичину, почав гарячково обшукувати всі пакунки у надії знайти хоча б ще один пакетик хініну.

Але не знайшов нічого. Тільки на дні скляної пляшечки, яку йому дав колись місіонер у Хартумі, видно було трішечки білого порошку. Його було так мало, що вистачило б хіба на те, щоб забілити кінчик пальця. Проте Стась і цю мізерну дозу розчинив у теплій воді та дав дівчинці випити.

Після того, як злива минула і знову засвітило сонце, хлопець вийшов надвір, щоб подивитися на риб, які приніс Калі. Негр спіймав їх кільканадцять на вудку, зроблену з тонкого дроту. Серед переважно дрібних рибин були три великі, довжиною у три фути¹ кожна, покриті срібними цятками і дивно легкі. Меа, яка виросла на берегах Голубого Нілу і добре зналася на рибі, твердила, що вони дуже смачні і що під вечір вискакують високо над водою. Коли їх почали чистити, виявилось, що всередині у кожної є величезний повітряний міхур. Стась узяв одного із цих міхурів, який був розміром з велике яблуко, і поніс показати його Нель.

— Дивись, — сказав він, — це сидить у рибах. Із кільканадцяти таких міхурів можна зробити шибу для нашого вікна.

І вказав на верхній отвір. Потім якусь мить подумав і додав:

¹ — І ще щось більше.

— А що? — спитала зацікавлена дівчинка.

— Змія.

— Такого, яких ти пускав у Порт-Саїді? О, добре, зроби!

— Зроблю. З тонко нарізаних бамбукових планок зроблю рамку, а ці плівки використаю замість паперу. Вони навіть кращі, ніж папір, бо легші, та й дощ їх не розмочить. Такий змій здійметься на величезну висоту, а при сильному вітрі залетить бозна-куди.

Він раптом ударив себе по голові:

— У мене є ідея.

— Яка?

¹ Фут (англ. foot - ступня) - одиниця довжини, прийнята в англійських країнах. 1 фут = 0.3048 м

— Побачиш. Коли все добре обміркую, то скажу тобі. А зараз слон так галасує, що навіть розмовляти важко.

І справді, слон із туги за Нель, а може, за обома дітьми, трубив так, що ціла ущелина разом із ближніми деревами аж тряслася.

— Треба йому показатися, — сказала Нель, — то й заспокоїться.

І вони пішли до краю ущелини. Стась, цілком зайнятий своїми думками, йшов і повторював про себе:

— “Неллі Раулісон і Станіслав Тарковський із Порт-Саїду, втікиши від деревішів, перебувають...”

І, зупинившись, запитав:

— Як визначити, де?

— Що, Стасю?

— Нічого, нічого. Я вже знаю. “Перебувають за місяць дороги на схід від Білого Нілу і просять про термінову допомогу”... Коли вітер подме на північ або на схід, запусу двадцять, п'ятдесят, сто таких зміїв, а ти, Нель, допоможеш мені їх клеїти.

— Зміїв?

— Так. І скажу тобі тільки, що вони можуть виявитися кориснішими, ніж десять слонів.

Тим часом дійшли до краю. І почалося радісне тупцювання, махання вухами, гульготання велетня, а коли Нель пробувала відійти хоч на мить, жалібно трубіння. Дівчинка пояснювала “коханому слоникові”, що не може сидіти біля нього весь час, бо мусить спати, їсти та працювати по господарству у “Кракові”. Але слон заспокоївся тільки тоді, коли вона зіпхнула вилами приготовану Калі їжу, та й то ввечері знову почав потрублювати.

Діти того ж вечора назвали його Кінгом¹, бо Нель запевняла, що перед тим, як потрапити до ущелини, він, безумовно, був королем усіх слонів Африки.

¹King (англ.) – король.

XXIX

W ciągu kilku dni Nel spędzała wszystkie chwile, w których deszcz nie padał, u Kinga, który już nie sprzeciwiał się jej odejściu rozumiawszy, że dziewczynka wraca po kilka razy dziennie.

А Протягом кількох днів увесь час, коли не падав дощ, Нель проводила у Кінга. Слон перестав заперечувати проти її відходів, розуміючи, що за кілька годин дівчинка повернеться. Калі, який узагалі боявся слонів, дивився на це з благоговійним здивуванням і потім, вирішивши, що добра Мзіму зачарувала велетня, теж почав до нього навідуватися. Кінг ставився до нього, як і до Меа, доброзичливо, але тільки Нель могла робити зі слоном, що хотіла. Вона навіть через тиждень привела до нього Сабу. Тепер Стась міг спокійно залишати дівчинку під опікою або, як він висловлювався, під хоботом у слона, і без жодного побоювання ходити на полювання, забираючи з собою часом і Калі. Він був певен, що порядна тварина у жодному разі не полишить їх, і почав серйозно подумувати про її звільнення.

Правду кажучи, хлопець уже давно придумав один спосіб, але він вимагав такої жертви, що Стась відкладав його з дня на день, не знаючи, чи варто починати. А оскільки порадитися було ні з ким, він вирішив поділитися своїми планами з Нель, хоча вважав її дитиною.

Скелю можна висадити порохом, — пояснив він, — але на це треба поспувати багато набоїв: повитягати з них кулі, висипати порох і зробити з нього один великий заряд. Такий заряд я закладу в найглибшу шпару, яка тільки знайдеться всередині каменюки, потім заткну його і підпалю. Заряд вибухне, скеля розпадеться на уламки — і Кінг буде вільний.

— Але якщо буде великий гук, чи він не перелякається?

— Хай собі лякається! — жваво відповів Стась. — Це мене найменше обходить. З тобою справді не варто серйозно говорити.

Однак продовжував говорити, а, вірніше, думати вголос:

— Але якщо я використаю замало набоїв, то скеля не розпадеться, і я їх тільки даремно змарную. Якщо ж у достатній кількості, то нам їх залишиться дуже мало. А коли забракне набоїв перед кінцем подорожі, нам загрозуватиме просто смерть. Бо чим я буду полювати, чим захищатися в разі нападу? Ти прекрасно знаєш, що якби не ця рушниця, то ми б давно загинули. Або від рук Гебра, або з голоду. Справжнє щастя, що ми маємо коней, адже самі не змогли б донести ні речей, ні набоїв.

На це Нель, піднявши палець, сказала з великою впевненістю:

— Коли я Кінгові скажу, то він понесе і речі, і набої!

— Які набої понесе, коли нам їх не залишиться?

— Зате буде нас захищати...

— Але ж не буде стріляти з хобота в дичину, як я зі штуцера.

— То ми можемо їсти фіги і ті великі дині, що ростуть на деревах, а Калі завжди наловить риби.

— Це поки ми над річкою. Сезон дощів треба перечекати тут, бо постійні зливи обов'язково нагнали би тобі малярії. Однак пам'ятай, що потім рушимо у дальшу дорогу і можемо пофрапити до пустелі.

— Такої, як Сахара? — перелякано спитала Нель.

— Ні. Але такої, де нема річок і плодкових дерев, а ростуть тільки акації та мімоза. Там можна жити тільки з полювання. Кінг знайде там траву, а я антилоп, але якщо не буде чим стріляти, то Кінг їх не наловить.

Стасеві було над чим ламати голову. Тепер, коли слон приручений і заприятелював з ними, просто не годилося кинути його, залишивши на голодну смерть. А звільнити слона — означало позбутися більшості амуніції¹ і приректи себе на вірну загибель.

Тому Стась і відкладав цю роботу з дня на день, повторюючи щовечора:

“Може, завтра знайду якийсь інший спосіб...”

А тим часом до цих турбот приєднались інші. Спочатку Калі страшенно покусали в долині річки дикі бджоли. На них

¹Амуніція (фр) – військове спорядження, зброя.

чорного хлопця навів добре відомий у Африці невеликий сіро-зелений птах, якого називають пасічником. Калі через лінь не хотілося їх достатньо обкурити, тому повернувся з медом, але покусаний і такий опухлий, що через годину втратив свідомість. Аж до вечора добра Мзіму за допомогою Меа витягали з нього жала, а потім обкладали землею, яку Стась поливав водою. І все ж під ранок виглядало, що бідолашний негр конає. На щастя, його сильний організм переборов отруту, та до здоров'я він повернувся лише через десять.

Друга пригода спіткала коней. Стась, який під час хвороби Калі мусив їх спутувати і водити до ріки, зауважив, що вони почали дуже худнути. Це не можна було пояснити браком їжі, бо після дощів трава вибуяла висока і відбірної паші було по пояс, а коні, однак, просто на очах слабшали. Через кілька днів шерсть на них почала линяти, очі згасли, а з ніздрів потік слиз. Потім перестали їсти, а тільки жадібно пили, ніби їх палила гарячка. Коли Калі одужав, вони вже нагадували ходячих кістяків. А він, як тільки глянув, одразу здогадався, що трапилось.

— Цеце! — сказав, звертаючись до Стася. — Вони мусять умерти.

†Ще у Порт-Саїді Стась багато чув про африканську муху цеце, що є справжнім бичем деяких околиць. Там, де вона постійно водиться, негри зовсім не заводять худоби, а де за сприятливих умов раптово розмножується, — худоба гине. Кінь, віл або осел, укушений мухою цеце, марніє і через кільканадцять днів гине. Місцеві тварини добре розуміють небезпеку зустрічі з нею, і бувають випадки, коли цілі стада волів, почувши над собою її дзижчання, впадають у паніку та розбігаються на всі боки.

Стасеві коні були покусані. Калі тепер щодня натирав їх і осла якоюсь надзвичайно пахучою рослиною, подібною запахом до цибулі, яку він знайшов у джунглях. Він казав, що її сморід повинен відігнати цеце. Але попри це коні худли. Стась із тривогою думав, що буде, коли тварини поздыхають. Як тоді забрати речі, Нель, повсті, набой і посуд? Було цього добра стільки, що навіть Кінг навряд чи міг би все

понести. Але для звільнення Кінга треба було пожертвувати двома третинами набоїв.

Щораз більші турботи збиралися над головою Стася, як ті хмари, що не переставали поїти джунглі. А врешті прийшла справжня катастрофа, перед якою зблідли всі інші, — малярія.

XXX

Pewnego dnia przy wieczerzy Nel podniósłszy do ust kawałek wędzonego mięsa odsunęła go nagle jakby ze wstrętem — i rzekła:

— Nie mogę dziś jeść.

Staś, który poprzednio dowiedział się od Kalego, gdzie są pszczoły, i podkurzał je teraz codziennie, by rabować im miód, był pewien, że mała zjadła w ciągu dnia

Одного дня за вечерею Нель, піднівши до рота шматочок вудженого м'яса, раптом відкинула його ніби з огидою і сказала:

— Не можу сьогодні їсти.

Стась, який довідався у Калі, де гніздують бджоли, щодня їх обкурював, щоб добувати мед, і був певен, що мала протягом дня занадто ним ласувала, отож не звернув уваги на брак апетиту Нель. Але вона за хвилину встала і швидко закружляла навколо вогнища, заточуючи все більші кола.

— Не віддаляйся занадто, — гукнув до неї хлопець, — бо ще щось тебе вхопить.

Насправді він нічого не боявся, бо присутність слона, якого дикі звірі відчували, і його трубіння, яке доносилось до їхніх вух, тримало всіх на належній відстані. Це забезпечувало безпеку і людям, і коням, бо навіть найстрашніші хижаки джунглів, такі, як лев, пантера чи леопард, воліють уникати слона, щоб не мати справи з його іклами та хоботом.

А дівчинка продовжувала кружляти щоразу швидше. Стась підійшов до неї і спитав:

— Геї, мала комахо! Чого ти так літаєш навколо вогнища?

Питав він це весело, але вже непокоївся. Його неспокій ще зріс, коли Нель відповіла:

— Не знаю. Не можу всидіти на місці.

— Що з тобою?

— Так якось мені дивно...

А потім сперла голівку йому на груди і сказала, ніби визнаючи вину, покірним, сповненим слізьми голосом:

— Стасю, я, здається, хвора.

— Нель!!!

Він поклав їй долоню на чоло, але воно виявилось сухим і холодним. Схопивши її на руки, поніс до вогнища.

— Тобі зимно? — питав по дорозі.

— І зимно, і гаряче, але більше зимно.

Зубки її цокотіли, а тільки стрясалося від тремтіння. Стась не мав більше сумніву в тому, що вона схопила малярію.

Він наказав Меа негайно завести дівчинку до баобаба, роздягнути і вкласти. Потім наклав її чим тільки міг, бо бачив, як у Хартумі та Фашоді хворі на малярію натягали на себе овечі шкури, щоб спітніти. Вирішив усю ніч просидіти біля Нель і поїти її гарячою водою з медом. Але вона спочатку не хотіла пити. При світлі каганця Стась побачив її розширені, блискучі зіниці. За хвилину дівчинка почала скаржитися на спеку, а водночас трясеться під повстю та пледом. Руки і чоло в неї були все ще холодні, але якби Стась краще знав симптоми малярії, то зрозумів би, що її спалює страшна лихоманка. Зі страхом він зауважив, що коли Меа входила з гарячою водою, Нель дивилась на неї з певним здивуванням і навіть злякано, ніби не впізнаючи. Весь час говорила йому, що не може лежати, просила дозволу встати і побігати, або питала, чи він не гнівається за те, що захворіла, а коли він запевняв, що ні, притискала віями сльози, які напливали їй на очі, й обіцяла завтра обов'язково одужати.

Цього вечора, а вірніше вночі, слон був якийсь на диво неспокійний. Він постійно трубив, а Саба у відповідь починав гавкати. Стась зауважив, що хвору це дратує, і вийшов із дерева, щоб їх заспокоїти. З Сабою було все просто, але наказати замовкнути слонові виявилось складніше. Тому Стась кинув в ущелину кілька плодів хлібного дерева, щоб хоч на якийсь час заткнути йому хобота. Вертаючись, при світлі вогню побачив Калі, який зі шматком вудженого м'яса крокував у бік джунглів.

— Що ти робиш і куди йдеш? — запитав він негра.

Чорний хлопець зупинився і, коли Стась наблизився до нього, сказав із таємничим виразом обличчя:

— Калі їти під інше дерево покласти м'ясо злему Мзіму.

— Навіщо?

— Щоб злий Мзіму не вбити добру Мзіму.

Стась хотів щось відповісти, але груди йому стиснув такий невимовний жаль, що він тільки зіщипив зуби та мовчки відійшов.

Коли хлопець повернувся до оселі, очі Нель були заплющені, руки, які лежали на повсті, дуже тремтіли, але виглядало, що вона засинає. Стась сів біля неї і, завмер, боячись її розбудити. Меа сиділа з іншого боку та щоб не задрімати, щомиті поправляла шматки слонової кістки, просилені у вуха. Було тихо, тільки від річки долітав розладнаний хор жаб і ропах.

Раптом Нель сіла.

— Стасю!

— Я тут, Нель.

Вона почала шукати його руку, тремтячи, як листок на вітрі, хапливо повторюючи:

— Боюсь, боюсь! Дай мені руку!

— Не бійся, я біля тебе.

Він схопив її долоню, яка цього разу була гаряча, ніби вогонь, і не знаючи, що робити, почав покривати поцілунками цю бідну схудлу ручку.

— Не бійся, Нель, не бійся!

Потім дав їй напитися води з медом, яка вже прохолола, і цього разу Нель пила жадібно, притримуючи його руки з горнятком, коли він хотів забрати його від губ дівчинки. Холодний напій, здавалось, її заспокоїв.

Знову настало мовчання. Але через півгодини Нель вдруге схопилась, і в її розширених очах з'явився жах.

— Стасю!

— Що з тобою, дорогенька?

— Чому, — запитала вона уривчастим голосом, — Гебр і Хаміс ходять біля дерева та заглядають до мене?

Стасеві здалося, що тисячі мурах поповзли по його тілу.

— Що ти кажеш? — вигукнув він. — Тут нікого немає! Це тільки Калі ходить біля дерева.

Але вона скрикнула, цокочучи зубами та вдивляючись у темний отвір:

— І бедуїни теж! Нащо ти їх повбивав?

Стась обняв її за тремтячі плечі та притис до себе.

— Ти знаєш, нащо! Не дивись туди! Не думай про це. То було давно.

— Сьогодні! Сьогодні!

— Ні, Нель, давно...

Хоч це і було давно, але, як хвиля від берега, раптом повернулось і сповнило жахом душу хворої дитини.

Слова заспокоєння виявилися марними. Очі Нель розширювались усе більше. Серце калатало так несамовито, що, здавалось, от-от розірветься. Потім вона почала кидатись, як витягнена з води риба, і це тривало майже до ранку. Тільки перед світанком її сили повністю вичерпались, і голівка впала на постіль.

— Слабо мені, слабо! — повторювала вона. — Стасю, я падаю кудись униз.

І заплющила очі.

Стась у першу мить жажнувся, бо вирішив, що вона померла. Але це був тільки кінець першого пароксизму¹ цієї страшної африканської малярії, яку називають “згубною” і два напади якої сильні та здорові люди ще можуть витримати, а третього не пережив ніхто. Про це часто розповідали мандрівники у домі пана Раулісона в Порт-Саїді, а ще частіше — місіонери, які повертались до Європи і яких гостинно приймав у себе пан Тарковський. Другий напад починався через кілька або кільканадцять днів, а третій, якщо не траплявся протягом двох тижнів, був уже не смертельний, бо вважався першим нападом хвороби, що повернулася знову.

Стась знав, що єдиними ліками, які могли зупинити або віддалити пароксизми один від одного, були великі порції хініну, але він уже не мав його ані крихти.

Та зараз, коли бачив, що Нель спокійно дихає, хлопець заспокоївся і почав за неї молитись. А тим часом сонце вискочило з-поза скель долини, і настав день. Слон вимагав сніданку, а від річкового розливу озвалося криками водяне птаство. Стась узяв дробовик Хаміса та пішов уздовж річки

¹Пароксизм — напад, загострення хвороби.

до купи високих кущів, щоб уполювати кілька куріпок на розсіл для Нель, бо саме на тих кущах птахи осідали на ніч. Але він був невиспаний, а його думки так були зайняті хворобою дівчинки, що навіть не помітив, як ціла зграйка куріпок одна за одною пробігли повз нього, прямуючи на водопій. А ще він продовжував молитися. Думав про вбивство Гебра, Хаміса, бедуїнів і, підводячи до неба погляд, промовляв зі стиснутим сльозами горлом: “Я це зробив для Нель, Пане Боже, для Нель! Бо не міг її інакше звільнити, а якщо це гріх, то покарай мене, Боже, а вона хай одужає!..”

По дорозі він зустрів Калі, який ходив подивитися, чи злий Мзіму з'їв дароване йому вчора м'ясо. Молодий негр теж молився, люблячи малу бібі, але молився у тільки йому зрозумілий спосіб. Отож, він казав злому Мзіму: якщо бібі одужає, то він щодня носитиме йому кусень м'яса, а якщо помре, то він, хоч боїться злого Мзіму і знає, що потім загине, так йому перед тим злупить шкіру, що той навіки його запам'ятає. М'ясо, покладене вчора, зникло, і хлопець набрав надії. Звичайно, його міг потягти і шакал, але міг і Мзіму, який прибрал подобу шакала.

Калі повідомив цю щасливу новину Стасеві, але той подивився на нього, ніби не розуміючи, і пішов далі. Минувши кущі, у яких куріпок вже не знайшов, він вийшов до ріки. Береги її були зарослі деревами, з яких, як довгі панчохи, звисали гнізда ремезів, гарних жовтих пташок із чорними крилами. Не бракувало й осиних гнізд, що нагадували великі троянди зі сірої вати. В одному місці річка утворювала великий, на кілька десятків кроків розлив, порослий папірусом. На ньому завжди кишіло водяне птаство. Були там лелеки: і такі, як наші, європейські, і з великими товстими дзьобами, що закінчувалися гачком, чорні, мов оксамит, птахи з криваво-червоними ногами, фламінго, ібіси¹, білі з рожевими крилами чаплі, дзьоб яких нагадував ложку, і журавлі з коронами на головах, і безліч куликів, що, ніби дрібні лісові духи, бігали вперед і назад на довгих, тонких, як соломинки, ніжках.

¹Ібіс, або священний ібіс, — птах із родини лелекоподібних. Голова та шия голі, чорного забарвлення. У давньому Єгипті вважався священним птахом (звідси і назва).

Стась убив двох великих качок із пір'ям кольору розтертої кориці та, ступаючи по мертвих метеликах, які тисячами встеляли берег, пройшов через воду, озираючись, чи нема де крокодилів, і підняв здобич. Постріл сполошив птаство: залишились тільки два марабу¹, які, подібні до двох старців із втягнутими в плечі лисими головами, задумливо стояли за кілька кроків далі. Вони навіть не ворухнулись. Хлопець хвилину дивився на їхні огидні м'ясисті мішки, що звисали на груди, і, зауваживши, що оси починають усе настирливіше кружляти навколо нього, повернувся до табору.

Нель ще спала, тож він, віддавши Меа качок, кинувся на повсть і миттю заснув непробудним сном. Вони прокинулись аж біля полудня, він — раніше, а дівчинка — пізніше. Нель почувала себе краще, а коли густий і міцний розсіл ще більше підкріпив її сили, вона встала та вийшла з дерева, щоб подивитися на Кінга і на сонечко.

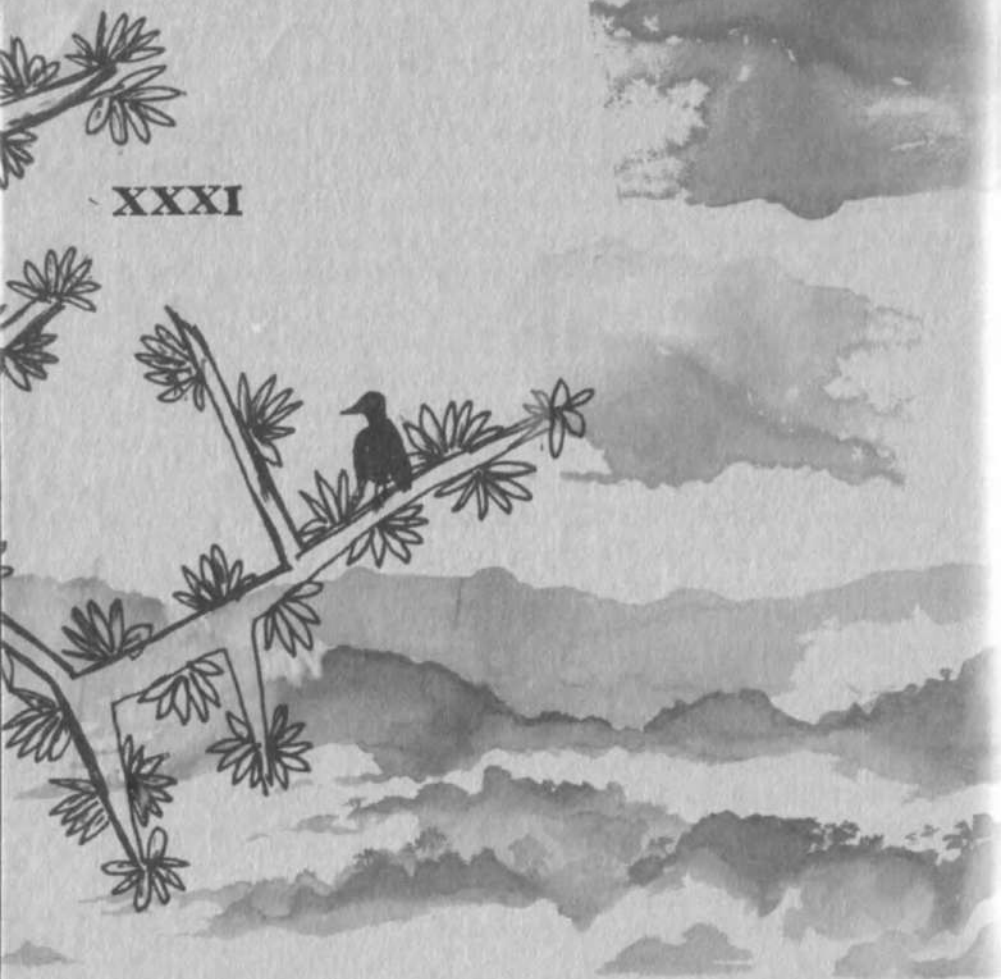
Але тільки при сонячному світлі стало видно, як знищила її хвороба за одну ніч. Шкіра у неї була жовта і прозора, губи почорнілі, очі обведені колами, а личко ніби постаріло. Навіть зіниці здавалися блідшими, ніж завжди.

Хоча Нель запевняла, що є доволі міцною, та незважаючи на підкріплення великим горнятком розсолу, ледве могла самотійно дійти до краю ущелини. Стась із розпачем думав про другий напад і про те, що не має ні ліків, ні жодних засобів, щоб йому запобігти.

А тим часом дощ кілька разів на день поливав землю, збільшуючи вологість повітря.

¹Марабу — птах із родини лелекоподібних. Має малооперену голову, голу шию та величезний сильний дзьоб. Живиться падлом. Хвостові пера, єдина оздоба птаха, — дуже гарні та дорогі.

Poczęły się ciężkie i pełne lęku dni oczekiwania. Drugi atak przyszedł dopiero po tygodniu — i nie był tak silny jak pierwszy, ale Nel uczuła się po nim jeszcze słabsza. Wychudła i zmizerniała do tego stopnia, że nie była już dziewczynka, ale cień dziewczynki. Płomyk jej życia tlił się tak słabo, że zdawało się, iż dość jest dmuchnąć, aby go zgasić.

Почалися важкі та сповнені страху дні очікування. Другий напад стався тільки через тиждень, і хоч він був не таким жорстоким, як перший, Нель після нього почувала себе ще слабшою. Схудла і змарніла так, що вже виглядала не як дівчинка, а лише як тінь. Вогник її життя ледве тлів, і, здавалося, досить дмухнути, щоб він згас. Стась зрозумів: смерть не мусить чекати на третій напад, щоб забрати дівчинку до себе. Зрозумів і чекав її кожен день, кожну годину.

Сам він схуд і почорнів, бо нещастя було понад його сили і затьмарювало розум. Дивлячись на воскове личко Нель, хлопець щоденно запитував себе: “Невже я оберігав її як зіницю ока, щоб поховати тут, у джунглях?” І не розумів, чому так мусить статися. Іноді дорікав собі, що оберігав її недостатньо, що був до неї не досить добрим, і тоді такий відчай хапав його за серце, що він ладен був гризти собі пальці. Цього нещастя було просто забагато.

А Нель тепер майже весь час спала, і, може, тільки це утримувало її при житті. Стась, однак, будив її кілька разів на день, щоб погодувати. Тоді, якщо не падав дощ, дівчинка просила, щоб він виніс її на повітря, бо вже не могла ходити сама. Траплялося, що засинала просто в нього на руках. Вона вже знала, що дуже хвора і що в будь-яку мить може померти. Коли їй ставало трошки краще, розмовляла про це зі Стасем, але завжди плачучи, бо боялася смерті:

— Я вже не повернуся до татка, — сказала вона одного разу, — але ти йому передай, що мені дуже жаль, і попроси, щоб він приїхав сюди до мене...

— Повернешся, — відповів Стась.

І не міг нічого більше додати, бо йому хотілося вити.

А Нель продовжувала ледь чутним, сонним голосом:

— І татусь приїде, і ти коли-небудь приїдеш... правда?

Ця думка роз'яснила усмішкою її змарніле личко, але за хвилину вона знову ще тихше озвалась:

— Але так мені жаль...

Сказавши це, сперла голівку на його плече і почала плакати, а він, перемагаючи власний біль, пригорнув її до грудей і так само тихо відповів:

— Нель, я без тебе не повернусь і... взагалі не знаю, що без тебе робитиму на світі.

Настало мовчання, і Нель знову заснула. Стась відніс її до дерева, але не встиг вийти назовні, як зі скельного виступу, махаючи руками, прибіг збуджений і переляканий Калі...

— Великий пане! Великий пане! — закричав він.

— Чого ти хочеш? — запитав Стась.

Негр простягнув руку і, вказуючи на південь, відповів:

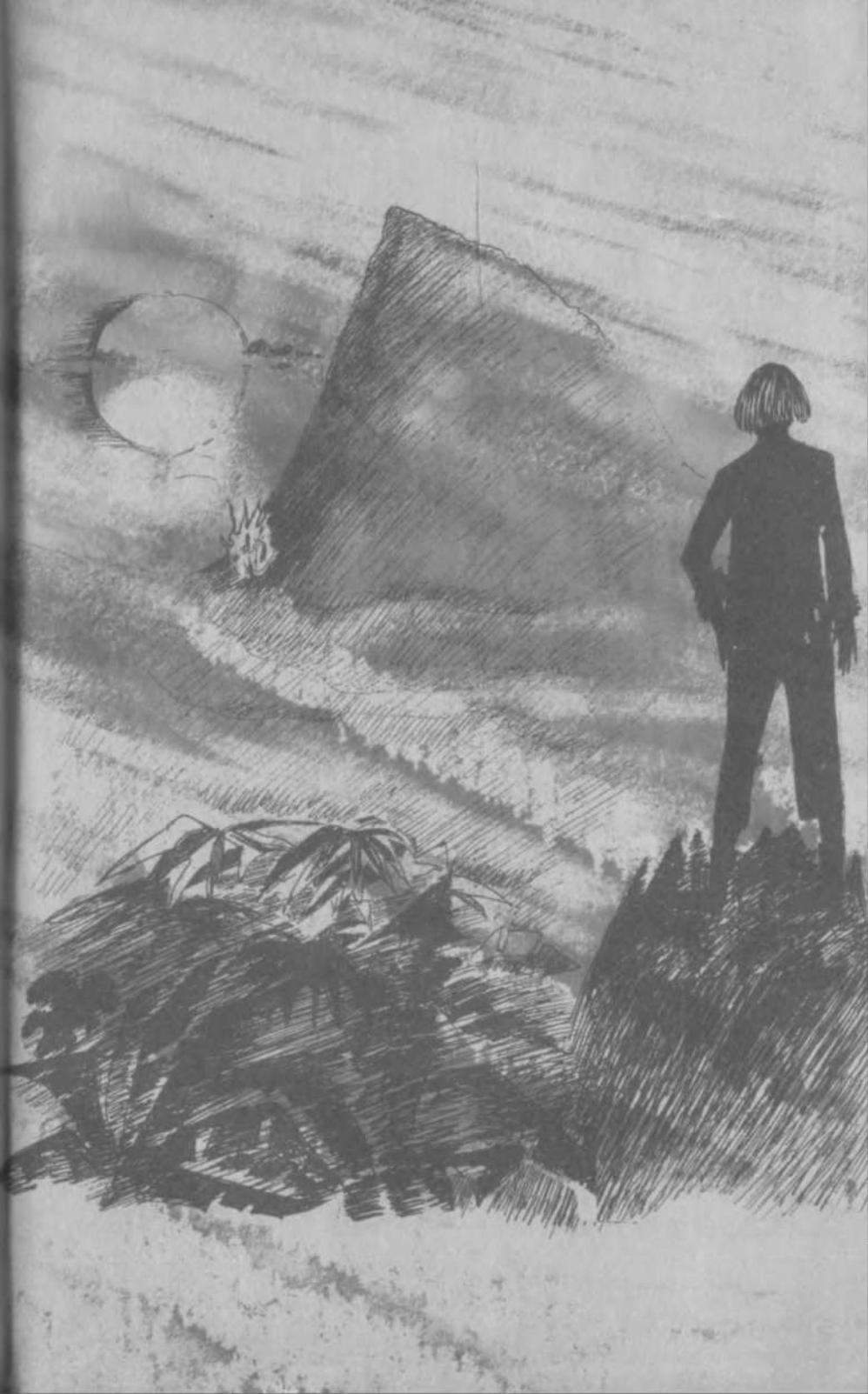
— Дим!

Стась прикрив рукою очі, напружив зір і справді у вказаному напрямку при червонуватому світлі сонця, що вже заходило, побачив смугу диму. Вона піднімалася над джунглями між двома віддаленими високими пагорбами.

Калі тремтів усім тілом, бо надто добре пам'ятав свою страшну неволю у дервішів і був певен, що це їх табір. Стасеві теж здалося, що це ніхто інший, як Смаїн, і в першу мить він дуже перелякався. Тільки цього бракувало! Крім смертельної хвороби Нель, — дервіші! Знову неволя, знову повернення до Фашоди або й до Хартуму, під руку Магді або під батіг Абдуллахі. Якщо їх схоплять, Нель помре того ж дня, а він до смерті залишиться невільником. А навіть якби потім удалося втекти, то що йому життя, що йому воля без Нель? Як би подивився в очі батькові або пану Раулісону, коли б дервіші кинули її після смерті гіенам, і він навіть не міг би сказати, де її могила.

Такі думки блискавками пролітали в його голові. Йому раптом так захотілося побачити Нель, що він повернувся до оселі, наказавши Калі загасити вогнище і не сміти розпалювати вогонь уночі.

Нель не спала і почувалася краще. Вона одразу поділилась цією новиною зі Стасем. Саба лежав біля неї, гріючи її своїм величезним тілом, а вона гладила його легенько по голові,

з посмішкою спостерігаючи, як пес хапає зубами крихітні пилинки порохна у смузї світла, утвореній останніми променями сонця. Видно було, що настрої у неї покращав, бо досить бадьоро звернулася до Стася:

— А може, я не вмру?

— Напевно не вмреш, — відповів Стась. — Якщо після другого нападу ти почуваш себе краще, то третього взагалі не буде.

Вона примкнула повіки, ніби щось згадуючи, і сказала:

— Коли б я мала той гіркий порошок, що так добре зробив мені після ночі з левами, пам'ятаєш?.. Тоді я анітрішки не думала б помирати, аністілечки...

І вона показала на пальчику, як мало тоді думала б про смерть.

— Ах, — озвався Стась, — не знаю, що я віддав би за жменьку хініну.

І подумав, що, маючи його вдосталь, він одразу дав би Нель подвійну дозу, а потім, добре загорнувши її у плед, сів би з нею на коня і подався б у бік, протилежний тому, де був табір дервішів.

Тим часом сонце сіло, і джунглі поглинула темрява.

Погомонівши ще з півгодини, дівчинка заснула, а Стась продовжував роздумувати про дервішів і хінін. У його заклопотаній, але дуже творчій голові почали виникати плани, одні сміливіші та зухваліші від інших. Він став припускати, що дим у південному напрямку не обов'язково належить таборі Смаїна. Звичайно, це могли бути дервіші, але могли бути й араби з берегів океану, які організовували експедиції в глиб континенту в пошуках слонової кістки та невільників. Це міг бути і табір абіссинців чи якийсь підгірне негритянське село, до якого ще не добралися людологи. У цьому треба було переконатись.

Араби із Занзібару, з околиць Багамойо, з Віту та Момбасси і взагалі з узбережжя океану постійно стикалися з білими, тож хто знає, чи не погодились би вони за велику винагороду відпровадити їх обох до котрогось із найближчих портів. Стась прекрасно знав, що може таку нагороду пообіцяти і що його обіцянці повірять. Крім того,

ще одна думка зворушила його до глибини душі. Він бачив у Хартумі багатьох магдистів, особливо з Нубії, які нарівні з білими хворіли на малярію. І лікувались вони хініном, який відбирали у європейців, або, якщо ним володіли ренегати¹ греки чи конти, купували в них на вагу золота. Тож можна було сподіватися, що араби з-над океану обов'язково цей лік будуть мати.

“Піду, — сказав собі Стась, — піду заради Нель”.

І зваживши всі обставини, дійшов висновку, що йти все одно треба, навіть якщо на нього чекає табір Смаїна. До того ж, оскільки стосунки між Єгиптом і Суданом цілком припинилися, Смаїн, швидше за все, навіть не знає про їх викрадення із Файюму. Фатіма не могла з ним порозумітися, тож це викрадення було її особистим задумом, здійсненим за допомогою Хаміса, Ідриса, Гебра та двох бедуїнів. Ці люди зовсім нічого не значили для Смаїна з тієї простої причини, що серед них він знав тільки Хаміса, а про інших ніколи в житті не чув. Його хвилювали тільки власні діти та Фатіма. Але, може, він якраз затужив за ними і радий був би до них повернутись? Тим більше, що йому вже, напевно, набридла служба у Магді. На цій службі він, очевидно, не зробив великої кар'єри, бо інакше не ловив би невільників бозна-де, замість командувати могутнім військом чи правити великим краєм.

“Скажу йому так, — думав Стась. — Якщо відпроведиш нас до якогось порту над Індійським океаном і повернешся з нами до Єгипту, то уряд пробачить тобі всі провини. Крім того, поєднаєшся з Фатімою та дітьми, а пан Раулісон зробить тебе багатою людиною. Якщо ж ні, то ні дітей, ні Фатіми більше ніколи у житті не побачиш”.

Хлопець був певен, що Смаїн добре подумає, перш ніж відкинути таку пропозицію.

Звичайно, все це не було безпечним і могло навіть виявитися згубним, але, як не крути, то була рятівна соломинка в африканській безодні. Стась навіть почав дивуватися, чому

¹Ренегат — запроданець, зрадник, відступник від віри або від свого народу

можливість зустріти Смаїна так його перелякала, і, оскільки йшлося про порятунок Нель, вирішив піти цієї ж ночі.

Та сказати було легше, ніж виконати. Одна справа сидіти вночі у джунглях при яскравому багатті та за колючою зерібою і зовсім інша — пробиратись у темряві крізь високі трави, в яких о цій порі полюють лев, пантера та леопард, не кажучи вже про гієн і шакалів. Але Стась пригадав собі слова молодого негра, який подався уночі шукати Сабу, а повернувшись із ним, сказав: “Калі боятись, але Калі піти”.

Ніч була на диво темна, тому тільки дочекавшись місяця, який своїм сяйвом посріблив джунглі, Стась покликав Калі та сказав:

— Калі, забери Сабу до дерева, заклади вхід терниною і пильнуй мені з Меа панночку, як зіницю ока. Я ж піду подивлюся, що за люди там, у таборі.

— Великий пан взяти з собою Калі та рушницю, що вбиває злих звірів. Калі не залишитись!

— Залишишся! — твердо відповів Стась. — Я забороняю тобі йти за мною!

Він на хвилину замовк, а потім озвався приглушеним голосом:

— Калі, ти відданий і кмітливий, тож я вірю, що виконаєш те, що тобі скажу. Якщо я не повернуся, а панночка помре, то залишиш її у дереві, а навколо зведеш велику зерібу. На корі дерева виріжеш ось такий великий знак.

Він узяв дві бамбукові палиці та склав їх у хрест. Потім продовжував:

— Якщо ж бібі не помре, а я не повернуся, то будеш її шанувати і вірно їй служити, а потім відведеш до свого народу і скажеш воїнам Ва-гіма, щоб ішли з нею весь час на схід, аж до Великого Моря. Там знайдеш білих людей, які вам дадуть багато рушниць, пороху, наметів і стільки ситцю, скільки зможете донести. Ти зрозумів?

А молодий негр упав перед ним на коліна, обняв його за ноги і почав жалібно повторювати:

— О бвана кубва! Повернутись, повернутись, повернутись!

Стася зворушила така відданість чорного хлопця, тож він нахилився, поклав йому руку на голову і сказав:

— Іди до дерева, Калі, і... хай тебе Бог благословить!

Залишившись наодинці, Стась¹ ще хвилину подумав, чи не взяти з собою осла. Так було б^і безпечніше, адже леви в Африці, як і тигри в Індії, зустрівши вершника, кидаються на тварину, а не на людину. Але тут же спитав себе, а хто ж у такому разі понесе намет Нель і на чому вона сама поїде? І покинувши думку про осла, пішки пустився у джунглі.

Місяць уже піднявся високо, тож стало видніше. Але труднощі почалися відразу, як тільки хлопець занурився у трави, такі високі, що й вершник на коні легко міг у них схватись. Навіть удень у гущавині трав було важко побачити щось за крок від себе, а що вже казати про ніч, коли місячне сяйво освітлювало тільки вершечки, а низ потопавав у непроникній темряві. Тут легко було заблукати, помилившись у напрямку, і кружляти на місці замість просування вперед. Стасеві, одначе, додавала відваги думка, що табір, до якого він ішов, лежав від скельного виступу не більше, як у трьох чи чотирьох англійських милях¹, а дим піднімався між двома пагорбами, що було видно і поміж трави. І хоча зарості мімоз і акацій часом заслоняли геть усе, та, на щастя, через кожні кількадесят кроків височіли гнізда термітів, що досягали кільканадцяти метрів. Стась, обережно поставивши рушницю біля їх основи, видряпувався на гору і, побачивши узгір'я, що чорно вимальовувалося на тлі неба, злізав і йшов далі.

Його лякала тільки думка, що хмари можуть заслонити місяць, бо тоді було б темно, як у льоху. Але це була не єдина небезпека. Джунглі вночі, коли серед тиші чути кожен відголос, кожен крок, майже кожен шурхіт комах у траві, були вражаючими. Ніби переляк і жах витали над ними. Стась повинен був чути і помічати все, що діється навкруги, повертати голову, як на шарнірах, а рушницю тримати готовою до пострілу. Щомиті йому здавалося, ніби щось наближається, крадеться, причаюється. Часом чувся шурхіт трави, а потім раптовий тупіт тварин, що

¹Англійська миля – міра довжини, що відповідає 1609 м.

тікали. Хлопець розумів, що сполошив антилоп, які хоч і виставляють вартових, але сплять дуже чутливо, знаючи, скільки страшних рудуватих мисливців полюють о цій порі в темряві. А ось під розлогою акацією чорніє щось велике. Скеля? Носоріг чи буйвіл, які, почувши людину, прокинулися з дрімоти і готові до атаки? За чорним кушем видно якісь два вогники. Лев? Ні, даремна тривога. Це світляки, бо один із вогників підноситься вгору і летить над травами навскіс, як падаюча зірка. Стась вилазив на термітники не завжди тільки для того, щоб розгледіти дорогу, а й щоб обтерти піт із чола і трішки перепочити, втихомирити шалене биття серця. Він уже так стомився, що ледве стояв на ногах.

Але продовжував іти вперед із думкою, що треба врятувати Нель. Через дві години він вийшов на всіяний дрібним камінням простір, де трави росли значно нижчі, а видно було значно краще. Два пагорби виявилися такими ж далекими, але вже ближче виднівся скельний злам, з-за якого виступав другий, вищий та стрімкіший. Обидва вони, напевно, оточували долинку, подібну до тієї, в якій був ув'язнений Кінг.

Раптом за якихось триста чи чотириста кроків праворуч хлопець помітив на скельній стіні рожевий відблиск п'блум'я.

І зупинився. Серце в нього знову забилося так, що майже нічого не чув у нічній тиші. Кого він зустрине там, унизу? Арабів з узбережжя? Дервішів Смаїна? Диких негрів, які покинули рідні оселі й ховаються від магдистів у гірських заростях? Що знайде він там: смерть, неволю чи порятунок для Нель?

Треба було, однак, з'ясувати все. Відступати він уже не міг і не хотів. За хвилину почав крастися у напрямку вогню, йдучи якнайтихіше і тамуючи подих. Здолавши так близько ста кроків, він несподівано почув із боку джунглів порскання коней і знову зупинився. Нарахував їх у місячному світлі п'ять. Для дервішів це було замало, але він припускав, що решта може бути схована у високих травах. Здивувало хлопця тільки те, що при них не було жодної варті, бо та палила б вогонь, щоб відлякувати нічних хижаків. Але

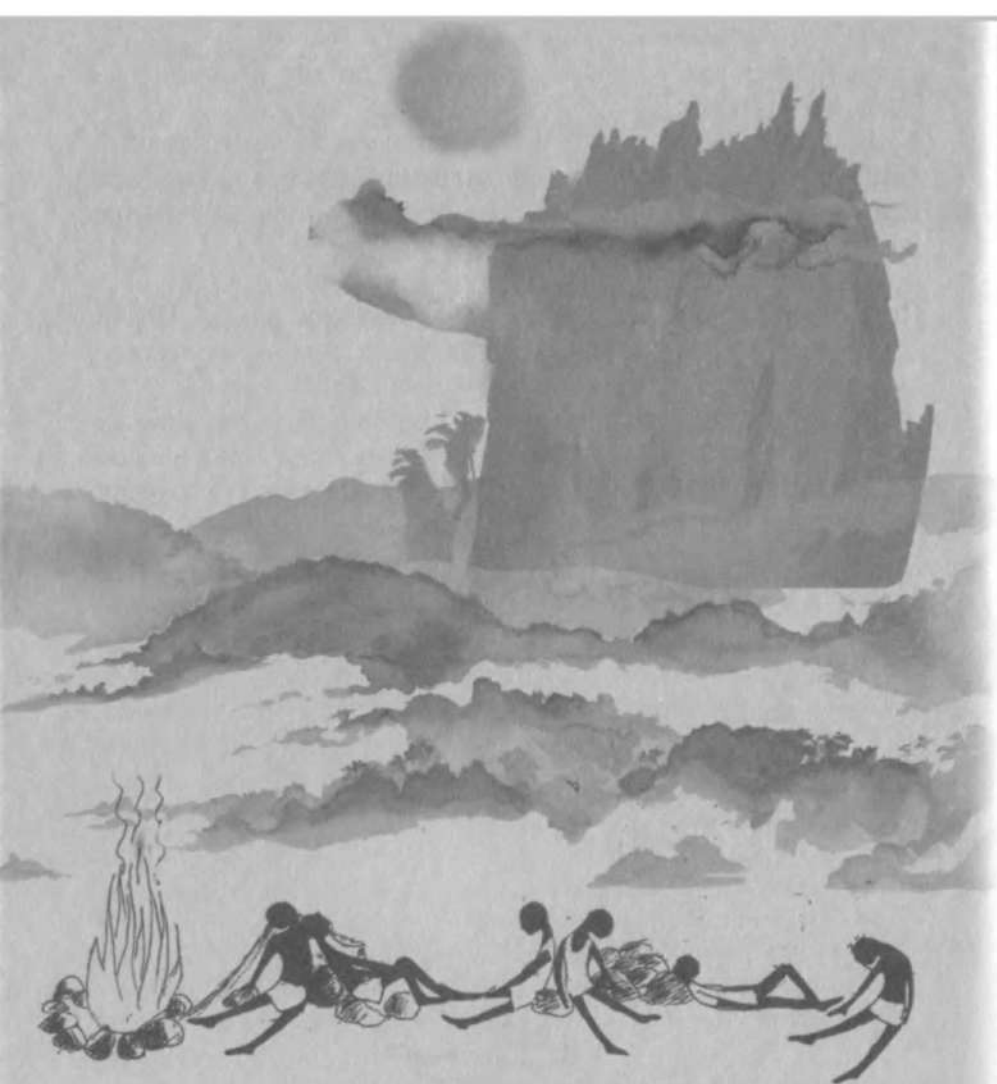
подякував Богові, що було саме так, бо міг непоміченим просуватися далі.

Блиск на скелях ставав усе виразнішим. За чверть години Стась опинився у місці, де протилежний бік був освітлений найкраще. Це означало, що саме біля його підніжжя палає вогонь.

Хлопець повільно підповз до краю урвища і глянув униз. Перше, що впало йому в очі, був великий намет. Перед наметом стояло польове брезентове ліжко, а на ньому лежала людина, одягнута в білий європейський одяг.

Мале, може, дванадцятирічне негрєня підкидало сухих галузок до вогню, що освітлював скельну стіну і ряд негрів, які спали під нею обабіч намету. Стась в одну мить зісунувся по схилу на дно ущелини.

XXXII

Przez jakiś czas ze zmęczenia i wzruszenia nie mógł ani słowa przemówić i stał dysząc ciężko przed leżącym na łóżku człowiekiem, który milczał także i patrzył na niego ze zdumieniem graniczącym niemal z nieprzytomnością.

Деякий час від втоми і хвилювання він не міг сказати ні слова, і, важко дихаючи, стояв перед чоловіком, що лежав на ліжку. А той теж мовчав і дивився на нього зі здивуванням, яке межувало з непритомністю. Нарешті вигукнув:

— Насібу, ти тут?

— Я тут, пане, — відповів малий негр.

— Ти бачиш когось, хто стоїть переді мною?

Але поки малюк встиг відповісти, Стась опанував голос:

— Пане, — сказав він, — мене звать Станіслав Тарковський. Ми з малою міс Раулісон утекли з полону дєрвїшїв і переховуємося у джунглях. Але Нель тяжко хвора, тож благаю вас про допомогу.

Незнайомець дивився, кліпаючи очима, ще хвилину, потім потер рукою чоло.

— Чую, а не тільки бачу, — озвався він сам до себе. — Це не обман зору!.. Що? Допомога? Мені самому потрібна допомога. Адже я поранений.

Раптом він ніби струсив із себе сонне отупіння, глянув притомніше і з радісним блиском в очах вигукнув:

— Білий хлопець!.. Ще раз бачу білого!.. Вітаю тебе, хто б ти не був! Ти казав про якусь хвору? Чого тобі від мене треба?

Стась повторив, що тією хворою є Нель, дочка пана Раулісона, одного з директорів Каналу, що в неї вже було два напади малярїї і що мусить померти, якщо він не роздобуде хїніну, щоб запобїгти третьому нападіві.

— Два напади — це погано! — відповів незнайомець. — Але хїніну можу тобі дати, скїльки хочеш. Маю його вдосталь, а мені він вже не знадобиться.

Сказавши це, він звелів малому Насібу подати велику бляшанку, яка, видно, була дорожньою аптечкою, вийняв із неї дві немалі скляні посудини, наповнені білим порошком і вручив їх Стасеві.

— Це половина з того, що я маю... Вистачить цього хоч би й на рік...

Стась, готовий кричати від радості, почав з таким запалом дякувати незнайомцеві, ніби той урятував його власне життя.

А той, кивнувши кілька разів головою, зупинив хлопця і сказав:

— Добре, добре. Мене звать Лінде, я — швейцарець із Цюриха... Два дні тому зі мною на полюванні сталася біда: мене тяжко поранив дикий кабан ндірі.

Потім звернувся до чорного малюка:

— Насібу, набий мені люльку.

Після цього продовжував до Стася:

— Вночі у мене завжди більша гарячка і трохи двоїться у голові. Але люлька прояснить мені думки. Отже, ти казав, що ви втекли з неволі від дєрвішів і переховуєтесь у джунглях? Чи так?

— Так, пане, казав.

— І що ви збираєтесь робити?

— Утікати до Абіссинії.

— Потрапите до рук магдистів, загони яких волочаться по всьому кордону.

— Одначе ми не можемо нічого іншого придумати.

— Ах! Ще місяць тому я міг би вам допомогти. Але тепер я сам тільки на ласці Бога і цього чорного хлопця.

Стась здивовано глянув на нього.

— А цей табір?

— Це табір смерті.

— А ці негри?

— Вони сплять і більше не пробудяться.

— Не розумію...

— Вони хворі на сплячку¹. Це люди з-над Великих Озер, де ця страшна хвороба панує постійно. Захворіли на неї усі, крім тих, хто до того не помер од віспи. Зі мною залишився тільки цей хлопчик.

Стася тільки тепер вразило, що коли він спускався до ущелини, жоден із негрів не поворухнувся, навіть не здригнувся, і під час розмови всі продовжували спати — одні зі спертими на скелю головами, інші — опустивши їх на груди.

— Сплять і вже не пробудяться? — запитав він, ніби не розуміючи того, що почув.

А Лінде промовив:

— Ах, що за трупарня ця Африка!

Але наступні його слова перервав тупіт коней, які, налякані чимось у джунглях, прискакали на своїх спутаних ногах до краю долини, щоб бути ближче до людей і світла.

— Нічого, це коні! — знову озвався швейцарець. — Я відібрав їх у магдистів, яких розгромив кілька тижнів тому. Їх було з триста, а може, й більше. Але у них були списи, а в моїх людей — ремінгтони, ті, які зараз стоять під стіною без жодного вжитку. Якщо тобі бракує зброї або набоїв, то бери, скільки хочеш. Візьми і коня — так швидше повернешся до своєї хворої. Скільки їй років?

— Вісім, — відповів Стась.

— То це ще дитина... Хай Насібу дасть тобі для неї чаю, рису, кави і вина... Бери, що хочеш із запасів, а завтра приїжджай за новими.

— Обов'язково повернуся, щоб ще раз подякувати вам від усього серця і допомогти, в чому зумію.

Лінде продовжував:

— Як приємно хоч подивитися на європейське обличчя. Якщо прийдеш раніше, то я буду більш притомним. Тепер гарячка знову мене палить, бо ти двоїшся у мене в очах.

¹Цю хворобу передає людям муха цеце, яка збиває коней і волів. Однак її укуси спричиняє сплячку тільки за певних обставин. У часи повстання Магді причина хвороби була ще невідома. — Прим. авт.

Чи вас двоє переді мною? Ні!.. Я знаю, що ти один і що це тільки гарячка... Ах, ця Африка!..— І заплющив очі.

Через чверть години Стась повертався з цього дивного табору сну і смерті, але вже верхи. Ніч була ще глибока, та він не звертав уваги на небезпеку, що могла чекати на нього у високих травах. Тримався ближче до річки, припускаючи, що обидва табори мусять виходити на неї. Зрештою, повертатися було значно легше, бо у нічній тиші до нього долітав далекий шум водоспаду, а небо очистилося від хмар, і на його західній частині, крім місяця, яскраво сяяло зодіакальне світло. Хлопець шпорив коня кінцями широких арабських стремени і летів, майже як зірвіголова, повторюючи про себе: “Що мені леви і пантери! У мене є хінін для малої!” І щомиті торкався рукою скляних посудин, ніби бажаючи упевнитись, що вони справді у нього і все, що трапилося, не було сном. Різні думки пролітали у нього в голові. Він бачив пораненого швейцарця, щира вдячність до якого і глибокий жаль із приводу його трагічного становища переповнювали серце, бачив малого Насібу з круглою, як куля, головою, ряди сплячих пагазів¹ і стволи спертих на скелю ремінгтонів, які виблискували у вогні. Стась був майже певен, що битва, про яку згадував Лїде, була із загоном Смаїна. І дивно було думати, що, може, і Смаїн загинув.

Ці видіння плутались у нього з постійною думкою про Нель. Він уявляв собі, як мала завтра здивується, побачивши цілу посудину хініну. Мабуть, вважатиме його за чудотворця.

“Ах, — говорив він собі, — коли б я дав волю страхові й не пішов довідатися, звідки походить дим, то не пробачив би собі цього ніколи в житті”.

Через неповну годину шум водоспаду став зовсім виразним, а з кумкання жаб Стась зрозумів, що наблизився до очеретів, серед яких недавно стріляв водяних птахів. У місячному сяйві він міг уже розрізнити дерева, що росли

¹Пагазі (араб) — озброєні слуги

над ними. Тепер треба бути обережним – бо розлив річки служив водночас і водопоєм для диких тварин, а в інших місцях береги були урвистими. Але було вже пізно, і хижакі після нічного полювання, мабуть, поховалися по скельних печерах. Кінь трохи хропив, чуючи свіжі сліди левів чи пантер, але Стась проїхав щасливо і за хвилину побачив на високому виступі силует “Кракова”. Вперше в Африці він почував себе так, ніби приїхав додому. Він розраховував застати всіх сплячими, але не взяв до уваги Саби, який почав гавкати так, що розбудив би й померлих. Калі в одну мить вискочив із дерева та вигукнув:

— Бвана кубва на коні!

У його голосі, щоправда, було більше радості, ніж здивування, адже він так вірив у могутність Стася, що коли б той навіть сотворив коня, то чорний хлопець не дуже б здивувався.

А оскільки негри виявляють радість сміхом, то Калі почав бити себе руками по стегнах і реготати, як шалений.

— Спугай цього коня, — сказав Стась, — зніми з нього запаси і скип’яти воду.

Потім він зайшов до дерева. Нель теж пробудилась і почала його кликати. Стась, відхиливши полотняну завісу, побачив у світлі каганця її бліде обличчя і білі худі рученята, що лежали на пледі.

— Як ти себе почуваш, мала? — весело спитав він.

— Добре. Я міцно спала, доки мене не розбудив Саба. А ти чому не спиш?

— Бо виїжджав.

— Куди?

— До аптеки.

— До аптеки?

— Так. По хінін.

Хоч гіркі порошки хініну, які вона попередньо вживала, дуже не смакували дівчинці, та вважаючи їх безвідмовним засобом від усіх хвороб, вона тільки зітхнула:

— Я знаю, що в тебе вже нема хініну.

Стась підніс до каганця одну з посудин і гордо та радісно запитав:

— А це що?

Нель не хотіла вірити власним очам, а він, увесь сяючий, почав швидко говорити:

— Тепер ти будеш здорова. Зараз я загорну велику дозу хініну у м'якоть свіжої фіги, і мусиш це ковтнути, а чим зап'єш — побачимо. Чого ти дивишся на мене, як на зеленого кота? Так, я маю і другу посудину. Я отримав їх від білого чоловіка, табір якого лежить за чотири милі. Якраз повертаюсь від нього. Повернувся я кінно, а туди йшов пішки. Думаєш, приємно іти через джунглі вночі? Брр! Другий раз нізащо не пішов би... хіба знову йшлося би про хінін.

Сказавши це, він залишив здивовану дівчинку та пішов на "чоловічу" половину. Взявши із запасу фіг найменшу, вирізав ножем її серцевину та засипав туди хініну, уважно слідкуючи, щоб доза не була більшою за ті порошки, які отримав у Хартумі. Потім вийшов із дерева, запарив чай і повернувся з ліками до Нель. А вона весь цей час думала про те, що сталось. Їй було страшенно цікаво знати, що це за білий чоловік! Звідки Стась про нього довідався? Чи прийде до них і чи будуть далі подорожувати разом? Дівчинка не сумнівалася, що тепер, коли Стась дістав хінін, вона одужає. Але цей Стась... пішов уночі через джунглі, ніби це було так просто! Досі Нель, незважаючи на все захоплення ним, вважала, не дуже над цим замислюючись, що все, що він для неї робить, це само собою зрозуміла річ. Просто старший хлопець опікується молодшою дівчинкою. А тепер вона усвідомила, що без його опіки давно б загинула, що він надзвичайно про неї дбає, догоджає їй та охороняє так, як жоден хлопець у його віці і не хотів би, і не вмів. Вона подумала так — і величезна вдячність прокинулась у її маленькім серці.

Тож коли Стась прийшов знову та нахилився до неї з ліками, обняла його за ший своїми тонкими рученятами і щиро прошепотіла:

— Стасю, ти дуже добрий до мене!

А він відповів:

— До кого ж мені бути добрим? Оце так! Прийми ліки!

Однак очі його заблищали від задоволення, і він знову радісно та гордо гукнув:

— Меа! А тепер подай панночці чай!

Staś wybrał się do Lindego dopiero następnego dnia w południe, musiał bowiem odespać noc poprzednią. Po drodze, w przewidywaniu, że chory może potrzebować świeżego mięsa, zabił dwie pentarki, które też istotnie zostały przyjęte z wdzięcznością: Linde był mocno osłabiony, ale zupełnie przytomny.

Стась вибрався до Лінде тільки наступного дня опівдні, бо мусив відіспатися за попередню ніч. По дорозі, передбачаючи, що хворому може знадобитися свіже м'ясо, він убив двох куріпок, які той із вдячністю прийняв. Лінде був дуже ослаблений, але цілком притомний. Привітавшись, він одразу запитав про Нель і перестеріг Стася, щоб той не вважав хінін абсолютними ліками від малярії. І щоб хлопець беріг дівчинку від спекотного сонця, дощу та перебування у низьких та вологих місцях і, нарешті, від поганої води. Потім Стась на його прохання розповів свою та Нель історію, починаючи від подорожі з Файюму до Хартуму, візиту до Магді, мандрівки до Фашоди і закінчуючи звільненням із рук Гебра та подальшими пригодами. Швейцарець під час розповіді придивлявся до нього з усе більшою цікавістю, що часто переходила у подив. Коли оповідання було закінчене, він запалив люльку, ще раз окинув Стася поглядом із голови до ніг і замислено промовив:

— Якщо у вашій країні є багато подібних до тебе хлопців, то з вами не скоро дадуть собі раду.

Помовчавши, продовжував:

— Найкращим доказом твоїх слів є те, що стоїш зараз переді мною. І знаєш, скажу тобі: становище ваше страшне, дорога у будь-якому напрямку страшна, та хтозна, чи такий хлопець, як ти, не врятує з цієї круговерті і себе, і ту дитину...

— Аби Нель була здорова, то я зроблю все, що зможу, — вигукнув Стась.

— Але і себе бережи, бо твоя ціль перевищує сили навіть дорослої людини. Ти хоч уявляєш, де ви зараз є?

— Ні. Пам'ятаю, що після виходу з Фашоди ми переправилися біля великого селища Денг через якусь річку...

— Соббат ¹, — перебив Лінде.

— У Денгу було багато магдистів і негрів. Але після Соббату ми потрапили в край джунглів і йшли цілими тижнями, поки не опинилися в ущелині, де ви знаєте, що сталося...

— Знаю. Потім ви йшли ущелиною аж до річки з водоспадом. Отже, послухай мене: після переправи через Соббат ви з суданцями звернули на південний схід, але більше на південь. Тепер ви перебуваєте в околиці, невідомій географам і мандрівникам. Річка, що поблизу нас, тече на північний захід і, ймовірно, впадає до Нілу. Кажу ймовірно, бо сам добре не знаю, а переконатися вже не можу, хоч я звернув від гір Карамойо, щоб вивчити її витоки. Від полонених після битви магдистів я чув, що вона зветься Огелогуен, але й вони не були цього певні, бо заходять у ці землі тільки по невільників. Ці малозаселені краї займають переважно племена Шиллук, але тепер уся країна безлюдна, бо населення частково вимерло від віспи, частково було захоплене магдистами, а решта втекла до гір Карамойо. В Африці часто трапляється, що густонаселена сьогодні країна завтра стає пустелею. За моїми підрахунками, ми перебуваємо приблизно кілометрах у трьохстах від Ладю. Ви могли б утікати на південь до Еміна-паші, але Емін сам оточений дервішами, тож нема про що говорити...

— А до Абіссинії? — запитав Стась.

— Теж біля трьохсот кілометрів. Але треба пам'ятати, що Магді воює з цілим світом, і з Абіссинією також. Знаю від полонених, що на західному і південному кордонах крутяться більші та менші банди дервішів, тож ви легко можете потрапити до їх рук. Абіссинія, щоправда, християнська країна, але південні дикі племена є або поганськими, або визнають Іслам, а тому таємно сприяють Магді... Ні, там ви не пройдете.

— То що ж мені робити і куди йти з Нель? — спитав Стась.

¹Соббат — річка в Ефіопії та Судані. Впадає до Білого Нілу.

— Я вже казав тобі, що становище тяжке, — відповів Лінде.

Він заклав руки за голову і довгий час лежав мовчки. Нарешті озвався:

— До океану звідси близько дев'ятисот кілометрів — через гори, через території дикунів, навіть через пустелю, бо там, здається, є райони, у яких бракує води. Але весь цей край номінально належить до Англії. Можна зустріти транспорти слонової кістки до Кісмайя, Ламу або Момбаси, можна й експедиції місіонерів... Я, коли зрозумів, що не зможу через дервішів дослідити течію цієї річки, бо вона повертає до Нілу, теж хотів іти на схід, до океану..

— То повертаймося разом! — вигукнув Стась.

— Я вже не повернуся. Ндірі так пошматував мені м'язи та судини, що мусить настати зараження крові. Тільки хірург міг би мене врятувати, коли б відтяв мені ногу. Тепер там усе затерпло та задерев'яніло, а у перший день я гриз руки від болю...

— Ви, безумовно, видужаєте.

— Ні, мій хоробрий хлопче, я, безумовно, помру, а ти прикриєш мене камінням, щоб гієни до мене не дістались. Померлому, може, все одно, але за життя неприємно про це думати... Тяжко тільки вмирати так далеко від своїх...

Тут очі його ніби затяглися імлюю, та через хвилину він продовжив:

— Але я вже змирився з цією думкою, тож поговоримо про вас, а не про мене. Дам тобі одну пораду: вам залишається тільки один шлях — на схід, до океану. Але перед такою дорогою мусите відпочити та набратися сил. Інакше мала товаришка згасне тобі за кілька тижнів. Відкладіть похід до кінця сезону дощів і навіть надовше. Перші літні місяці, коли дощі припиняються, а вода ще покриває болота, — найздоровіші. Тут, де ми зараз, — вже високогір'я, що лежить на висоті семисот метрів над рівнем моря. На висоті одної тисячі трьохсот метрів малярії вже не існує, а занесена з низин протікає значно слабше. Забирай малу англійку та йдіть у гори...

Розмова, видно, дуже втомлювала його, тож він замовк і деякий час нетерпляче відганяв великих синіх мух — таких самих, яких Стась бачив на згарищі Фашоди. Потім заговорив знову:

— Уважно вислухай, що я тобі скажу. За день дороги звідси на південь стоїть поодинокa гора висотою вісімсот метрів. Схили у неї абсолютно стрімкі, а єдиним доступом до вершини є скелястий гребінь, такий вузький, що місцями тільки двоє коней можуть пройти поруч. На її плоскій вершині, з кілометр завширшки, було негритянське селище, та магдисти людей вирізали або позабирали. Можливо, це зробив Смаїн, якого я розгромив, але невірників у нього я відібрати не зміг, бо він їх уже відіслав під сильним ескортом до Нілу. Зупиніться на цій горі. Там є джерело прекрасної води, кілька полів маніоку та багато бананів. У хатах знайдете багато людських кісток, але зарази від трупів не бійтеся, бо після магдистів там побували мурахи, які змусили і нас звідти піти. Отож там — ні живого духа! Залишіться у цьому селищі на місяць або два. Ночі там бувають холодні. Твоя мала поверне собі здоров'я, а ти наберешся нових сил.

— А що мені потім робити і куди йти?

— Потім буде, що Бог дасть. Постарайтеся пробитись до Абіссинії у місцях, куди не доходять дервіші, або ідіть на схід. Я чув, що араби з узбережжя доходять у пошуках слонової кістки аж до якогось озера, де ведуть торгівлю з племенами Самбуру і Ва-гіма.

— Ва-гіма? Калі походить із племені Ва-гіма.

І Стась розповів Лінде, як Калі опинився з ним після смерті Гебра і як Калі казав, що є сином вождя усіх Ва-гіма.

Але Лінде сприйняв цю новину досить байдуже.

— Тим краще, — сказав він, — тож він може вам стати у пригоді. Є і серед чорних порядні душі, хоча взагалі на їх вдячність розраховувати не можна — це діти, які забувають, що було вчора.

— Калі не забуде, що я вирвав його із рук Гебра, я впевнений у цьому.

— Може, — сказав Лінде і, показуючи на Насібу, додав, — це теж добра дитина. Пригорни його після моєї смерті.

— Не говорять і не думайте про смерть.

— Дорогий мій, — відповів Лінде, — я прагну її, тільки би прийшла без зайвих мук. Подумай, я тепер зовсім безпорадний, і коли б якийсь із тих магдистів, що я розгромив, випадково забрів до цієї ущелини, то міг би сам зарізати мене, як вівцю.

Тут він вказав на сплячих негрів:

— Ці вже не прокинуться, а, вірніше, неправильно кажу: кожен із них прокидається ненадовго перед смертю і у безпам'ятстві тікає в джунглі, звідки вже не повертається... Із двохсот людей у мене залишилося тільки шістдесят. Багато втекло, багато померло від віспи, а решта позасинали в інших долинах.

Стась із хвилюванням і жалем почав приглядатися до сплячих. Тіла їх були сіруватого кольору, що у негрів означає блідість. В одних очі були заплюшені, в інших — напіврозплюшені, але й ці міцно спали, бо їх зіниці не реагували на світло. У деяких порозпухали коліна. Всі були вражаюче худі так, що під шкірою можна було перелічити ребра. Руки та ноги у них дрібно тремтіли. Сині мухи густо обсіли їхні очі та губи.

— Для них нема порятунку? — запитав Стась.

— Нема. Над озером Вікторія ця хвороба погубила цілі села. Часом вибухає сильніше, часом гасне. Найчастіше хворіють на неї люди з поселень, що лежать у прибережних заростях.

Сонце вже перейшло на західну сторону неба, але ще до вечора Лінде розповідав Стасеві про себе. Він був сином купця із Цюриха. Його родина походила з Карлсруе¹, але у 1848 році переселилася до Швейцарії. Батько заробив великі гроші на торгівлі шовком. Він мріяв вивчити сина на інженера, але молодого Генрика з юних літ вабили подорожі. Закінчивши політехніку й успадкувавши весь батьківський капітал, він здійснив першу подорож до Єгипту. Це були

¹Карлсруе — місто в Німеччині (земля Баден-Вюртемберг).

часи ще до Магді, тож дійшов до Хартуму та полював із дангалами у Судані. Потім присвятив себе географії Африки та став таким видатним її знавцем, що багато географічних товариств зробили його своїм почесним членом. Останню подорож, яка скінчилася для нього так фатально, він почав із Занзібару. Дійшов до Великих Озер і мав намір пробитися вздовж маловивчених гір Карамойо до Абіссинії, а звідти — до узбережжя океану. Але занзібарці не схотіли йти далі. На щастя або нещастя, якраз тоді вибухла війна між королями Уганди й Уніоро. Лінде зробив великі послуги королю Уганди, і той подарував йому за це близько двохсот пагазі. Це зробило можливою подальшу подорож і дослідження гір Карамойо. Та потім серед людей Лінде з'явилася віспа, а за нею прийшла страшна хвороба сплячки — і повна катастрофа експедиції.

У Лінде були великі запаси різних консерв, але, побоюючись цинги¹, він кожен день полював, щоб здобути свіже м'ясо. Швейцарець був відмінним стрільцем, але недостатньо обережним мисливцем. І сталося так, що коли він кілька днів тому легковажно наблизився до поваленого дикого кабана ндрі, звір зірвався, жажливо пошматував йому ногу, а потім потоптав хребет. Це сталося недалеко від табору на ґчах у Насібу. Чорний хлопчина подер власну сорочку на бинти та зумів зупинити кров, а потім відтягнув пораненого до намету. Однак у нозі від внутрішньої кровотечі стався тромбоз, і хворому загрожувала гангрена.

Стась вирішив власноручно перев'язувати пораненого географа і планував приїжджати щодня або, щоб не залишати Нель тільки під опікою двох негрів, перевезти його на ношах, влаштованих між двома кіньми, до "Кракова".

Лінде погодився на перев'язки, але відмовився від переїзду.

— Я знаю, — сказав він, показуючи на сплячих негрів, — що ці люди мусять померти, але дозволити, щоб їх живцем пожерли гієни, не можу. Зараз тільки вогонь тримає хижаків уночі на відстані.

¹Цинга — хвороба, яку викликає одноманітне харчування за відсутності свіжих овочів, фруктів, м'яса.

І гарячково почав повторювати:

— Не можу, не можу, не можу!

Заспокоївшись, він продовжував якимось дивно зворушеним голосом:

— Прийди сюди завтра вранці. Я маю до тебе прохання, і якщо ти його виконаєш, то, може, Бог виведе вас із цих африканських щелеп, а мені дасть легку смерть. Я хотів відкласти це прохання до завтра, але, оскільки завтра я вже можу бути непритомним, то висловлю його тобі зараз. Набери води у якусь посудину, зупинися перед кожним із цих сплячих нещасних, хлюпни на нього водою і промов слова: “Я хрещу тебе — в ім'я Отця, і Сина, і Духа Святого!”

Тут хвилювання перехопило йому голос, і він замовк.

— Я звинувачую себе, — продовжив за хвилину, — що не попросився так із тими, які повмирали від віспи або позасинали ще раніше. А тепер смерть стоїть наді мною... і я хотів би... хоч із тією рештою моєї експедиції разом піти в останню велику подорож...

Промовивши це, вказав рукою на сяюче небо, а по його щоках повільно скотилися дві сльози.

Стась плакав, як бобер.

XXXIV

Nazajutrz poranne słońce oświeciło dziwne widowisko. Staś chodził wzdłuż skalnej ściany, zatrzymywał się przed każdym Murzynem, skrapiał mu czoło wodą i wymawiał nad nim sakramentalne słowa. A oni spali z drżeniem rąk i nóg, z głową spuszczoną na piersi lub podniesioną do góry, żywi jeszcze, a podobni już do trupów. I tak się odbywał ten chrzest śpiących, w ciszy porannej, w blasku słonecznym, w głąszy pustynnej. Niebo było tego dnia bez chmur, wysokie, siwoblękitne i jakby smutne.

Ж

Назавтра раніше сонце освітило дивне видовище. Стась ходив уздовж скельної стіни, зупинявся перед кожним негром, скроплював йому чоло водою і вимовляв сакраментальні¹ слова. А вони спали з тремтячими руками та ногами, з головами, опущеними на груди або закинутими догори, ще живі, але вже подібні до трупів. І так відбувалося це хрещення сплячих — у ранішній тиші, у блиску сонячних променів, у самій глушій джунглів. Небо того дня було без хмар, високе, блідо-блакитне і ніби смутне.

Лінде був ще притомний, але з кожною хвилиною слабшав. Після перев'язки він передав Стасеві документи, замкнені у бляшаному футлярі, доручив хлопцеві їх зберігати і не сказав більше нічого. Не міг уже їсти, і тільки спрага нещадно його мучила. Перед заходом сонця почав марити. Гукав до якихось дітей, щоб не запливали задалеко в озері, потім почав здригатись у конвульсіях і хапатися за голову руками.

Наступного дня він зовсім не впізнавав Стася, а через три дні помер у самий полудень, не прийшовши до свідомості. Стась широко його оплакав, а потім вони з Калі занесли тіло до найвужчої печери поблизу та завалили отвір камінням і терниною.

Малого Насібу забрали до "Кракова", а Калі було наказано пильнувати на місці запаси та по ночах палити вогнище біля сплячих. Сам Стась їздив з одного табору в інший, перевозячи в'юки, зброю і особливо набої до ремінгтонів. Із них він видобував порох для виготовлення міни, щоб підірвати скелю, яка ув'язнювала Кінга. На щастя, здоров'я Нель після щоденних доз хініну значно поправилось, а різноманітна їжа додавала їй сили. Стась залишав дівчинку неохоче і з острахом, а перед від'їздом забороняв їй виходити з дерева та закривав вхід колючими гілками акації. Мусив,

¹Сакраментальний (від лат. sacramentum – клятва, присягання) – священний, обрядовий, традиційний.

однак, через навалу нових турбот залишати її під опікою Меа, Насібу та Саби, на якого, зрештою, розраховував найбільше. І сам волів по кільканадцять разів на день їздити до табору Лінде, ніж полишати малу надовго саму. Хлопець страшенно виснажився, але його залізне здоров'я витримувало всі труднощі. Тільки через десять днів вантажі було перевезено. В'юки розділили: менш потрібні поховали у печерах, необхідні доставили до "Кракова". Коней теж, надягнувши упряж, привели до дерева, а на них перевезли велику кількість ремінгтонів, які потім мав нести Кінг.

Протягом цього часу в таборі Лінде хтось із сплячих негрів раз у раз зривався в передсмертному пароксизмі хвороби, тікав до джунглів і вже не повертався. Були й такі, що помирали на місці, а траплялося, що хтось, утікаючи наосліп, розбивав собі голову об скелі в самому таборі або поблизу нього. Цих мусив захоронювати Калі. Через два тижні з них залишився тільки один, але й той скоро помер уві сні від виснаження.

Нарешті настав час підірвати скелю та звільнити Кінга. Він уже був такий приручений, що за наказом Стася хапав його хоботом і садовив собі на спину. Звик теж підіймати вантажі, які Калі накладав йому по бамбуковій драбині на спину. Нель запевняла, що його надто навантажують, але насправді для нього це були дрібниці. Тільки в'юки з речами, успадкованими від Лінде, могли стати справжнім тягарем. Із Сабою, вигляд якого спочатку викликав у слона великий неспокій, він по-справжньому заприятелював і тепер бавився з ним, перевертаючи хоботом пса на землю, а Саба вдавав, що хоче кусати. Часом, щоправда, Кінг несподівано обливав Сабу водою з хобота, і пес вважав це жартом дуже низького гатунку.

Найбільше дітей тішило, що могутня і розважлива тварина розуміла все, чого від неї хочуть, і миттєво реагувала на кожне слово і на кожен рух. Щодо цього Кінг незрівнянно перевершував Сабу, який на всі перестороги Нель метляв хвостом, а потім робив, що хотів. Слон через кілька тижнів прекрасно усвідомив, що особа, якої найбільше треба слухатися, — це Стась, а особа, про яку всі найбільше

підключуються, — це Нель. Тож якнайретельніше виконував накази Стася, а Нель найбільше любив. Не вважав за потрібне рахуватися з Калі, а Меа взагалі ігнорував.

Стась виготовив міну і заклав її у найглибшу шпару, яку заліпив глиною, залишивши тільки маленький отвір, з якого звисав шнур, скручений із сухих пальмових волокон і натертий порохом. Вирішальна мить настала: хлопець власноручно запалив шнур і щосили помчав до дерева, куди попередньо замкнув усю компанію з Сабою включно. Нель журилася, чи Кінг не перелякається вибуху, та хлопець її заспокоїв, запевнивши, що, по-перше, вибрав день, коли пройшла сильна гроза з громами, а по-друге, — дикі слони часто бувають свідками тропічних ураганів, коли громи аж стрясають землю. Однак вони сиділи, затамувавши подих і рахуючи хвилину за хвилиною. Нарешті страшенний вибух так струсонув повітря, що баобаб здригнувся від крони аж до коріння, а рештки порохна посипалися їм на голови. Стась миттю вискочив із дерева і, оминаючи повороти, побіг до ущелини.

Наслідки вибуху виявилися надзвичайними. Одна половина вапняної скелі розсипалася на дрібні камінці, а друга — тріснула на кільканадцять більших і менших уламків, які вибухом розкидало на значні відстані.

Слон був вільний.

Зраділий хлопець кинувся на край виступу, де вже застав Нель із Меа та Калі. Кінг все-таки трохи перелякався і, відступивши на самий край урвища, стояв із піднятим хоботом, дивлячись у бік, з якого пролунав такий незвичайний грім. Та коли Нель почала до нього гукати, він одразу перестав махати вухами, а коли зійшла до нього через уже звільнений прохід, цілком заспокоївся. Більше за Кінга перелякалися коні, двоє з яких розірвали пута і втекли у джунглі, так що Калі знайшов їх тільки перед заходом сонця.

Ще того ж дня Нель вивела Кінга “у світ”. Колос ішов за нею, як малий песик, а потім скупався у річці та сам подбав про свою вечерю, зламавши головою, як тоненьку тростинку, великий сикомор і старанно об’ївши з нього потім плоди та листя.

Увечері він повернувся до дерева і почав, засовуючи свій довжелезний ніс до отвору, так настирливо шукати Нель, що Стась змушений був дати йому по хоботу міцного ляпаса.

Та найбільше з досягнень цього дня радів Калі, якого звільнення слона позбавляло обов'язку заготовляти щодня для того корм, що не було легким заняттям. Тож Стась і Нель чули, як він, розпалюючи вогонь до вечері, співав новий радісний гімн, який складався з таких слів:

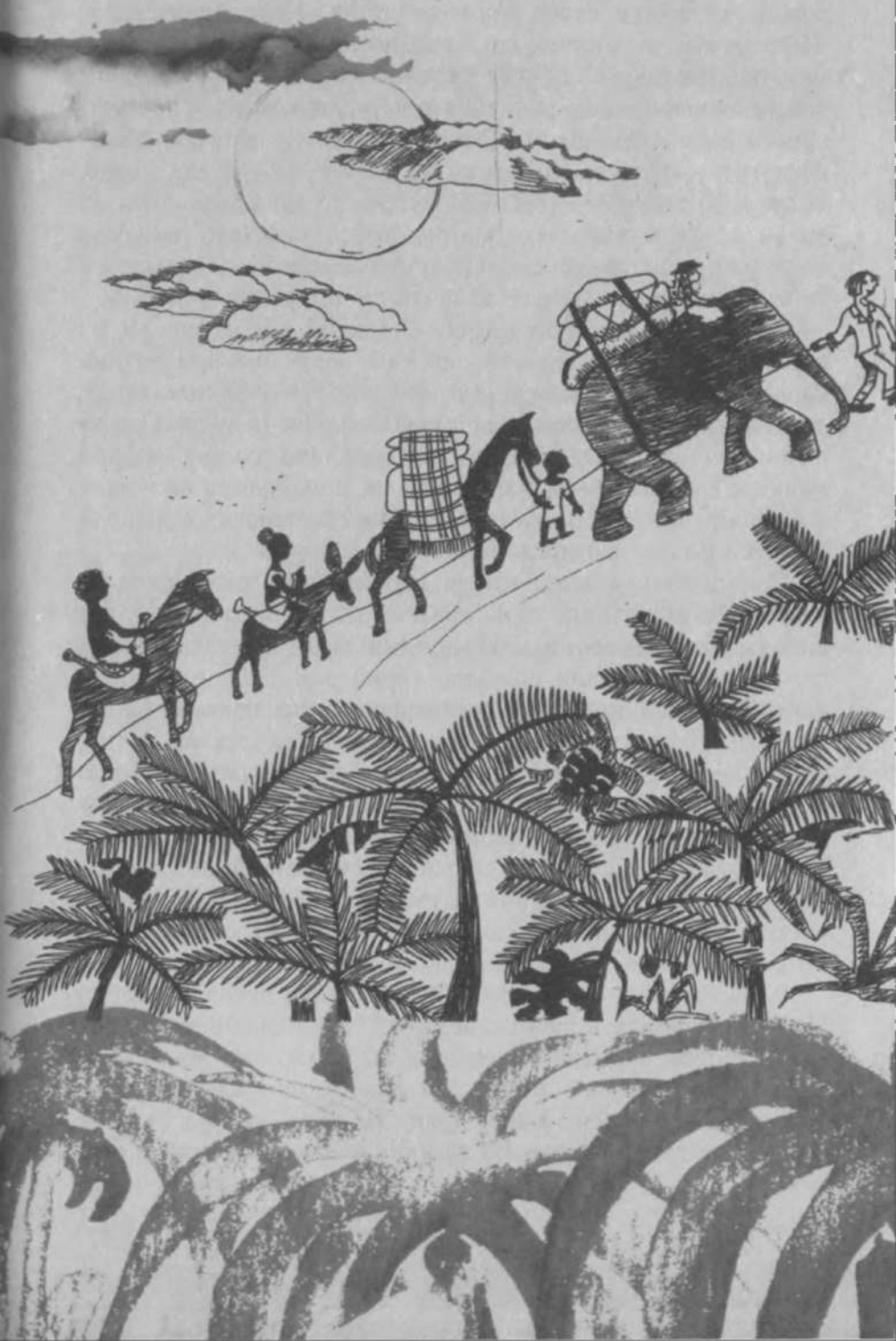
— Великий пан вбивати людей і левів! Йях! Йях! Йях!
Великий пан крушити скелі! Йях! Слон сам ламати дерева,
а Калі байдикувати та їсти! Йях! Йях!

Сезон дощів, або так звана массіка, закінчувався. Бували ще дні з хмарами та зливами, але погідних ставало все більше. Стась вирішив перейти на вказану Лінде гору. Свій намір він здійснив скоро після звільнення Кінга, тим більше, що здоров'я Нель тепер не стояло на заваді, бо значно поліпшилось.

Отож, вибравши погожий ранок, вони рушили на південь. Не боялися тепер заблукати, бо серед інших речей хлопець одержав від Лінде компас і прекрасну підзорну трубу, крізь яку навіть віддалені місцевості легко було розгледіти. З ними йшли, крім Саби й осла, ще п'ятеро нав'ючених коней і слон. Той, окрім вантажів на хребті, ніс на шиї Нель, яка поміж його велетенських вух виглядала, наче у глибокому кріслі. Стась без жалю покидав цей виступ над річкою і баобаб, бо вони викликали спогади про хворобу Нель. Зате дівчинка зі смутком в очах оглядала скелі, дерево та водоспад і обіцяла собі повернутися сюди, коли буде "велика".

Ще смутнішим, однак, був малий Насібу, який широко любив свого колишнього пана і тепер, їдучи на віслюку в кінці каравану, щомиті зі сльозами на очах повертався у бік, де бідний Лінде залишився аж до Останнього Суду.

Вітер дув із півночі, і день був незвично прохолодним. Завдяки цьому вони не мусили перецікувати від десятої до третьої, поки спаде найбільша спека, і могли пройти більшу відстань, ніж це звичайно вдається караванам. Дорога не була довгою, і за кілька годин перед заходом сонця Стась побачив гору, до якої прямували. Вдалині, на тлі неба, вимальовувалося

довге пасмо інших вершин, а вона стояла ближче і поодинокі, зовсім як острів серед моря джунглів. Коли вони до неї наблизилися, виявилось, що її стрімкі схили омиває петля тієї ж річки, що протікала повз "Краків". Вершина була зрізана, зовсім плоска і, якщо дивитися знизу, здавалась уся вкритою суцільним густим лісом. Стась підрахував: якщо скельний виступ із баобабом здіймався на сімсот метрів над рівнем моря, а висота гори — вісімсот метрів, то вони мешкатимуть на висоті тисяча п'ятисот метрів, тобто у кліматі, не дуже жаркішому за єгипетський. Ця думка додала йому бадьорості та бажання якнайшвидше зайняти цю природну фортецю.

Вони легко знайшли єдиний скельний хребет, що вів на вершину, і почали сходження. Уже через півтори години караван зупинився на вершині. Ліс, який вони бачили знизу, справді виявився лісом, але лісом бананів. Їх вигляд дуже втішив усіх, включаючи Кінга, але особливо зрадів Стась, бо знав, що в Африці нема більш здорової, поживної та насиченої вітамінами їжі, ніж мука із висушених бананових плодів. А було їх стільки, що могло вистачити і на рік.

Серед величезного листя цих рослин були сховані негритянські хатини, одні спалені та зруйновані під час нападу, а деякі зовсім цілі. Посередині здіймалася найбільша, що колись належала вождеві, гарно зліплена з глини, з широким дахом, який утворював навколо стін щось на зразок веранди. Перед хатинами де-не-де лежали людські кістки, білі, наче крейда, бо їх ретельно очистили мурахи, про нашість яких говорив Лінде. У хатинах, хоч пройшло вже багато тижнів, ще досі пахло мурашиною кислотою, зате не видно було ні павуків, ні скорпіонів, ні найменших комах. Усіх знищили та повиганяли страшні сіафу. Це надавало впевненості, що на вершині нема жодної змії, адже навіть пітони стають жертвами нестримних малих воїнів.

Влаштувавши Нель у хаті вождя, Стась наказав Калі та Насібу поприбирати людські останки. Чорні хлопці впорались із завданням, повкидавши кістки до річки, яка понесла їх далі. Як виявилось, Лінде помилявся, коли казав, що не застануть на горі ні живої душі. Тиша та вигляд бананів принадили сюди цілу зграю шимпанзе, які влаштували собі

на вищих деревах щось на зразок дашків або парасольок від дощу. Стась не хотів їх убивати, але вирішив повиганяти і тому вистрелив у повітря. Це викликало шалений переполох, який ще збільшився, коли пролунало басовите гавкання Саби, а Кінг, збуджений галасом, грізно затрубив. Мавпам для відступу не треба було шукати скелястого гребеня, і вони, хапаючись за злами скель, поспускалися до річки та дерев біля неї так швидко, що ікла Саби не досягли жодної.

Сонце зайшло. Калі та Насібу розпалили вогонь, щоб приготувати вечерю. Стась, розпакувавши потрібні речі, пішов до Нель у хатину вождя.

Усередині було світло й весело, бо Меа замість каганця, який освітлював баобаб, запалила велику дорожню лампу, що залишилась їм від Лінде. Нель зовсім не була змучена переходом, і її настрій ще поліпшився, коли довідалася, що людські кістки, які її лякали, вже прибрані.

— Як тут добре, Стасю! — вигукнула вона. — Дивись, навіть підлога покрита живицею. Тут нам буде прекрасно!

— Завтра я ретельно огляну все навкруги. Але судячи з того, що я вже побачив, тут можна мешкати хоч усе життя.

— Коли б з татусями, то можна. А як буде називатись ця оселя?

— Гора повинна в географії називатися горою Лінде, а ця оселя хай називається, як ти — Нель.

— То я теж буду в географії? — радісно запитала дівчинка.

— Будеш, будеш, — цілком серйозно відповів Стась.

Na drugi dzień popadywał trochę deszcz, ale że były i godziny pogody, więc Staś wybrał się wczesnym raniem na zwiedzenie posiadłości i do południa obejrzał wszystkie jej kąty doskonale. Przegląd wypadł na ogół świetnie. Naprzód, pod względem bezpieczeństwa, Góra

На другий день трішки попадав дощ, але були й погожі години, тож Стась рано-вранці вибрався на оглядини селища і до полудня ретельно роздивився усі його закутки. Розвідка дала прекрасні результати. По-перше, щодо безпеки, гора Лінде була вимріяним місцем у цілій Африці. Її узбіччя виявилися доступними хіба що для шимпанзе. Ані леви, ані пантери не могли видряпатись по них на вершину. Щодо скелястого хребта, то досить було поставити на вході Кінга, щоб спати спокійно. Стась переконався, що зміг би тут оборонитись навіть проти невеликого загону дєрвішів, бо дорога, яка вела на гору, була така вузька, що Кінг ледве нею пройшов, а добре озброєна людина могла б не пропустити й живого духа. У центрі "острова" було джерело холодної, чистої, як кришталь, води, яка далі зміїлася струмком серед бананових заростей і білою стрічкою водоспаду зривалася зі скельного урвища до річки. На південному боці "острова" лежали поля, буйно вкриті маніоком, який є улюбленою їжею негрів, а за полями здіймалися височенні кокосові пальми з кронами, подібними до опахал.

"Острів" оточувало море джунглів, і вид із вершини був справді неозорим. На сході синіло пасмо гір Карамойо. На півдні теж було видно значні підвищення, які, судячи з їх темного кольору, вкривав густий ліс. Зате на заході зір сягав аж до кордонів обрїю, де савана зливалася з небом. У підзорну трубу Лінде Стась розгледів там численні яри та величезні дерева, що, як собори, поодинокі височіли серед трав. У тих місцях, де трави не вибуяли ще високо, можна було неозброєним оком помітити цілі стада антилоп і зебр або табуни слонів і буйволів. Часто-густо жирафи розтинали сіро-зелену савану, як кораблі поверхню моря. Над річкою брикало

кільканадцять водяних козлів, а інші щохвилі вистромляли з глибин свої рогаті голови. Місцями, де поверхня була спокійною, вискакували ті самі риби, яких ловив Калі, та, переливаючись, як срібні зірки, падали назад у воду. Стась пообіцяв собі: коли поліпшиться погода, показати Нель усі ці багатства.

На "острові" не було жодних великих тварин, зате безліч птахів і метеликів. Великі, білі, як сніг, з чорними дзьобами та жовтими чубчиками папуги перелітали над кущами гоєви, дрібні, гарно оперені "вдови" колисалися на тонких стеблинах маніоку, переливаючись, як коштовні камені, а з високих кокосів долітали голоси африканських зозуль.

Стась радісно повертався з оглядин. "Повітря здорове, — казав він собі, — безпека абсолютна, поживи під зав'язку, а гарно, як у раю!" Зайшовши до хатини Нель, він, однак, переконався, що на острові жила тварина, і навіть дві. Малий Насібу знайшов у гущавині бананів козу з козенятком, яких не помітили дервіші. Коза трохи здичавіла, але козенятко відразу заприятелювало з Насібу. Чорний малюк був страшенно гордий зі свого відкриття і з того, що завдяки йому "бібі" буде мати щодня чудове свіже молоко.

†

.....

— Що тепер будемо робити, Стасю? — запитала Нель одного дня, коли вони вже добре загосподарювали на "острові".

— Роботи дуже багато, — відповів хлопець і, розчепірівши пальці однієї руки, став перелічувати:

— По-перше, Калі та Меа погани, а Насібу як занзібарець — мусульманин. Треба їх навчити віри та охрестити. По-друге, треба наводити м'яса для майбутньої подорожі, тому я мушу полювати. По-третє, у нас тепер багато зброї, тож я хочу навчити Калі стріляти, щоб ми удвох могли в разі чого оборонятись. А по-четверте, хіба ти забула про зміїв?

— Про зміїв?

— Так, які ти будеш клеїти, або, ще краще, зшивати. Це і буде твоїм заняттям.

— Я не хочу тільки бавитись.

— Це буде зовсім не забава, а робота і, може, найважливіша з усіх. Не думай, що скінчиться на одному змієві, їх треба виготовити з п'ятдесят або й більше.

— А для чого стільки? — спитала зацікавлена дівчинка.

Тоді Стась почав ділитися з нею своїми задумами і надіями. Отже, напише на кожному змієві, як їх звати, як визволилися від магдистів і куди йдуть. Напише також, що просять про допомогу та повідомити до Порт-Саїду. Потім Стась буде зміїв пускати кожного разу, коли вітер подме із заходу на схід.

— Багато їх, — продовжив він, — упаде недалеко, багато затримають гори, але коли хоч один долетить до узбережжя і потрапить до рук європейця, ми будемо врятовані!

Нель була у захваті від його плану і заявила, що з розумом Стася не може рівнятися навіть Кінг. Вона була певна, що багато зміїв долетить навіть до татусів, і пообіцяла, що буде їх клеїти з ранку до ночі. Радість дівчинки була такою, що Стась мусив погамувати її запал, щоб не дістала гарячки.

І відтоді робота, про яку говорив Стась, розпочалася на повну силу. Калі, якому було наказано спіймати якомога більше риб, перестав їх ловити на вудки, а зробив із тонкого бамбуку високий пліт у вигляді дрібних ґрат і цю загорожу розмістив упоперек річки. Посередині ґрат був великий отвір, через який риба мусила пропливати далі за течією. Цей отвір Калі оточував міцною сіткою, сплетеною з пальмового волокна, і таким чином забезпечував собі щоденний немалий улов. Рибу до зрадливої сітки хлопець наганяв за допомогою Кінга, який, зайшовши до води, так її каламутив і збурював, що не тільки сріблясті стрибуні, а й усі інші створіння тікали, як могли, до спокійного плеса. Через це траплялася і шкода, бо кілька разів, утікаючи, крокодили перевертали ґрати, а часом це робив і сам Кінг. Він мав якусь вроджену ненависть до крокодилів і ганявся за ними, а коли вони

потрапляли на міліну, — хапав хоботом, викидав на берег і розтоптував своїми могутніми ногами.

У сіті часом потрапляли й черепахи, з яких малі втікачі варили смачну юшку. Калі чистив рибу та сушив її м'ясо на сонці, а міхурі відносив до Нель, яка їх розтинала, розтягала на дощці і перетворювала ніби на чвертки паперу розміром у дві долоні. Стась із Меа допомагали їй, бо робота зовсім не була простою. Плівки виявилися значно товщими, ніж у міхурях наших річкових риб, а коли їх висушували, ставали дуже крихкими. Скоро Стась відкрив, що сушити їх належить у затінку. Часом це йому набридало та він не полишив наміру робити зміїв із міхурів тільки тому, що вони були легші від паперових і не боялися дощу. Наближався, щоправда, сухий сезон, але він не був певен, чи дощі не йдуть часом і влітку, особливо у горах.

Клеїв, однак, зміїв і з паперу, якого було багато серед речей Лінде. Перший, великий і легкий, відразу стрімко злетів на велику висоту, а коли Стась перерізав мотузку, полинув на крилах повітряного потоку до ланцюга гір Карамойо. Хлопець стежив за його польотом у підзорну трубу, поки той не зменшився, як метелик, потім як мушка, а врешті зовсім не зник у блідій блакиті неба. Наступного дня запустив другого, вже з риб'ячих міхурів, який здійснює ще стрімкіше, але через прозорість плівок швидко зник з очей.

Нель працювала дуже старанно, і нарешті її малі ручки стали такими спритними, що ні Стась, ні Меа не могли з нею зрівнятися. Сил їй тепер не бракувало. Здоровий клімат гори Лінде просто відродив її заново. Час, коли міг статися третій напад, минув абсолютно. Стась того дня заховався у гущавину бананів і плакав від радості. Через два тижні життя на горі він зауважив, що добра Мзіму виглядає зовсім не так, як внизу серед джунглів. Щічки її округлилися, шкіра з жовтої та прозорої стала знову рум'яною, а з-під пишної чупринки весело дивилися на світ повні живого блиску очі. Хлопець благословляв холодні ночі, чисту здорову воду, муку із сушених бананів, а передусім — Лінде. Сам він

схуд і почорнів, що доводило неспроможність малярії його схопити, бо хворі на неї не засмагають на сонці, а водночас виріс і змужнів. Постійний рух і фізична праця зміцнили його завзяття та силу. Мускули рук і ніг стали як сталеві. Був це справді вже загартований африканський мандрівник. Щоденно полюючи та стріляючи тільки кулями, він став неперевершеним стрільцем. Диких звірів тепер зовсім не боявся, бо розумів, що кудлатим або плямистим мисливцем джунглів небезпечніше зустрічатися з ним, ніж йому з ними. Одного разу він першим пострілом убив великого носорога, який, прокинувшись від дрімоти під акацією, несподівано його атакував. Злих африканських буйволів, що часом розганяють цілі каравани, повністю ігнорував. Вони обоє з Нель, крім майстрування зміїв та інших щоденних занять, взялися до навернення Калі, Меа та Насібу. Однак, це виявилось важчим, ніж сподівались. Чорна трійка охоче слухала науку, але розуміла її у свій, негритянський спосіб. Коли Стась розповідав їм про створення світу, про рай і про змія, усе йшло добре, та коли дійшов до того, як Каїн убив Авеля, Калі мимоволі погладив себе по животу й преспокійно запитав:

— А потім його з'їв?

Чорний хлопець, правда, твердив, що Ва-гіма ніколи людей не їдять, та, видно, спогади про це залишилися серед них як народна традиція.

Він також не міг зрозуміти, чому Бог не вбив злого Мзіму, та багато подібних речей. Поняття про добро й зло теж були у нього специфічно африканські, внаслідок чого між учителем і учнем відбулась одного разу така розмова:

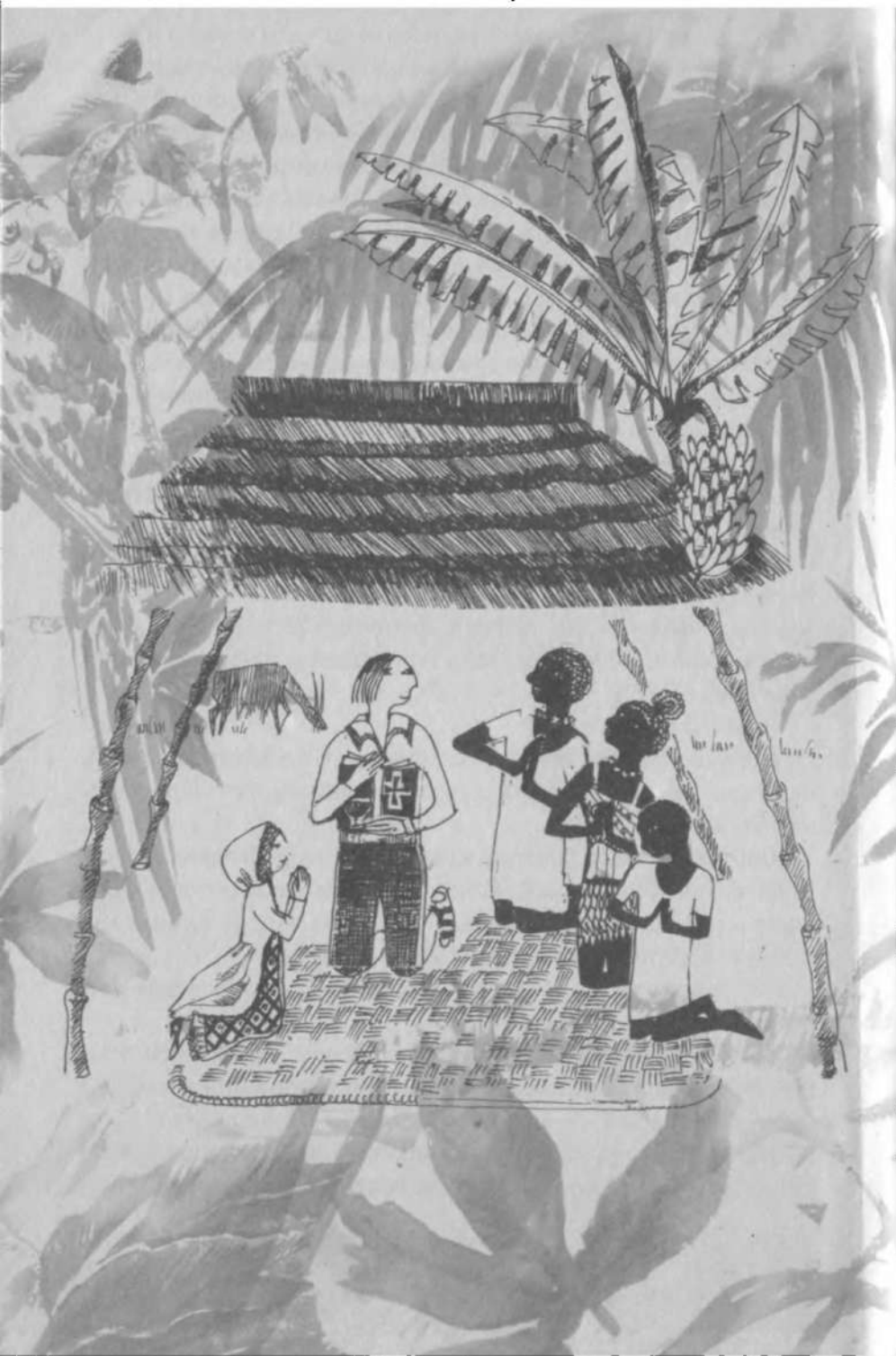
— Скажи мені, — запитав Стась — що таке поганий вчинок?

— Якщо хтось забрати у Калі корови, — відповів негр після короткого роздуму, — то це є поганий вчинок.

— Прекрасно! — вигукнув Стась. — А добрий?

Цього разу чорний хлопець відповів не замислюючись:

— Добрий — це коли Калі забрати комусь корови.

Стась був ще замолодим, аби зрозуміти, що подібні погляди на добро та зло проголошують у Європі не тільки окремі політики, а й цілі народи.

Однак поволі у чорних головах роз'яснилось, а те, чого не могли зрозуміти голови, хапало гаряче серце. Через певний час можна було здійснювати хрещення, яке й відбулося дуже урочисто. Хресні батьки подарували кожному з дітей по чотири дотіс¹ білого ситцю та по разку блакитного намиста. Меа, одначе, була трохи розчарована, бо наївно вважала, що після хрещення шкіра на ній побіліє, і яким же було її здивування, коли залишилася чорною, як і до того. Але Нель цілком її потішила, запевнивши, що душа у неї тепер біла.

¹Дотіс – арабська міра довжини, наближена до польського ліктя. – Прим авт.

XXXVI

Staś uczył także Kalego strzelać z karabinu Remingtona i ta nauka szła łatwiej od nauki katechizmu. Po dziesięciodniowym strzelaniu do celu i do krokodyłów, które sypiały na pobrzeżnych piaskach rzeki, młody Murzyn zabił dużą antylozę pufu¹, potem kilka arielów, a wreszcie dzika ndiri. To jednak spotkanie niemal nie skończyło się wypadkiem takim, jaki zdarzył się Lindemu, albowiem ndiri, do którego Kali po strzale zbliżył się niebacznie, zerwał się i rzucił się na niego, postawionym do góry ogonem².

Стась учив Калі стріляти з карабіна Ремінгтона, і ця наука йшла легше від катехизму. Після десятиденного стріляння по пальмових стовбурах та крокодилах молодий негр убив велику антилопу пуфу, потім кілька аріелів і нарешті дикого кабана ндірі. Це, одначе, мало не закінчилося так само, як із Лінде, бо ндірі, до якого Калі необачно наблизився після пострілу, зірвався та кинувся на хлопця із задертим догори хвостом¹. Калі, покинувши рушницю, видряпався на дерево та сидів на ньому доти, поки своїми криками не привернув увагу Стася, який вже застав кабана неживим. На левів, буйволів і носорогів Стась йому полювати ще не дозволяв. А по слонах, які ввечері приходили на водопій, і сам не стріляв, бо пообіцяв Нель жодного не вбивати.

Але коли вранці чи після обіду помічав у підзорну трубу стада зебр, буйволів, аріелів або водяних козлів, що паслися на просторах савани, то брав Калі з собою. Під час цих вилазок він часто розпитував того про народи Ва-гіма і Самбуру, з якими на шляху до океану їм обов'язково довелось б зустрітись.

— Ти знаєш, Калі, — запитав він одного ранку, — що за двадцять днів, а на конях ще швидше, ми могли б доїхати до твого краю?

— Калі не знати, де мешкати Ва-гіма, — відповів негр, смутно хитаючи головою.

— Але я знаю. Вони мешкають там, звідки вранці встає сонце, над якоюсь великою водою.

— Так! Так! — зі здивуванням і радістю закричав хлопець. — Басса-Нарок! По нашому — велика і чорна вода. Великий пан все знати.

— Ні, бо не знаю, як прийняли би нас Ва-гіма, коли б ми до них прийшли.

¹Африканські дикі кабани мають широку голову, округлі, а не трикутні ікла та досить довгий хвіст, який вони, атакуючи, задирають вгору. — Прим авт.

— Калі наказати їм впасти на землю перед великим паном і доброю Мзіму.

— А коли б вони не послухали?

— Батько Калі носити шкуру леопарда і Калі теж!

Стась зрозумів, що батько Калі є вождем, а сам він

— найстарший із синів і майбутній вождь Ва-гіма.

Тому продовжував розпитувати:

— Ти мені казав, що у вас бували білі мандрівники і що старші люди їх пам'ятають.

— Так, Калі ще чув, що на головах мати багато ситцю.

“Ах! — подумав Стась. — Отже, це були не європейці, а араби, яких негри через світлішу шкіру та білий одяг вважали білими”.

Оскільки Калі їх не пам'ятав і не міг дати жодного їх опису, Стась задав йому інше питання:

— Чи Ва-гіма не вбили жодного з цих одягнених у біле людей?

— Ні. Ва-гіма та Самбуру не можуть цього зробити.

— Чому?

— Бо вони сказали, що коли їх кров всякати у землю, то дощ перестати падати.

“Радий чути, що у це вірять”, — подумав Стась.

Потім запитав ще:

— Чи Ва-гіма пішли би з нами до моря, якби я пообіцяв їм багато ситцю, намист і рушниць?

— Калі піти і Ва-гіма піти, але великий пан спочатку воювати Самбуру, які жити по другий бік води.

— А хто живе за Самбуру?

— За Самбуру нема гір, а є джунглі, а в них леви.

На цьому розмова закінчилася. Стась тепер усе частіше думав про велику подорож на схід. Він пам'ятав слова Лінде, що там можна зустріти арабів з-над океану та місійні експедиції. Він знав, що така подорож — це нова вервиця страшних труднощів і небезпек для Нель, але розумів, що не можна все життя просидіти на горі Лінде, і треба готуватися до дороги. Час, коли закінчується сезон дощів і вода покриває заразні болота, а сама є всюди, був для цієї мети найвдалішим. Спека на високій вершині їм ще не

докучала, ночі бували такими холодними, що доводилося добре вкриватись. Але внизу у джунглях було значно гарячіше, а скоро мало стати просто несамовито спекотно. Дощ тепер рідко зрошував землю, і рівень води в річці щоденно падав. Стась припускав, що влітку вона перетворюється на один із таких ярів, які часто траплялися їм у Лівійській пустелі, і що тільки по самій середині її русла тече тоді вузький потічок води.

Але він із дня на день відкладав від'їзд. На горі Лінде усім було так добре, — і людям, і тваринам! Нель позбулася не тільки малярії, але й анемії, у Стася навіть голова ні разу не заболіла, а шкіра у Калі та Меа почала світитися, наче темний оксамит. Насібу виглядав, як диня на тонких ніжках, а Кінг роздобрів не менше, ніж коні й осел. Стась знав, що другого такого "острова" серед моря джунглів їм уже не знайти до кінця подорожі.

І з побоюванням дивився у майбутнє, хоча зараз вони мали величезну допомогу та охорону в особі Кінга.

Таким чином, поки почали готуватися до подорожі, минув ще тиждень. У вільний від пакування в'юків час не припиняли запускати зміїв із повідомленнями, що йдуть на схід до якогось озера й океану. Сприяло цьому, що встановився сильний, подібний своїми поривами до урагану західний вітер, який підхоплював їх та мчав до гір і за гори. Щоб захистити Нель від спеки, Стась зробив із залишків намету паланкін, у якому дівчинка мала їхати на спині слона. Кінг після кількох спроб звик до цього маленького вантажу, як звик і до того, що паланкін прив'язали до нього пальмовими шнурами. Зрештою, цей тягар був пір'їнкою у порівнянні з тим, чим слона справді мали навантажити і що пакували у в'юки Калі та Меа. Малий Насібу отримав завдання сушити банани та перетирати їх на муку між двома плоскими каменями. У зриванні важких грон малому допомагав Кінг, і обидва при цьому так нечувано об'їдалися, що скоро поблизу хат забракло бананів і вони змушені були ходити на плантацію в іншому кінці плоскогір'я. Саба, який тепер байдикував, складав їм компанію у цих експедиціях.

Але Насібу за свою старанність мало не поплатився життям або, принаймні, своєрідним полонем. Сталося так, що, збираючи банани над берегом крутого урвища, він раптом побачив у скельній ущелині страшне лице, вкрите чорною шерстю, яке лупало на нього очима та вишкірювало білі ікла, ніби посміхаючись. Хлопець у першу секунду скам'янів од жаху, а потім почав щодуху тікати. Та не пробіг він і кільканадцяти кроків, як волохата рука обхопила його тіло і підняла догори, а чорна, як ніч, потвора погнала з ним у напрямку урвища.

На щастя, велетенська мавпа, схопивши малюка, могла бігти лише на двох ногах, тож Саба, який крутився поблизу, легко її наздогнав і вп'явся іклами у волохату спину. Почалася страшна боротьба, у якій пес, незважаючи на свій зріст і силу, обов'язково загинув би, бо горили¹ перемагають навіть левів. Але мавпи, хоч би навіть ішлося про їхню волю і життя, не мають звички відпускати свою здобич. Тому горила, схоплена Сабою ззаду, не могла легко дотягтися до нього однією рукою. Та коли Саба, схоплений за загривок,

¹Горили – людиноподібні африканські мавпи. Горили живуть у лісах Західної Африки, але Лівінгстон зустрічав їх і в горах Східної Африки. –Прим. автора.

вже злетів угору, земля раптом задудніла під важкими кроками: прибіг Кінг.

Досить було одного удару хоботом, щоб страшний "лісовий диявол", як називають горил негри, поліг із розбитою головою та поламаним хребтом. Кінг для більшої певності чи через вроджену завзятість пришилив його ще іклами до землі та продовжував розправу, поки з рушницею не прибіг від хат Стась, занепокоєний ревінням слона й виттям Саби, і не звелів велетневі заспокоїтися.

Горила лежала у калюжі крові, яку хлебтав Саба і яка червоніла на іклах Кінга, — величезна, з вивернутими білками очей, з вищереними іклами, страшна ще, хоч і мертва. Слон тріумфально трубив, а сірий від хвилювання Насібу розповідав Стасеві, що сталося. Стась на якусь мить задумався, чи не привести Нель і не показати їй потворну мавпу, але полишив цей намір, бо його раптом охопив страх. Адже Нель часто ходила сама "островом", тож те саме могло спіткати і її.

Виявилося, що гора Лінде не така вже безпечна схованка, як здавалося раніше.

Хлопець повернувся до хатини і розповів про випадок Нель, а вона, слухаючи з цікавістю та жахом і широко відкриваючи очі, раз у раз повторювала:

— Бачиш, що сталося би без Кінга?

— Правда! З такою нянею можна не боятися за дитину. Тож, поки не виїдемо, ні кроку не ступай без нього.

— А коли виїжджаємо?

— Запаси приготовані, вантажі розділені, треба тільки нав'ючити тварин — і можемо рушати хоч завтра.

— До татусів!

— Якщо Бог дасть, —
поважно відповів Стась.

XXXVII

Wyruszyli jednakże dopiero w kilka dni po tej rozmowie. Odjazd po krótkiej modlitwie, w której polecili się gorąco Bogu, nastąpił wraz ze świtem o godzinie szóstej rano. Na czele jechał konno Staś, poprzedzany tylko przez Sabę. Za nim kroczył poważnie King machając uszyna i niosąc na swym potężnym grzbiecie płócienny palankin, a w palankinie Nel wraz z Meą, następnie szły jeden za drugim konie Lindego, powiązane długim palmowym powrozem i niosące różniczne ładunki, a pochód zamykał mały Nasibu na spasionym, równie jak i on sam, osie.

У дорогу вони, одначе, вирушили тільки через кілька днів після цієї розмови. Від'їзд після короткої молитви, у якій гаряче довірили себе Богу, відбувся о шостій годині, якраз зі сходом сонця. Попереду їхав на коні Стась, якого випередив тільки Саба. За ним поважно ступав Кінг, несучи на своєму хребті паланкін із Нель і Меа, а далі — коні Лінде під наглядом Калі, пов'язані довгою пальмовою мотузкою та навантажені в'юками. Колону замикав малий Насібу на розгодованому, як і він сам, віслюку.

У ранішню годину спека ще не давалася взнаки, хоча день обіцяв бути погожим і з-за гір Карамойо викотилося гарне, не затулене жодною хмарою сонце. Східний вітерець зменшував жар його променів. Часом зривався досить сильний вітер, і тоді трави схилялися під його подувом, а всі джунглі хвилювались, як море. Після рясних дощів уся рослинність піднялася так буйно, що в низинах у травах ховалися не тільки коні, а й Кінг — над розколисанною зеленою поверхнею було видно лише білий паланкін, який плив, наче човен на озері. Через годину дороги на невеликому сухому узгір'ї караван натрапив на зарості будяків з товстими, як дерева, стеблами та квітками розміром із людську голову. Взагалі тут, в Африці, рослини, які в Європі ми звикли вважати дрібними, набували гігантських розмірів, а велетенські поодинокі дерева прикрашали савану, наче справжні собори. Особливо це стосувалося шовковиць, розлогі галузки яких, торкнувшись землі, пускають нові паростки і покривають таким чином величезні простори. Одне дерево тоді перетворюється на цілий гай.

Уся країна на віддалі виглядала, як суцільний ліс. Та поблизу виявлялося, що дерева ростуть за кільканадцять, а то й за кілька десятків метрів одне від одного. На півночі тропічний ліс переходив у савану, покриту рівною травою, декорованою де-не-де парасольковими акаціями. Трави там були зеленіші та, напевно, більш придатні для паші, бо Нель

зі спини Кінга, а Стась із пагорбів, на які в'їжджав, бачили такі великі стада антилоп, які досі їм не траплялися. Вони паслися часом окремо, а часом усі разом: гну, пуфу, аріелі, великі куду¹. Не бракувало зебр і жираф. Тварини, побачивши караван, переставали пастись, піднімали голови і з незмірним здивуванням стригли вухами, дивлячись на білий паланкін. Потім миттю кидалися тікати, та через кількасот кроків зупинялись і знову вдивлялись у незрозумілу річ, аж нарешті, заспокоївши цікавість, спокійно продовжували пастися. Часом перед караваном із фурканням і тупотом зривався носоріг, але попри свою запальну натуру та готовність атакувати кожного, хто потрапить йому на очі, ганебно тікав, побачивши Кінга, якого тільки накази Стася стримували від погоні.

Африканський слон узагалі ненавидить носорогів і, натрапивши на їх свіжий слід, йде, вірячи у свою могутність, за товстошкірим суперником, поки не наздожене. Тоді велетні вступають у поєдинок, жертвою якого майже завжди стає носоріг. Кінгові, який, напевно, вже не одного такого звіра мав на совісті, важко було відмовитися від войовничої звички. Та він був уже такий приручений і так звик вважати Стася своїм паном, що, почувши голос хлопця та побачивши його грізний погляд, опускав піднятий хобот, притискав до голови вуха і продовжував спокійну ходу. Стасеві, щоправда, не бракувало охоти поспостерігати за боротьбою могутніх тварин, та він боявся за Нель. Коли б слон кинувся галопувати, то паланкін міг би розлетітися, більше того, величезний звір міг зачепити ним за гілку дерева, і життя Нель опинилося б у смертельній небезпеці. Стась знав із описів полювань, які читав ще у Порт-Саїді, що в Індії мисливці менше бояться тигрів, ніж того, що слон, наздоганяючи смугастого хижака, може зачепити паланкіном за дерево. Та й сам біг велетня такий важкий, що його несила витримати навіть дорослому. Але присутність Кінга позбавляла дітей багатьох небезпек. Злі та зухвалі буйволи, яких вони зустріли, коли ті прямували до невеличкого озерця, що було місцем вечірнього водопою околичних тварин, дременули, побачивши слона, і сумирно пили воду на протилежному боці.

¹Куду – великі африканські антилопи (висота у холці до 2 м) відзначаються довгими (до 1 м) крученими рогами.

Вночі Кінг, прив'язаний за задню ногу, пильнував намет, у якому спала Нель. Це була така надійна сторожа, що Стась, хоч і звелів розпалити вогонь, та вважав зайвим будувати зерібу, хоча знав, що у місцевості, де так багато антилоп, мусять бути і леви. Тож сталося так, що тієї самої ночі кілька з них почали ричати у величезних ялівцях, на узбіччі височини. Незважаючи на палаючий вогонь, хижаки, яких привабив запах коней, почали наближатися до табору. Нарешті Кінгові набридло слухати їх голоси, і в нічній тиші раптом, як грім, пролунав його грізний "барітус"¹. Леви, усвідомивши, що з подібною істотою краще не мати нічого спільного, визнали свою поразку і, засоромлені, замовкли.

Діти солодко проспали решту ночі й тільки на світанку пустились у подальшу дорогу.

Хоча караван просувався успішно, та для Стася знову почалися часи турбот і переживань. Він помітив, що вони подорожують дуже повільно і за день проходять не більше десяти кілометрів.

Із такою швидкістю можна було б за місяць досягти кордонів Абіссинії, але Стась вирішив у всьому виконувати поради Лінде. Географ попереджав, що через війну з Магді дорога до Абіссинії для них закрита, тож

¹Барітус (лат. baritus) – так римляни називали військовий клич легіонів та рик слонів. – Прим. авт.

лишався тільки шлях до океану. Але, за розрахунками швейцарця, їх відділяла від океану відстань у тисячу кілометрів, і то по прямій, а Момбасса лежала ще південніше. Отже, дорога мала зайняти не менше трьох місяців. Стась із тривогою думав, що це — три місяці спеки, важкої праці та небезпеки від негритянських племен, яких могли зустріти в дорозі. Тепер вони просувалися пустельним краєм, з якого населення вигнали віспа та чутка про разії¹ дервішів. Але Африка взагалі досить людна, і рано чи пізно вони мусили увійти в місцевості, заселені невідомими племенами, де правлять дикі й жорстокі вожді. У таких обставинах зберегти свободу та життя було завданням не з легких.

Стась розраховував, що коли вони потраплять до племені Ва-гіма, то він навчить кілька десятків воїнів стріляти, а потім щедрими обіцянками переконає їх супроводжувати караван аж до океану. Та Калі не мав жодного поняття, де живуть Ва-гіма, а Лінде, який про них чув, теж не міг указати йому потрібного напрямку. Швейцарець згадував про велике озеро, знайоме йому тільки з розповідей. Калі запевняв, що по один бік цього озера, яке вони називають Басса-Нарок, живуть Ва-гіма, а по другий — Самбуру. Та Стася бентежило, що в географії Африки, якої навчали в школі у Порт-Саїді дуже ретельно, не було навіть згадки про таке озеро. Коли би про нього розповідав тільки Калі, хлопець міг би подумати, що це Вікторія-Ньяса. Але так не міг думати Лінде, який ішов якраз од Вікторії на північ уздовж гір Карамойо і, слухаючи розповіді їх мешканців, дійшов висновку, що таємниче озеро лежить далі на схід і північ. Стась не знав, що про все це думати, але боявся тільки одного — що на озеро може взагалі не натрапити. Турбували його і дикі племена, і безводні простори, і непрохідні гори та муха цеце, укус якої вбиває тварин. Він із тривогою думав про сплячку, малярію, згубну для Нель, та про ті незмірні відстані, які ще відділяли їх від океану.

Але полишивши гору Лінде, вони вже не мали іншого виходу, як увесь час іти на схід. Лінде, правда, казав йому,

¹Разії (араб) — загарбницькі походи проти ворогів, облави.

що ця подорож не під силу навіть досвідченому й енергійному мандрівникові, та хлопець уже набрав багато досвіду, а щодо енергії, то заради порятунку Нель вирішив віддати стільки сил, скільки буде треба. Проте дівчинку слід було оберігати, тому він постановив, що в дорозі вони будуть од шостої до десятої ранку. Другий етап — від третьої до шостої вечора — робитимуть тільки тоді, коли на місці першого постою не виявиться води.

Тим часом після рясних злив масіки вода була всюди. Озерця, утворені дощами в долинах, були щедро наповнені, а з гір стікали струмки кришталевої та холодної води. Купання у них було приємним і безпечним, бо крокодили живуть тільки у більших водах, де достатньо риби для поживи.

Стась, одначе, не дозволяв дівчинці пити сирої води. Він успадкував від Лінде досконалий фільтр, дія якого завжди дивувала Калі та Меа. Обоє, спостерігаючи як фільтр, занурений у каламутну, білувату воду, пропускає до посудини тільки чисту і прозору, качалися від сміху та били себе від радості руками по стегнах.

У цілому, подорож із самого початку проходила успішно. Після Лінде у них були великі запаси кави, чаю, цукру, бульйону, консерв і всіляких ліків. Стась не економив набоїв, адже їх було предостатньо. Не бракувало і різноманітного знаряддя, зброї різного калібру та сигнальних ракет, які, в разі зустрічі з неграми, могли стати у пригоді. Край був родючий. Дичини, а отже свіжого м'яса, не бракувало. Фруктів — теж. Де-не-де траплялися болота, але ще вкриті водою, яка не давала отруювати повітря шкідливими випарами. Москітів, що переносять малярію, на високогір'ї не було зовсім. Спека, щоправда, від десятої години ставала нестерпною, але малі мандрівники зупинялися на час так званих "білих годин" у глибокому затінку великих дерев, крізь крони яких не пробивався жоден сонячний промінь. Здоров'я у Нель, Стася та негрів було відмінне.

XXXVIII

Piątego dnia podróży Staś jechał razem z Nel na Kingu, trafili bowiem na szeroki pas akacji rosnących tak gęsto, że konie mogły iść tylko szlakiem urownanym przez słonia.

F
 П'ятого дня подорожі Стась їхав із Нель на Кінгу, бо вони натрапили на такий густий гай акацій, що коні могли пройти тільки по слідах слона, який торував їм дорогу. Година була рання, а світанок променистий і росяний. Діти розмовляли про подорож і про те, що кожен день наближає їх до батьків, за якими вони не переставали тужити. Ця тема була для них постійною від часу викрадення з Файюму і кожного разу зворушувала до сліз. Повторювали одне одному без кінця: татусі думають, що вони вже загинули або назавжди пропали, обоє тужать, утративши надію, все ж посилають арабів до Хартуму по звістки, а вони не тільки бозна-як далеко від Хартуму, але й від Фашоди, і за п'ять днів будуть ще далі, а потім ще і ще, аж урешті-решт опиняться на узбережжі океану або хоч у таких місцях, звідки можна послати повідомлення до Порт-Саїду. Стась був єдиною особою в каравані, яка знала, що їх чекає. Нель, проте, була глибоко переконана, що немає у світі такої речі, якої б "Стес" не зміг зробити, і що зовсім скоро він допровадить її до океанських берегів. Тож часто, випереджаючи події, уявляла у своїй малій голівці, що буде, коли прийде перша звістка про них, і, шебечучи, як пташка, розповідала про це Стасеві.

— Сидять татусі у Порт-Саїді, — говорила вона, — і плачуть. Аж тут входить бой¹ із телеграмою. Мій або твій татусь її відкриває, дивиться на підпис та читає: "Стась і Нель". Ах, як вони тоді зрадіють! Зірвуться, щоб їхати нас зустрічати! А скільки буде радості в домі — татусі радітимуть, усі радітимуть і будуть тебе хвалити, і прийдуть, і я міцно обніму татуся за шию, і потім будемо всі разом... і...

І закінчувалося тим, що підборіддя у неї починало тремтіти, гарні оченята перетворювалися на два фонтани, і вона, сперши голову на плече Стася, плакала і з жалю, і з туги, і з радості майбутньої зустрічі. А Стась, летячи на крилах уяви, думав про те, як пишатиметься ним батько і як скаже: "Ти повів себе, як личило

¹Бой (англ.) — хлопець, слуга.

полякові!" При цих думках його огортало величезне хвилювання, а в серці народжувались туга, запал і незламна відвага. "Мушу, — казав він собі, — врятувати Нель, мушу дожити до цієї миті". І йому починало здаватися, що нема таких небезпек, яких би він не переміг, нема таких перешкод, яких би не здолав. Але до перемоги було ще далеко. Вони тим часом продиралися через акацієвий гай. Довгі шпичаки дерев навіть на шкірі Кінга залишали білі подряпини. Нарешті гущавина почала рідшати, а крізь галузки розлогих дерев стало видно зелені джунглі. Стась, хоча спека вже добре давалася взнаки, виліз із паланкіну та сів на шию слона. Він вирішив роздивитися, чи нема навкруги стад антилоп або зебр, бо вже час було заpastися свіжим м'ясом.

Отож, праворуч він помітив стадо арієлів, що налічувало з кілька голів, а серед них — двох страусів. Але коли слон минув останню групу дерев і повернув ліворуч, очам хлопця відкрилася інша картина: за якихось півкілометра лежав широкий лан маніоку, а на ньому поралися кілька чорних постатей.

— Негри! — крикнув Стась, звертаючись до Нель.

Серце у нього неспокійно забилося. Якусь мить він вагався, чи не повернути і не сховатися серед акацій. Але врешті подумав, що у людному краї рано чи пізно доведеться зустрітися з його мешканцями та увійти з ними в стосунки. Тепер од того, як ці стосунки складуться, може залежати доля всієї експедиції. Тож після короткого роздуму хлопець скерував слона до поля.

У ту ж мить наблизився Калі та, вказуючи рукою на групу дерев, сказав:

— Великий пане, там негритянське село, а тут жінки працюють біля маніоку. Чи поїхати мені до них?

— Поїдемо разом, — відповів Стась, — і скажеш їм, що ми прибуваємо як друзі.

— Я знаю, пане, що їм сказати, — з великою впевненістю вигукнув молодий негр.

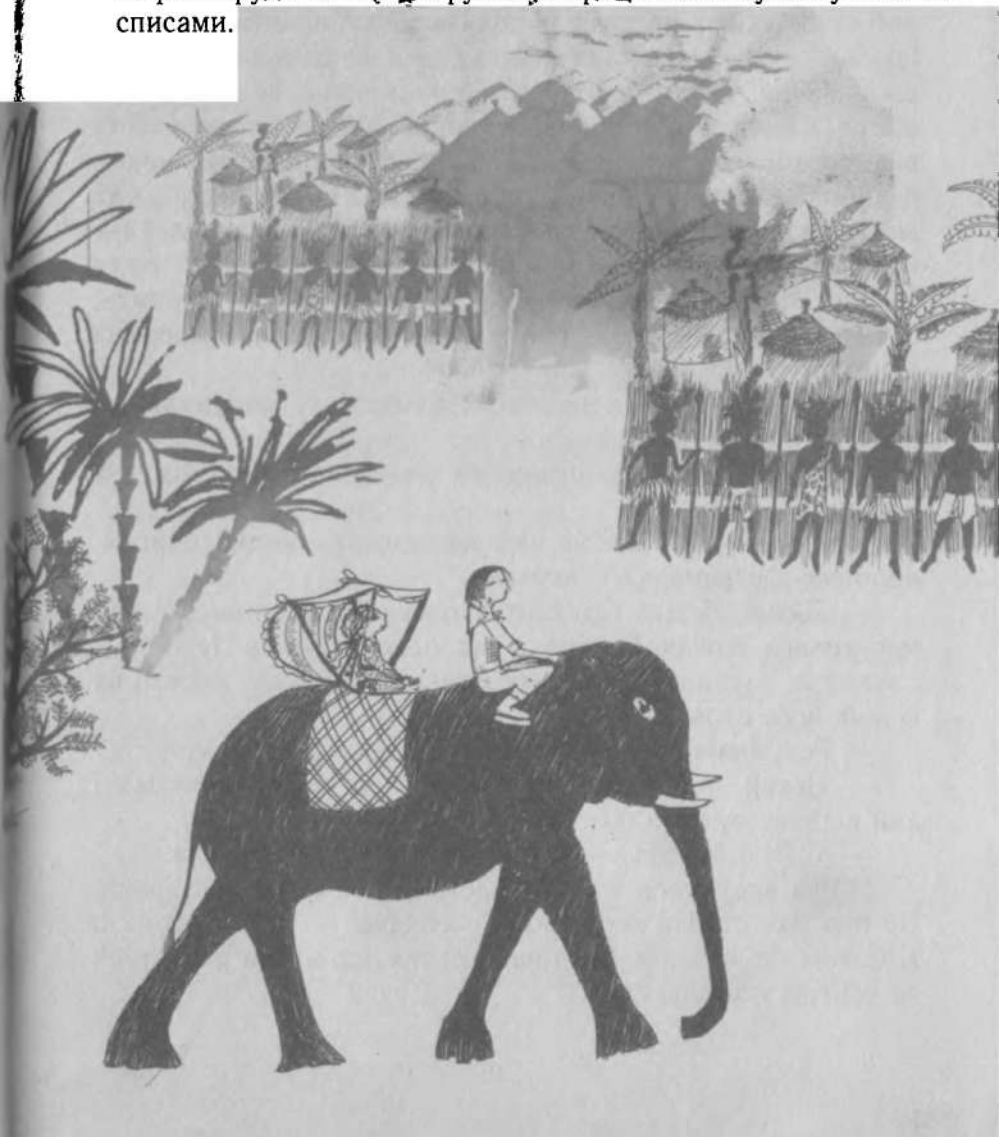
Повернувши коня до працюючих, він приклав долоні до рота і почав кричати:

— Ямбо, ге! Ямбо сана!

Почувши його голос, жінки, що обсапували маніок, випростались і стали, як вкопані. Це тривало кілька секунд, а потім, покидавши реманент, вони з криком щодуху кинулися до дерев, за якими лежало село.

Малі мандрівники наближалися повільно та спокійно. У гущавині розляглося виття кількох сотень голосів, а потім запала тиша. Її порушило глухе, але голосне гучання бубна, що вже не стихало ні на мить.

Це, мабуть, був заклик для воїнів до бою, бо раптом чоловік триста їх виринуло з гущавини. Всі вишикувались у довгу шеренгу перед селом. Стась затримав Кінга за сто кроків і почав до них приглядатися. Сонце освітлювало високі постаті, широкі груди та сильні руки. Озброєні вони були луками та списами.

Навколо стегон у кожного була коротка спідничка: в одних — із пальмового волокна, в інших — зі шкіри мавп. Голови їх оздоблювали пера страусів, папуг або великі перуки, здерті з голів павіанів. Вони виглядали грізно та войовничо, але стояли мовчки і не рухалися, бо здивуванню їх не було меж, а це стримувало прагнення до бою. Усі втупились у Кінга, у білий паланкін і білу людину, що сиділа на шиї слона.

Слон зовсім не був для них незнайомою твариною. Навпаки! Вони постійно жили під загрозою нападу слонів, цілі стада яких винищували поля маніоку, плантації бананів і пальми дум. Оскільки стріли та списи не пробивали товстої шкіри, бідні негри боролися зі шкідниками за допомогою вогню, наслідування півнячих голосів, биття у барабани та викопування у землі пасток. Але щоб слон став невільником людини і дозволив сидіти у себе на шиї?! Такого ніхто з них не бачив, і жоден не міг цього збагнути. Тож видовище, яке мали перед очима, настільки перевищувало всі їхні поняття та уявлення, що вони самі не знали, як мають вчинити: битися чи тікати світ за очі, полишивши всі свої надбання напризволяще.

Отож, стояли у непевності, тривозі та зачудуванні, шепочучи один одному:

— О, матір! Що за створіння з'явилися і чого від них чекати?

Тоді Калі, під'їхав до них на відстань кидка списом, піднявся у стременах і загукав:

— Люди! Люди! Слушайте голосу Калі, сина Фумби, могутнього вождя Ва-гіма з-над берегів Басса-Нарок! О, слухайте, слухайте і, якщо розумієте його мову, зважте на кожне його слово!

— Розуміємо! — пролунала відповідь трьохсот голосів.

— Нехай виступить ваш вождь, хай скаже своє ім'я і хай відкриє вуха та рот, щоб краще чути.

— М'Руа! М'Руа! — почало волати багато голосів.

М'Руа висунувся з рядів, але не далі, як на три кроки. Це був уже старий негр, який, очевидно, не грішив зайвою відвагою, бо ноги під ним тряслися так, що мусив ухопитися за вбитий у землю спис.

За його прикладом й інші повбивали списи у землю на знак, що хочуть мирно вислухати слова прибульців.

А Калі ще підвищив голос:

— М'Руа і ви, люди М'Руа! Ви чули, що промовляє до вас син вождя Ва-гіма, корови якого так густо вкривають гори біля Басса-Нарок, як мурахи вкривають тіло вбитої жирафи. А що ж каже Калі, син вождя Ва-гіма? Він оголошує вам велику та щасливу новину: до вашого села прибуває добра Мзіму!

І закричав з усієї сили:

— Так! Добра Мзіму! Ось!

Із тиші, яка запала, можна було здогадатися, що новина вразила негрів, як грім з ясного неба. Ряди воїнів заколихалися, бо одні, гнані цікавістю, пхалися наперед, а інші з переляку подалися назад. М'Руа обома руками сперся на списа, і якийсь час панувала глуха тиша. Тоді натовпом пробіг гомін, і поодинокі голоси стали повторювати: "Мзіму! Мзіму!", а потім зазвучали вигуки: "Янсіг! Янсіг", — що висловлювали і хвалу, і прохання про милість.

Але голос Калі знову запанував над загальним галасом:

— Дивіться і радійте! Ось добра Мзіму, що сидить у білій хаті на спині великого слона, а слон слухається її, як невільник пана і дитина матері! О! Ні ваші батьки, ні ви самі не бачили чогось подібного...

— Не бачили! Янсіг, янсіг!..

І очі всіх звернулися до "хати", тобто до паланкіну. А Калі, який під час лекцій релігії на горі Лінде довідався, що віра гори зрушує, і був певний, що молитва бібі може все виблагати у Бога, цілком щиро розповідав про добру Мзіму.

— Слушайте! Слушайте! Добра Мзіму їде на слоні у той бік, звідки за горами з води встає сонце. Там добра Мзіму скаже Великому Духові, щоб прислав вам хмари. А хмари будуть поливати дощем під час посухи ваше просо, ваш маніок, ваші банани та траву в джунглях. І ви будете мати що їсти, а ваші корови матимуть пашу і будуть давати густе та жирне молоко. Ви хочете багато їжі та молока, о люди?

— Хе! Хочемо! Хочемо!

— ...І добра Мзіму скаже Великому Духові, щоб прислав вам вітер, який вивіяв би з вашого села ту хворобу, що перетворює тіло у соти з медом. Ви хочете, щоб він повіяв, о люди?

— Хе! Хай її вивіє!

— ...І Великий Дух на прохання доброї Мзіму захистить вас від напасті та неволі, і від шкідників на ваших полях... і від лева, і від пантери, і від змії, і від сарани...

— Хай зробить так!

— Тоді слухайте ще і дивіться, хто сидить перед хатою між вухами страшного слона! Там сидить бвана кубва, білий пан, великий і могутній, якого боїться слон...

— Хе!

— ...Який тримає у руці блискавку та вбиває нею злих людей...

— Хе!

— ...Який вбиває левів...

— Хе!

— ...Який випускає вогняних змії...

— Хе!

— ...Який ламає скелі...

— Хе!

— Який, однак, не зробить вам нічого поганого, якщо ви вшануєте добру Мзіму!..

— Янсіг! Янсіг!

— І якщо поносите їй муки і бананів, курячих яєць, свіжого молока і меду.

— Янсіг! Янсіг!

— Тож підійдіть і упадіть на землю перед доброю Мзіму.

М'Руа та його воїни зрушили з місця і, не перестаючи "янсігувати", посунулися на кільканадцять кроків, але наближались дуже обережно, бо їх стримував і забобонний страх перед Мзіму, і, звичайно, страх перед слоном. Побачивши Сабу, вони

знову вражено зупинилися, бо подумали, що це “вобо”, тобто великий жовто-сірий леопард, який водиться у тих місцевостях і у Південній Абіссинії. Місцеві мешканці бояться його більше за лева, бо він віддає перевагу людському м'ясу перед будь-яким іншим і з нечуваною зухвалістю атакує навіть озброєних чоловіків. Та вони заспокоїлися, побачивши, що мале негрєня тримає страшного вобо на прив'язі. Це ще підсилило в їхніх очах могутність доброї Мзіму та білого пана. Дивлячись на слона і Сабу, вони шепотіли: “Якщо вони зачарували навіть вобо, то хто ж може опиратись їм у цілому світі?” Та найурочистіша хвилина настала, коли Стась, повернувшись до Нель і низько їй уклонившись, розсунув, як фіранки, стінки паланкіну, і перед очима з'явилася добра Мзіму. М'Руа та всі воїни попадали на землю, і їх тіла утворили живий поміст. Ніхто не смів поворухнутись, а у серцях запанував жах, бо ще й до того Кінг чи то з наказу Стася, чи з власної волі підняв хобота і потужно заревів, а Саба, за його прикладом, озвався найглибшим басом, на який тільки був здатен. З усіх грудей вирвався благальний зойк: “Ака! Ака! Ака!” і тривав доти, доки Калі не озвався знову:

— М'Руа і ви, діти М'Руа! Ви вшанували добру Мзіму, тож встаньте, дивіться і наповнюйте нею ваші очі, бо хто так учинить, над тим буде благословення Великого Духа! Повиганяйте страх із ваших грудей і з ваших животів та знайте, що там, де перебуває добра Мзіму, людська кров пролитися не може.

Почувши ці слова і запевнення, що від доброї Мзіму нікому смерть не загрожує, М'Руа підвівся, а за ним і його воїни, які несміливо, але з насолодою почали розглядати добре божество. Вони охоче погоджувалися з Калі, що ні їх батьки, ні вони самі не бачили у житті нічого подібного. Їх очі звикли до потворних божків, зроблених із дерева та з волохатих кокосових горіхів, а тепер на них зі спини слона дивилося божество

ясне, лагідне, солодке й усміхнене, подібне і до білого птаха, і до білої квітки. І жах минув, груди зітхнули вільніше, товсті губи почали усміхатись, а руки мимоволі простяглися до чудесної з'яви.

— О, янсіг! Янсіг! Янсіг!

Але Стась, пильно слідкуючи за всім, що відбувалося, помітив, як один із негрів, одягнутий у гостроверху шапку зі щурячих шкур, після останніх слів Калі тихенько висунувся з натовпу. Він поповз, ніби змія у траві, до поодинокі хати, що стояла за огорожею, але була обнесена високим частоколом, пов'язаним ліанами.

Тим часом добра Мзіму, трохи заклопотана роллю божества, простягла на прохання Стася свою маленьку ручку і стала вітати негрів. Чорні воїни радісно ловили очима кожен рух цієї ручки, глибоко вірячи, що у тому є могутні "чари", які оборонять їх і захистять від багатьох нещасть. Деякі, вдаряючи себе у груди і по стегнах, говорили при цьому: "О, матір! От тепер, нарешті, буде добре нам і нашим коровам!" М'Руа повністю осмілівши, наблизився до слона, кілька разів ударив чолом добрій Мзіму, а потім низько уклонився Стасеві та звернувся до нього:

— Чи великий пан, який провадить на слоні біле божество, не захотів би з'їсти шматок М'Руа? І чи не погодився б він на те, щоб М'Руа з'їв шматок великого пана? Тоді ми станемо братами, між якими нема брехні та зради!

Калі переклав слова вождя, але зрозумівши з виразу Стася, що той не має і найменшого бажання скуштувати "шматок" М'Руа, промовив до старого негра:

— О, М'Руа! Невже ти думаєш, що такий могутній білий пан, якого боїться слон, який тримає блискавицю в руці, який убиває левів, до якого махає хвостом вобо, який випускає вогняних змій та крушить скелі, може укладати братерство крові з будь-яким вождем? Подумай, М'Руа, чи не покарав би тебе за зухвальство Великий Дух і чи не достатньо з тебе буде пошани, якщо ти з'їси шматок Калі, сина Фумби, володаря Ва-гіма, а Калі, син Фумби, з'їсть шматок тебе?

— Ти не невірник? — запитав М'Руа.

— Великий пан визволив Калі, а не купив його. Він урятував йому життя, і за це Калі веде добру Мзіму до країни Ва-гіма, щоб Ва-гіма і Фумба вшанували її та піднесли великі дари.

— Хай тоді станеться, як кажеш, і нехай М'Руа з'їсть шматок Калі, а Калі — шматок М'Руа.

— Хай буде так! — повторили воїни.

— Де чаклун? — запитав вождь.

— Де чаклун? Де чаклун? Де Камба? — заволали численні голоси.

І тоді сталося щось, що могло цілком змінити ситуацію, знищити добрі стосунки і зробити негрів ворогами новоприбулих гостей. Із хатини, яка стояла на узбіччі, донісся пекельний галас. Він нагадував ричання лева і грім, гуркіт бубна і сміх гієни, виття вовка і скрегіт заіржавілих залізних завіс. Кінг, почувши ці жахливі звуки, підняв хобота і затрубив, Саба почав гавкати, а осел, на якому сидів Насібу, іржати. Воїни, як ошпарені, відскочили і похапали списи. Виникло сум'яття, у якому пролунали голоси: "Наш Мзіму! Наш Мзіму!" Пошана і доброзичливість, з якою всі дивилися на прибулих, миттю зникли. Очі дикунів почали кидати підозрілі та ворожі погляди. Серед натовпу знявся грізний гомін, а страшений галас у самотній хатині ще підсилювався.

Калі жахнувся і, присунувшись до Стася, почав швидко говорити захриплим від хвилювання голосом:

— Пане, чаклун розбудив злого Мзіму, який боїться, що втратить жертви, і ричить від злості. Заспокой, пане, чаклуна та злого Мзіму великими дарами, бо інакше ці люди на нас кинуться.

— Заспокоїти їх? — спитав Стась.

У відповідь на лицемірство і захланність чаклуна його раптом охопив гнів, а несподівана небезпека збурила до глибини душі. Засмагле обличчя хлопця закам'яніло, як тоді, коли застрелив Гебра, Хаміса та двох бедуїнів. Очі грізно блиснули, губи та кулаки стиснулися, а щоки поблідли.

— Ах, я їх заспокою!

І рішуче погнав слона до хатини.

Калі, не бажаючи залишатися сам серед негрів, побіг за ними. З грудей диких воїнів вирвався крик чи то тривоги, чи то люті. Та поки вони опам'яталися, під натиском голови слона тріснув і упав частокіл, розсипалися глиняні стіни, дах серед куряви вилетів у повітря, і М'Руа та його люди побачили чаклуна Камбу, що гойдався на кінчику чорного хобота Кінга. А Стась, помітивши на підлозі великий барабан, зроблений зі стовбура спорохнявілого дерева і обтягнутий мавпячою шкірою, звелів Калі подати його собі. Повернувшись назад, він звернувся до ошалілих негрів.

— Люди, це ричить не ваш Мзіму! Це той негідник галасує на бубні, щоб виманити у вас дари, а ви лякаєтеся його, як діти!

Сказавши це, він схопив за шнур, протягнутий крізь висохлу шкіру бубна, і почав ним щосили крутити. Залунали ті самі голоси, які так перелякали дикунів, але ще голосніші, бо їх не приглушували стіни.

— О, який дурень М'Руа та його діти! — закричав Калі.

Стась віддав йому бубон, і чорний хлопець почав галасувати на ньому з таким запалом, що якийсь час не можна було почути ані слова. Нарешті це йому набридло, і він кинув бубон під ноги М'Руа.

— Ось ваш Мзіму, — вигукнув він зі сміхом.

Потім Калі зі звичайним для негрів багатослів'ям звернувся до М'Руа та натовпу із глузливою промовою: "Ось цей злодій у щурячій шапці, — вказав він на Камбу, — обдурював вас багато сезонів дощу і посухи, а ви розгодовували його квасолею, козенятами та медом. Чи є другий такий дурний вождь і народ на світі? Вірили у силу старого шахрая, тож тепер дивіться, як той висить на хоботі слона і кричить: "Ака!", щоб умилювати великого пана. Де його сила? Де його чари? Чому злий Мзіму не загарчить тепер, щоб його захистити? Ах, хто ж він такий, цей ваш Мзіму? Шматок мавпячої шкіри та спорохнявілого дерева, який зараз розтопче слон! У Ва-гіма ні діти, ні жінки не злякались би такого Мзіму, а М'Руа і його люди мало не попадали зі страху! Є тільки одна справжня Мзіму і один

справді великий і могутній пан! Тож вшануйте їх і поносьте якнайбільше дарів, бо на вас посипляться нещастя, про які ви досі й не чули”.

Для негрів ці слова виявилися навіть зайвими, бо те, що чаклун зі своїм Мзіму виявився незрівнянно слабшим від нового білого божества та білого пана, було видно неозброєним оком. Тож вони поспішили його покинути і вкрити ганьбою. Знову почали “янсигувати”, тепер ще покірніше та квапливіше. За те, що стільки разів дозволяли Камбі всіх дурити, були такі злі на себе, що вирішили негайно його вбити. Сам М'Руа просив у Стася дозволу зв'язати ексчаклуна та приберегти до часу, поки не придумають гідну його страшну смерть. Але Нель постановила дарувати йому життя, а оскільки Калі у своїй промові запевнив, що там, де ступає добра Мзіму, не проливається людська кров, то Стась дозволив тільки вигнати нещасного шахрая із селища.

Камба, який сподівався, що помре у вишуканих муках, упав перед доброю Мзіму та, схлипуючи, дякував їй за порятунок.

Від цього моменту ніщо не затьмарювало урочистості. З-за частоколу висипали жінки та діти, бо звістка про прибуття надзвичайних гостей уже розійшлася по цілому селу, і прагнення побачити добру Мзіму взяло гору над страхом. Стась і Нель уперше бачили негритянське поселення, до якого не добралися навіть араби. Одяг дикунів складався з пальмового волокна або шкур, обв'язаних навколо стегон, усі були татуйовані. І в чоловіків, і у жінок були попробивані вуха зі вставленими в них шматками дерева або кістки, — такими великими, що мочки вух звисали аж до плечей. У нижні губи були вставлені пелеле, тобто дерев'яні або кістяні кружечки розміром з денце горнятка. Видатні воїни та їх дружини носили щось на зразок комірців із мідного дроту — таких високих і жорстких, що вони ледве могли повертати голову.

Негри, вочевидь, належали до одного із племен Шиллуків, бо і Калі, й Меа добре розуміли їх мову. У них, щоправда, не було таких довгих ніг, як у їхніх побратимів з-над розливів Нілу, зате вони були ширші у плечах, більш міцної будови і

взагалі не нагадували, як ті, чапель або лелек. Діти, подібні до бджілок і не спотворені ще татуванням та пелеле, були значно гарніші за дорослих.

Жінки, спочатку здалеку надивившись на добру Мзіму, кинулися наввипередки з воїнами зносити їй дари, що склалися з козенят, курей, яєць, чорної квасолі та пива, звареного з проса. Тривало це доти, доки Стась не зупинив такого потоку запасів. Оскільки він щедро заплатив за них намистами та кольоровим ситцем, а Нель роздала дітям кільканадцять люстерок, які їм залишилися від Лінде, то у селі запанувала загальна радість, а навколо намету, де розташувалися малі мандрівники, довго лунали веселі й захоплені крики. Потім воїни протанцювали на честь гостей військовий танок і зобразили удавану битву, а врешті почалася церемонія братерства крові між Калі та М'Руа.

Оскільки необхідного для обряду Камби не було, то його замінив старий негр, який непогано знався на закляттях. Він убив козеня, витяг із нього печінку та розділив її на кілька великих шматків. Потім почав крутити рукою та ногою, як млинком, і, поглядаючи то на Калі, то на М'Руа, озвався урочистим голосом:

— Калі, сину Фумби, чи хочеш ти з'їсти шматочок М'Руа, сина М'Кулі? А ти, М'Руа, сину М'Кулі, чи хочеш з'їсти шматочок Калі, сина Фумби?

— Хочемо! — відповіли майбутні брати.

— Чи хочете ви, щоб серце Калі було серцем М'Руа, а серце М'Руа серцем Калі?

— Хочемо!

— І руки, і списи, і корови?

— І корови!

— І все, що кожен має або буде мати?

— Що має і що буде мати!

— І щоб не було між вами ні брехні, ні образи, ані ненависті?

— Ані ненависті!

— І щоб один одного ніколи не обікрав?

— Ніколи!

— І щоб ви були братами?

— Так!

Млинок обертався все швидше. Воїни, що їх оточили, з усе більшим захватом стежили за рухами старого.

— Ао! — закричав старий негр. — Але коли б один із вас обдурив іншого, коли б зрадив, обікрав чи убив його, хай буде проклятий!

— Хай буде проклятий, — повторили всі воїни.

— А якщо він брехун і замишляє зраду, хай не проковтне крові свого брата та виплюне її на наших очах.

— Ох, на наших очах!

— І нехай помре!

— Нехай помре!

— Хай його розірве вобо!

— Вобо!

— Або лев!

— Або лев!

— Нехай його розтопче слон і носоріг, і буйвіл!

— О! І буйвіл, — повторив хор.

— І хай його вкусить змія!

— Змія.

— І язик у нього хай почорніє!

— Почорніє.

— А очі його хай проваляться в голову!

— У голову.

— І хай ходить п'ятами догори!

— Ха! П'ятами догори.

Не тільки Стась, але й Калі прикушували губи, щоб не вибухнути сміхом. А тим часом закляття повторювались усе страшніші, а млинок обертався так швидко, що очі не могли за ним прослідкувати. Тривало це доти, доки старий негр зовсім не захекався та не втратив сил.

Тоді він сів на землю і якийсь час мовчки повертав голову на два боки. Потім підвівся, ножем надрізає шкіру на плечі Калі і, вмочивши у кров шматок печінки, впхав його до рота М'Руа, а другий шматок, уже із кров'ю вождя — до рота Калі. Обоє проковтнули їх так швидко, що їх кадики аж заходили ходуном, а очі повітріщалися. Потім схопилися за руки на знак вірної та вічної дружби.

А воїни почали радісно вигукувати:

— Обидва проковтнули, жодний не виплюнув, отже, обоє щирі та між ними нема зради.

Стась у душі дякував Калі за його заступництво в цій церемонії, бо відчував, що ковтаючи “шматок М'Руа”, він сам, без сумніву подав би доказ нещирості та зради.

Від цієї миті малим мандрівникам уже не загрозувала з боку дикунів жодна неприємність, навпаки, їх оточила щира гостинність і майже божественне поклоніння. Пошана до них зросла ще більше, коли Стась, зауваживши, що барометр, який він успадкував від Лінде, вказує на велике падіння тиску, оголосив наближення дощу, і дощ дійсно випав того ж дня — ніби массіка, давно минувши, вирішила витрясти на землю залишки своїх запасів. Негри були певні, що цей дощ подарувала їм добра Мзіму, і їх вдячність до Нель не знала меж. Стась жартував, що раз дівчинка стала негритянським божеством, то він далі пуститься в дорогу сам, а її залишить у селі М'Руа, де негри збудують для неї капличку з ікол слонів і будуть зносити квасолю та банани.

Але Нель так була у ньому впевнена, що, зіп'явшись на пальчики, прошепотіла Стасеві на вухо: “Не залишиш!” Потім вона стала підстрибувати з радості, промовляючи, що якщо негри такі добрі, то подорож до океану буде легкою і швидкою. Це відбувалося перед наметом на очах у натовпу, тож старий М'Руа, побачивши танцююче божество, сам почав підскакувати на доказ своєї побожності. За його прикладом у гопки пустилися старійшини, а потім усі воїни, жінки та діти — словом, ціле село деякий час стрибало так, ніби стався напад масового божевілля.

Стася так розвеселив цей знак божественного наслідування, що він мало не качався від сміху. Та тієї ж ночі надав побожному вождеві справді важливу послугу. Коли стадо диких слонів зайшло пастися на бананові поля, він виїхав проти них на Кінгу і пустив між тварин кілька сигнальних ракет. Переполох, який вчинили “вогняні змії”, перевершив усі сподівання. Величезні тварини, охоплені панікою, сповнили джунглі ревом і тупотом, а тікаючи наосліп, падали та натикалися одна на одну. Могутній Кінг

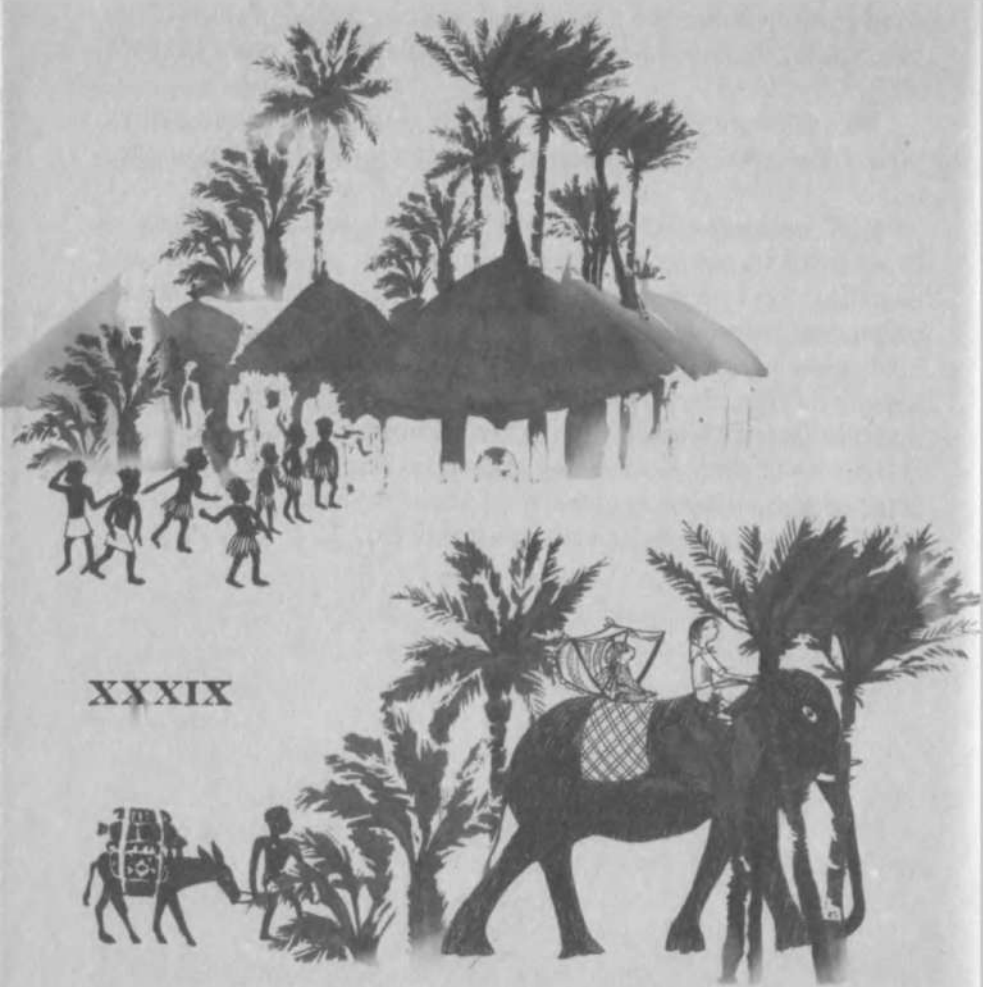
погнався за колишніми товаришами з великою охотою і не шкодував для них ударів хобота й ікол. Після такої ночі можна було бути певним, що довгий час жоден слон не з'явиться на плантаціях бананів і пальм дум, які належать селу старого М'Руа.

У селі запанувала велика радість, і негри провели решту ночі у танцях та споживанні просяного пива й пальмового вина.

Калі довідався від людей М'Руа кілька важливих новин, а серед них і те, що дехто з них чув про велику воду, яка лежала на сході і була оточена горами. Для Стася це було доказом, що озеро, яке він не вивчав із географії, справді існує, і якщо йти в обраному ними напрямку, то вони нарешті потраплять до народу Ва-гіма. Виходячи з того, що мова Меа та Калі майже не відрізнялася від мови М'Руа, Стась дійшов висновку, що назва Ва-гіма — це якийсь місцевий діалект, а люди, які мешкають на берегах Басса-Нарок, належать до великого племені Шиллуків, розселеного від Нілу далеко-далеко на схід¹.

¹За часів Магді ці місцевості не були ще вивчені

XXXIX

Cała ludność odprowadziła daleko dobre Mzim u i pożegnała je ze łzami, prosząc natarczywie, by raczyło przybyć kiedy jeszcze do M'Ruy i pamiętać o jego ludzie.

Усе населення зі сльозами на очах довго проводжало добру Мзіму, настирливо прохаючи, щоб вона зволила ще колись завітати до М'Руа і не забувала про їх народ. Стась якусь мить вагався, чи не вказати неграм шлях до ущелини, де він сховав запаси Лінде, які не зміг забрати. Але потім вирішив, що володіння такими скарбами може посіяти серед них заздрість і ненависть, пробудити захланність і збурити їх спокійне життя. Тож він полишив цей задум, однак застрелив великого буйвола та залишив їм на прощальну учту. Вигляд такої великої німи дуже їх потішив.

Три наступні дні караван ішов пустинним краєм. Дні були спекотні, а ночі через висоту місцевості такі холодні, що Стась наказав Меа накривати Нель двома ковдрами. Їм тепер часто доводилося перетинати гірські ущелини, часом голі та скелясті, а часом вкриті такою густою рослинністю, що крізь неї доводилося продиратись із великими труднощами. На берегах цих ущелин з'являлися великі мавпи і навіть леви та пантери, які оселились у скельних печерах. Стась на прохання Калі вбив леопарда, шкуру якого чорний хлопець натягнув на себе, щоб негри відразу могли побачити, що мають справу з особою вождівської крові.

За ущелинами на високій рівнині знову почали з'являтися негритянські села. Деякі лежали близько одні від одних, деякі були віддалені на день чи два дороги. Усіх оточували високі частоколи для захисту від левів, так переплетені ліанами, що здалеку вони виглядали шматками тропічного лісу. Тільки з диму, який підіймався зсередини, можна було здогадатися, що там мешкають люди. Караван скрізь приймали приблизно так, як у селищі М'Руа, тобто спочатку з тривогою та недовірою, а потім із захопленням, здивуванням і пошаною. Тільки раз сталося так, що, побачивши слона, Сабу, коней і білих людей, усе населення втекло до джунглів, тому не було з ким домовлятися. Однак жоден спис не був піднятий проти мандрівників. Негри взагалі були лагідні та навіть боязкі, поки магометанство не наповнило їхні душі ненавистю до

невірних. Найчастіше траплялося, що Калі з'їдав "шматок" місцевого вождя, а той — "шматок" Калі. Потім стосунки склалися якнайширше, а добрій Мзіму складала шану і на доказ побожності зносили курей, яйця та мед, який видобували з вуликів у вигляді колод, порозвішуваних на гілках великих дерев за допомогою пальмових мотузок. Великий пан, володар слона, блискавиць і вогняних змій викликав спочатку страх, який переростав у вдячність, коли ставало зрозуміло, що його щедрість не поступається могутності. Там, де села лежали поряд, про прибуття високих гостей сповіщали тамтами¹, які у негрів заміняють телеграф. Траплялося, що все населення, заздалегідь повідомлене, вибігало назустріч караванові з великою гостинністю.

В одному з поселень, що нараховувало до тисячі мешканців, місцевий володар, який був водночас і вождем, і чаклуном, погодився показати їм "великий фетиш"². Він був оточений такою шаною, що до каплички з червоного дерева, обтягнутої шкурою носорога, де він зберігався, люди не насмілювалися наближатись і складали свої дари за п'ятдесят кроків від неї. Вождь розповів, що цей фетиш недавно упав із місяця, був білого кольору і мав хвоста. Стась оголосив, що саме він вислав його за наказом доброї Мзіму, і, сказавши це, не згрішив проти правди, бо "великий фетиш" виявився нічим іншим, як одним із зміїв, запущених з гори Лінде. Вони з Нель дуже раділи від думки, що інші змії могли при відповідному вітрі залетіти ще далі, тож вирішили їх запускати знову і знову. Стась змайстрував і запустив одного того ж вечора, що остаточно переконало негрів у місячному походженні як доброї Мзіму, так і білого пана, і що служити їм треба з усією покірною.

Але більше від загальної пошани Стася втішила новина, що Басса-Нарок лежить лише за кілька днів дороги і що мешканці поселення часом отримують із цієї місцевості сіль, даючи взамін вино з пальми дум. Місцевий вождь чув навіть про Фумбу, володаря народу "Доко". Калі підтвердив, що саме

¹Тамтам (інд.) — африканський музичний інструмент, що являє собою порожню колоду зі щільною у боковій стінці, вдаряючи дерев'яними молоточками по різних сторонах щільни, можна отримати звуки двох тонів — високого та низького. Їх комбінація дає змогу пересилати звукові сигнали.

²Фетиш — предмет, шанований дикими народами як божество

так сусіди називають Ва-гіма та Самбуру. Менш втішною була звістка, що на берегах великої води палає війна і що до озера треба йти через дикі гори та стрімкі ущелини, де повно хижаків. Та хижаки мало хвилювали Стася, а горам, хоч би й найдикішим, він віддавав перевагу перед низькими рівнинами, на яких мандрівників чекає малярія.

Отож, вирушили в подальшу дорогу у доброму настрої. За тим людним поселенням вони натрапили тільки на одне маленьке село, бідне і занедбане, яке, наче гніздо, ліпилося до краю ущелини. Потім почалося підгір'я, пооране де-не-де глибокими розпадинами. На сході височів похмурий гірський ланцюг, який здалеку видавався зовсім чорним. Це була незвідана країна, через яку мали пройти, не знаючи, що їх чекає, поки досягнуть володинь Фумби. На плоскогір'ях, які минали, не бракувало дерев. Крім самотніх шовковиць та акацій, вони росли щільними групами, утворюючи невеликі гаї. Мандрівники затримувались у цих гаях попоїсти та відпочити в густому затінку. Деревя були щедро населені птаством. Різні види голубів, великі дзьоборожці, яких Стась називав туканами, шпаки, краски, синьогорлиці, незліченні прегарні бенгаліс сновигали у гушавині чи перелітали з одного гайка до іншого поодинокі або зграями, переливаючись кольорами, як веселка. Деякі дерева виглядали здалеку наче вкриті різнобарвним цвітом. У верхівіттях розлягалися крики зелених папуг, а часом лунали звуки ніби срібних дзвіночків, якими віталися малі зелено-сірі пташки, що ховалися під листям адансоній¹.

Перед сходом і після заходу сонця пролітали зграї місцевих горобців, такі численні, що якби не писк і шум крилець, їх можна було б сприйняти за хмари. Стась припускав, що саме ці червонодзьобі горобці щебечуть так дзвінко, розпорошуючись удень по окремих гаях. Та найбільше захоплення викликали у дітей птахи, що, літаючи невеликими зграйками, давали справжні концерти. Кожна зграйка складалася з п'яти або шести самичок і одного самця, який виблискував металевими перами. Вони сідали на поодинокі акації, причому самець займав вершечок, а самички влаштовувалися нижче навкруги.

¹Адансонія - так ще називають баобаб на честь французького ботаніка Адансона

Після перших тонів, ніби налаштувавши горло, він починав спів, а вони мовчки слухали. Тільки він закінчував, самички хором повторювали його останню музичну фразу. Потім він знову починав і закінчував, а вони знову повторювали, а тоді зграйка перелітала легким хвилястим рухом на іншу акацію — і концерт соліста з хором повторювався у полуденній тиші знову. Діти не могли їх наслухатися. Нель, підхопивши основну мелодію концерту, підспівувала тоненьким голоском разом із хором самичок: “Туї, туї, туї, туї, твіліг-тінг! Тінг!”

Одного разу, йдучи за крилатими музикантами від дерева до дерева, діти віддалилися на якийсь кілометр від табору. Там залишилися троє негрів, Кінг і Саба, якого Стась, збираючись полювати, не взяв, щоб той гавканням не полохав дичини. Коли зграйка пташок-співаків полетіла з останньої акації на інший бік широкої ущелини, хлопець затримався і сказав:

— Зараз я відведу тебе до Кінга, а потім подивлюся, чи у високих джунглях нема антилоп або зебр, бо Калі турбується, що вудженого м'яса вистачить лише на два дні.

— Але ж я вже велика, — відповіла Нель, якій завжди хотілося показати, що вона не мала дитина, — тож повернуса сама. Табір звідси видно і дим — теж.

— Боюся, що заблукаєш.

! — Не заблукаю. У високих джунглях, може, й заблукала б, а тут дивись, яка трава низенька.

— Ще щось на тебе нападе.

— Ти сам казав, що леви і пантери вдень не полюють. До того ж, ти чуєш, як Кінг трубить з туги за нами. Який лев наважиться полювати там, де чутно голос Кінга?

І почала наполягати:

— Мій Стасю, я піду сама, як доросла.

Стась хвилину вагався, але врешті погодився. Табір і дим справді було видно. Кінг, який нудьгував без Нель, трубив щомиті. У низькій траві не можна було заблукати, а про напад левів, пантер і гієн просто не було мови, бо ці хижакі полюють уночі. Хлопець розумів, що ніщо не принесе такої приємності дівчинці, як довіра до неї, наче до дорослої.

— Добре, — сказав він, — йди сама, але йди просто і не марудь.

— А можна мені тільки нарвати цих квіток? — запитала Нель, вказуючи на куш куссо¹, вкритий безліччю рожевих квітів.

— Можна.

Сказавши це, він ще раз для певності вказав їй на купу дерев, над якою піднімався дим багаття та лунало трубіння Кінга, після чого пірнув у високі джунглі, що оточували береги ущелини...

Але не пройшов він і ста кроків, як його огорнув неспокій. “Це ж просто нерозумно з мого боку, — подумав він, — дозволити Нель самій ходити по Африці. Нерозумно! Нерозумно! Це ж дитина! Я не повинен ні на крок її залишати, хіба з Кінгом. Хтозна, що може трапитися! А якщо під тим рожевим кушем сидить змія, або з ущелини вискочать великі мавпи та схоплять її чи покусають. Боронь Боже! Я зробив страшно дурницю!”

І його неспокій переріс у гнів на самого себе, а водночас хлопця охопив жак. Не роздумуючи ні секунди, ніби його у спину штовхало погане передчуття, він повернув назад. Поспішаючи з тією вправністю, якої набув у щоденному полюванні, він тримав рушницю наготові та без найменшого шурхоту рухався серед колючих мімоз, як пантера, що підкрадається до стада антилоп. За мить виглянув із високих заростей... і скам'янів.

Нель стояла під кушем куссо, витягнувши перед собою ручки. Рожеві квітки, які вона випустила з долонь, лежали біля її ніг, а за якихось двадцять кроків великий світло-сірий звір повз до неї серед низької трави. Стась виразно бачив його зелені очі, прикуті до білого, як крейда, обличчя дівчинки, його звужену, з прищуленими вухами голову, підняті лопатки, довге тіло та ще довший хвіст. Ще хвилина, один стрибок... і було б по Нель.

Загартований і звиклий до небезпек хлопець в одну мить зрозумів, що якщо він не заспокоїться, погано вистрелить і тільки поранить нападника, хоч би й тяжко, — то дівчинка загине. Але Стась уже так умів собою володіти, що під впливом цих думок руки та ноги його вмить заспокоїлись і стали, як металеві пружини. Помітивши темну пляму біля вуха звіра, він миттю націлив на неї рушницю і вистрелив.

¹Куссо (*braiera anthelmintica*) — кушова рослина, зерна якої є прекрасними ліками від солітера. Росте переважно в Південній Абіссинії. — Прим. авт.

Гук пострілу, крик Нель, та коротке храпливе гарчання пролунали у ту ж секунду. Стась кинувся до Нель і, прикривши її своїм тілом, знову націлився у нападника. Проте, другий постріл виявився непотрібним. Страшний кіт лежав нерухомо, як купа лахміття, носом у землю, з кігтями, вп'ятими у траву, майже не здригаючись. Розривна куля відколола йому задню частину черепа разом із шийним відділом хребта. Над очима звисали криваві, пошарпані шматки мозку.

Малий мисливець і Нель стояли деякий час, поглядаючи то на вбитого звіра, то один на одного, не в змозі вимовити ні слова. А потім сталася дивна річ. Той самий Стась, який хвилину тому здивував би холонокровністю та спокоем найзагартованіших стрільців світу, раптом поблід, ноги під ним затремтіли, а з очей ринули сльози. Він схопив голову в долоні, повторюючи:

— О Нель! Нель! Коли б я не повернувся!

І ним оволодів такий жах, такий запізнiлий відчай, що кожна жилка у його тілі тремтіла так, ніби почався напад малярії. Після нечуваного напруження волі та всіх душевних і фізичних сил прийшла хвилина слабкості. В його очах стояв образ страшного звіра, який із закривавленою мордою шматував десь у темній печері тіло Нель. А так могло статися, і так сталося б, коли б він не повернувся. Однією хвилиною, однією секундою пізніше — і було б пізно. Цієї думки він просто не міг перенести.

Закінчилося тим, що Нель, охолонувши від пережитого, почала його втішати. Мале добре створіння обняло хлопця за ший і, теж плачучи, почало голосно гукати, ніби хотіло розбудити його зі сну:

— Стасю! Стасю! Зі мною нічого не сталося! Стасю! Стасю!

Але він отямився і заспокоївся не скоро. Потім до них приєднався Калі, який, почувши у таборі постріл і знаючи, що бвана кубва ніколи не стріляє даремно, привів коня, щоб забрати дичину. Молодий негр глянув на забитого звіра, раптом відступив назад і з посірілим обличчям вигукнув:

— Вобо!

Діти наблизилися до тіла, яке вже холонуло. Стась ще й досі не мав поняття, який саме хижак став жертвою його пострілу. Хлопцеві на перший погляд здалося, що це виняткового

розміру сервал¹, але, придивившись, він зрозумів, що помилявся, бо вбитий звір перевищував розміром навіть леопарда. Його сірувату шкіру вкривали каштанові плями, голова була вужча від леопардової, що робило його трохи подібним до вовка, ноги довші, лапи ширші, а очі — великі та зелені. Одне з них було вибите кулею, а друге ще дивилося на дітей, бездонне, нерухоме і страшне. Стась дійшов висновку, що це був якийсь вид пантери, так само невідомий зоологам, як Басса-Нарок — географам.

Калі з невимовним жахом продовжував дивитися на розпростертого звіра, повторюючи тихим голосом, ніби боячись того розбудити:

— Вобо!.. Великий пан убити вобо.

Стась звернувся до дівчинки і, поклавши їй руку на голову, ніби остаточно бажаючи впевнитися, що вобо її не потягне, сказав:

— Бачиш, Нель, бачиш, навіть якби ти була зовсім дорослою, ходити по джунглях сама не можеш.

— Правда, Стасю, — відповіла з виразом вини на личку Нель. — Але з тобою або з Кінгом може?

— Як це сталося? Ти чула, як він наблизився?

— Ні... Тільки з квітів вилетіла велика золота муха, я повернулася за нею і побачила, як він вилазить із яру.

— І що?

— Він зупинився і почав на мене дивитись.

— Довго дивився?

— Довго, Стасю. Тільки коли я впустила квіти і закрилася від нього руками, він почав до мене повзти.

Стасеві спало на думку, що коли б Нель була негритянкою, то страшний хижак одразу б її схопив, а своїм порятунком дівчинка завдячує здивуванню звіра, який, побачивши невідому істоту, не знав спочатку, що вчинити.

Холод знову пройняв Стася до кісток.

— Богу дякувати! Богу дякувати, що я повернувся!..

Він знову звернувся до дівчинки:

— Про що ти у ті хвилини думала?

— Я хотіла тебе покликати і... не могла... але...

— Але що?

¹Сервал — сірий хижак із родини котячих розміром із велику рись. — Прим. авт.

— Я думала, що ти мене захистиш... Сама не знаю...

І сказавши це, знову обняла його за шию, а він почав гладити її волосся.

— Ти вже не боїшся?

— Ні.

— Моя ти мала Мзіму! Моя Мзіму! Бачиш, що таке Африка!

— Але ти вб'єш кожного страшного звіра!

— Уб'ю.

І їх очі знову зупинилися на вбитому хижакові. Стась вирішив зберегти на пам'ять його шкуру і велів Калі її зняти. Та той, боячись, щоб другий вобо не вискочив зі скельної розпадини, став просити, щоб його не залишали самого. На питання, чи він дійсно боїться вобо більше ніж лева, чорний хлопець відповів:

— Лев ричати вночі й не перескочити через частокіл, а вобо перескочити у білий день і вбити багато негрів у селі, а потім потягти одного і з'їсти. Від вобо не захистить ні спис, ні лук, а тільки чари. Вобо вбити не можна.

— Дурниці, — сказав Стась. — Подивись на нього, чи він не цілком убитий?

— Білий пан вбити вобо, а чорна людина не вбити! — стояв на своєму Калі.

Скінчилося тим, що велетенського kota прив'язали мотузкою до коня, і той затягнув його до табору. Стасеві, однак, не вдалося зберегти шкуру, і то — через Кінга. Слон, мабуть, здогадавшись, що вобо хотів скривдити його панночку, прийшов у такий гнів, що накази Стася не змогли його вгамувати. Схопивши хоботом тіло звіра, він двічі підкинув його вгору, потім почав бити ним об дерево, а врешті так розтоптав ногами, що перетворив на безформну масу, яка нагадувала повидло. Стасеві вдалося зберегти тільки щелепи, які він із залишками черепа поклав на шляху колони мурах, а ті за якусь годину так очистили кістки, що на них не залишилось ані атома м'яса чи крові.

XL

W cztery dni później Staś zatrzymał się na dłuższy wypoczynek na wzgórzu podobnym nieco do Góry Lindego, ale mniejszym i ciaśniejszym. Tego samego wieczora Saba zagryzł po ciężkiej walce wielkiego samca pawiana, którego napadł w chwili, gdy ów bawił się szczątkami latawca, drugiego z rzędu z tych, które dzieci puściły przed wyruszeniem do oceanu.

Через чотири дні Стась зупинився, щоб довше відпочити, на пагорбі, який трохи нагадував гору Лінде, але був менший і тісніший. Того ж вечора Саба після важкої боротьби загриз великого самця павіана, який бавився рештками змія, другого за рахунком із тих, яких діти запускали перед подорожжю до океану. Стась і Нель вирішили, користуючись постоем, клеїти щораз нові, але запускати їх тільки тоді, коли сильний мусон¹ повіє з заходу на схід. Стась розраховував, що коли хоч один змії потрапить до рук європейців або арабів, то приверне їх увагу і послужить приводом для рятувальної експедиції. Для певності, крім написів англійською та французькою мовами, він додав і текст арабською, що не складало йому труднощів, бо арабську знав досконало.

Коли вони вирушили після відпочинку далі у дорогу, Калі заявив, що в ланцюгу гір, які видно було на сході, він упізнає деякі вершини, що оточують велику чорну воду, або, інакше, Басса-Нарок. Правда, він не був цілком певен, бо гори змінювали свої обриси залежно від місця, з якого на них дивились.

Пройшовши невелику котловину, яка так густо заросла кущами куссо, що здавалася суцільним рожевим озером, караван натрапив на хатину самотніх мисливців. У ній жили двоє негрів, один із яких, укушений змією, був дуже хворий. Але обоє були такі дикі та дурні, такі вражені прибуттям несподіваних гостей і такі впевнені у своїй близькій загибелі, що домогтися від них чогось у перші хвилини не було жодної можливості. Лише кілька шматків в'яленого м'яса розв'язало язик тому, який був не тільки хворий, але й зголоднілий, бо товариш дуже скупо

¹Мусони і монсуни – вітри, що змінюють напрямок залежно від пори року. Дмуть або з океанів, або з континенту. У першому випадку приносять дощі, у другому – посуху. Характерні для прибережних територій морів й океанів у екваторіальній зоні.

вділяв йому їжі. Від нього довідалися, що за день дороги лежать рідкі селища, де правлять незалежні вожді, а далі за обривистою горою починаються землі Фумби, які простягаються на захід і південь від великої води. Стасеві, коли він це почув, тягар спав із серця, а душа сповнилася новою надією. Як-не-як, а вони були вже на порозі країни Ва-гіма. Як відбуватиметься подорож далі, важко було передбачити, але хлопець, в усякому разі, міг сподіватися, що вона не буде тяжчою і довшою, ніж та страшна дорога від берегів Нілу, у якій тільки його виняткова енергія врятувала Нель від загибелі. Він не сумнівався, що завдяки Калі Ва-гіма приймуть їх гостинно та нададуть потрібну допомогу. Зрештою, уже добре вивчив негрів, знав, як із ними треба поводитись, і навіть без Калі якось би собі порадив.

— Знаєш, — звернувся він до Нель, — від Фашоди ми вже пройшли більше, ніж половину дороги. А у тій, яка нас ще чекає, можемо зустріти дуже диких негрів, але вже не натрапимо на дервішів.

— Я волюю негрів, — відповіла дівчинка.

— Так, поки вони вважають тебе божеством. Мене викрали з Файюму з панночкою, яку звали Нель, а повертаюся з якоюсь Мзіму. Я скажу батькові та пану Раулісону, щоб не називали тебе інакше.

Її оченята відразу стали виблискувати та сміятись.

— Може побачимо татусів у Момбассі?

— Може. Коли б не війна на берегах Басса-Нарок, ми потрапили б туди швидше. Треба ж було Фумбі це починати!

Стась звернувся до Калі.

— Калі, хворий негр чув щось про війну?

— Чув. Бути велика війна, дуже велика: Фумба з Самбуру.

— То що ж буде? Як ми проїдемо через країну Самбуру?

— Самбуру утікати перед великим паном, перед Кінгом і Калі.

— І перед тобою?

— І перед Калі, бо Калі має рушницю, яка гриміти і вбивати.

Стась почав роздумувати над тією участю, яку йому доведеться взяти у боротьбі племен Ва-гіма та Самбуру. Він вирішив так покерувати подіями, щоб вони не стали на заваді подальшій подорожі. Несподіване прибуття каравану, безумовно, забезпечить Фумбі перевагу. Треба її тільки використати для остаточної перемоги.

У селищах, про які розповів хворий мисливець, вони почули нові подробиці про війну. Ці новини були щоразу докладніші, але маловтішні для Фумби. Малі мандрівники дізналися, що він обороняється, а Самбуру під проводом свого вождя Мамби завоювали значну частину території Ва-гіма та захопили багато корів. Розповідали також, що бої точаться на південному березі великої води, де на високій і широкій скелі лежить бома¹ Фумби.

Ці новини дуже занепокоїли Калі, тому він почав просити Стася якнайшвидше перейти гори, які відділяли їх від охопленої війною місцевості. Чорний хлопець запевняв, що зуміє знайти дорогу, якою пройдуть не тільки коні, а й Кінг. Вони вже були у краях, які він добре знав і де з великою впевненістю упізнавав знайомі з дитинства вершини.

Та перехід виявився не таким уже й простим, і якби не допомога спокушених дарами мешканців останнього села, для Кінга довелось би шукати іншої дороги. Однак місцеві негри ще краще за Калі знали ущелини по цей бік гірського пасма. Тому через два дні виснажливої подорожі, під час якої щонаочі дощуляв холод, караван щасливо вийшов на перевал, а з нього у долину, що вже лежала у землях Ва-гіма.

Уранці Стась зупинився для постою в цій оточеній заростями та безлюдній долині, а Калі ще вночі з його дозволу вирушив верхи на розвідку в напрямку батьківської боми.

¹Бома — те саме, що у Судані зеріба. Велика бома може бути своєрідною фортецею або укріпленням табором. — Прим. авт.

Цілу добу Стась і Нель чекали на нього з великим хвилюванням і вже почали думати, що він загинув або потрапив до рук ворогів, аж врешті Калі з'явився на схудлому та запіненому коні, стомлений і такий пригичений, що на нього було жаль дивитися.

Молодий негр одразу впав до ніг Стася і почав благодіяти про порятунок.

— О, великий пане! — вигукнув він. — Самбуру перемогти воїнів Фумби, багато їх вбити, а кого не вбити — розігнати. А Фумбу облягати у великій бомі на горі Боко. Фумба та його люди не мати у бомі що їсти і загинути, якщо великий пан не вбити Мамбу й усіх Самбуру.

І він благально обійняв коліна Стася. А той, зморщивши брови, вирішував, що має вчинити, бо, як завжди і всюди, думав про Нель.

— Де ті воїни Фумби, — запитав він урешті, — яких розігнали Самбуру?

— Калі їх знайшов, і вони зараз прийти.

— Скільки їх?

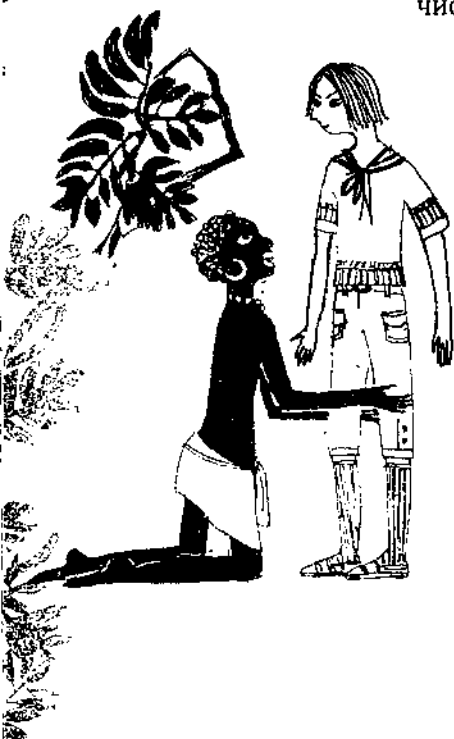
Молодий негр кілька разів поворушив пальцями рук і ніг, та назвати точного числа не зумів з тієї простої причини, що умів рахувати лише до десяти.

Будь-яка більша кількість була для нього тільки венгі, тобто багато.

— Тож коли вони зберуться, стань на їх чолі та йди на допомогу батькові.

— Вони бояться Самбуру і з Калі не піти, а з великим паном піти і вбивати венгі, венгі Самбуру.

Стась знову замислився.

— Ні, — сказав він, — я не можу ні брати бібі у битву, ні залишати її саму, тому не зроблю цього нізащо у світі.

У відповідь Калі підвівся з колін, склав руки на грудях і почав повторювати:

— Луела! Луела! Луела!

— Що таке Луела?

— Велика бома для жінок Ва-піма і Самбуру, — відповів чорний хлопець.

І розповів дивну річ. Фумба і Мамба вже багато років постійно воюють між собою. Нищать один одному плантації, захоплюють худобу. Але на південному березі озера є місцевість Луела, куди навіть під час найзапекліших боїв цілком безпечно сходяться жінки обох народів, ведуть торг і обмінюються новинами. Це святе місце. Війну ведуть між собою тільки чоловіки, а жінок, які у Луелі за глиняною огорожею, що оточує просторий ринок, знайшли безпечний притулок, ні перемоги, ні поразки не стосуються. Багато жінок разом сховалися в Луелі з дітьми та домашнім скарбом під час воєнних сутичок. Інші жінки приходять із віддалених поселень і приносять в'ялене м'ясо, квасолю, просо, маніок і різні припаси. Воїнам не можна битися на такій відстані від Луели, на яку доноситься спів півня. Не дозволяється їм і перетинати глиняної огорожі ринку. Вони можуть тільки стояти під валом, а жінки подають їм їжу, прив'язану до довгих бамбукових жердин. Це споконвічний звичай, який жодна зі сторін ще ні разу не порушила. Переможці завжди намагаються відрізати переможеним дорогу до Луели і не дати їм наблизитися до святого місця ближче, ніж на півнячий спів.

— О, великий пане! — благав Калі, знову обнімаючи ноги Стася. — Великий пан відвести бібі до Луели, а сам взяти Кінга, взяти Калі, взяти рушниці, вогняних змії та побити злих Самбуру.

Стась повірив у розповідь молодого негра, бо чув, що в багатьох місцевостях Африки війна не стосується жінок. Він згадав, як колись у Порт-Саїді молодий німецький місіонер розповідав, що в околицях Кіліманджаро¹ дуже войовниче плем'я масаїв свято шанує звичай, згідно з яким жінки воюючих сторін цілком вільно ходять на визначений ринок і ніколи не підлягають нападам. Існування цього звичаю на берегах Басса-Нарок дуже втішило Стася, бо тепер він міг бути певним, що Нель не загрожує жодна військова небезпека. Він вирішив негайно йти з дівчинкою до Луели, тим більше, що до закінчення військових дій марно було й думати про подальшу подорож. Адже у ній була потрібна допомога і Ва-гіма, і Самбуру.

Звиклий до швидких рішень, він уже знав, що робити: звільнити Фумбу, побити Самбуру, але не допустити кривавої помсти, а потім забезпечити спокій і помирити воюючих, — ось що видавалося необхідним для нього та найкориснішим для негрів. "Так має бути — і так станеться!" — сказав він собі, а тим часом, щоб потішити молодого негра, повідомив йому, що не відмовляється допомогти.

— Як далеко звідси до Луели? — запитав він.

— Півдня дороги.

— Тоді слухай: негайно відвеземо туди бібі, а потім я на Кінгу поїду та прожену Самбуру від боми твого батька. Ти поїдеш зі мною і будеш з ними битись.

— Калі буде їх убивати з рушниці!

Миттю перейшовши від розпачу до радості, він почав стрибати, сміятися та дякувати Стасеві з таким запалом, ніби перемога вже була за ним. Але подальші вибухи подяки перервало прибуття воїнів, яких Калі зібрав під час розвідки і наказав з'явитися перед очі білого пана. Було їх близько трьохсот чоловік. Вони мали на озброєнні щити зі шкіри гіпопотама, списи та ножі. На їхніх головах

¹Кіліманджаро — вулканічний гірський масив на кордоні Кенії й Танзанії, найвищий в Африці. Висота 5895 м. Складається з трьох вершин: Кібо, Мавензі й Шіра. Біля підніжжя — савани, вище — плантації кави, бананів, ліси й альпійські луки. На вершинах — вічні сніги та льодовики.

були прикраси зі страусового пір'я, гриви павіанів та папороті. Побачивши слона, що служить людині, білі обличчя, Сабу та коней, вони здивувались і перелякались так само, як і всі негри у селах, через які довелося пройти каравану. Але Калі встиг їх попередити, що вони зустрінуть добру Мзіму та могутнього пана, "який убиває левів, який убив вобо, якого боїться слон, який крушить скелі, пускає вогняні струмені" і таке інше, тому замість утікати, мовчки стояли у довгій шерензі, не знаючи добре, чи мають опуститися на коліна, чи впасти долілиць, але сповнені віри, що коли надзвичайні істоти їм допоможуть, то перемогам Самбуру прийде край. Стась як вождь, що робить перевірку військ, проїхав уздовж шеренги на слоні, а потім звелів Калі повторити свою обіцянку визволити Фумбу і дав наказ вирушати до Луели.

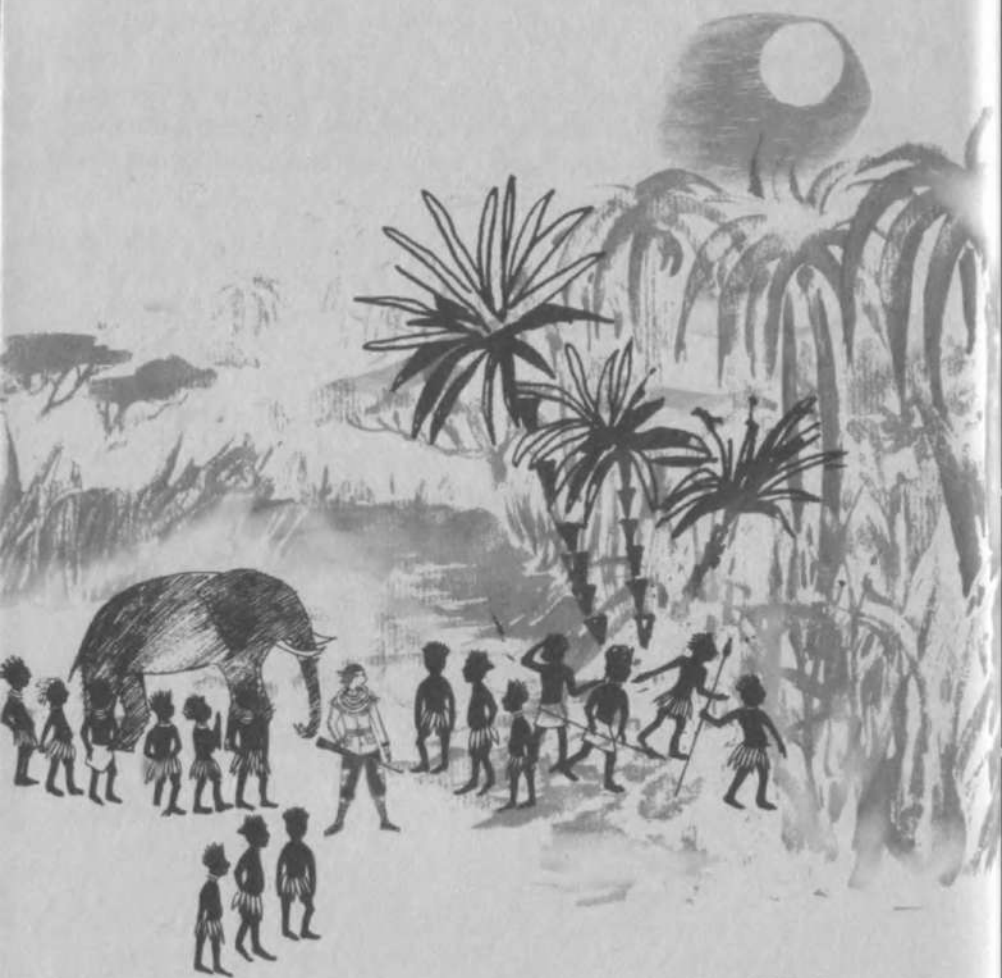
Калі з кількома воїнами поїхав першим, щоб розповісти жінкам обох племен про невимовне і небувале щастя побачити добру Мзіму, яка приїде до них на слоні. Це була настільки незвичайна новина, що навіть ті жінки, які належали до Ва-гіма і впізнали у Калі зниклого спадкоємця трону, вирішили, що молодий син вождя насміхається з них! Їх здивувало, що йому в голові жарти, коли гине Фумба та ціле плем'я. Проте коли через кілька годин вони побачили під валами Луели велетенського слона, а на ньому білий паланкін, то впали у таку шалену радість і привітали добру Мзіму такими криками й завиваннями, що Стась у першу мить сприйняв їх за вибух ненависті. Тим паче, що нечувана потворність цих негрятянок робила їх подібними до відьом.

Але був це вияв найвищої шани. Коли намет Нель встановили в одному з кутів ринку, в затінку двох густих дерев, жінки Ва-гіма разом із Самбуру прикрасили його гірляндами та вінками з квітів. Потім позносили стільки запасів їжі, що їх вистачило б на місяць не тільки для самого божества, а й для його челяді. Захоплені жінки били поклони навіть перед Меа, яка, вдягнена у рожевий ситець і прикрашена кількома разками намиста, здавалася їм, як

служба Мзіму, істотою незрівнянно вищою від звичайних негротянок.

Насібу, враховуючи його дитячий вік, теж впустили за вал і він так сумлінно скористався дарами, позношуваними для Нель, що через годину його животик нагадував бойовий африканський барабан.

XLI

Lecz Staś po krótkim wypoczynku pod wałami Lueli ruszył z Kalim na czele trzystu wojowników jeszcze przed zachodem słońca ku bómie Fumby, chciał bowiem uderzyć na Samburu w nocy, licząc na to, że w ciemnościach „węże ogniste” większe sprawią wrażenie.

Ж

Після короткого відпочинку під валами Луели, ще перед заходом сонця, Стась разом із Калі і на чолі трьохсот воїнів рушив до боми Фумби. Він вирішив ударити на Самбуру вночі, щоб у темряві “вогняні змії” справили ще більше враження. Дорога від Луели до гори Боко, на якій тримав оборону Фумба, тривала з відпочинками дев'ять годин, тому до фортеці вони прибули близько третьої ночі. Стась зупинив воїнів і, наказавши їм зберігати якнайсуворішу тишу, почав оцінювати ситуацію. Вершина гори, на якій причаїлись оборонці, була темною, зате Самбуру палили багато вогнищ. Їх блиск освітлював стрімкі стіни скелі та велетенські дерева, що росли біля її підніжжя. Здалеку лунали глухі удари барабанів і крики та співи воїнів, які, видно, у передчутті швидкої та остаточної перемоги не шкодували помбе¹. Стась на чолі свого загону просунувся ще далі, тож його відділяло від останніх багать не більше ста кроків. Вартових у таборі не було взагалі, а безмісячна ніч не дала дикунам змоги вгледіти Кінга, якого, до того ж, заслоняли зарості. Стась, сидячи на його шиї, тихенько віддав останні накази, а потім зробив Калі знак рукою підпалити сигнальну ракету. Червона стрічка вилетіла з шипінням у темне небо, а потім із гуркотом розсипалася на букет червоних, блакитних і золотих зірок. Усі голоси замовкли, і настала хвилина мертвої тиші. Кількома секундами пізніше ще дві вогняні змії вилетіли, ніби з пекельним реготом, тепер уже в напрямку табору Самбуру, а водночас розляглося ревіння Кінга та вереск трьохсот Ва-гіма. Озброєні асагаями², палицями та ножами, вони у нестримному пориві кинулись уперед. Почалася битва, тим страшніша, що відбувалась у темряві, бо всі вогнища миттєво затоптали. Але Самбуру з самого початку при вигляді вогняних змій впали в сліпу паніку. Те, що сталося, перевершувало їх розуміння. Вони знали тільки, що на них напали якісь страшні істоти і що їм

¹Помбе – хмільне пиво із проса, улюблений напій негрів – Прим авт

²Асагай – негритянський спис із широким лезом. –Прим авт.

загрожує неминуча загибель. Більшість із них втекли раніше, ніж їх досягли асагаї та палиці Ва-гіма. Близько ста воїнів, яких зумів зібрати навколо себе Мамба, чинили запеклий опір. Та коли при блискавках ракет вони побачили велетенську тварину, а на ній вдягненого в біле чоловіка, коли їх оглушив гуркіт зброї, з якої раз у раз стріляв Калі, то і їх покинула мужність. Фумба на горі, побачивши першу ракету, що вибухнула у височині, теж упав від страху на землю і лежав кілька хвилин, як мертвий. Але отямившись, він із розпачливого виття воїнів зрозумів одну річ, а саме: якісь духи винищують унизу Самбуру. Тоді в голові його блиснула думка: якщо він не прийде у цьому духам на допомогу, то їх гнів може повернутися проти нього. Оскільки згуба Самбуру була для нього порятунком, то він зібрав усіх своїх воїнів, пройшов бічним, замаскованим виходом з боми та перетнув дорогу більшості втікачів. Битва перейшла у різну. Барабани Самбуру перестали звучати. У мороку, який роздирали блискавки пострілів Калі, лунали тільки крики вмираючих, удари палиць об щити та зойки поранених. Помилування ніхто не просив, бо негри його не знають. Калі, щоб у темряві та замішанні не вразити своїх, перестав стріляти і, схопивши меч Гебра, кинувся у саму гущу ворогів. Самбуру могли тепер утікати з гір до своїх кордонів тільки однією широкою ущелиною, але її замкнув зі своїми воїнами Фумба, тож з усього загону вціліли тільки ті, хто попадав на землю і здався у полон, хоча вони добре знали, що на них чекає тяжка неволя, а може, й смерть від рук переможців. Мамба героїчно захищався, поки удар палицею не розтрощив йому черепа. Його син, молодий Фару, потрапив до рук Фумби. Той наказав його зв'язати, щоб потім принести у жертву духам, які прийшли на допомогу Ва-гіма.

Стась не погнав страшного Кінга у битву, дозволивши йому тільки ревінням наганяти жах на ворогів. Сам теж ні разу не вистрелив. Він, залишаючи Луелу, пообіцяв Нель, що нікого не вб'є, а крім того, і сам не хотів убивати людей, які нічого поганого ні йому, ні Нель не зробили. Достатньо було того, що він забезпечив Ва-гіма перемогу та звільнив оточеного у великій бомі Фумбу. Тож коли Калі прибів зі звісткою про повну перемогу, Стась наказав, щоб битву, яка ще продовжувалась у заростях та скельних розламах через завзятість старого Фумби, було припинено.

Поки Калі втихомирював запал переможців, настав день. Сонце, як звичайно буває у тропіках, швидко викотилося з-за гір і яскраво освітло поле бою, на якому лежали трупи майже двохсот Самбуру, пробитих списами та понівечених палицями. Через деякий час, коли бій врешті припинився і тільки радісні крики Ва-гіма порушували ранішню тишу, знову з'явився Калі, але з таким пригніченим і засмученим обличчям, що вже здалеку можна було здогадатися: його спіткало якесь нещастя.

Молодий негр, зупинившись перед Стасем, почав бити себе кулаками по голові та жалібно вигукувати:

— О, великий пане! Фумба куфа! Фумба куфа (вбитий)!

— Убитий? — перепитав Стась.

Із розповіді Калі з'ясувалося, що причиною нещастя стала надзвичайна затятість Фумби. Коли вже бій припинився, він хотів добити ще двох Самбуру і від одного з них отримав удар списом.

Ця трагічна новина миттю облетіла Ва-гіма, і навколо Калі утворився натовп. Ще за мить шестеро воїнів принесли на списках старого вождя, який був тяжко поранений і перед смертю хотів подивитися на могутнього пана, що сидів на слоні, — справжнього переможця Самбуру.

Незмірне здивування боролось в його очах із мороком, яким їх уже заслоняла смерть, а поблідлі, витягнуті губи шепотіли:

— Янсіг! Янсіг!

Потім голова його відкинулася назад, рот широко розкрився — і він помер.

Калі, який щиро його любив, з плачем кинувся йому на груди. Серед воїнів одні почали бити себе кулаками по голові, а інші називали Калі вождем і "янсігували" на його честь. Потім усі попадали перед новим владикою. Жоден голос не піднявся проти, бо влада належала Калі по праву не тільки як найстаршому синові Фумби, але і як переможцеві Самбуру. Тим часом з помешкань чаклунів у бомі на вершині гори озвалося дике гарчання злого Мзіму, таке ж, яке Стась чув у першому негритьянському селі. Але тепер лють божка була спрямована не проти нього: злий Мзіму вимагав за смерть Фумби крові полонених. Барабани загули. Воїни

вишикувались у довгу колону по три в шерензі та почали навколо Стася, Калі й тіла Фумби військовий танок.

— Оа! Оа! Йях! Йях! — повторювали голоси. Голови одностайно хиталися вправо і вліво, білки очей виблискували, леза списів миготіли у ранішньому сонці.

Калі підвівся і звернувся до Стася:

— Великий пан привезти до боми бібі та замешкати у хаті Фумби. Калі бути вождем Ва-гіма, а великий пан — вождем Калі.

Стась кивнув головою на знак згоди, але залишився ще на кілька годин, щоб дати відпочити і собі, й Кінгові.

Він виїхав надвечір. За час його відсутності тіла полеглих Самбуру прибрали і повкидали до найближчої глибокої ущелини. Над нею відразу затріпотіли крила грифів. Чаклуни приготували все для поховання Фумби, а Калі посів владу над життям і смертю усіх підданих.

— Ти знаєш, хто такий Калі? — запитав Стась дівчинку під час зворотної дороги з Луели.

Нель глянула на нього з подивом.

— Це — твій бой¹.

— Ага, бой! Калі тепер — вождь усіх Ва-гіма.

Нель дуже зраділа цій новині. Це раптове перетворення колишнього невільника жорстокого Гебра, а потім покірного слуги Стася у владного вождя здалося їй надзвичайним, а водночас кумедним.

Зауваження Лінде, що негри — це діти, які забувають те, що було вчора, видно, не стосувалося Калі. Як тільки Стась і Нель зупинилися біля підніжжя гори Боко, новоспечений володар спішно вибіг їм назустріч зі звичними виявами покори та радості й повторив слова, які він уже сказав Стасеві:

— Калі бути вождем Ва-гіма, а великий пан — вождем Калі.

І оточив їх майже божественною шаною, а перед Нель бив на очах у всього народу поклони, бо з досвіду подорожі знав, що великий пан дбає про бібі більше, ніж про себе самого.

Потім він урочисто відпровадив обох на вершину до столичної боми і віддав у їх розпорядження хату Фумби.

¹Бой (анг.) — хлопець для послуг і посилки (пр. авт.)

що нагадувала велику, поділену на кілька комор стодолу. Жіноцтву, яке прийшло разом із доброю Мзіму з Луели, наказав поставити у першій коморі діжі з медом і кислим молоком, а довідавшись, що втомлена дорогою бібі заснула, заборонив усім мешканцям бѣми найменший гомін, пообіцявши власноручно відрізати язика порушників.

Та цього йому здалося замало, тому, коли Стась після короткого відпочинку вийшов із хати, він з глибоким поклоном наблизився до нього й урочисто сказав:

— Завтра Калі наказати поховати Фумбу та стратити для Фумби і Калі стільки невільників, скільки обоє мати пальців на руках, а для великого пана наказати стратити Фару, сина Мамби, і венгі, венгі інших Самбуру.

Стась нахмурих брови і, глянувши своїм сталевим поглядом в очі Калі, твердо відповів:

— Я забороняю тобі це робити!

— Пане, — непевним голосом сказав молодий негр, — Ва-гіма завжди страчувати бранців. Старий вождь померти — страчувати; молодий вождь настати — страчувати. Якщо Калі не наказати їх стратити, Ва-гіма думати, Калі — не вождь.

Стась ще суворіше глянув на нього.

— То що? Ти нічого не навчився на горі Лінде? Хіба ти не християнин?

— Християнин, о великий пане!

— Тоді слухай. У Ва-гіма чорний мозок, але твій повинен бути білим. Ти, коли став їхнім вождем, повинен навчити їх того, що дізнався від мене та бібі. Вони — як шакали та гієни, а ти зроби з них людей. Скажи, що бранців не можна страчувати, бо за невинну кров карає Великий Дух, якому молимося і я, і бібі. Білі не вбивають невільників, а ти хочеш бути для них гіршим, ніж Гебр для тебе, ти, християнине! Соромся, Калі, заміни старі, огидні звичаї Ва-гіма на нові, добрі. За це тебе поблагословить Бог, а бібі не скаже, що Калі — дикий, дурний і злий негр.

Страшні звуки у хатах чаклунів заглушили його слова. Стась махнув рукою і продовжував:

— Чуєш? Це ваш Мзіму хоче крові та голів бранців. Але ти ж знаєш, що це таке, і тебе воно не злякає. Тому кажу тобі: візьми бамбукову палицю, іди до кожної хати і лупцюй чаклунів, поки не закричать голосніше від своїх бубнів. А бубни кинь на середину боми, щоб Ва-гіма побачили та зрозуміли, як ці негідники їх дурять. І скажи своїм дурним Ва-гіма, що там, де перебуває добра Мзіму, людська кров не може пролитися.

Молодого вождя, видно, переконали останні слова Стася, бо він глянув сміливіше і сказав:

— Калі лупцювати чаклунів, ах лупцювати! Викинути бубни і сказати Ва-гіма, що там, де добра Мзіму, вбивати не можна. Але що Калі вчинити з Фару і Самбуру, які вбити Фумбу?

Стась тільки й чекав на це питання і не роздумуючи відповів:

— Твій батько загинув і його батько загинув. Отже — голова за голову. Із молодим Фару уклади братерство крові, після чого Ва-гіма та Самбуру будуть жити у згоді, будуть спокійно обробляти маніок і полювати. Та розкажи Фару про Великого Духа, який є батьком усіх білих і чорних людей, і Фару буде тебе любити, як брата.

— Калі мати тепер білий мозок! — відповів молодий негр.

На цьому розмова закінчилась. Та за якусь мить знову пролунали дикі крики, тільки вже не злого Мзіму, а обох чаклунів, яких Калі лупцював, скільки влізе. Воїни, які досі біля підніжжя гори оточували Кінга щільним колом, прибігли щодуху, щоб дізнатися, що діється. Скоро Ва-гіма переконались і на власні очі, і з зізнань чаклунів, що грізний Мзіму, перед яким вони тремтіли, — це тільки порожній пень, обтягнутий мавпячою шкурою.

А молодий Фару, коли довідався, що йому не тільки не розтrophать голову на честь доброї Мзіму та “великого пана”, а ще й Калі збирається з’їсти його “шматочок” і запропонувати йому “шматочок” себе, спочатку не хотів вірити власним вухам. Дізнавшись, кому він завдячує життям, молодий Самбуру впав лицем до землі перед входом до хати Фумби і лежав доти, доки Нель не вийшла до нього і не звеліла встати. Тоді він обняв своїми чорними долонями її маленьку ніжку і поставив собі на голову на знак, що хоче все своє життя бути її невільником.

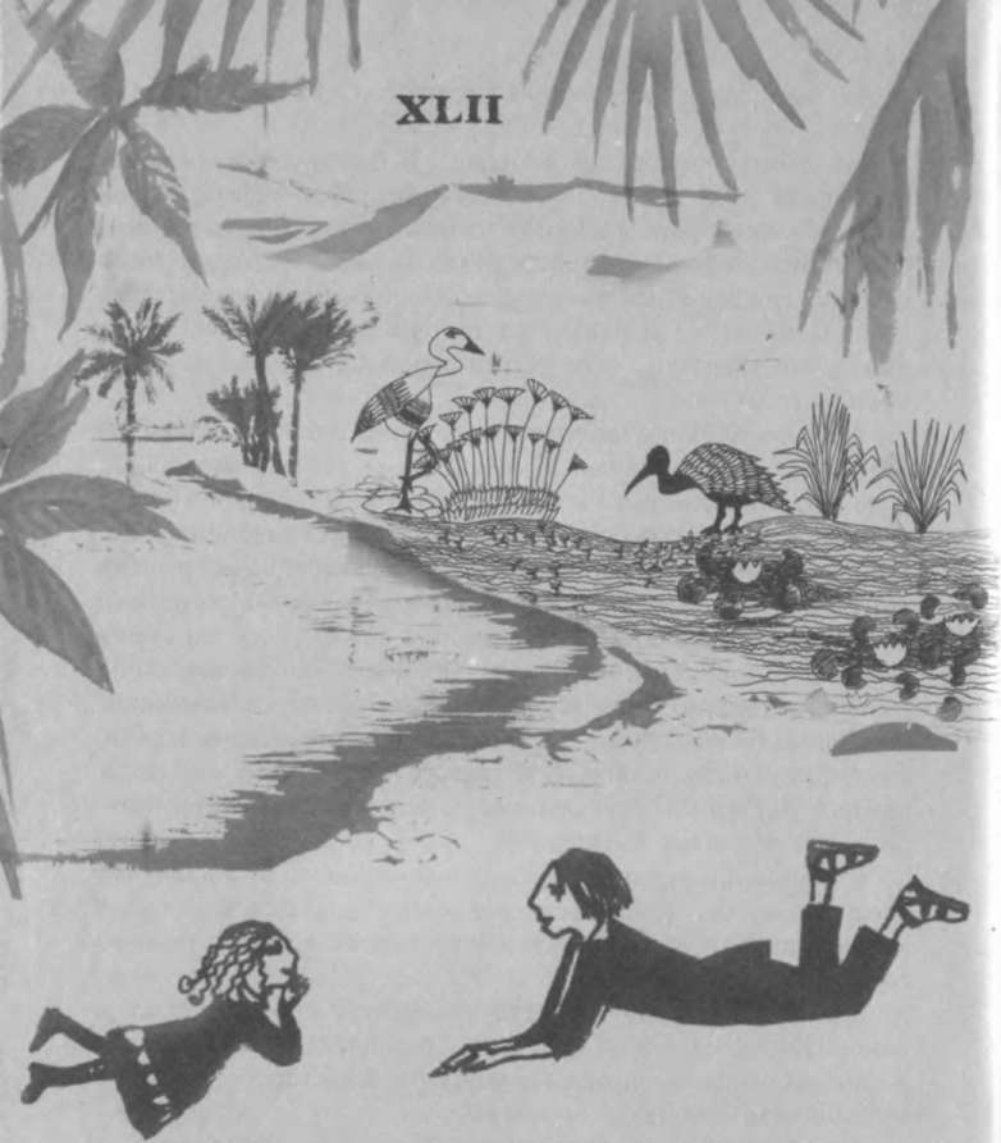
Людей Ва-гіма дуже здивували накази молодого вождя, але присутність невідомих гостей, яких вони вважали наймогутнішими чаклунами у світі, справила таке враження, що ніхто не посмів заперечити.

Старійшини, однак, не зраділи новим звичаям, а чаклуни, зрозумівши, що добрі часи скінчилися для них назавжди, запряглись у душі страшно помститися вождеві та його гостям.

Тим часом Фумбу урочисто поховали у підніжжі скелі з бобою. Калі поставив на його могилі бамбуковий хрест, а негри — кілька посудин з помбе і в’яленим м’ясом, “щоб не дошкуляв і не лякав по ночах”.

Тіло Мамби після укладення братерства крові між Калі та Фару віддали Самбуру.

Nel, potrafisz wyliczyć nasze podróże od Fajumu? —
pytał Staś.

— Potrafię.

To mówiąc dziewczynka podniosła w górę brwi i zaczęła rachować na paluszkach.

*Н*ель, ти змогла б порахувати наші подорожі від Файюму? — запитав якось Стась.

— Змогла б.

Дівчинка звела вгору брови і почала рахувати на пальчиках.

— Зараз. Від Файюму до Хартуму — одна, від Хартуму до Фашоди — друга, від Фашоди до тієї ущелини, де ми знайшли Кінга, — третя, а від гори Лінде до озера — це четверта.

— Так. У світі, напевно, нема другої мухи, яка б пролетіла такий кусень Африки.

— Що б та муха робила без тебе!

Він засміявся:

— Муха на слоні! Муха на слоні!

— Але не цеце? Правда, Стасю, не цеце!

— Ні. Така собі досить мила муха!

Нель, зрадівши від похвали, потерлася носиком об його плече.

— А коли поїдемо у п'яту подорож?

— Коли ти відпочинеш, а я трохи навчу стріляти людей, яких обіцяв нам дати Калі.

— І довго будемо їхати?

— Ой, довго, Нель, довго! Хтозна, чи це не буде найдовша дорога.

— Але ти, як завжди, порадиш собі?

— Мушу.

Хоча Стась радив собі як міг, п'ята подорож вимагала багатьох приготувань. Вони знову мали заглибитись у незнані та дикі краї, де небезпека могла загрожувати на кожному кроці. Тож хлопець хотів підготуватися до неї краще, ніж це вдавалося досі. Школив у володінні ремінгтонами сорок молодих Ва-гіма, які мали становити головну збройну силу та особисту гвардію Нель. Більше стрільців підготувати

не міг, бо Кінг притягнув на собі тільки двадцять п'ять карабінів, а ще п'ятнадцять везли коні. Решту армії мали складати сто Ва-гіма і сто Самбуру, яких прислав Фару. Вони були озброєні списами та луками, а їх присутність усувала всі труднощі на шляху через обширну та дику країну, яку населяли племена Самбуру. Стась не без гордості думав, що він утік під час дороги з Фашоди тільки з Нель і двома неграми та без жодних засобів, а тепер прийде на берег океану на чолі загону у двісті чоловік, зі слоном і кіньми. Він уявляв собі, що скажуть на це англійці, які так високо цінують підприємливість, а, передусім, що скажуть батько та пан Раулісон. Ця думка підсолоджувала йому працю.

Та він не міг бути цілком спокійним за долю Нель і свою. Добре! Вони легко пройдуть території Ва-гіма та Самбуру. А що потім? На які племена їм ще доведеться натрапити, у які місцевості зануряться і скільки дороги залишиться пройти? Інструкції Лінде були надто загальні. Стася дуже турбувало, що він так і не знав, де вони перебувають, бо ця частина Африки на картах виглядала суцільною білою плямою. Він не мав жодного поняття, що за озеро Басса-Нарок і які його розміри. Вони перебували на південному березі озера, біля якого ширина розливу могла нараховувати кільканадцять кілометрів. Але як далеко тягнеться озеро на північ, не знали ні Ва-гіма, ні Самбуру. Калі, який трохи володів мовою суахілі, на всі питання відповідав тільки: "Балі, балі", що означало: "Далеко, далеко". І більшого від нього Стась домогтися не міг.

Оскільки на півночі гори, що закривали обрій, здавалися досить близькими, хлопець припускав, що це не дуже велике гірське озеро, яких є багато в Африці¹. Через кілька років Стась переконався у своїй помилці, але тепер його турбували не точні розміри Басса-Нарок, а те, чи не витікає з нього якась річка, яка потім впадає до океану. Самбуру, піддані Фару, запевняли, що на схід від їх країни лежить велика безводна пустеля, яку ще ніхто не перейшов. Стась, знаючи

¹Це було величезне озеро, яке у 1888 р відкрив відомий мандрівник Телекі та назвав озером Рудольфа.

негрів із розповідей мандрівників і пригод Лінде, а трохи і з власного досвіду, припускав, що коли почнуться небезпеки та труднощі, багато з його людей втече додому, а може, і жоден із ним не залишиться. У такому разі він опинився б серед джунглів і пустелі тільки з Нель, Меа та малим Насібу. Брак води, як він розумів, насамперед розпорошив би караван, тому малий мандрівник так наполегливо допитувався про річку. Адже йдучи її берегами, можна було уникнути тих жахів, на які наражаються подорожні у безводних місцевостях.

Але Самбуру не могли сказати йому нічого певного, а робити розвідувальну подорож уздовж східного берега озера він собі дозволити не міг, бо інші роботи тримали його в Боко. Стась дійшов висновку, що зі зміїв, запущених з гори Лінде і по дорозі з негритянських поселень, жоден, очевидно, не перелетів через пасмо гір, які оточували Басса-Нарок. Тому необхідно робити і запускати нові, бо тільки їх вітер міг би перенести через плоску пустелю дуже далеко, можливо, аж до океану. Цю роботу він мусив пильнувати особисто. Нель досконало вміла клеїти зміїв, а Калі навчився їх запускати, та жоден із них не був здатен написати на зміях того, що потрібно. Стась вважав це настільки важливою справою, що занедбувати її ніяк не міг.

Тож ці роботи займали стільки часу, що лише через три тижні караван був готовий у дорогу. Але напередодні дня, коли вони на світанку мали вирушати, молодий вождь Ва-гіма з глибоким поклоном наблизився до Стася і сказав:

— Калі піти з паном і бібі аж до води, по якій плавають великі піроги¹ білих людей.

Стась дуже зворушив цей доказ відданості, однак він вважав, що не має права брати чорного хлопця в таку тривалу подорож, повернення з якої було б для нього дуже непевним.

— Чому ти хочеш іти з нами? — запитав він.

— Калі любити великого пана і бібі.

Стась поклав долоню на його кучеряву голову.

¹Пірога — човен індіанців-карибів з дерев'яним каркасом, обтягнутим корою дерев, або шкурами, рідше видовбаний зі стовбура дерева. Назву "пірога" європейці перенесли на схожі човни інших народів.

— Я знаю, Калі, що ти дуже порядний і добрий хлопець. Але що станеться з твоєю країною і хто буде за тебе правити Ва-гіма?

— М'Тала, брат матері Калі.

Стась знав, що і між неграми точиться боротьба за панування і що влада спокушає їх не менше за білих, тому, подумавши хвилину, сказав:

— Ні, Калі, я не можу тебе взяти. Ти мусиш залишитись із Ва-гіма і зробити з них добрих людей.

— Калі до них повернутись.

— У М'Тала багато синів, то що буде, коли він сам захоче стати вождем і залишити країну своїм синам? Що, як підмовить Ва-гіма прогнати тебе?

— М'Тала добрий. Він цього не зробить.

— А якщо зробить?

— То Калі піти над велику воду до великого пана і бібі.

— Нас уже там не буде.

— То Калі сісти над водою і плакати з жалю.

Кажучи це, він поклав руки собі на голову і прошепотів:

— Калі дуже любити великого пана і бібі, дуже.

І дві великі сльози засвітились у його очах.

Стась вагався, не знаючи, як вчинити. Йому було шкода Калі, одначе і погодитись на його прохання виявилось важко. Він розумів, що, не кажучи вже про небезпеку повернення, якщо М'Тала або чаклуни збунтують проти хлопця негрів, йому загрожуватиме не тільки вигнання, а й смерть.

— Краще тобі залишитись, — сказав він, — незрівнянно краще!

Але коли він це промовив, увійшла Нель, яка через тонку мату перегородки прекрасно чула всю розмову. Побачивши сльози на очах Калі, вона своїми тонкими пальчиками почала їх витирати, а потім звернулася до Стася.

— Калі піде з нами!

— Ого! — відповів трохи ображений Стась. — Це не залежить від тебе.

— Калі піде з нами, — категорично повторила дівчинка.

— Або не піде.

Нель раптом тупнула ніжкою.

— Я хочу!

І від щирого серця розплакалась.

Стась глянув на неї з величезним здивуванням, ніби не розуміючи, що сталося з такою доброю та лагідною дівчинкою. Але побачивши, як вона обома кулачками трясла свої оченята, а відкритим ротом ловить, як птаха, повітря, почав із поспіхом вигукувати:

— Калі піде з нами! Піде! Піде! Чого плачеш? От нестерпна! Піде! От мене вжалила! Піде, чуєш?

Так і сталося. Стась аж до вечора соромився своєї слабкості до доброї Мзіму, а добра Мзіму, досягнувши свого, була тиха, лагідна і слухняна, як завжди.

XLIII

Karawana ruszyła następnego dnia o świcie. Młody Murzyn był wesół, mała despotka łagodna i posłuszna w dalszym ciągu, a Staś pełen energii i nadziei.

Х Караван вирушив наступного дня на світанку. Молодий негр був веселий, мала деспотка знову лагідна і слухняна, а Стась — сповнений енергії та надії. З ними йшли сто Самбуру та сто Ва-гіма, із яких сорок, озброєні ремінгтонами, вже вміли так-сяк стріляти. Білий вождь, який три тижні їх навчав, знав, що у разі чого вони зчинять більше галасу, ніж шкоди, але вважав, що при зустрічі з дикунами галас відіграє не меншу роль, ніж кулі, та радів своїй гвардії. Було взято великі запаси маніоку, коржів, випечених зі старанно висушених і змелених жирних білих мурах, та багато в'яленого м'яса. З караваном вирушило кільканадцять жінок, несучи на головах різні дрібні речі для Нель та мішки для води зі шкіри антилоп. Стась з високої спини Кінга стежив за порядком, віддавав накази, може, не тому, що були потрібні, а тому, що його захоплювала роль вождя, і з гордістю споглядав на свою маленьку армію.

“Якби я захотів, — казав він собі, — то міг би стати королем усіх народів Доко, як Беньовський¹ на Мадагаскарі”.

І в голові хлопця промайнула думка, що добре було б колись сюди повернутися, завоювати велику територію та цивілізувати негрів, заснувати у цих краях нову Польщу або навіть вирушити на чолі вишколених чорних загонів до старої. Але розуміючи, що у цих планах є щось смішне і що батько навряд чи дозволив би йому виконати роль Александра Македонського² в Африці, вирішив не ділитися ними з Нель,

¹Беньовський — мова йде про Мавриція Августина Беньовського (1741-1786). Засланий царським урядом за участь у Барській конфедерації на Камчатку, він утік на Мадагаскар. Уповноважений урядом Франції колонізувати острів, він його завоював і проголосив себе королем Мадагаскару.

²Александр Македонський — Александр Великий (356-323 рр. до н. е.), македонський цар, один із найбільших в історії завойовників.

хоча вона була єдиною особою, яка беззастережно їх схвалила б.

Та поки що, до завоювання Африки, треба було з неї вибратися, тож він зайнявся поточними справами. Караван розтягнувся довгим шнуром. Стась, сидячи на шії Кінга, вирішив їхати у кінці колони, щоб усе мати перед очима.

Отож, коли люди каравану минали його один за одним, він не без здивування помітив, що обоє чарівників, М'Куне і М'Пуа, ті самі, які дістали прочухана від Калі, крокують із пакунками на головах слідом за іншими.

Він затримав їх і запитав:

— Хто вам наказав іти з нами?

— Вождь, — відповіли вони, покірно кланяючись.

Але під маскою покори очі їх виблискували так дико, а на обличчях вимальовувалася така ненависть, що Стась у першу мить хотів їх прогнати і не зробив цього лише заради авторитету Калі.

Він негайно покликав молодого вождя.

— Це ти, — запитав Стась, — наказав чарівникам іти з караваном?

— Калі наказати, бо Калі бути мудрим.

— То ще раз питаю, чому твоя мудрість не залишила їх удома?

— Бо коли М'Куне і М'Пуа залишитись, то обоє намовляти Ва-гіма, щоб Ва-гіма вбити Калі після повернення, а коли вони йти з нами, Калі на них дивитись і пильнувати.

Стась хвилину подумав і сказав:

— Може ти і маєш рацію, але пильнуй їх удень і вночі, бо у них в очах світиться зрада.

— Калі мати бамбук, — відповів молодий негр.

Караван рушив. Стась в останню мить наказав, щоб замикала похід озброєна ремінгтонами гвардія, бо це були люди, яких він сам вибирав і яким найбільше довіряв. Під час навчань зі зброєю вони певною мірою прив'язалися до свого молодого володаря, а разом з тим, як найближчі до його достойної особи, вважали себе в чомусь кращими від

інших. Тепер їм належало наглядати за цілим караваном і ловити тих, хто мав намір дременути. Треба було готуватися до того, що коли почнуться труднощі, не забракне й утікачів.

Але першого дня все йшло якнайкраще. Негри з вантажем на голові, кожен озброєний списом і кількома асагаями, розтягнулися довгою змією серед джунглів. Якийсь час караван рухався південним берегом озера по плоскогір'ю, але озеро зі всіх боків оточували гірські узвишся, тому скоро довелось підніматися вгору. Старі Самбуру, які знали ці місця, твердили, що караванові доведеться пройти через високу сідловину між горами, які називаються Куллал та Інро, а потім увійти до країни Ебене, що лежить на південь від Борані. Стась розумів, що не можна йти просто на схід, бо пам'ятав: Момбасса лежить на кілька градусів південніше від екватора, тобто значно південніше від цього невідомого географам озера. Він мав кілька компасів від Лінде і не боявся втратити потрібний напрямок.

Перша ночівля припала на лісисте високогір'я. Як тільки настала темрява, на галявині серед високих дерев запалало кільканадцять багать. Негри пекли в'ялене м'ясо, заїдаючи його тістом із муки маніоку, яке вони вибирали з посудин пальцями. Вгамувавши голод і спрагу, люди почали розповідати один одному, куди веде їх бвана кубва і що вони за це отримують. Деякі співали, сидячи навпочіпки та розгрібаючи вогонь, а всі назагал говорили так довго і голосно, що Стась нарешті наказав замовкнути, щоб Нель могла заснути.

Ніч була дуже холодна, але вранці, коли перші промені сонця позолотили все навкруги, повітря швидко прогрілося. Зі сходом сонця малі мандрівники стали свідками надзвичайного видовища. Вони якраз наближалися до відлеглого озерця, що лежало за два кілометри, а радше великої калюжі, яку дощі утворили в гірській котловині. Раптом Стась, що разом із дівчинкою сидів на Кінгу, вигукнув:

— Дивися, Нель, слони йдуть до води.

І справді, на відстані півкілометра було видно стадо з п'яти тварин, які повільно одна за одною наближалися до озера.

— Якись дивні слони, — сказав Стась, уважно приглядаючись до них. — Вони менші від Кінга, вуха в них теж невеликі та зовсім нема ікол.

Тим часом слони зайшли у воду, але не затрималися при березі, як це звичайно робив Кінг, коли хотів облитися з хобота, а прямуючи вперед, занурювались усе глибше, так що врешті над поверхнею здіймалися тільки їхні хребти, подібні до чорних мокрих скель.

— Що це? Занурюються! — крикнув Стась.

Караван підійшов до берега і став над водою. Стась із надзвичайним здивуванням поглядав то на озеро, то на Нель.

Слонів уже майже не було видно, тільки над гладким плесом навіть неозброєним оком можна було розгледіти ніби п'ять червоних квіток, які легко колихалися над поверхнею води.

— Вони стоять на дні, а це кінці хоботів, — озвався Стась, не вірячи власним очам.

Він гукнув до Калі:

— Калі, ти бачив?

— Так, пане, Калі бачити, це водяні слони¹, — спокійно відповів молодий негр.

— Водяні слони?

— Калі їх часто бачити.

— І вони живуть у воді?

— Уночі виходити до джунглів і пастись, а вдень мешкати в озері, наче кібоко (гіпопотами). Вони вийти тільки після заходу сонця.

¹ Африка зберігає ще багато таємниць. Чутки про водяних слонів давно доходили до мандрівників, але їм не хотіли вірити. Недавно Музей Природничої історії у Парижі відрядив Л Поті, який побачив водяних слонів у Конго на озері Леопольда. Про це інформував німецький часопис "Космос" № 6. — Прим. авт.

Стась довго не міг отямитися від здивування. Коли б не те, що їм слід було поспішати, він затримав би караван до вечора, щоб краще роздивитися незвичайних тварин. Але поміркувавши, він зрозумів, що слони можуть вийти з води і на протилежному березі, а в темряві розгледіти щось все одно не вдасться.

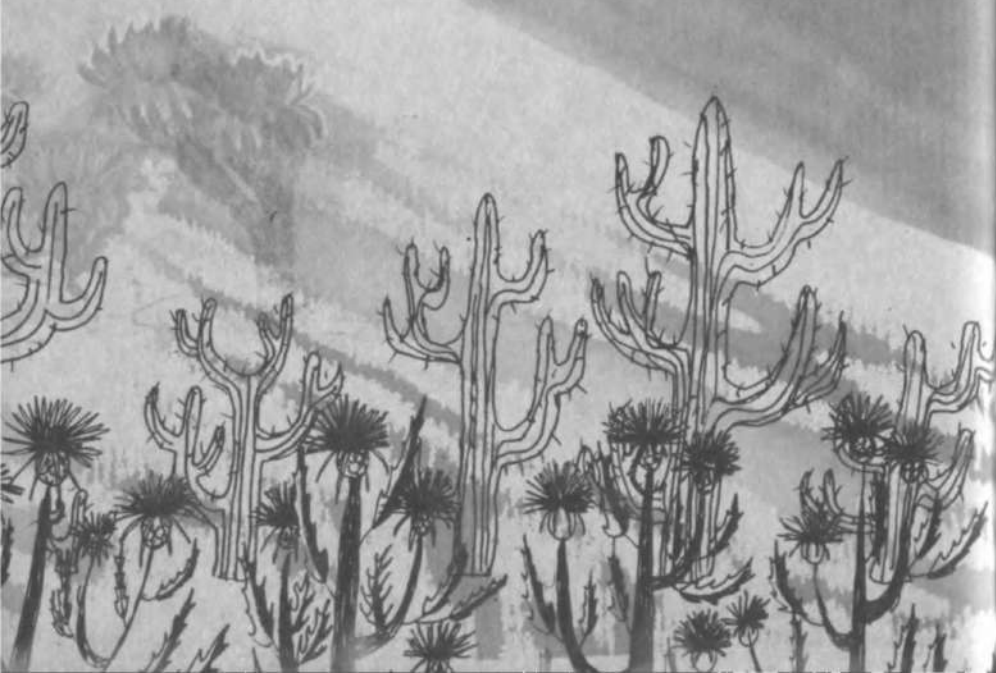
Тому подав знак рушати, а вже у дорозі звернувся до Нель:

— Ну! Ми бачили щось таке, на що не дивились очі жодного європейця. Ти знаєш, як щасливо дійдемо до океану, ніхто не повірить, коли я скажу, що в Африці живуть водяні слони.

— А коли б ти одного з них спіймав і забрав з нами до океану? — запитала дівчинка, як завжди переконана, що Стась усе зможе.

Po dziesięciu dniach drogi karawana przeszła wreszcie przełęcze górskie i weszła w kraj odmienny. Była to obszerna równina, gdzieniegdzie tylko powyginana w niewielkie wzgórza, ale przeważnie płaska. Roślinność zmieniła się zupełnie. Nie było wielkich drzew wznoszących się pojedynczo lub po kilka nad falującą powierzchnią wysokich traw. Gdzieniegdzie tylko sterczały w znacznym od siebie oddaleniu akacje wydające gumę, o pniach barwy koralowej lub parasolowate, ale o uliścieniu rzadkim i dającym mało cienia.

А

По десяти днів дороги караван минув гірські перевали й увійшов до цілком іншого краю. Це була простора рівнина, майже плоска, тільки де-не-де вигнута у невеликі пагорби. Зовсім змінилася рослинність. Не стало великих дерев, що поодинокі або групами здіймалися над хвилястою поверхнею високих трав. Тільки зрідка стирчали поодинокі коралового кольору гумові акації або їх парасолькові сестри з рідким листям, що майже не давали затінку. Між термітниками там і сям вистрілювали вгору еуфорбії з гілками, схожими на підсвічники. У небі ширяли грифи, а нижче, з акації на акацію, перелітали птахи, подібні до біло-чорних круків. Жовті трави колосились, як достигле жито. Одначе ця суха савана постачала багатий корм великій кількості тварин. Декілька разів на день мандрівники зустрічали великі стада антилоп гну, бубалів, а особливо зебр. Спека на відкритій і безлісній рівнині стала нестерпною. Небо було без хмар, дні спекотні, а ночі майже не приносили прохолоди.

Подорож ставала з кожним днем тяжчою. У селищах, на які натрапляв караван, їх зустрічало неймовірно дике населення. Дикуни приймали їх зі страхом, але й дуже неприязно, і якби не значна кількість озброєних пагазі, не вигляд білих облич і не Кінг та Саба, караванові загрожувала б велика небезпека.

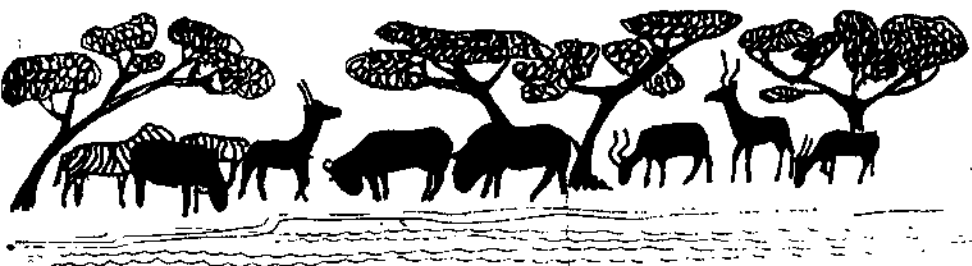
Стась через Калі зумів довідатися, що далі взагалі нема селищ, а край безводний. Тяжко було у це повірити, бо численні стада, які їм зустрічалися, повинні ж були десь пити. Та розповіді про пустелю, де нема ні річок, ні калюж, перелякали негрів, і почалися втечі. Першими дали приклад М'Куне і М'Пуа. На щастя, їх відсутність вчасно зауважили, і кінна погоня схопила обох ще недалеко від табору. Коли їх привели, Калі за допомогою бамбукового кия довів чаклунам усю нерозумність їхнього вчинку. Стась, зібравши всіх пагазі, звернувся до них із промовою, яку Калі перекладав на місцеву

мову. Оскільки на минулому постої леви цілу ніч ричали навколо табору, Стась намагався переконати своїх людей, що втікачі неодмінно стануть їхньою здобиччю. А якби навіть ночували на акаціях, там їх знайде ще страшніший вобо. Він пояснював, що там, де стільки антилоп, мусить бути і вода, а якщо далі натраплять на місцевості зовсім безводні, то можна про запас на два чи три дні набрати води у шкіряні міхи. Негри, слухаючи його слова, повторювали: "О матір, яка ж це правда!", — але вже наступної ночі втекло п'ять Самбуру та два Ва-гіма, а після цього щоночі хтось полишав табір.

Однак М'Куне і М'Пуа більше не пробували щастя з тієї простої причини, що Калі наказав щоденно після заходу сонця їх зв'язувати.

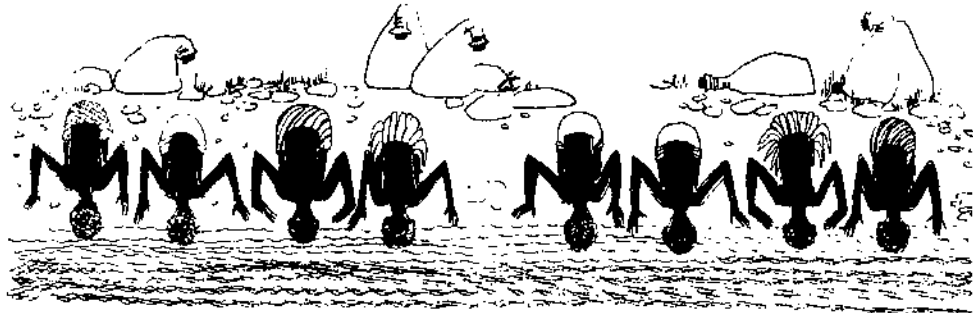
Край ставав усе сухішим, а сонце немилосердно випалювало савану. Не стало навіть акацій. Стада антилоп продовжували з'являтися, але вже менш численні. Осел і коні ще знаходили собі досить корму, бо під високою сухою травою ховалася нижча, зелена і не зів'яла. Але Кінг, хоч і не перебирав харчами, сильно схуд. Коли натрапляв на акацію, то ламав її головою, а потім старанно об'їдав, не нехтуючи навіть минулорічними стручками. Караван, щоправда, знаходив щодня воду, але часто каламутну, яку треба було фільтрувати, а то й солону, зовсім не придатну для пиття. Потім стало траплятися, що люди під проводом Калі поверталися, не знайшовши ні калюжі, ні схованого у земній розпадині струмочка, і Калі з заклопотаним виглядом доповідав: "Маді апана" (нема води).

Стась почав розуміти, що ця остання подорож зовсім не буде легшою від попередніх і занепокоївся про Нель, бо й вона змінилась. Замість засмагнути на сонці, вона ставала щодня блідішою, а її оченята втрачали звичайний блиск. На сухій рівнині, позбавленій комарів, їй не загрожувала малярія, але ставало помітним, що страшна спека виснажує сили дівчинки. Хлопець стурбовано і з жалем дивився на її малі рученята, що ставали білими, як папір. Він гірко докоряв собі, що, втративши багато часу на приготування та навчання негрів стріляти, наразив її на подорож у таку

спекотну пору року. Серед цих клопотів минав день за днем. Сонце все жадібніше і жорстокіше випивало вологу й життя із землі. Трави покорчилися та пов'яли так, що кришилися під ногами антилоп, і навіть за невеликими стадами підіймалися хмари пилу. Однак мандрівники ще раз натрапили на річку, яку здаля впізнали по довгих смугах дерев, що росли на її берегах. Негри наввипередки кинулися до дерев і полягали щільно один біля одного, зануривши голови у воду. Вони пили так жадібно, що змогли відірватися тільки тоді, коли одного з них за руку схопив крокодил. Інші кинулися товаришеві на допомогу і в одну мить витягли з води огидного ящера, який, однак, не бажав відпускати руку своєї жертви, хоча пашу йому відкривали за допомогою списів і ножів. Справу закінчив Кінг, який поставив на нього ногу і розчавив так легко, ніби той був порохнявим грибом.

Коли люди вгамували спрагу, Стась наказав поставити на міліні круглу загорожу з високих бамбукових жердин і тільки з одним виходом до берега. У ній Нель змогла цілком безпечно скупатися. На всякий випадок біля виходу стояв Кінг. Купання прекрасно відсвіжило дівчинку, а відпочинок трохи повернув їй сили.

На велику радість Нель і цілого каравану, бвана кубва постановив два дні провести біля річки. Почувши це, люди зраділи і відразу забули про минулі знегоди. Виспавшись і попоївши, частина негрів почала нишпорити серед дерев, шукаючи пальми диких фініків, так званих сліз Йова, з яких робили намиста. Кілька їх повернулися перед заходом сонця до табору, несучи якісь білі квадратні предмети, в яких Стась упізнав власних повітряних зміїв.

Один із них був пронумерований цифрою 7, отже, запущений ще з гори Лінде, бо саме там діти виготовили перших кільканадцять. Стася ця знахідка дуже втішила і додала надії.

— Я не сподівався, — звернувся він до Нель, — що змії можуть пролетіти таку відстань. Я був певен, що вони залишаться на вершинах Карамойо, і пускав їх тільки про всяк випадок. Але тепер бачу, що вітер може їх занести куди захоче, і маю надію, що ті, яких ми запускали з гір навколо Басса-Нарок, а потім із дороги, долетять аж до океану.

— Обов'язково долетять, — відповіла Нель.

— Дай Боже, — підтвердив хлопець, думаючи про небезпеки подальшого шляху.

Караван рушив з-над річки третього дня, набравши у міхи великі запаси води. Перш ніж спустився вечір, вони знову опинилися у спаленій сонцем місцевості, де не росли навіть акації, а земля місцями була гола, як бруківка. Тільки зрідка траплялася пасифлора¹ зі стовбурами, подібними до потворних динь, заглиблених у землю. З цих великих куль до двох футів діаметром виростали тонкі, як мотузки, ліани, які, повзучи по землі, вкривали велетенські території та утворювали таку непролазну гущавину, що крізь неї навіть миші тяжко було би пролізти. Однак попри гарне зелене забарвлення цих рослин, які нагадували європейський гостролист, на них було стільки колючок, що ні Кінг, ні коні не могли мати з них поживи. Щипав їх тільки осел, та й то обережно.

¹Пасифлора (passiflora) — рід рослин, які являють собою трав'янисті або дерев'янисті ліани. Розповсюджені у тропіках та субтропіках Америки, Азії, Австралії, Африки та Мадагаскару.

А часом протягом кількох англійських миль вони не бачили нічого, крім шорсткої короткої трави та низьких, подібних на безсмертники рослин, які кришилися при дотику. Після першої ночівлі цілий день із неба падав живий вогонь. Повітря тремтіло, як у Лівійській пустелі. На небі не було ані хмаринки. Землю так залило світло, що все здавалося білим, і жоден звук, навіть дзижчання комах, не порушував тієї смертельної, пересиченої зловісним блиском тиші.

Люди обливалися потом. Часом вони складали на одну якомога більшу купу в'юки з сушеним м'ясом та шити, щоб знайти під ними хоч клаптик затінку. Стась наказав економити воду, але негри поводитись, як діти, що не думають про завтрашній день. Довелось оточити вартою тих, хто ніс запасні міхи, та видавати воду кожному особисто. Калі дуже сумлінно цим займався, але роздача води забирала надто багато часу та гальмувала похід і пошуки нового водопою. Самбуру при її розподілі почали нарікати, що Ва-гіма дістають більше, а Ва-гіма — що Самбуру. Останні почали погрожувати, що кинуть караван і повернуться додому. Тоді Стась оголосив, що кожному втікачеві Фару накаже відрубати голову, а сам звелів своїм озброєним ремінгтонами стрільцям нікого не відпускати.

Другу ночівлю провели на рівнині. Бому, або, як кажуть у Судані, зерібу не будували, бо не було з чого. Сторожу табору складали Кінг і Саба. Вона була достатня, але Кінг, який отримав удесятеро менше води, ніж йому потрібно, настирливо трубив аж до сходу сонця. Саба, висолопивши язик, звертав на Стася та Нель очі з німим проханням про хоч одну краплю. Нель наполягала, щоб Стась виділив псові трохи питва з похідної гумової пляшки, яку їм залишив Лінде, але хлопець беріг ці залишки на чорну годину для малої, а тому відмовив.

Увечері четвертого дня залишилося тільки п'ять невеликих міхів з водою, тобто на кожного з людей припадало лише по півсклянки. Оскільки вночі спрага не так дошкуляє, як у спекотний день, а вранці всі трохи напилися, Стась наказав зберігати цей запас на завтра. Негри бурчали, але страх перед білим паном був ще достатньо великий, і ніхто не посмів накинутися на залишки питва. Тим більше, що

міхи охороняли двоє озброєних ремінгтонами, і ця варта мала змінюватися щогодини. Ва-гіма та Самбуру, щоб задурити спрагу, виїдали зерна з напівсухої трави та висмоктували корінці, але в них теж не лишилося вологи, бо невблаганне сонце випалило її навіть із глибин землі¹.

Сон, хоч не гасив спраги, але давав змогу хоча б забути про неї. Тож коли настала ніч, стомлені та виснажені цілоденним переходом люди попадали, хто де стояв, і глибоко заснули. Стась теж задрімав, але в душі його було занадто багато турбот і неспокою, щоб спати спокійно та довго. Він прокинувся через кілька годин і поринув у тяжкі роздуми. Що буде далі? Звідки взяти воду для Нель і для цілого каравану разом із людьми та тваринами? Становище було тяжке, а, може, й страшне, та енергійний хлопець поки що не піддався відчаю. Він почав пригадувати всі випадки їх блукань — від викрадення з Файюму до сьогоднішньої ночі. Першу величезну подорож через Сахару, ураган у пустелі, спроби втечі, Хартум, Магді, Фашоду, визволення з рук Гебра, потім дорогу після смерті Лінде до озера Басса-Нарок і до того місця, де вони влаштувалися на ночівлю. “Ми стільки пройшли, стільки перетерпіли, — говорив він собі, — так часто мені здавалося, що виходу вже нема, одначе Бог мені допомагав і вихід завжди знаходився. Тож не² може бути, щоб ми після такої дороги і таких страшних небезпек загинули в цій останній подорожі. Адже у нас є ще трохи води, а ця місцевість — не Сахара, бо якби було так, то люди про це знали б”.

Найбільше підтримувало в ньому надію те, що вчора у підзорну трубу він розгледів на південному сході туманні обриси якогось гірського масиву. Було до нього більше ста англійських миль. Але якби вдалося його досягти, усі були би врятовані, бо гори рідко бувають безводними. Та скільки на це треба часу, він підрахувати не міг, — усе залежало від висоти гір. Високі гірські вершини у прозорому африканському повітрі видно з незмірних відстаней, тож треба було перед тим обов'язково знайти воду. Інакше загрожувала згуба.

¹Про безводні рівнини цього краю прекрасно розповідає у своїй книжці “Кіліманджаро” преподобний Ле Рой, біскуп² Габону.— Прим. авт.

²Біскуп — єпископська посада. — Прим.перекл

“Треба!” — повторив собі Стась.

Храпливе дихання слона, який, як міг, видмухував спеку з легень, не давало хлопцеві зосередитись. Та раптом йому здалося, що з другого кінця табору, де саме лежали прикриті на ніч травою міхи з водою, він чує якісь подібні до стогонів звуки. Стогони повторилися. Щоб дізнатися, що діється, він схопився і поспішив у напрямку трав'яної купи. Ніч була така світла, що ще з відстані у кількадесят кроків хлопець побачив дві темні фігури, які лежали поряд, і стволи ревінгтонів, що виблискували у світлі місяця.

“Негри завжди однакові! — подумав Стась. — Замість охороняти воду, яка для нас зараз найдорожча у світі, позасинали, як у власних хатах. О! Завтра палиця Калі буде мати добру роботу!”

Із цими думками він наблизився до вартових і штовхнув одного з них ногою, та одразу ж відскочив, вражений.

Негр, як у вісні, лежав горілиць із ножем, застромленим по самий держак у горло. Поряд з ним — другий, із так страшно перерізаною шиєю, що голова була майже відділена від тулуба.

Два міхи з водою зникли, три інших лежали серед розкиданої трави порізані та висохлі.

Стась відчув, що волосся піднімається у нього на голові.

Na krzyk jego przybiegł pierwszy Kali, za nim dwaj strzelcy, którzy mieli poprzednią straż zluzować, a w chwilę później wszyscy Wa-himowie i Samburu zgromadzili się wrzeszcząc i wyjąc na miejscu zbrodni. Uczyniło się zamieszanie, pełne okrzyków i trwogi. Ludziom chodziło nie tyle o zabitych i o zabójstwo, ile o te ostatki wody, która już wsiąkła w spieczony grunt dżungli.

На його крик першим прибіг Калі, за ним — два стрільці, що мали змінювати попередніх вартових, а за мить — усі Ва-гіма та Самбуру з лементом і завиванням з'юрмилися на місці злочину. Людей хвилювало не стільки вбивство та вбиті, скільки залишки дорогоцінної води, яка вже всякла у спечений ґрунт савани. Деякі негри кинулися на землю і, розгрібаючи пальцями грудки, висмоктували з них рештки вологи. Інші кричали, що це злі духи повбивали вартових і порізали міхи. Але Стась і Калі знали, що про це думати. М'Куне та М'Пуа не було серед виючих над купою трави людей. У тому, що сталося, крилось більше, ніж убивство вартових і крадіжка води. Порізані міхи свідчили, що це був акт помсти та вирок смерті цілому караванові. Жерці злого Мзіму помстилися доброму. Чаклуни помстилися молодому вождеві, який викрив їхнє шахрайство і не дозволив більше дурити темних Ва-гіма. Над усім караваном, наче яструб над зграйкою голубів, розпластала крила смерть.

Калі пригадав, що, зайнятий денними турботами, забув наказати зв'язати чаклунів, як він це робив щовечора. Ймовірно, що й вартові через вроджену негритянську недбалість лягли та й позасинали. Це полегшило негідникам роботу й дозволило безкарно втекти.

Поки люди охололи і сум'яття вляглося, минуло досить багато часу. Одначе злочинці не могли бути далеко, бо земля під порізаними міхами була волога, а кров убитих ще не зовсім згорнулася. Стась наказав наздогнати втікачів не лише для того, щоб спіймати і покарати вбивць, але й щоб повернути два дорогоцінних міхи з водою. Калі, скочивши на коня та взявши з собою кільканадцять стрільців, рушив навздогін. Стасеві, який у першу мить мав намір їхати з ними, спало на думку, що не можна залишати Нель саму

серед збурених негрів. Він залишився, наказавши Калі взяти з собою Сабу.

Залишився, бо відверто побоювався бунту, особливо з боку Самбуру. Але він помилився. Негри взагалі легко вибухають, часом навіть через дрібничку, та коли їх притисне тяжка недоля, а особливо коли почують над собою неблаганну руку смерті, то з покорою її приймають. Це стосується не тільки тих, кого іслам навчив, що боротися з призначенням безнадійно, а й усіх інших. Тоді ні тривога, ні муки останніх хвилин не можуть вивести їх зі стану оціпеніння. Так сталося й тепер. Ва-гіма, як і Самбуру, коли минуло перше збудження і коли думка, що мають померти, остаточно запанувала в їхніх душах, тихо полягали на землю, очікуючи смерті. Тепер треба було побоюватися не бунту, а того, чи схочуть завтра повставати і рушити у дорогу. Стася, коли він це побачив, огорнуло величезне співчуття до них.

Калі повернувся ще до світанку й одразу поклав перед Стасем два пошарпані міхи, в яких не залишилось і краплини води.

— Великий пане, — сказав він, — маді апана!

Стась витер спітніле чоло і запитав:

— А М'Куне та М'Пуа?

— М'Куне та М'Пуа померти, — відповів Калі.

— Ти наказав їх убити?

— Їх убити лев або вобо.

І розповів, що сталося. Трупі обох злочинців вони знайшли досить далеко від табору, в тому місці, де їх спіткала смерть. Обоє лежали поряд, з потрощеними потилицями, пошарпаними лопатками та об'їденими хребтами. Калі припускав, що як тільки лев або вобо з'явився перед ними в місячному сяйві, вони попадали перед ним на землю та почали благати, щоб їх помилював. Але страшний звір убив їх, а потім, заспокоївши перший голод і почувши воду, пошарпав міхи.

— Бог їх покарав, — сказав Стась. — Тепер Ва-гіма переконаються, що злий Мзіму нікого не може врятувати.

Калі повторив:

— Бог їх покарав, але ми не маємо води.

— Далеко, далеко перед нами я бачив на сході гори.
Там повинна бути вода.

— Калі теж їх бачити, але до них багато-багато днів...
Настала тиша.

— Пане, — озвався Калі, — хай добра Мзіму... хай бібі
попросить Великого Духа про дощ або річку.

Стась відійшов, не відповівши. Перед наметом він побачив білу фігурку Нель. Крики та завивання негрів уже давно розбудили її.

— Що трапилось, Стасю? — запитала, підбігши до нього.

А він поклав їй руку на голівку та серйозно сказав:

— Нель, моли Бога про воду, бо інакше всі загинемо.

Дівчинка підвела вгору своє бліде личко та, зупинивши погляд на срібному щиті місяця, почала благати про порятунок Того, хто на небі керує рухом зірок, а на землі приборкує вітер і робить його лагідним, як вовна ягняти.

Після безсонної, галасливої та неспокійної ночі сонце викотилося на обрій так раптово, як завжди викочується у тропіках. Розпочався сліпучий день. На травах не було ні краплини роси, на небі — ні хмаринки. Стась наказав стрільцям зібрати людей і виголосив коротку промову. Він сказав їм, що повертатися до річки не можна, бо вони добре знають, що їх відділяє від неї п'ять днів і ночей шляху. Але зате ніхто не знає, чи є вода у протилежному напрямку. Може, навіть десь недалеко є джерело, річка або калюжа. Дерев, щоправда, не видно, але часто буває, що на відкритій рівнині, де вітер підхоплює насіння, дерева не ростуть і біля води. Вчора вони зустріли кількох великих антилоп і страусів, що тікали на схід. Це означає, що там має бути водопій. Тому кожен, хто не є дурнем і у кого в грудях серце не зайця, а лева чи буйвола, волітиме іти вперед, хоч би зі спрагою та з мукою, ніж лежати і чекати тут грифів або гієн.

Промовляючи це, він указав рукою на грифів, які описували над караваном зловісні кола. Після цих слів

Ва-гіма, яким Калі наказав піднятися, майже усі почали готуватись у дорогу, бо, звикнувши до страшної влади вождя, не сміли заперечувати. Але багато Самбуру через те, що їх вождь Фару залишився на озері, не хотіли підводитися і промовляли: "Навіщо нам іти до смерті, коли вона сама до нас прийде?" Отже, караван вирушив, зменшившись майже наполовину, і вирушив одразу з мукою. Люди вже майже добу не мали в роті ні краплі води або якоїсь іншої рідини. Навіть у холоднішому кліматі це було б під час роботи нестерпним, а що ж казати про розжарену африканську піч, де волога з людини випаровується так швидко, що той, хто вип'є води, миттєво вкривається потом. Можна було передбачити, що багато людей загинуть в дорозі від виснаження або від сонячного удару. Стась, як міг, оберігав Нель від сонця, не дозволяючи їй ні на мить вихилитися з паланкіну. Він додатково накрив його дах білим ситцем, щоб зробити захист подвійним. Із залишків води у гумовій флязі хлопець приготував для неї міцного чаю без цукру, бо солодощі збільшують спрагу. Дівчинка зі сльозами наполягала, щоб і він напився, тож він, приклавши флягу до рота, зробив вигляд, ніби п'є. У ту мить, коли волога торкнулася його губ, йому здалося, що у грудях і шлунку горить вогонь, і якщо його не погасити, то він упаде трупом. Перед очима з'явилися червоні плями, а щелепи скував такий біль, ніби хтось встромив у них тисячі голок. Руки тремтіли так, що він мало не пролив тих останніх крапель. Одначе він лише дві чи три з них підхопив язиком, а решту залишив для Нель.

Знову минув день мук і труднощів, після якого, на щастя, ніч настала прохолодніша. Але наступного ранку спека ще збільшилася. Не було ані подуву вітерця. Сонце, як злий дух, нищило живим вогнем засохлу землю. Краї обрію побіліли. Куди тільки сягав погляд, не було видно навіть еуфорбій. Нічого, — тільки спалена, порожня рівнина, вкрита купками почорнілої трави та вересу. Час від часу в неосяжній далечині розлягався легкий грім, але на тлі безхмарного неба він провіщав не грозу, а посуху.

Ополудні, коли спека найбільша, слід було зупинитися. Караван розташувався у глухому мовчанні. виявилось, що впав один кінь, а кільканадцять пагазі не дійшли до зупинки. Під час відпочинку ніхто навіть не подумав про їжу. У людей були запалі очі, спечені губи, а на них — грудочки засохлої крові. Нель дихала, як стомлена пташка, тож Стась віддав їй гумову флягу, а сам, крикнувши: “Я пив, пив!”, утік на другий кінець табору, бо злякався, що або відбере у неї воду, або попросить, щоб із ним поділилася. Це був, можливо, його найгероїчніший вчинок за весь час подорожі. Сам він мучився страшенно. Перед очима постійно літали червоні плями. Щелепи зводило так, що вони відкривались і закривались із величезним зусиллям; горло було сухе та мов обпечене; у роті ні крапельки слини; язик ніби дерев'яний. А муки для нього й усього каравану тільки починались.

Грім, що провіщав посуху, постійно лунав з-за краю обрію. Близько третьої години, коли сонце перейшло на західну частину неба, Стась підняв караван і на його чолі рушив на схід. Але тепер із ним йшли тільки сімдесят людей, та й то шохвилі хтось із них лягав біля свого вантажу, щоб більше не підвестися. Спека зменшилася на кілька градусів, але все ще була страшною. Люди не мали чим дихати, не менше за них почали страждати і тварини. Через годину впав ще один кінь. Боки Саби працювали як ковальські міхи, з розкритої пащі звисав почорнілий, позбавлений піни язик. Кінг, який звик до сухих африканських джунглів, терпів менше, але починав дратуватися. Його малі очка поблискували якимось дивним світлом. Стасеві й особливо Нель, яка час від часу заговорювала з ним, він ще відповідав гульготінням, але коли повз нього необачно пройшов Калі, слон грізно хрюкнув і так махнув хоботом, що коли б хлопець не відскочив, був би, мабуть, убитий.

У Калі очі зайшли кров'ю, жили на шиї понабрякали, а губи, як і в інших негрів, були потріскані. Близько п'ятої години він підійшов до Стася та глухим голосом, що важко видобувався йому з горла, сказав:

— Великий пане, Калі не могли іти далі. Нехай уже настане ніч.

Стась, долаючи біль у щелепах, із зусиллям відповів:

— Добре. Зупинимось. Ніч принесе полегшення.

— Принесе смерть, — прошепотів молодий негр.

Люди покидали з голів вантажі, але були не в змозі вгамувати гарячку у загуслій крові, тому цього разу не полягали одразу на землю. Серця і пульси у скронях та ногах билися так, ніби мали за хвилину тріснути. Шкіра на тілах зісохлася, стяглася та почала свербіти, в кістках нещасні відчували якусь дивну лому, а в нутрощах і у горлі — вогонь. Одні неспокійно переступали біля покинутих вантажів, інші — безцільно, ніби чогось шукаючи, крутилися серед сухих корчів, поки сили не полишали їх. Тоді падали на землю та лежали, здригаючись. Калі присів навпочіпки біля Стася та Нель і, хапаючи відкритим ротом повітря, почав благально повторювати:

— Бвана кубва, води!

Стась дивився на нього скляним поглядом і мовчав.

— Бвана кубва, води! — За хвилю: — Калі вмирати...

Тоді Меа, яка з невідомих причин найлегше переносила спрагу та страждала менше за інших, підійшла до чорного хлопця, сіла біля нього і, обнявши його за ший, озвалася своїм тихим, мелодійним голосом:

— Меа хоче померти разом із Калі...

Запанувало довге мовчання.

Сонце зайшло, і ніч вкрила савану. Небо стало темно-синім. У його південній частині засяяв Хрест. Над рівниною замиготіли рої зірок. Місяць вплив з-за обрію і почав насичувати світлом імлу, а на заході простяглося бліде пасмо зодіакального світла. Повітря стало суцільною сяючою безоднею. Щораз сильніший блиск заливав усе навкруги. Паланкін, який забули на спині Кінга, та намети блищали так, як блищать у ясну ніч побілені вапном будинки. Світ поринув у тишу, землю огорнув сон.

А люди серед цієї тиші та спокою природи звивалися від болю і чекали смерті. На тлі сріблястого мороку чітко

вимальовувалася величезна чорна постать слона. Місячні промені висвітлювали, крім наметів, білий одяг Стася і Нель, а серед сухих куп вересу — темні покорчені тіла негрів і безладно порозкидані вантажі. Перед дітьми, спершись на передні лапи, сидів Саба і, задерши голову до срібного щита місяця, понуро вив.

У голові Стася билися рештки думок, які цього разу зливалися в одне глухе та розпачливе почуття безвиході. Вже нема жодної ради, усі незмірні труди і зусилля тепер ні до чого. Терпіння, вияви волі та відваги, які він демонстрував на страшному шляху від Медінету до Хартуму, від Хартуму до Фашоди, а від Фашоди аж до невідомого озера, були марними. І ось невблаганно приходить кінець боротьби та життя. І це здавалося ще страшнішим, адже цей кінець наставав під час тієї останньої дороги, яка мала привести до океану. Ох, він не доведе Нель до берегів, не завезе пароплавом до Порт-Саїду, не віддасть її панові Раулісону, а сам не обійме батька і не почує з його вуст, що вчинив як відважний хлопець і справжній поляк! Кінець, кінець! За кілька днів сонце освітить лише мертві тіла, а потім висушить їх, як ті мумії, що вічним сном спочивають у єгипетських музєях.

Від мук і гарячки у нього паморочилось у голові. Якись передсмертні видіння заповнили його душу. Він виразно чув голоси суданців і бедуїнів, що підганяли верблюдів криками: “Йалла! Йалла!” Бачив Ідриса та Гебра. Магді посміхався до нього товстими губами, питаючи: “Ти хочеш напитися з джерела правди?” Потім лев дивився на нього зі скелі, а Лінде давав склянку хініну та казав: “Поспішай, бо мала помре!” А під кінець бачив тільки бліде, кохане личко та дві ручки, простягнуті до нього.

Раптом він здригнувся й опритомнів, бо біля самого вуха прошелестів тихий, подібний до зойку шепіт Нель:

— Стасю... води!

І вона, як раніше Калі, тільки від нього очікувала порятунку.

Але він ще дванадцять годин тому віддав їй останні краплі, тож схопився і вигукнув голосом, у якому бриніли біль, розпач і безсилий гнів:

— О, Нель! Я тільки удавав, що п'ю! Вже три дні у мене нічого не було в роті!

І, схопившись за голову, втік, щоб не дивитися на її муки. Він біг наосліп між купками трави та вересу, поки не впав на одну з них. Був без зброї. Леопард, лев чи навіть велика гієна легко могли знайти у ньому здобич. Та прибіг Саба, який обнюхавши його, знову почав вити, ніби волаючи про порятунок для хлопця.

Ніхто не поспішав на допомогу. Тільки згори на нього спокійно та байдуже споглядав місяць. Довгий час хлопець лежав, як мертвий. Отверезив його тільки прохолодний подув вітру, що раптово повіяв зі сходу. Стась сів і за якийсь час спробував підвестися, щоб повернутись до Нель.

Прохолодний вітер повіяв знову. Саба перестав вити і, повернувши голову на схід, почав принюхуватися. Раптом він коротко загарчав і пустився бігти. Деякий час його не було чути, а потім удалині знову пролунав його гавкіт. Стась підвівся і, похитуючись на заціпенілих ногах, почав його виглядати. Довгі подорожі, життя у джунглях, необхідність напружувати всі почуття та постійна небезпека навчили хлопця звертати увагу на все, що діялося довкола. І тепер, незважаючи на муки та напівпритомність, інстинкт і звичка наказали йому простежити за поведінкою пса. А Саба за деякий час знову з'явився біля нього, якийсь дивно збуджений і неспокійний. Він кілька разів оббіг навколо Стася, заглядаючи йому в очі, знову пустився, принюхуючись та погавкуючи, на вересове поле, знову повернувся і врешті, схопивши хлопця за одяг, почав тягти його в бік, протилежний від табору.

Стась зовсім опритомнів.

“Що це? — думав він, — Або пес від спраги збожеволів, або почув воду. Коли б вода була близько, помчав би пити і морда у нього була б мокрою. Якщо вона далеко, то не зміг би її винюхати... вода не має запаху... До антилоп теж мене не потягнув би, бо ввечері не хотів їсти. До хижаків теж ні... То що?”

І раптом серце у нього шалено забилося.

“Може, вітер приніс запах людей... може... десь там лежить негритянське село? Може, якийсь зі зміїв долетів аж до... О, Ісусе милосердний! О, Ісусе!..”

І разом із проблиском надії до нього повернулися сили. Він побіг до табору, незважаючи на опір пса, який увесь час загороджував йому дорогу. У таборі забіліла постать Нель. До нього донісся її слабкий голос, потім він спіткнувся об Калі, який лежав на землі, але Стась ні на що не звертав уваги. Добігши до в'юка з сигнальними ракетами, він розірвав його, витяг одну з них, тремтячими руками прив'язав до бамбукової палиці, яку встромив у розпадину на землі, викресав вогонь і підпалив звішений із ракети шнур.

За мить червона змія із сичанням і скреготом злинула догори. Стась, тримаючись руками за палицю, щоб не впасти, уп'явся очима в даль. Пульс у руках і скронях бухкав, як молот, губи ворушились у гарячій молитві. Останній подих, а в ньому всю душу він посилав до Бога.

Минула хвилина, друга, третя, четверта. Нічого! Руки хлопця опустилися, голова схилилась, і незмірний відчай затопив його зболені груди.

— Даремно! Даремно! — прошепотів він. — Піду, сяду біля Нель, і разом помремо.

І раптом далеко-далеко на сріблястому тлі місячної ночі злетіла вогниста стрічка й розпалася золотими зірками, які, наче великі сльози, повільно падали на землю.

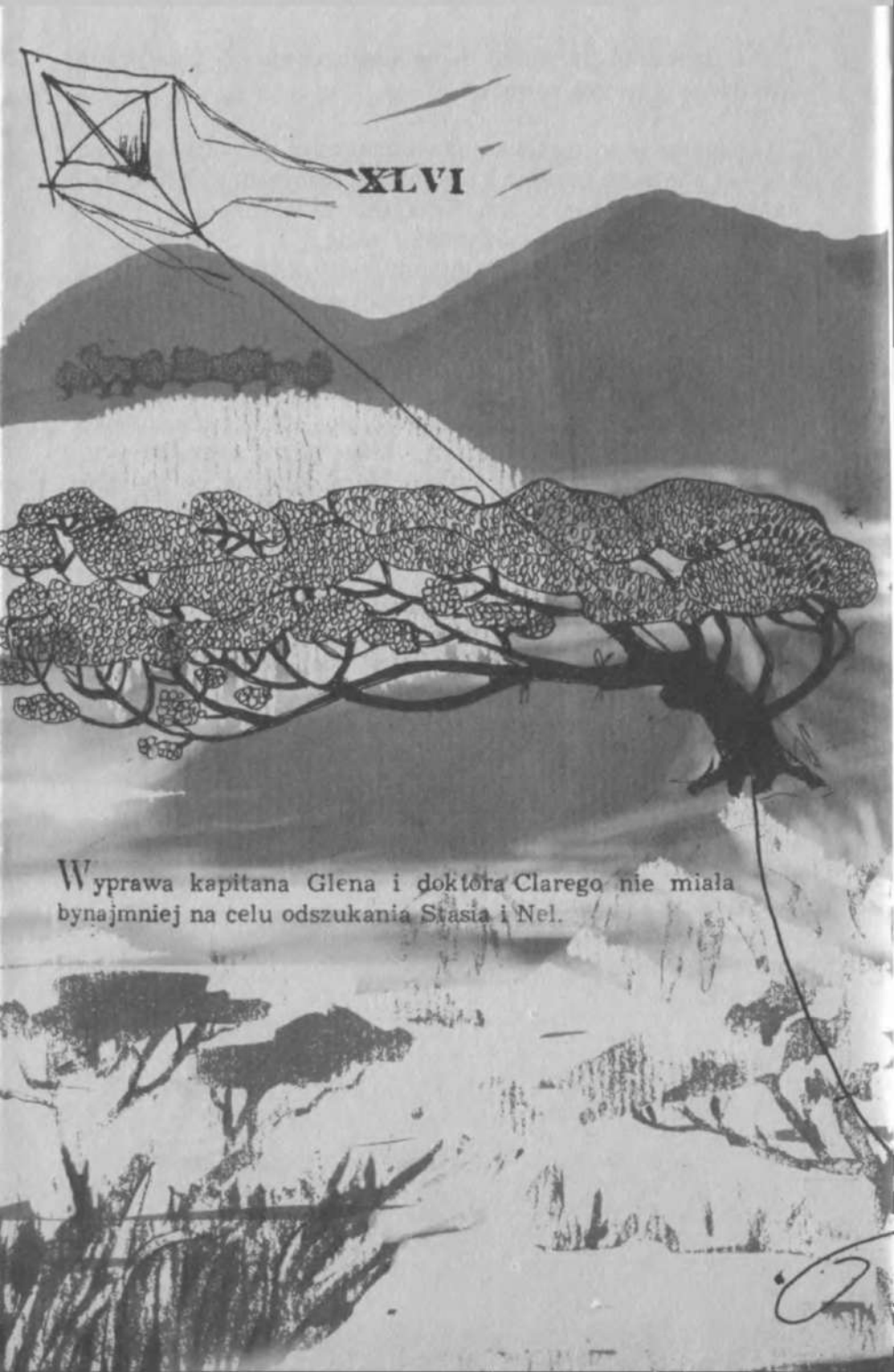
— Порятунк!!! — закричав Стась.

І сталося так, що ці, хвилину тому напівмертві, люди бігли зараз наввипередки, перестрибуючи через купи вересу та трав. Після першої ракети звилася друга, третя. Потім вітер доніс слабкі звуки далеких пострілів. Стась наказав дати залп із усіх ремінгтонів, і з цієї миті розмова карабінів не переривалася ні на хвилину, стаючи все виразнішою. Хлопець скочив на коня, який ніби чудом отримав нові сили, і, тримаючи перед собою Нель, помчав по рівнині до рятівних пострілів. Поряд із ним біг Саба, а позаду тупотів велетенський Кінг. Два табори відділяла відстань у кілька кілометрів, а оскільки з обох боків бігли назустріч одночасно, то дорога не тривала довго. Скоро постріли карабінів стало не тільки чути, а й видно. Ще одна ракета злетіла в повітря не далі як у кількох сотнях кроків. Потім зблищало світло. Невеликий пагорб заступив світло, та коли Стась його проминув, то опинився майже поряд із шеренгою негрів, які тримали в руках запалені смолоскипи.

Попереду шеренги йшли два європейці в англійських шоломах і з карабінами в руках.

Стась із першого погляду впізнав у них капітана Глена та лікаря Клері.

Wyprawa kapitana Glena i doktora Clarego nie miała
bynajmniej na celu odszukania Stasia i Nel.

Подорож капітана Глена та лікаря Клері зовсім не мала на меті пошуки Стася і Нель. Це була численна та прекрасно споряджена урядова експедиція, яку послали для дослідження північно-східних схилів величної гори Кіліманджаро та мало ще вивчених країв на північ від неї. І капітан, і лікар знали, звичайно, про викрадення дітей з Медінет-ель-Файюму, бо про це писали й англійські, й арабські тижневики, але вважали, що обоє або померли, або стогнуть у полоні Магді, звідки не вдалося ще повернутись жодному європейцю. Клері, сестра якого була заміжня за Раулісоном у Бомбеї і який захопився малою Нель під час подорожі до Каїру, особливо боляче переживав її втрату. Та й за енергійного хлопця у них із Гленом боліла душа. Вони кілька разів посилали депеші з Момбасси до пана Раулісона із запитаннями про долю дітей. І тільки після останньої негативної відповіді, яка надійшла якраз перед початком походу, остаточно втратили надію. Їм навіть не могло спасти на думку, що діти, ув'язнені в Хартумі, можуть з'явитись у цих краях. Вони часто згадували їх вечорами після праці, бо лікар ніяк не міг забути маленької гарної дівчинки.

Тим часом експедиція просувалась усе далі. Після довгої розвідки східних схилів Кіліманджаро, після дослідження верхньої течії річок Соббат і Тану та гір Кенія¹, капітан і лікар скерували похід на північ. Після переходу через болотисту Гуассо-Нийро вони вийшли на простору, безлюдну й заселену тільки антилопами рівнину. Після майже трьох місяців подорожі людям належався відпочинок. Тому капітан Глен, відкривши невелике озеро зі здоровою, хоча трохи каламутною водою, наказав розбити намети й оголосив про десятиденний постій.

Під час цієї перерви у подорожі білі займалися полюванням та упорядкуванням географічних і природничих записів, а негри віддавалися завжди солодкому для них неробству. Одного дня, коли вранці лікар Клері зійшов до берега озера, він побачив там кількох занзібарців із каравану, які із задерними головами розглядали щось на вершині високого дерева, без кінця повторюючи:

¹Кенія - вулканічний конусоподібний масив у Східній Африці, в Кенії. Висота 5199 м. Друга за висотою африканська гора після Кіліманджаро.

— Ндеге? Акунандеге! Ндеге? (Птах? Не птах! Птах?)

Лікар був короткозорий, тому послав до намету по бінокль. Він глянув у бінокль на предмет, який зацікавив негрів, і величезний подив змалювався на його обличчі.

— Попросіть сюди капітана, — звелів він.

Та поки негри добігли, капітан сам з'явився біля намету. Він якраз збирався на полювання.

— Подивися, Глен, — сказав лікар, показуючи рукою вгору.

Капітан у свою чергу задер голову, прикрив рукою очі та здивувався не менше від Клері.

— Змій! — вигукнув він.

— Так, але негри не запускають зміїв, то звідки він узявся?

— Може, поселення білих лежить поблизу, чи якась місія? Вже третій день вітер віє із заходу, з боку невивченого краю, який, мабуть, так само малозаселений, як і ця савана. Зрештою, ти сам знаєш, що тут нема ні поселень, ні місій.

— Це справді цікаво...

— Треба обов'язково зняти цього змія.

— Треба. Може, довідаємося, звідки він тут узявся.

Капітан віддав наказ. Дерево було висотою у кількадесят метрів, але негри миттю видряпалися на його верхівку, обережно зняли змія та віддали лікареві. Той вигукнув:

— Якись написи... Побачимо...

І примруживши очі, почав читати.

Раптом вираз його обличчя змінився, а руки затремтіли.

— Глен, — тремтячими губами сказав він, — візьми це, прочитай і переконай мене, що я не дістав сонячного удару та не збожеволів.

Капітан узяв бамбукову рамку, до якої був прикріплений аркуш, і прочитав наступне:

“Неллі Раулісон і Станіслав Тарковський, відіслані з Хартуму до Фашоди, а з Фашоди конвойовані на схід від Нілу, вирвалися з рук дервішів. Після довгих місяців подорожі вони прибули до озера, яке лежить на південь від Абіссинії. Ідуть до океану. Благають про швидку допомогу”.

Скраю аркуша була ще приписка дрібнішими літерами:

“Цього змія, п’ятдесят четвертого за рахунком, запущено з гір, які оточують невідоме географії озеро. Кожного, хто його знайде, просимо повідомити в Управління каналу в Порт-Саїді або капітанові Глену в Момбассі. Станіслав Тарковський”.

Голос капітана затих, і приятелі мовчки дивились один на одного.

— Що це? — нарешті запитав лікар Клері.

— Очам не вірю! — відповів капітан.

— Адже це не омана?

— Ні.

— Тут виразно написано: “Неллі Раулісон і Станіслав Тарковський”.

— Якнайвиразніше.

— І вони можуть бути десь у цих краях?

— Бог їх урятував, тож все можливо.

— Дякувати йому за це! — з почуттям вигукнув лікар.

— Але де їх шукати?

— На змієві більше нічого нема?

— Є ще кілька слів, але у місці, яке розірвалось об гілки.

Важко прочитати.

Обоє схилилися над аркушем, і після довгих спроб їм удалося прочитати:

“Сезон дощів давно минув”.

— Що це може означати? — запитав лікар.

— Те, що хлопець втратив рахунок часу.

— І в такий спосіб намагається означити дату.

— Маєш рацію! Отже змія запущено зовсім недавно.

— Якщо так, то і вони можуть бути недалеко.

Ще кілька хвилин тривала ця гарячкова уривчаста розмова, а потім приятелі знову заходилися вивчати документ, кожен роздумуючи над текстом. Справа, однак, видавалася настільки неправдоподібною, що коли б це не відбувалось у місцях, де зовсім не було європейців, і віддалених від узбережжя шістьма сотнями кілометрів, доктор і капітан вирішили б, що це якийсь недоречний жарт або європейських дітей, які прочитали в тижневиках опис викрадення, або вихованців якоїсь місії. Та не можна було не вірити власним очам: перед ними був аркуш змія, а на ньому виразно чорніли майже не затерті літери.

Багато речей, однак, вони просто не могли збагнути. Звідки діти взяли папір для змія? Коли б їм його дав якийсь караван, то вони би приєдналися до подорожніх і не викликали допомогу. Чому хлопець не спробував утекти з малою товаришкою до Абіссинії? З яких причин дєрвіші послали їх на схід від Нілу у незвідані краї? Як їм вдалося визволитись із рук охорони? Де переховувались? Яким чудом за довгі місяці мандрів не померли з голоду? Не стали здобиччю диких звірів? Чому їх не повбивали дикуни? На всі ці питання у лікаря та капітана не було відповіді.

— Не розумію, нічого не розумію, — повторював Клері, — це якесь чудо Боже!

— Безумовно, — відповів Глен.

А потім додав:

— Але ж цей хлопець! Це справа його рук.

— І малої не покинув! Хай Бог благословить його голову та очі.

— Стенлі¹, навіть Стенлі не вижив би в тих умовах.

— А одначе вони живі.

— Але благають про допомогу. Постій закінчено! Вирушаємо негайно!

Вирушили, не втрачаючи жодної хвилини. В дорозі обоє приятелів ще і ще раз вивчали кожну літеру документа, намагаючись знайти хоч якусь вказівку щодо напрямку, в якому треба було вести пошуки. Але такої вказівки не було. Капітан вів караван зигзагом у надії, що натрапить на якийсь слід, залишки згаслого вогнища або на дерево з помітками на корі. Так вони просувалися кілька днів. На біду, через деякий час вийшли на зовсім безлісу рівнину, вкриту високими заростями вересу та сухої трави. Обоє почав огортати неспокій. На цих незмірних просторах легко було розминутися з цілим караваном, не те що з двома дітьми, які, як вони уявляли, повзли десь там серед високого вересу, як малі хробачки. Минув ще день. Не допомагали ні бляшанки з записками, які вони залишали на купках трави, ні вогні вночі. Капітан і лікар почали потроху втрачати надію, що дітей удасться розшукати, принаймні живими.

Проте сумлінно шукали і в наступні дні. Нарешті патрулі, яких Глен вислав управо та вдіво, донесли, що далі починається зовсім безводна пустеля. Довелося зупинитись біля випадково відкритої у земній розпадині води, щоб зробити запаси на подальшу дорогу.

¹Стенлі Генріх (1841-1904) – знаменитий англійський мандрівник, дослідник Африки

Розпадина, а радше тріщина, була на кільканадцять метрів глибока і водночас дуже вузька. На її дні било тепле джерело, що кипіло, як окріп, бо було насичене вуглекислим газом. Після охолодження вода виявилася смачною та здоровою. Джерело було таке повноводне, що триста людей каравану не могли його вичерпати. Навпаки, чим більше черпали, тим потужніше воно било, наповнюючи тріщину.

— Може, колись, — промовив лікар Клері, — тут буде оздоровчий курорт, але зараз ця вода недоступна для тварин через надто круті стіни розпадини.

— А діти можуть натрапити на подібні джерела? — запитав капітан.

— Не знаю. Можливо, їх у цій місцевості є кілька. Якщо ж ні, то без води вони загинуть.

Настала ніч. Розклали невеликі вогнища. Боми не стали будувати — не було з чого. Після вечері лікар і капітан сіли на польові складані крісла та, запаливши люльки, почали обмірковувати те, що найбільше тривожило їхні серця.

— Жодного сліду! — озвався Клері.

— Мені спадало на думку, — відповів Глен, — послати десять наших людей на берег океану з депешею, що є звістка про дітей. Тепер я радий, що цього не зробив, бо, напевно, загинули б у дорозі, а якби й дійшли, то будити даремні надії...

— І відновлювати біль...

Лікар зняв із голови білий шолом і витер спітніле чоло.

— Слухай, — звернувся він до капітана. — А що, як ми повернемося до того озера, заготуємо багато дров і будемо вночі палити великі багаття? Може, діти їх зауважать?

— Коли б вони були близько, то ми знайшли б їх і так. А якщо вони далеко, то вогню не побачать. Ця рівнина гладка на перший погляд, а насправді хвиляста, мов океан. До того ж, повернувшись, ми втратимо можливість знайти навіть їхні сліди.

— Скажи відверто, у тебе немає жодної надії?

— Мій дорогий, ми дорослі, сильні та дієздатні чоловіки, а подумай, що сталося би з нами, коли б ми тільки удвох, навіть озброєні, але без запасів, без людей...

— Так! На жаль, так... Уявляю собі двох дітей, які в таку ніч ідуть через пустелю...

— Голод, спрага, дикі звірі...

— А хлопець, однак, пише, що йшли так довгі місяці.

— У цьому є щось, що перевершує мою уяву.

Довгий час у тиші було чути лише шкварчання тютюну в люльках. Лікар задивився у бліду глибочінь ночі, а потім озвався притишеним голосом:

— Пізно вже, але сон тікає від мене... Подумати тільки, що вони, коли живі, блукають десь при місяці серед цих вересів... Самі... малі діти! Пам'ятаєш, Глен, ангельське личко малої?

— Пам'ятаю і не можу забути.

— Ах, я би дав собі руку відтяти, щоб...

І не закінчив, бо капітан Глен зірвався як ошпарений.

— Ракета вдалині! — вигукнув він. — Ракета!

— Ракета! — повторив лікар.

— Якийсь караван перед нами.

— Який, може, знайшов дітей!

— Може. Швидше до нього!

— Уперед!

Негайно на весь табір пролунали накази капітана. Занзібарці схопилися на ноги. Було запалено смолоскипи. Глен у відповідь на далекий сигнал випустив одну за одною кілька ракет, а потім наказав стріляти залпами. Не минуло і чверті години, як караван був уже в дорозі. Вдалині почулися постріли у відповідь. Тепер не було жодного сумніву, що якийсь європейський караван із невідомих причин кличе на допомогу.

Капітан і лікар бігли наввипередки, підштовхувані то надією, то тривогою. Знайдуть дітей чи не знайдуть? Лікар говорив собі в душі, що коли ні, то в подальшій дорозі зможуть хіба шукати серед цих страшних вересових полів лише їхні трупи.

Через півгодини одна з нерівностей ґрунту, про які вони говорили попередньо, заслонила товаришам видимість. Але вони були вже так близько, що виразно чули тупотіння коней. Ще кілька хвилин — і на пагорбі з'явився вершник, тримаючи перед собою якийсь великий білий предмет.

— Смолоскипи вгору! — скомандував Глен.

У ту ж мить вершник осадив коня у колі світла.

— Води! Води!

— Діти! — несамовито закричав лікар Клері.

— Води! — повторив Стась.

Він майже кинув Нель у руки капітана, а сам зіскочив із сідла. Та захитався і, як мертвий, упав на землю.

ZAKOŃCZENIE

Radość w obozie kapitana Glena i doktora Clarego nie miała granic, ale ciekawość obu Anglików wystawiona była na ciężką próbę. Jeśli bowiem poprzednio nie chcieli im się w głowie pomieścić, by dzieci mogły same przebyć olbrzymie puszcze i pustynie dzielące te strony od Nilu i Faszody, to obecnie nie rozumeli już całkiem, jakim

Радість у таборі капітана Глена та лікаря Клері не мала меж, але цікавість обох англійців повинна була витримати тяжке випробування. Якщо раніше вони не могли збагнути, як діти самі перейшли гігантські джунглі та пустелі, що відділяли ці місця від Нілу та Фашоди, то тепер уже цілком не розуміли, яким чином цей “малий поляк”, як називали Стася, не тільки зумів це зробити, а й з’явився перед ними ватажком цілого каравану, озброєного європейськими рушницями, зі слоном, що ніс паланкін, з кіньми, наметами та великими запасами харчів. Капітан, дивлячись на все це, розводив руками та щомиті повторював: “Клері, я багато чого бачив, але такого хлопця — ніколи”. А добрий лікар з не меншим здивуванням відповідав: “І малу вирвав з неволі та врятував!” Після цього біг до наметів подивитися, чи діти добре себе почувають.

А діти, напоєні, нагодовані, переодягнуті та вкладені у ліжка, спали, як убиті, весь наступний день. Люди з їх каравану — теж. Капітан спробував розпитати про пригоди подорожі та про Стасеві подвиги у Калі, але молодий негр тільки відкрив одне око й промовив: “Великий пан може все!”, — після чого заснув знову. Запитання та з’ясування довелося відкласти на потім.

Тим часом обоє приятелів почали радитися про зворотній шлях до Момбасси. Вони й так зайшли далі, ніж планували, і було вирішено негайно повертатись. Капітана, щоправда, дуже вабило те невідоме озеро, але турбота про здоров’я дітей і бажання якнайшвидше передати їх зневіреним батькам перемогли. Лікар, однак, застеріг, що треба буде відпочити на холодних висотах гір Кенія або Кіліманджаро. Вже звідти вони вирішили надіслати повідомлення батькам і викликати їх до Момбасси.

Зворотня подорож почалася, після належного відпочинку та купань у теплих джерелах, на третій день. Був це водночас і день прощання з Калі. Стась переконав дівчинку, що тягнути

його з собою до океану або аж до Єгипту було б з їхнього боку просто егоїзмом. Він доводив Нель, що в Єгипті й навіть в Англії Калі не буде нічим більшим, ніж слугою. Тоді, як прийнявши владу над своїм народом, він поширить і утвердить християнство, зладить дикі звичаї Ва-гіма та зробить із них не тільки цивілізованих, але й добрих людей. Те саме він повторив і Калі.

При прощанні було пролито багато сліз, яких не соромився і Стась. Адже вони з Нель пережили разом із Калі стільки гірких і добрих хвилин. Вони обоє навчилися не тільки цінувати його добре та вірне серце, але й щиро полюбили. Молодий негр довго лежав біля ніг своїх бвана кубва та доброї Мзіму. Двічі він повертався, щоб ще раз глянути на них, але врешті настала хвилина розлуки, і два каравани рушили у протилежні боки.

Уже в дорозі почалися розповіді про пригоди двох малих мандрівників. Стась, раніше трохи схильний до хвалькуватості, тепер зовсім не хвалився. Він просто занадто багато речей збагнув, занадто багато пережив, щоб не розуміти, що слова не повинні перевершувати вчинків. Самих учинків, зрештою, було достатньо, навіть коли про них розповідалося дуже скромно. Кожного дня, в часі "білих годин" і ввечері на постої, біля багаття, перед очима капітана та лікаря розгорталися картини подій і пригод, через які довелося пройти дітям. Вони бачили викрадення з Медінет-ель-Файюму і страшну дорогу через пустелю, Хартум і Омдурман, подібні до пекла на землі, і зловісного Магді. Коли Стась розповів про свою відповідь Магді на пропозицію змінити віру, обидва офіцери встали та по черзі потисли Стасеві правицю. Потім капітан сказав:

— Магді вже мертвий!

— Магді мертвий? — зі здивуванням повторив Стась.

— Так, — озвався лікар. — Він задушився власним жиром, або, інакше кажучи, помер від серцевого нападу. Владу після нього обійняв Абдуллахі.

Запанувало довге мовчання.

Ха! — сказав Стась. — Він не сподівався, відсилаючи нас на загибель до Фашоди, що його першим спіткає смерть...

І додав:

— Але Абдуллахі ще жорстокіший від Магді.

— Тому вже почалися різня та бунти, — відповів капітан.

— Ціла та споруда, яку створив Магді, почала хитатись і рано чи пізно завалиться.

— А що ж буде потім?

— Англія¹, — сказав капітан.

Далі в дорозі Стась розповідав про подорож до Фашоди, про смерть Дінах, про шлях із Фашоди у пошуках Смаїна до безлюдних місцевостей. Коли він дійшов до того, як убив лева, а потім Гебра, Хаміса та бедуїнів, капітан перебив його розповідь тільки словами: "All right!"² — і знову потиснув руку хлопця. Потім вони з Клері зі зростаючим захопленням слухали далі: про приручення Кінга, про оселю в "Кракові", про малярію Нель, про зустріч із Лінде та про зміїв, яких запускали з гори, що назвали його іменем. Лікар, який з кожним днем усе більше прив'язувався до малої Нель, переживав небезпеки, що їй загрожували, так гаряче, що змушений був час від часу підкріплятися кількома ковтками бренді. А коли Стась розповів про зустріч зі страшним вобо, або абассанто, здобиччю якого ледве не стала дівчинка, Клері схопив малу на руки та довго не відпускав, ніби побоювався, що якийсь новий хижак може загрожувати її життю.

Свідченням того, що він і капітан Глен думали про Стася, стали дві телеграми. Їх через два тижні після прибуття до підніжжя Кіліманджаро надіслали з гінцями заступникові капітана у Момбассі, доручивши негайно переслати далі батькам. Перша з них, дуже обережно відредагована, щоб не справити фатального враження, була адресована до Порт-Саїду і мала такий текст:

"Дякуючи хлопцеві щасливі новини про дітей. Приїжджайте до Момбасси".

¹Панування Абдуллахі тривало ще десять років. Останнього удару наніс дєрвішам лорд Кітченєр. У великій кривавій битві він вшєнт розгромив їх сили та наказав зрівняти з землєю могилу Магді. — Прим. авт.

²All right (англ.) — добре, все нормально

Друга, цілком ясного змісту, з адресою “Аден”, звучала: “Діти з нами. Здорові. Хлопець — герой”.

На холодних високогір'ях у підніжжя Кіліманджаро експедиція зупинилася на п'ятнадцять днів, бо лікар вважав це необхідним для здоров'я Нель та й Стася теж. Діти широко захоплювалися піднебесною горою з усіма кліматами світу. Три її вершини Кібо, Мавензі та Шіра найчастіше вдень були закриті густими туманами. Та коли у погідні вечори туман раптом розсіювався, вечірня зоря заливала рожевим блиском віковичні сніги Мавензі. Тоді серед світу, що вже занурився у сутінь, гора здавалася сяючим Божим вівтарем, і руки дітей мимоволі склалися до молитви.

Для Стася минули дні клопотів, тривог і зусиль. Перед ними ще був місяць подорожі до Момбасси, і дорога вела через чудовий, але нездоровий ліс Тавета. Наскільки простіше було подорожувати вже знайомими шляхами з численним, добре спорядженим караваном, ніж блукати у незаниханих лісах тільки з Калі та Меа! Зрештою, тепер за експедицію відповідав капітан Глен. Стась відпочивав і полював. Знайшовши серед інструментів каравану зубила й молотки, він увільні прохолодні години вибивав на великій гнейсовій¹ скелі напис: “Jeszcze Polska...”², бажаючи залишити слід їхнього перебування в цих краях. Англійці, яким він переклав написане, дивувалися, чому хлопець не спало на думку увічнити на цій африканській скелі своє ім'я. Але він волів вибити те, що вибив.

Хлопець не переставав опікуватись Нель і будив у ній таку безмежну довіру, що, коли лікар Клері якось запитав малу, чи не злякається вона штормів у Червоному морі, дівчинка підвела на нього свої гарні спокійні очі та відповіла тільки: “Стась порадить собі...” Капітан Глен твердив, що кращого свідчення того, чим був для неї Стась, і більшої похвали йому ніхто не зміг би вигадати.

¹Гнейс — скельна порода, схожа на граніт.

²“Jeszcze Polska...” (пол. “Єще Польська...”) — перші слова польського національного гімну.

Хоча перша телеграма, переслана до пана Раулісона у Порт-Саїд була відредагована дуже обережно, вона справила враження грому, і радість ледве не вбила батька Нель. Та й пан Тарковський, людина винятково загартована, в першу хвилину після отримання депеші впав на коліна з молитвою, благаючи Бога, щоб це повідомлення не було тільки облудою, хворобливим маренням, породженим жалем, тугою та болем. Адже вони доклали стількох зусиль, щоб хоч довідатись, чи живі ще діти! Пан Раулісон відсилав до Судану цілі каравани, пан Тарковський, переодягнутий арабом, дістався з величезною небезпекою для життя аж до Хартуму — і все даремно! Люди, які могли дати якісь відомості, померли від віспи, голоду або під час безперервної різні, а діти — як у воду канули. Врешті-решт обоє батьків утратили будь-яку надію. Вони жили тепер тільки спогадами у глибокому переконанні, що нічого їх у житті вже не чекає і що тільки смерть поєднає їх із найдорожчими істотами, які були для них усім на землі.

Тим часом на них звалилася радість, що майже перевищувала їхні сили. Але з нею поєднувалися здивування та непевність. Обоє ніяк не могли зрозуміти, чому звістка про дітей прийшла з Момбасси, з протилежного боку Африки. Пан Тарковський припускав, що дітей викупив або викрав якийсь арабський караван, який у пошуках слонової кістки заглибився зі східного узбережжя в центральну частину континенту та дійшов аж до Нілу. Слова телеграми: "Дякуючи хлопцеві" вони пояснювали тим, що Стась передав капітанові та лікарю листа про своє із Нель місцеперебування. І все одно багато чого не можна було зрозуміти. Пан Тарковський, однак, чітко знав одне: звістка є не тільки обнадійливою, а й дуже обнадійливою, бо інакше капітан і лікар не посміли би будити в них надію та не викликали б їх до Момбасси.

Приготування до подорожі тривали дуже коротко. Вже на другий день обоє інженерів із вчителькою Нель були на борту великого пароплава "Peninsular and Orient Company", який ішов до Індії зі стоянками в Адені, Момбассі та Занзібарі. В Адені на них чекала друга телеграма: "Діти з нами. Здорові. Хлопець — герой". Прочитавши її, пан Раулісон мало не

збожеволів із радості і, стискаючи руки пана Тарковського, повторював: “Бачиш, це він її врятував! Йому я завдячую її життям!” А пан Тарковський, не бажаючи виявити слабкість, відповів тільки, стискаючи зуби: “Так! Мій хлопець непогано себе показав!” — та залишившись у каюті сам, плакав від щастя.

Нарешті настала мить, коли діти кинулися в обійми батьків. Пан Раулісон підхопив на руки знайдений малий скарб, а пан Тарковський довго притискав до грудей свого геройського хлопця. Їхня недоля минула, як минають вихори та урагани в пустелі. Життя знову сповнилося спокоєм і щастям, а туга та минула розлука тільки збільшували радість. Дітей лише дивувало, що голови батьків цілком посивіли.

До Суецу вони поверталися прекрасним французьким пароплавом, що належив компанії “Messageries Maritimes”. На ньому було повно мандрівників з островів Режуньон, Маврікій, Мадагаскар та Занзібар. Коли розійшлася чутка, що на борту перебувають діти, які втекли з полону дров'яків, Стась став об'єктом загальної зацікавленості та загальним улюбленцем. Але щаслива родина воліла зачинятись у каюті, яку їм люб'язно відступив капітан, і коротати там прохолодні години у розповідях. Брала в них участь і Нель, щебечучи, як пташка, і на загальну потіху починаючи кожен фразу з “і”. Сидячи на колінах у батька та підводячи на нього свої гарні оченята, вона говорила: “І, татусю! І нас викрали, і везли на верблюдах, і Гебр мене вдарив, і Стась мене боронив, і ми приїхали до Хартуму, і Стась працював, щоб добути для мене фініків, і ми були в Магді, і Стась не захотів змінити релігії, і Магді вислав нас до Фашоди, і потім Стась убив лева і всіх, і ми жили у великому дереві, яке називалося “Краків”, і з нами був Кінг, і у мене була малярія, і Стась мене вилікував, і убив вобо, і переміг Самбуру, і був завжди добрим до мене, татусю!”

Так само розповідала про Калі, Меа, Кінга та Сабу, про гору Лінде, зміїв і про останню подорож до зустрічі з караваном капітана та доктора. Пан Раулісон, слухаючи її щебетання, ледве стримував сльози, а пан Тарковський сповнювався

гордістю, бо навіть ці дитячі оповідання свідчили, що коли б не відвага та енергія хлопця, то мала загинула б не раз, а тисячу разів, і то безнадійно.

Стась звітував про все докладніше і детальніше. Коли він розповідав про подорож від Фашоди до водоспаду, йому з душі спав великий тягар. Отож, кажучи про те, як він застрелив Гебра та його товаришів, хлопець почав неспокійно поглядати на батька. Пан Тарковський насунив брови, хвилину подумав, а потім поважно сказав:

— Слухай, Стасю! Смертю нікому не дозволено легковажити, але якщо хтось загрожує твоїй Батьківщині, життю твоєї матері, сестри або жінки, яка є під твоєю опікою, гати йому в чоло, а собі яні не задавай питань, ані не роби докорів.

Пан Раулісон відразу після повернення до Порт-Саїду забрав Нель до Англії, де оселився на постійно. Стася батько віддав до школи в Александрії, бо там менше знали про його пригоди та подвиги.

Діти писали один до одного майже щоденно, але склалося так, що не бачились аж десять років.

Хлопець, закінчивши школу в Єгипті, вступив до політехніки у Цюриху, а згодом, отримавши диплом, працював на будівництві тунелів у Швейцарії.

І тільки через багато років, коли пан Тарковський вийшов на пенсію, вони обоє відвідали друзів у Англії. Пан Раулісон запросив їх до свого дому неподалік Хемптон-Корту¹ на ціле літо. Нель виповнилося вісімнадцять, і вона перетворилася на чудесну, як квітка, дівчину. Тепер Стась ціною власного спокою переконався, що чоловік, якому виповнилося двадцять чотири, може думати ще і про дам. І думав про прекрасну Нель так настійливо, що врешті вирішив тікати, куди ноги занесуть.

Але пан Раулісон одного дня поклав йому руки на плечі та, дивлячись у вічі, сказав з англійською простодушністю:

— Стасю! Скажи сам, чи є на світі людина, якій я міг би віддати цей мій скарб із більшою довірою?

¹Хемптон-Корт (англ. Hampton-Court) – частина (район) Лондона, де стоїть знаменитий палац.

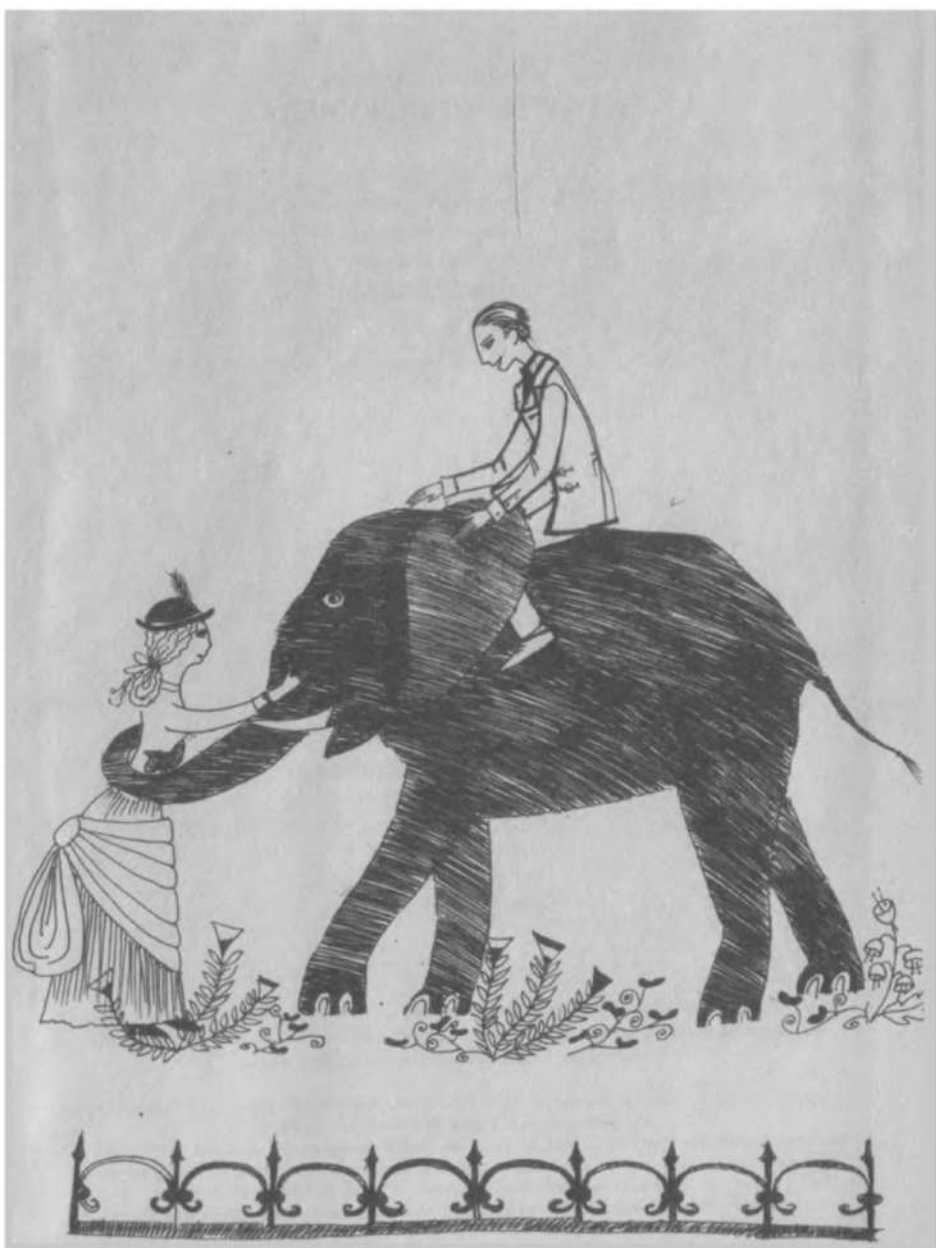
Молоде подружжя Тарковських залишилося в Англії аж до смерті пана Раулісона. Роком пізніше вони вирушили у довгу подорож. Стась і Нель запряглися відвідати всі ті місця, де минуло їхнє дитинство і де вони блукали колись дітьми. Отож, передусім вони поїхали до Єгипту. Держава Магді та Абдуллахі давно була повалена, а після її падіння "настала Англія", як колись казав капітан Глен. Було збудовано нову залізничну колію з Каїру до Хартуму. Судди, або розливи Нілу, розчистили, і молода пара змогла на комфортабельному пароплаві дістатися не тільки до Фашоди, але й аж до великого озера Вікторія-Ньяса. З міста Флоренс, розташованого на берегах цього озера, вони вирушили залізницею до Момбасси. Капітан Глен і лікар Клері вже переїхали до Наталя, але у Момбассі під дбайливим доглядом англійських властей жив Кінг. Велетень одразу впізнав своїх колишніх господарів і привітав їх, особливо Нель, таким радісним трубінням, що мангрові дерева¹, які росли поблизу, тряслися, наче від вітру. Впізнав він і старого Сабу, який майже удвічі пережив звичайний для пса вік і вже трішки недобачав, але всюди супроводжував Стася та Нель.

На місці Стась довідався, що Калі, живий і здоровий, володіє під протекторатом Англії всією країною від озера Рудольфа, і що він запросив місіонерів, які серед диких місцевих племен поширюють християнство.

Після цієї останньої подорожі молоде подружжя Тарковських повернулося до Європи та разом із постарілим батьком Стася оселилося на постійно у Польщі.

КІНЕЦЬ.

¹ Мангрові дерева – ростуть на прибережних ділянках тропічних морів, які заливаються припливом. Різні сорти дерев, що тут зустрічаються, не виростають дуже високими (висота до 10 м), але мають багато повітряних коренів, які підтримують рослину в багністому ґрунті. Ці дерева часто утворюють цілі непрохідні гаї – Прим авт

ПРИГОДНИЦЬКА ПОВІСТЬ

Генрик Сенкевич
В ПУСТЕЛІ ТА ДЖУНГЛЯХ

*Автор ідеї проекту,
літературний та
художній редактор*
Ольга Михайлюк

Графіка
Мартуся Оверчук

Акварель
*Ольга Баклан,
Оксана Баклан*

Дизайн
*Ольга Баклан,
Каріне Мкртчян*

Комп'ютерна обробка
Каріне Мкртчян

Верстка
Ірина Вачкова

Коректор
Віра-Юлія Левченко

*До ілюстрування повісті "В пустелі та джунглях" запрошено дванадцятирічну дівчинку
Мартусю Оверчук – стільки ж років було і Ванді Улановській, яка надихнула Генрика
Сенкевича до написання цього захоплюючого твору*

Підписано до друку 20.04 07 р. Формат 60×90 1/16. Папір офсетний 80 г/м². Гарнітура Ukrainian Antique.
Ум. друк. арк. 26,5. Тираж 2000 прим. Зам. № 193-7.

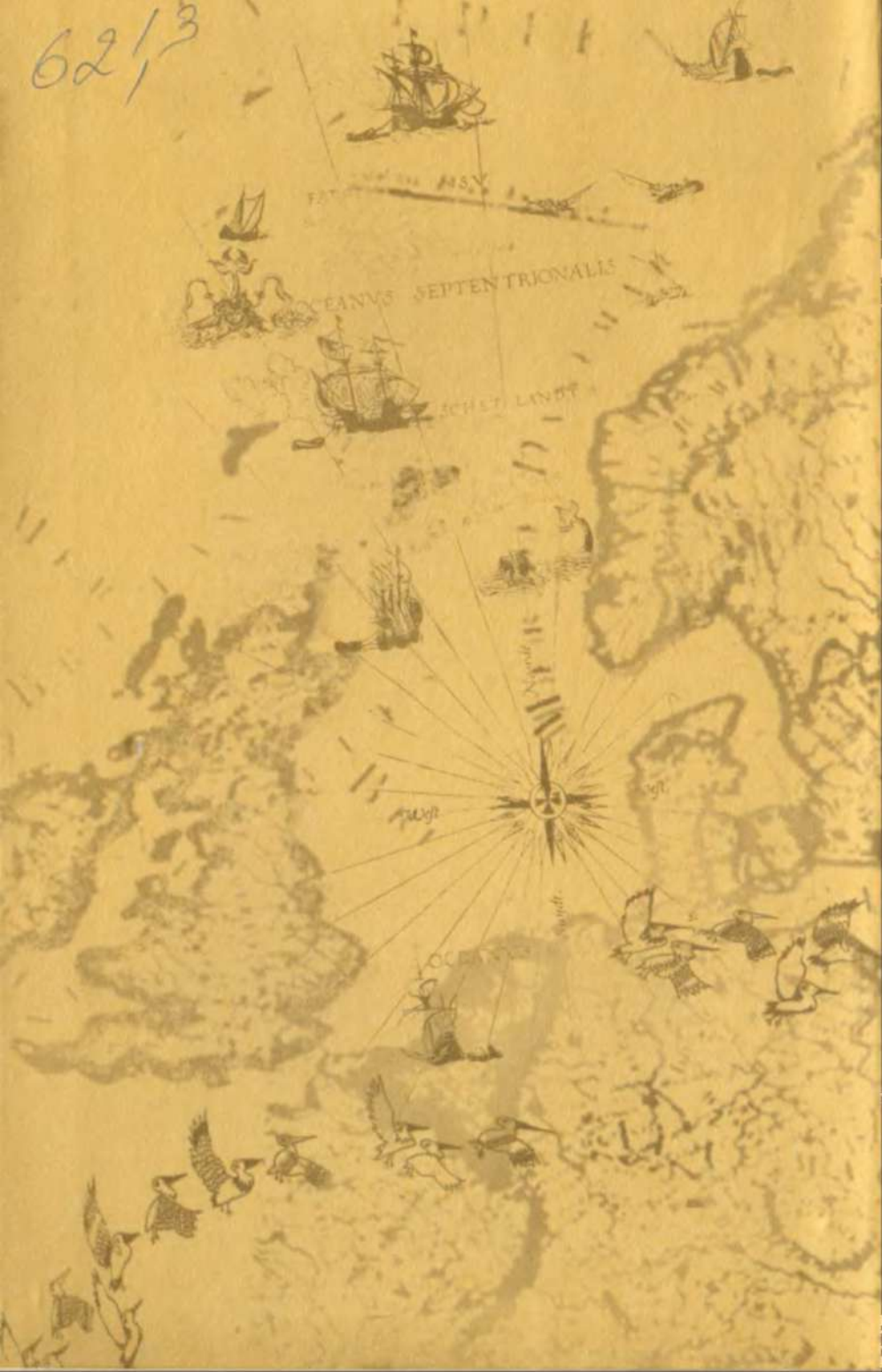
ПП "Видавничий Дім "Артклас", 79012, м. Львів, вул. Боя-Желенського 10, оф. 2; тел. 8 (032) 238-63-37.

Свідомство про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників
та розповсюджувачів видавничої продукції: Серія ДК № 2482 від 03 05.2006 р.

Друк: ВАТ "Львівська книжкова фабрика "Атлас"; м. Львів, 79005, вул. Зелена 20.

Свідомство про внесення до державного реєстру: Серія ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

62/3

L'EUROPE
 Par M. de la Hire, Geographe du Roy
 Revisé et corrigé par M. de la Caille, Astronome
 du Roy, & M. de la Roche, Astronome
 du Roy, & M. de la Hire, Astronome
 du Roy.
 Chez Jean-Baptiste de la Motte, Libraire
 au Salon de la Bibliothèque du Roy.
 1718.

